પ્રકાશન નં. ૪૧૫

દા'વતકી બસીરત ઔર ઉસકા ફહ્મ વ ઈદરાક

★ મુઅલ્લિફ ★

હઝરત મવલાના સય્યિદ મુહમ્મદ શાહિદ સાહિબ સહારનપૂરી

(દામત બરકાતુહૂમ)

★ લિપ્યંતર ★

ખલીલ અહમદ ધરમપુરીઆ (વલસાડ)

★ હસ્બે ઇરશાદ ★

હઝરત મૌ. મુફ્તી અહમદ ખાનપૂરી સાહિબ (દા.બ.)

★ નાશિર ★

પ્રકાશન વિભાગ

દારુલ ઉલૂમ ભરૂચ, મહમૂદનગર,

મુ. પો. કંથારીઆ–૩૯૨ ૧૫૨,

તા. જિ. ભરૂચ. (GUJ.-INDIA)

પ્રકાશન નં. ૪૧૫

દા'વતકી બસીરત ઔર ઉસકા ફહ્મ વ ઈદરાક

તીસરે હઝરતજી મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (રહ.)કે બત્તીસ સાલહ દૌરે ઈમારતમેં હોને વાલે વસીઅ (ચોડે) ઔર અમીક (ગેહરે) દા'વતી કામકા મુતાલઅહ વ જાઈઝા.

નીઝ આપકે ઇહસાસાત વ ખ્યાલાત ઔર દા'વતી ફહમ વ બસીરતકા એક બેશ-કીમત મુરક્કઆ, જિસકે મુતાલઆ સે આપકે દા'વતી અહદકી એક ઝલક કારિઈન કે સામને આ જાતી હે.

મુઅલ્લિફ

હઝરત મૌલાના સચ્યિદ મુહમ્મદ શાહિદ સાહિબ સહારનપૂરી (દામત બરકાતુહૂમ)

લિપ્યંતર

ખલીલ અહમદ ધરમપુરીઆ (વલસાડ)

હસ્બે ઇરશાદ

હઝરત મૌ. મુફ્તી અહમદ ખાનપૂરી સાહિબ (દા.બ.)

નાશિર

પ્રકાશન વિભાગ, દારુલ ઉલૂમ ભરૂચ, મહમૂદનગર, મુ. પો. કંથારીઆ-૩૯૨ ૧૬૨.

* નામે કિતાબ : 'દા'વતકી બસીરત ઔર ઉસકા ફહમ વ ઈદરાક'

* ઈશાઅત નંબર : ૪૧૫

* તાલીફ : હઝરત મૌલાના સય્યિદ મુહમ્મદ શાહિદ સાહિબ સહારનપૂરી (દામત બરકાતુહુમ)
નવાસા : શયખુલ હદીસ હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઝકરિય્યા સાહિબ (નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ)

* ગુજરાતી લિપ્યંતર : ખલીલ અહમદ ધરમપૂરીઆ

* હરફે ઈરશાદ : હઝરત મૌલાના મુફ્તી અહમદ સાહિબ ખાનપૂરી (દામત બરકાતુહુમ)
ખલીફા વ મુજાઝે બયઅત :
હઝરત મુફ્તી મહમૂદ હસન સાહિબ ગંગોહી (રહ.)
સદર મુફ્તી વ ઉસ્તાદે હદીસ :
જામિઅહ ઈસ્લામિય્યહ, ડાભેલ (જિ. નવસારી)

* બારે અવ્વલ : ૧૪૨૫ હિજરી સન મુતાબિક ૨૦૦૪ ઈસવી સન

* નાશિર : પ્રકાશન વિભાગ, દારુલ ઉલૂમ ભરૂચ, મહમૂદનગર, મુ. પો. કંથારીઆ-૩૯૨ ૧૬૨. તા. જિ. ભરૂચ.

નોટ

યહ કિતાબ 'સવાનિહે હઝરતજી સાલિસ (રહ.)' (જિલ્દ દોમ)કા એક બાબ હૈ, જિસકો ઉમૂમી નફઅકે પેશે નઝર અલાહિદહ (અલગ)સે કિતાબી શકલમેં ભી શાઈઅ કિયા જા રહા હૈ.

ફેહરિસ્તે મઝામીન

પેશ લફ્ઝ

હઝરત મૌલાના મુફતી અહમદ સાહિબ ખાનપૂરી (દા. બ.)

ખલીફા વ મુજાઝે બયઅત

હઝરત મુફતી મહમૂદ હસન સાહબ ગંગોહી (રહ.)

સદર મુફતી વ ઉસ્તાદે હદીસ

જામિઅહ ઈસ્લામિય્યહ, ડાભેલ (જિ. નવસારી)

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

તહરીકે દઅવત–વ–તબ્લીગકે તીસરે અમીર હઝરતજી મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (નવ્વરલ્લાહુ મરકદહુ) ખુસૂસી તૌર પર બાનિએ તબ્લીગ હઝરત મૌલાના મુહંમદ ઈલ્યાસ સાહિબ (રહ.)કી સોહબત ઔર તરબિયતમેં રહે, ઉનકે ખુતૂતકે જવાબાત ભી અકસર આપ હી લિખતે થે ઔર બકૌલ હઝરતજી મૌલાના મુહંમદ યૂસુફ સાહબ (રહ.).

> ''બડે હઝરત (હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહિબ)કી ઝિંદગીમેં સફર–વ–હઝરમેં ઉનકે સાથ રેહ કર દઅવતકો મૌલવી ઈન્આમને પિયા હય.''

ઔર ઈસી લિએ હઝરત મૌલાના મુહંમદ ઈલ્યાસ સાહિબ (રહ.)કો આપ પર ખુસૂસી એ'અતિમાદ થા ઔર દઅવત–વ–તબ્લીગકે અમીરે સાની હઝરત મૌલાના મુહંમદ યૂસુફ સાહિબ (રહ.)કી નિગાહોંમેં આપકા ઈતના ઊંચા મકામ થા કે બહોત સી મરતબહ મશ્વેરોમેં સબ લોગોંકી રાય એક તરફ ઔર હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકી રાય એક તરફ હોતી. ફિર ભી હઝરત મૌલાના યૂસુફ સાહબ (રહ.) આપકી રાયકો તરજીહ દે કર ઉસી કે મુતાબિક ફેસ્લા ફરમાતે.

આપકે ઝમાનએ અમારતમેં દઅવત–વ–તબ્લીગને બડી વુસઅત–વ–કામ્યાબી હાસિલ કી ઔર વહ દૂર–દરાઝ મુલ્કોંમેં ફેલી ઔર ઉસને અપને અસરાત દિખલાએ. આપને ઈસ તહરીક કો ઉસી દાઈરએ–કાર ઔર હુદૂદમેં રખનેકા બડા એહતિમામ ફરમાયા જો શુરૂઅમેં હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહિબ (રહ.)ને ઉસકે લિએ મુકર્રર કીએ થે.

ઈસ સિલસિલેમેં આપ અપની ઝિંદગી ભર જો ઝર્રીન હિદાયાત ઔર કીમતી મશ્વરે દુન્યાભર કે મરાકિઝે તબ્લીગમેં મવજૂદ લાખોં–લાખ અસ્હાબે દઅવત–વ–તબ્લીગકો મુખ્તલિફ શકલોંમેં દેતે રહે ઉસકા ખુલાસા ઔર જામિઅ નમૂના ઈસ વકત પેશ કિયા જા રહા હય. યહ દર અસ્લ હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ

હસન સાહિબ (નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ)કી ઉસ સવાનિહે–હયાતકા એક બાબ હૈ, જો આપકે ખૈશ ઔર અઝીઝ હઝરત મૌલાના મુહંમદ શાહિદ સાહિબ સહારનપૂરી (દામત બરકાતુહુમ)ને તહરીર ફરમાઈ હય.

ગુઝશ્તહ દિનોંમેં જબ ઉનકા ગુજરાતકા સફર હુઆ થા ઉસ વકત ઉન્હોંને અહકર કે સામને અપની ઈસ ખ્વાહિશકા ઈઝહાર ફરમાયા કે અગર યહ કિતાબ ગુજરાતીમેં છપ જાએ તો દઅવત–વ–તબ્લીગમેં લગે હૂએ હઝરાતકે લિએ અઝીમ રહનુમાકા કામ દે સકતી હય. ચુનાન્ચેહ અહકરને ઉનકી ઈસ ખ્વાહિશકો અમલી જામા પેહનાનેકા વઅદા કિયા ઔર ઉસી વકત યહ ભી તય હુવા કે ગુજરાતી ઝબાનમેં તરજુમહ કરનેકે બજાય અગર સિર્ફ ગુજરાતી રસ્મુલ ખતમેં છપવા દિયા જાએ તો કામ કરનેવાલોંકે લિએ ઝિયાદહ મુફીદ હૈ.

ચુનાન્ચેહ અહકરને ઈસ મકસદ કે લિએ જનાબ અલ્હાજ અબ્દુલકાદિર સાહિબ ફાતીવાલા (ઝી–દ મજદુહુમ) [ખલીફા–વ–મુજાઝ હઝરત મૌલાના શાહ અ.રહીમ સાહિબ જયપુરી (રહ.)]સે દરખાસ્ત કી ઔર મવસૂફને કરમ ફરમાતે હૂએ ઈસકો કુબૂલ ભી કર લિયા. ચૂંકે આપ ઈસ નૌઅકે ઈલ્મી ઈફાદાતમેં મશગૂલ–વ–મસરૂફ રહતે હૈં ઔર ગુજરાતી રસ્મુલ ખતમેં કિતાબકો મુન્તકિલ કરનેકે લિએ ઉનકી નિગરાની–વ–સરપરસ્તી ભી કાફી સમઝી ગઈ, ઈસ લિએ યહ કામ ઉનકી નિગરાનીમેં અઝીઝે મુકર્રમ ખલીલ અહમદ ધરમપૂરીઆ (વલસાડી) સલ્લમહૂને અન્જામ દિયા.

ચૂંકે અસલ ઉર્દૂ કિતાબમેં બઅઝ અલ્ફાઝ ઐસે થે જિનકી તસ્હીલ કી ઝરૂરત થી તાકે ગુજરાતી કારીઈનકી સમઝમેં મફહૂમ અચ્છી તરહ આ જાએ, યહ કામ મેરે એક અઝીઝને અંજામ દિયા.

બહરહાલ મઝકૂરહ મુખ્લિસીન ઔર મુહિબ્બીન કી મસાઈએ જમીલહસે કિતાબકી ઈશાઅત તકકા મરહલા આસાન હો ગયા. એક મુદ્દત તક ઈશાઅતકે સિલસિલેમેં ભી ફિકર લાહિક રહા, લેકિન અઝીઝમ મૌલાના હસન સાહિબ ભડકોદ્રવી, સદર : પ્રકાશન વિભાગ, દારુલ ઉલૂમ ભરૂચ, મહમૂદ નગર, મુ. પો. કંથારીઆને ઉસકી ભી ઝિમ્મેદારી કુબૂલ ફરમાકર યહ મરહલા ભી આસાન કર દિયા.

અલ્લાહ તઆલા ઈન તમામ મુખ્લિસીન અહબાબકો દોનોં જહાંમેં બેહતરીન બદલા અપને શાયાને–શાન અતા ફરમાએ ઔર ઈસ કિતાબકી ઈશાઅતકો ઉમ્મતે મુસ્લિમહ ખુસૂસન્ દઅવત–વ–તબ્લીગમેં લગે અહબાબ કે લિએ મુફીદ–વ–કારઆમદ બનાએ, આમીન !

૧૨, રબીઉલ અવ્વલ, ૧૪૨૫ હિ.સ. — અમલાહૂ

૩, મે, ૨૦૦૪ ઈસ્વીસન — અહમદ ખાનપૂરી

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

હરફે અવ્વલીન (પેહલી બાત)

દા'વત વ તબ્લીગ કે હઝરતજી અવ્વલ મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ કાંધલવી રહમતુલ્લાહિ અલયહને અપને બાદ ઈસ દા'વતી મેહનત કે બકા વ ઈસ્તિહકામ (મઝબૂતી) ઔર ખૂદ અપને અલ્ફાઝ મેં સિલસિલે કે કિયામ કે લિએ જિન પાંચ અફરાદકો ઈમ્તિયાઝી તૌર પર મુન્તખબ વ નામ–ઝદ ફરમાયા થા, ઉનમેં હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહબ એક ઐસી આખરી જલીલુલ કદ્ર શખ્સિય્યત થે જો અપનેસે પેહલે જાનેવાલોંકી બુલંદ વ બાલા ઔર કીમતી રિવાયાતકે અમીન ઔર ઉનકી આલા કદરોંકે વારિસ ઔર મુહાફિઝ થે.

હઝરત મૌલાના યૂસુફ સાહિબકે વિસાલ પર આપ ઈસ દા'વતી મેહનતકે તીસરે અમીર વ કાઈદ મુન્તખબ હૂએ ઔર તૌફીકે ઈલાહી વ ફઝલે ખુદાવંદીસે અપના બત્તીસ સાલહ તવીલ દૌરે ઈમારત કામયાબ તૌર પર પૂરા ફરમા કર ૧૦ મુહર્રમ સન હિજરી ૧૪૧૬ (૧૦, જૂન સન ઈસવી ૧૯૯૫) મેં અપને રબકે હુઝૂર હાઝિર હો ગએ.

બાત અગર સિર્ફ ઈતની હોતી કે વ પેહલે હમારે દરમિયાન થે ઔર અબ નહીં રહે, તબ ભી યહ ઈસ્લામી મિલ્લતકા બહોત બળા સાનિહા ઔર દીની સરચશ્મોં, કુવ્વતોં ઔર ઈસ્લામી મહાઝોંકા ઝાતી અલમિયા થા, ઈસ લિએ કે વહ જો મહા અમલ કર રહે થે ઉસસે દીન વ ઈમાનકે તમામ શોઅબોંકો સરસબ્ઝી વ તાઝગી, બલકે ઝિયાદા મુનાસિબ ઔર બેહતર અલ્ફાઝ મેં હયાતે નૌ (નઈ ઝિંદગી) મિલ રહી થીં. બાતિલ કી રગેં ખુશ્ક હો રહી થીં. ઔર હકકો સદાકતકી રગોંકો જવાન ઔર સિહ્હતમંદ ખૂન પહોંચ રહા થા. લેકિન દુન્યા ભરકે અસ્હાબે દાનિશ વ બીનિશ (સમઝબૂઝ વાલે) ઔર અહલે અકલ વ ખિરદ કી નિગાહમેં જો નાકાબિલે તલાફી નુકસાન ઉનકે, હમારે દરમિયાન સે ચલે જાને ઔર ઉઠ જાને પર સામને આયા હૈ વહ યહ કે વહ લઅલ વ જવાહિર (હીરે ઔર મોતિયોં)કી ઉસ પંજદાના (પાંચ દાનોંવાલી) તસ્બીહ કા આખરી દાના ઔર ઉસ બઝમ કી આખરી શમઅ થે. વહ હઝરતે ઈલ્યાસ રહમતુલ્લાહિ અલયહ કે તરબિયત દિએ હૂવે એક ઐસે 'સાહિબે મકામ શેખ' થે, જિન્હોંને ઉનકા ભરપૂર ઝમાના પાયા. અપની નિગાહસે ઉનકા કામ દેખા. ઉનકા મકામ પહેચાના ઔર ફિર અપને દિલ વ દિમાગ કો ઉનકે દિલ વ દિમાગ સે હમ આહંગ કર (મિલા) લિયા.

જિન લોગોંકો હઝરતે હક જલ્લ મજદહૂ કી પાક બારગાહ સે દિલ વ દિમાગકી બેદારી અતા કી ગઈ હૈ ઉનકે નઝદીક દા'વત વ તબ્લીગકી સત્તર (૭૦) સાલહ તારીખમેં આજકા સબસે બળા અલમિયા યહે કે અબ વહ **'સાહિબે સાઝ'** (બાજેવાલા) જિસકા લહૂ હર વકત, હર દમ ઔર હર લમ્હા, હર પલ **'રગે સાઝ'** (બાજે કે તાર)મેં રવાંદવાં (દોળતા) રહતા થા ઔર જો અપની નવા (ફરયાદ)કી પરવરિશ અપને હી દિલ વ જિગર કે ખૂનસે કર લિયા કરતા થા, હમારે દરમિયાન નહીં રહા.[1]

ઉન્હોંને દૌરે ઈલ્યાસીમેં દા'વતકા આગાઝ દેખા. ફિર દૌરે યૂસુફીમેં ઈસ મેહનત કા શબાબ દેખા ઔર ખૂદ અપને દૌરમેં ઉન્હોંને દા'વતકા ઉરૂજ વ ઈરતિકા (તરકકી ઔર પરવાન ચળ્હના) ઔર ઉસકા એઅ્જાઝ વ ઈસ્તિકબાલ દેખા ઔર મઝીદ બરાં પ્રોફેસર કલીમ આજિઝ સાહિબ કે અલ્ફાઝ મેં :–

> ''મૌલાના ઈલ્યાસ સાહિબકે ઝમાનેમેં મેહનત કહાં સે ચલી ફિર મૌલાના યૂસુફ સાહિબકે ઝમાનેમેં વહ કહાં તક પહોંચી ઔર અબ કામકી જો આલમી વ આફાકી સતહ ચલ રહી હૈ વહ સબ મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકી વસીઅ ઔર બસીત (ફેલી હૂઈ) આંખોમેં મહફૂઝ થી.''

તા હમ જો ચીઝ ઈસ દીની દા'વતસે વાબસ્તહ (જુળે હૂએ) લાખોં અફરાદ કે લિએ ઈત્મીનાન વાલી ઔર દિલોંકો થામનેવાલી હૈ, વહ ઉનકી ઈખ્લાસ ઔર ઈસ્તિખ્લાસ સે ભરપૂર ઝિન્દગાનીમેં હોને વાલી અમલી મેહનત ઔર કામકી અઝમત હૈ. અબ ઉનકે કાઈમ કરદહ વહ આસાર વ નુકૂશ – હી ઈસ હકીકત વ સચ્ચાઈવાલે રાસ્તે પર ચલનેવાલોંકે લિએ બહોત બળી માયા ઔર પૂંજી હૈ. જિનકો વહ દુન્યાકે હર મકામ, હર મુલ્ક ઔર હર બર્રેઆ'ઝમ મેં કાઈમ કર ગયે હૈ.

યહ નુકૂશ વ આસાર એસે હલકે ફુલકે ઔર કમઝોર નહીં હૈં કે ઝમાનેકે નશેબ વ ફરાઝ (ઉતાર ચળ્હાવ) યા ગરદિશે લયલ વ નહાર (રાત દિનકા ઉલટફેર) ઉનકો મિટા દે યા ઉનકી કદર વ મંઝિલત ઘટા દે. ઈસ લિએ કે હઝરત મૌલાના કે હાથોં કાઈમ હોનેવાલે ઈન આસાર વ નુકૂશ ઔર ઈસ દા'વતી નહજ વ મનહજ મેં તનહા ઈનકી અપની ઝાત વ શખ્સિયત કો દખલ નહીં, બલકે વહ ફિકરે ઈલ્યાસી, ઝબાને યૂસુફી ઔર બસીરતે ઈન્આમી કા એક હસીન વ ખૂબસૂરત ગુલદસ્તા હૈ.

---

[1] યહ દો સતરેં અલ્લામહ ઈકબાલ કે ઈસ શેઅર સે લી ગઈ હૈ.

ખૂને દિલ વ જિગર સે હૈ મેરી નવાકી પરવરિશ
હૈ રગે સાઝમેં રવાં, સાહિબે સાઝ કા લહૂ

ઔર ફિર સબસે અહમ બાત યહ હૈ કે ખુદા હી બેહતર ઔર સહી જાનતા હૈ કે ઉનકે આખરી શબમેં બેહનેવાલે કિસ કદર ગરમ ગરમ આસુંઓસે ઈન નિશાનાતે કદમકા સાંચા, ઉસકા કિવામ, ઉસકી મિટ્ટી ઔર ઉસકા ખમીર તૈયાર કિયા ગયા હોગા. ફિર કિસ કિસ તરહ કે નાલહહાએ નીમ શબી (આધી રાતકે રોને)કે ઝરીએ ઉસકો પકકા ઔર પુખ્તા કિયા ગયા હોગા. ઉસકે બાદ કૈસી કૈસી સહરખેઝ (રાતકે આખરી હિસ્સેકી) – દુઆઓકે ઝરીએ ઉસકા હિસાર ઔર ઉસકી ચૌહદી (બાઉન્ડ્રી) કાઈમ કી ગઈ હોગી. ઈસ લિએ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કે ફઝલ વ કરમ ઔર ઉનકે વઅદએ મુસ્તહકમ **ઈન્નલ્લાહ લા યુદીઉ અજરલ-મુહસિનીન** કી બિના પર ઈસકા પૂરા યકીન હૈ કે ઉન આસાર સે અબ ઈનહિરાફ કર લેના યા ઉનકો એક કિસ્સએ પારીના (પુરાની બાત) સમઝ લેના કોઈ આસાન કામ નહીં હૈ ઔર **વલ્લઝીન જાહદૂ ફીના–** કી બશારત કે મુતાબિક ઈસકા ભરપૂર યકીન હૈ કે અબ ઈન નિશાનાત પર કદમ બ કદમ ચલનેવાલોંકી દિલકી દુન્યા હમેશા બન્તી રહેગી, સંવરતી રહેગી ઔર ફિકરે આખિરતસે મામૂર (આબાદ) હોતી રહેગી.

હઝરતજી સાલિસ કે દૌરે મસ્ઊદમેં દા'વત વ તબ્લીગ કા યહ કામ જિસ ઝબરદસ્ત ઉરૂજ (બુલંદી) વ ઈરતિકા (તરકકી)કે મરહલે સે ગુઝરા ઔર શોહરત વ આફાકિયત (પૂરી દુન્યામેં પહોંચ જાને)કે જિસ બામ (ઉંચાઈ) પર પહોંચા ઉસકા લાઝિમી ઔર ઈસ્તિદલાલી નતીજા અબ ઈસકે અલાવા ઔર કુછ નહીં નિકલ સકતા કે યહ પીછે હટ કર દો બારહ માઝી મેં – દાખિલ નહીં હો સકતા ઔર હાલ પર કનાઅત વ ઈકતિફા નહીં કર સકતા.

ઈસ લિએ અબ ઈસકા હરદમ ઔર હરકદમ મુસ્તકબિલ કી બુલંદિયોં તક પહોંચને કે લિએ આગે હી કી તરફ રવાં દવાં રહેગા ઔર જાનેવાલેકી પાક વ સાફ રૂહ વ રૂહાનિયત પુકાર પુકાર કર યહ એ'લાન કરતી રહેગી કે,

લહૂ દે દે કે સહરા① ભી ગુલિસ્તાં② કર દિએ હમને
કઈ સદિયોંકી શાદાબી③ કે સામાં કર દિએ હમને.

આઈન્દા આનેવાલે સફહાતમેં કારિઈને કિરામ ઈજતિમાઈય્યત ઔર વહદતસે ભરપૂર ઈન આસાર વ નુકૂશ કી દિલકુશા (દિલ ખોલનેવાલી) ઔર ઈસી નેહજ વ મનહજ કી ચશ્મકુશા (આંખે ખોલનેવાલી) તફસીલાત મુતાલઆ ફરમાએંગે. જો દૌરે ફિક્ર, દૌરે જોશ ઔર દૌરે હોશ સે ઈબારત હૈ. ઔર જિસકે મજમૂએ કી

---

① જંગલ ② બાગ ③ હરયાલી

તરફ હઝરતજી સાલિસ તમામ ઉમ્ર સારી દુન્યા કો દા'વત દેતે રહે ઔર દુન્યાવાલે ઉસકો ગોશે દિલ (દિલકે કાન)સે સુનકર બશાશત વ ખુશ–ગુફતગી (હંસ્તે ચેહરે)કે સાથ ઉસ પર લબ્બૈક કેહતે રહે.

આખિરમેં ઈસકી વઝાહત જરૂરી હૈ કે પેશે નઝર કિતાબ દરઅસલ સવાનિહે હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન રહમતુલ્લાહિ અલયહ (જિલ્દ દોમ) કા એક બાબ હૈ, જિસકો ઉમૂમી ઈશાઅત વ ઈફાદિયત કે નુકતએ નઝર સે અલાહિદા ભી શાઇઅ કિયા જા રહા હૈ.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ ઈસકો અપની પાક બારગાહકી કબૂલિય્યત વ મકબૂલિય્યત અતા ફરમાએ.

રબ્બના તકબ્બલ મિન્ના ઈન્નક અન્તસ્સમીઉલ અલીમ

વ તુબ અલયના ઈન્નક અન્તત્તવ્વાબુર્રહીમ.

સૈયિદ મુહમ્મદ શાહિદ

(ગુફિર–લહૂ)

યકુમ રજબુલ મુરજ્જબ સન હિજરી ૧૪૧૯

દા'વતકી બસીરત ઔર ઉસકે ફહમ વ ઈદરાકમેં હઝરતજી સાલિસકા મરતબા વ મકામ

દા'વત કે તકાઝો ઔર ઉસકે નશેબ વ ફરાઝ (ઉતાર ચઢાવ)કો સમઝનેમેં હક તઆલા શાનુહુને હઝરતજી સાલિસ હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ રહિમહુલ્લાહુકો જિસ દર્જેકા કમાલ વ મલકહ અતા ફરમાયા થા, ઈસી તરહ દૂરબીની વ દૂર અંદેશી (દૂરકા દેખના ઔર સોચના) ઔર ઈસાબતે રાય (રાયકા સહીહ હોના) ભી આ'લા દર્જેકી મરહમત ફરમાઈ થી.

જબ જબ આપકી મુઆમલા ફેહમી, દિકકતે નઝરી ઔર ઈસાબતે ફિક્ર અપની તમામતર કુવ્વતે રૂહાની ઔર નૂરે ઈમાની કે સાથ જલવહ ગર હોતી (સામને આતી), તો અચ્છે અચ્છે ખિર્કહ પોશ (વલી) આપકે ચેહરે કે નૂરકી રોશની મેં અપને ચાક દામાં કી નજિય્યહગિરી કર લિયા કરતે થે.

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબકે તમામ તઝકિરહ નિગાર ઔર વકાઈઅ નવેસ (હાલાત ઔર વાકિઆત લિખનેવાલે) ઈસ બાત પર મુત્તફિક (સહમત) હૈં કે ઉનકે પૂરે દૌરે ઈમારત મેં મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ ઈસ દા'વત વ તબ્લીગકે દિમાગ બન કર રહે.

મસાઈલ ખ્વાહ બળે હોં યા છોટે, અંદરૂની હોં યા બેરૂની, ફર્દ કા મસ્અલા હો યા અફરાદ કા, ઈજતિમાઅ કા મસ્અલા હો યા ઈજતિમાઈય્યતકા, મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ બળે એહતિમામ કે સાથ આપસે મશ્વરહ ફરમા કર આપકી રાય પર અમલ ફરમાતે થે.

દા'વત વ તબ્લીગકે એક કદીમ (પુરાને) કારકુન મુહતરમ ભાઈ ખાલિદ સૈફુલ્લાહ (દેહલી) મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબકી નિગાહમેં આપકે મશ્વરોંકી અહમિયત વ ઈફાદિયત ઔર આપકી વજહે તરજીહ કા ઝિક્ર કરતે હુએ એક વાકિઆ ઈસ તરહ સુનાતે હૈં :–

> ''મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ રહિમહુલ્લાહુ કે ઝમાનેમેં હમ લોગ મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ સે બહુત ડરતે થે, ચૂં કે ઉનકા રુઅબ બહુત પળતા થા, ઈસ લિએ ઉનસે દૂર દૂર રહતે થે.
>
> લેકિન મૈંને મુતઅદ્દદ મશ્વરે ઐસે દેખે, જિસમેં સારી શૂરા કી રાય એક તરફ ઔર મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકી રાય એક તરફ થી,

લેકિન મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબને સબકી રાય સે હટકર મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકી રાય પર ફેસલા દે દિયા. મશ્વરહ કા યહ મન્ઝર દેખ કર મુઝે બહુત હૈરત હોતી થી.

એક મર્તબા મૈંને તન્હાઈ મેં ઈસકી વજહ મૌલાના યૂસુફ સાહબ સે પૂછી, તો ફરમાયા કે,

બળે હઝરત કી ઝિંદગી મેં સફર વ હઝર મેં ઉનકે સાથ રહ કર દા'વત કો મૌલવી ઈન્આમને પિયા હે, ખુતૂત કે જવાબાત ભી અકસર વોહી લિખતે થે, ઉસ ઝમાનેમેં મેરા ઝૌક તો હઝરત શૈખવાલા ઝૌક થા. ઝિક્ર ઔર મુતાલઆ વ તસ્નીફ.

બળે હઝરત જબ મુઝે હુકમ દેતે થે તો જમાઅત મેં ચલા જાતા થા.

ઉસ ઝમાનેમેં મેરે ઝિમ્મે બળે હઝરતને દા'વતકે ઉન્વાનસે **'હયાતુસ્સહાબા'** લિખના તય ફરમા દિયા, મૈં ઉન દિનોં ઉપર કે હુજરહ (રૂમ) મેં રહતા થા.

એક રાત મૈંને ખ્વાબ દેખા કે બહુત સે ટેલીફોન કે તાર મેરે હુજરહ મેં આ રહે હૈં, ઔર હર તાર કે સાથ એક પરચા ચસ્પાં (ચિપકા હુવા) હે, જિસ પર કિસી મુલ્કકા નામ લિખા હુવા હૈ.

મૈં ખ્વાબસે બેદાર હુવા તો બળા ખૂશ હુવા, ઔર મૈંને યહ તા'બીર લી કે મેરી યહ કિતાબ **'હયાતુસ્સહાબા'** ઉન મુલ્કોંમેં જાએગી.

લેકિન જબ બળે હઝરત સે યહ ખ્વાબ સુનાયા તો ખૂશ હો કર તા'બીર દેતે હૂએ ફરમાયા કે,

ઈન્શાઅલ્લાહ ઈન ઈન મુલ્કોંમેં તુમ્હારે ઝરીએ દા'વતકા કામ પહુંચેગા.

લેકિન મુઝ પર ઉસ વકત ભી કિતાબ વ મુતાલઆ કા ઐસા ઝૌક ગાલિબ થા કે મૈંને યહ તા'બીર સુન્ને કે બાવજૂદ દિલમેં યહી સોચા થા કે નહીં, ઈન મુલ્કોંમેં મેરી કિતાબ જાએગી.''

દૌરે યૂસુફી મેં આપ કી મિસાલ ઉસ કમાંડર જૈસી થી, જો બળી ખામોશી ઔર યકસૂઈ કે સાથ કિસી મહફૂઝ મકામ પર રહ કર અપને મા–તહત અમલા (સ્ટાફ)કો બરાબર મુતહર્રિક રખતા હો, ઔર વકત વકત પર ઝરૂરી ઔર અહમ હિદાયાત વ મશ્વરે દે કર ઉનકી કુવ્વતે અમલ ઔર નકલ વ હરકત કો બળ્હાતા રહતા હો.

ઔર ફિર જબ અલ્લાહ તઆલાને આપકો મન્સબે ઈમામત વ ઈમારત મર્હમત ફરમાયા, ઔર ઈસ કામકા બોઝ તને તન્હા આપ પર આ ગયા, તો આપને અઝીમત વ જદ્દો જહદ (મેહનત) ઔર સરફરોશી વ કુર્બાની કી એક ઐસી અઝીમુશ્શાન તારીખ (હિસ્ટ્રી) રકમ ફરમાઈ (લિખી) કે દુન્યાવાલે આજ ભી ઈસ પર હૈરાન હૈં કે ગોશએ ગુમનામી ઔર કુંજે તન્હાઈ મેં રહનેવાલે ઈસ મર્દે દુરવેશને ઈસ કદર કામ્યાબ બૈનલ અકવામી કિયાદત (ઈન્ટરનેશનલ કમાન્ડ) ઔર આલમી રહનુમાઈ કૈસે કર દી.

ચુનાંચે હઝરત મૌલાના સય્યિદ અબુલ હસન અલી નદવી ઝાદ મજદુહૂ આપકે બત્તીસ (૩૨) સાલા દૌરે ઈમારતમેં હોનેવાલે અઝીમતર ઔર વસીઅતર (બહોત ફેલે હૂએ) દા'વતી અમલ પર અપને તઅસ્સુરાત વ ઈહસાસાત ઈન અલફાઝ મેં તહરીર ફરમાતે હૈં :–

> ''હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ કાંધલવી જો મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ રહિમહુલ્લાહુ કે રફીકે કાર (કામકે સાથી) ઔર દાઈએ અવ્વલ હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબ રહિમહુલ્લાહુ કે ખાસ મુઅતમદ અલયહ (વિશ્વાસુ) ઔર તરબિયત યાફતહ થે, અમીર મુન્તખબ હૂએ, તો ઉનકે ઝમાનએ ઈમારત ઔર કિયાદતમેં તહરીકને બળી વુસ્અત વ કામ્યાબી હાસિલ કી, ઔર વહ દૂર દરાઝ મુલ્કોંમેં ફૈલી, ઔર ઉસને અપને અસરાત દિખાએ.
>
> ઈસમેં મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ કી ઈસ્તિકામત, રૂહે મુહાફઝત (નિગરાની) ઔર ઈસ જઝબે કો બહુત દખલ થા કે યહ દા'વત અપને અસલી રાસ્તે ઔર ઈબ્તિદાએ કાર કે મઅમૂલ બિહી નિઝામ ઔર હુદૂદસે તજાવુઝ ન કરને (હટને ન) પાએ.
>
> ઈસ લિએ ઉન્હોંને (ઈસ તહરીકકો) ઈન્હી હુદૂદ ઔર દાઈરએ કારમેં રખ્ખા, જો ઈબ્તિદામેં હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબને ઈસકે લિએ મુકર્રર કર રખ્ખે થે.'' ('કા'ર્વાંએ ઝિન્દગી')

ઈસ ઈસ્તિકામત, રૂહે મુહાફઝત યા બ અલફાઝે દીગર દા'વતી બસીરત ઔર ઈસાબતે ફિક્ર (સહીહ સોચ)કી સબસે મઝબૂત ઔર પુખ્તહ દલીલ યહ હૈ કે,

આપ દીનકે કિસી એક હી શો'બેકે તર્જમાન ઔર દાઈ નહીં થે, બલ્કે તમામ દીની શો'બોં ઔર ગોશોંકી મુકમ્મલ રિઆયત ઔર ઉનકે હુકૂક કી અદાઈગી કે

સાથ સાથ ઈસ દા'વત વ તબ્લીગ કે ઝરીએ એક સાલિહ મુઆશરહ ઔર આ'માલસે માલામાલ એક ખાલિસ દીની વ રૂહાની માહોલ પૈદા કરના ચાહતે થે.

ચુનાંચે આપ મુખ્તલિફ મજાલિસ વ ઈજતિમાઆત મેં બળે એ'તિમાદ વ વુસૂક (મઝબૂતી)કે સાથ ફરમાયા કરતે થે કે :–

''હમ ઈસ દા'વતવાલે કામકે ઝરીએ યહ ચાહતે હૈં કે જિસ વકત હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ઈસ દુન્યાસે પરદહ ફરમાયા ઉસ વકત જો ઈસ ઉમ્મતકી (દીની વ ઈમાની) હાલત થી, ઉસ હાલત પર તમામ ઉમ્મત આ જાએ.''

ઈસી તરહ આપકી દુઆઓં મેં યહ ફિકર કે :–

''એ અલ્લાહ ! ઈસ નકલ વ હરકત (હલ ચલ)કે ઝરીએ દીન કે તમામ શો'બોંકો ઝિંદહ ફરમા.''

ઈસ બાત કો પૂરે તૌર પર વાઝિહ કરતા હૈ કે આપકી નિગાહ પૂરે દીન પર થી, ઔર ઈસ દા'વતકે ઝરીએ પૂરે દીન કે ઈહ્યા (ઝિંદહ કરને)કી કોશિશ આપકે પેશે નઝર થી.

મૌજૂદહ ઝમાનેમેં દીન કી હયાતકે જિત્ને શો'બે ઔર તરીકે હૈં, ખ્વાહ વહ દર્સ વ તદરીસ હો, યા તસ્નીફ વ તા'લીફ ઔર વઅઝ વ ઈર્શાદ, દીની મદારિસ ઔર ઈલ્મી જામિઆત હોં, યા સુલૂક વ ઇહસાન કી રાહસે તઝકિયહ વ તજલિયહ (દિલકો રોશન બનાના) ઔર બૈઅત વ તરીકત, હઝરત મૌલાનાકા ઈન સબ શો'બોંસે બરાહે રાસ્ત ઔર બહુત કરીબી તઅલ્લુક થા.

આપને હિકમત વ તદબ્બુર (સોચ)કે સાથ હમેશા ઈસકી કોશિશ ફરમાઈ કે દા'વત વ તબ્લીગ કી શકલમેં ચલનેવાલા યહ અમલે નુબુવ્વત દીનકે ઈન તમામ શો'બોંકે સાથ મરબૂત (જુળા હુવા) હો કર ચલતા રહે, તા કે એક કો દૂસરે સે તકવિયત પહુંચે.

દા'વત વ તબ્લીગ કી રાહસે દીનકે મુઆમલે મેં આપકા તર્ઝે ફિક્ર સિર્ફ ઇસ્લામ કે ચંદ અરકાન કો ઝિંદહ કરના નહીં થા, બલ્કે રોશનઝમીરી કે સાથ ઈસ દીની ગૈરત ઔર ઈમાની હરારત કો પૈદા કરના થા, જો એક મુસલમાન કો ઈમાન વ યકીન કી ભરપૂર દૌલત અતા કરકે આ'માલ વ અખ્લાકકી લાઈન સે ઈસકો – ઈતના મઝબૂત કર દે કે જલ્વત (મજમઅ) વ ખલ્વત (તન્હાઈ) મેં ઈસકા રાબતા બરાબર ખુદા કે સાથ કાઈમ રહે.

નીઝ દા'વત વ તબ્લીગ કી રાહસે આપકા અસલી ઝોક વ વિજદાન યહ થા કે ઉમ્મતકો આ'માલે સાલિહા પર ખડા કિયા જાએ, ઔર ઈનમેં દીનકે બુન્યાદી આ'માલ, નમાઝ, ઝિક્ર વ તિલાવત, તસ્બીહાત, રોઝહ, હજ, ઝકાત વગૈરહકા શૌક પૈદા કિયા જાએ.

ઈસી ફિક્ર વ નઝરિય્યહ કે તહત આપ અપની તકરીરોં વ તહરીરોં મેં આ'માલ પર ખુસૂસી તવજ્જુહ સર્ફ ફરમાતે થે, ઔર ચાહતે થે કે ઉમ્મત કે અંદર સો ફી સદ આ'માલ ઝિંદહ હો જાએં.

બિલ ખુસૂસ ઈસ્લામ કે બુન્યાદી ફર્ઝ નમાઝ કે બારેમેં ફરમાયા કરતે થે કે ઈતની મેહનત કી જાએ કે હર ઈલાકેમેં સો ફી સદ નમાઝી બન જાએં.

એક મૌકે પર આપને ઈસી તર્ઝે ફિક્ર વ નઝરિય્યહ કી વઝાહત મેં યહ ફરમાયા થા કે હમ તીનોં કે ઝમાનેમેં મુખ્તલિફ ચીઝોં પર ઝોર રહા હૈ. બડે હઝરતજી (હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહબ) કે ઝમાનેમેં આખિરત ઔર જન્નત વ જહન્નમ પર ઝોર થા. હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબકે ઝમાનેમેં કુર્બાની ઔર મુજાહદાત પર ઝોર રહા. ઔર મેરે ઝમાનેમેં આ'માલ પર ઝોર હૈ.

ફિક્રે ઈલ્યાસી, ઝબાને યૂસુફી ઔર બસીરતે ઈન્આમી

જનાબ પ્રોફેસર કલીમ આજિઝ સાહબ (પટના બિહાર) દા'વત વ તબ્લીગકી સત્તર (૭૦) સાલા તારીખ કે આગાઝ, તકાબુલી ઉરૂજ ઔર નીઝ ઈસકે પેહલે, દૂસરે ઔર તીસરે દૌર કે દરમિયાન બાહમી રબ્ત વ ઈત્તિસાલ (જોડ) કે સાથ સાથ એક લતીફ (બારીક) ફર્ક વ ખત્તે ઈમ્તિયાઝ ઔર હઝરતજી સાલિસ મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ રહિમહુલ્લાહુકી દા'વતી બસીરત ઔર ઉનકી હકીકત વ મઅનવિયત સે ભરપૂર તકારીર પર ઉજલી ઔર સાફ સુથરી ઝબાનમેં અપના એક મબની બર હકીકત તજઝિયહ ઈન અલફાઝ કે સાથ સુપુર્દે કલમ કરતે હૈં :–

> "કાનૂને ઈરતિકાઅ કે તીન મનાઝિલ હૈં.
>
> પેહલી મંઝિલ આગાઝ, દૂસરી મંઝિલ તકાબુલી ઉરૂજ ઔર તીસરી મંઝિલ ઉરૂજ."

અબ યૂં સમઝિએ કે કિસી ભી ચીઝકા આગાઝ (શુરૂઆત) ઉસકી તખ્લીકી

મંઝિલ (પેદાઈશકા સ્ટેપ) હૈ, તકાબુલી ઉરૂજ ઉસકા દૌર નશો વ નુમા (પલને બઢનેકા ઝમાના) હૈ, ઈસકે બા'દ શબાબ (જવાની) હૈ જહાં પહુંચ કર નશો વ નુમા રૂક જાતા હૈ, અગર ફિકરસે શબાબકો કાઈમ રખનેકી કોશિશ હુઈ, તો શબાબકા ઠેહરાવ કાઈમ રહતા હૈ, ઔર શબાબકી કોઈ મુઅય્યન મુદ્દત નહીં હૈ, બલ્કી – હાલાત પર કાબૂ પાનેકે વસાઈલ પર મુન્હસિર હૈ, વરના કમાલ કે બા'દ ઝવાલકા દૌર શુરૂઅ હો જાતા હૈ.

હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહિબ રહિમહુલ્લાહ કા દૌર ઈસ મેહનત કે આગાઝ (શુરૂઆત) ઔર ઉસકે નશો વ નુમાકા થા.

હઝરત મૌલાના યુસુફ સાહિબ રહિમહુલ્લાહુકા આખરી દૌર ઔર હઝરતજી મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ રહિમહુલ્લાહુ કી ઈમારતકા અવ્વલ દૌર ઈસ મેહનત કે શબાબ ઔર ઉરૂજ કા હૈ.

સનઈસ્વી ૧૯૭૦ કે બા'દ મુઝે એસા મહસૂસ હોને લગા થા કે હઝરતજી સાહિબ રહિમહુલ્લાહુ કી ફિક ઈસ શબાબકે ઠેહરાઉ કો કાઈમ રખનેકી તરફ બહુત માઈલ હૈ.

ઉનકી હર બાત ઔર ગુફતગૂ સે યહ હકીકત મુતરશ્શિહ હોતી (ટપકતી) થી કે અબ વહ કામ કે ફેલાવ સે ઝિયાદહ કામ કરનેવાલોંમેં ઈન સિફાત કો પૈદા કરનેકી તરફ મુતવજ્જિહ હૈં, જિનકે ઝરીએ ઈસ મેહનત કે શબાબમેં ઠેહરાઉ ઔર ઈસ્તિહકામ (મઝબૂતી) પૈદા હો સકતા હૈ.

જમાઅતોંકી રવાનગી કી હિદાયાત મેં બસ એક હી પૈગામ ઉનકા નઝર આ રહા થા કે કુર્બાની કે મેઅયાર કો તેઝ કરતે હૂએ ખુદા કે તઅલ્લુક કો બઢાતે હૂએ આ'માલમેં ઈખ્લાસ પૈદા કરતે હૂએ તકવા કી સિફતસે ખુદકો આરાસ્તહ કરતે (સજાતે) હૂએ મખ્લુકે ખુદામેં ઈસ મેહનત કો આમ કરો.

મેરે હાફિઝે મેં ઈસકે અલાવહ ઔર કોઈ મરકઝી પૈગામ હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુ કે ઈર્શાદાત ઔર હિદાયાતમેં નઝર નહીં આતા.

હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન રહમતુલ્લાહિ અલયહકી ઈમારતકા બિલ્કુલ આગાઝ થા કે બિજનોરમેં ઈજતિમાઅકી તારીખ આ ગઈ, ઈજતિમાઅ કી તૈયારી ઝોર વ શોરસે હો રહી થી, મૈં ભી કાફલે કે સાથ બિજનોર રવાના હો ગયા.

દૂસરી સુબ્હસે ઈજતિમાઅ શુરૂઅ હુવા, ઈસ ઈજતિમાઅ મેં આખરી દિન ફિર હઝરતજી કા મુખ્તસર બયાન હો કર દુઆ હૂઈ, ઈસ નિહાયત મુખ્તસર

બયાનને મેરે હાફિઝે મેં યહ બાત મહફૂઝ કર દી કે હઝરતજીકા બયાન તકરીર નહીં હૈ, બલ્કે વહ કામકા ખુલાસા બયાન ફરમા દેતે હૈં, સાદહ જુમ્લે ઔર ઉને ચુને ચંદ જુમ્લે જિનમેં હકીકતોંકી રૂહ સમાઈ હૂઈ હોતી, જૈસે.....

ઉર્દૂ શાઈરીમેં મીર તકી મીરકે સાદહ અશ્આર, ઈન અશ્આર કી સાદગી ઔર ઈખ્તિસાર (શોર્ટનેસ)કા યહ હાલ હૈ કે ગાલિબ કે ઝમાનેકે ચંદ અસાતિઝહ જિનમેં સદરુસ્સુદૂર સદરુદ્દીન આઝુર્દહ, હકીમ આગાજાન, એશ મુ'મિન ખાં મુ'મિન વગૈરહ એક દિન એક સાથ મીરકે એક શેઅર પર ગઝલ યા શેઅર લિખનેકો બૈઠે, ઈસી દૌરાન એક મુશ્તરક દોસ્ત ઈન હઝરાતકે પાસ આ ગએ.

ઔર પૂછા કે, કયા હો રહા હૈ ?

તો સદરુદ્દીન આઝુર્દહને કહા કે,

'કુલ હુવલ્લાહ' કા જવાબ લિખ રહે હૈં, ઔર વહ શેઅર યહ થા,

અબ કે જુનૂંમેં ફાસલા શાયદ ન કુછ રહે,
દામનકે તાર ઔર ગિરેબાં કે તાર મેં.

ઈસ ઈજતિમાઅમેં ઝોહરકે બા'દ ખવાસકા એક ઈજતિમાઅ હુવા, જિસમેં પુરાને કામ કરનેવાલે ભી થે, વહાં મૈં ને હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુ કો બિલ્કુલ કરીબસે આમને સામને દેખા, ઉનકી આંખેં દેખીં ઔર ભરપૂર દેખીં, જિન્હેં પેહલે ભી દૂરસે દેખા કરતા થા.

નઝદીક સે ગૌરસે દેખા તો ઐસા લગા કે મૈં ઈન આંખોંકે અથાહ સમંદરમેં ડૂબ જાઉંગા, મૈં ઈન આંખોંકે અંદર કી વુસ્અત બયાન નહીં કર સકતા.

મૈંને ઈસકી તા'બીર ઉસ વકત યહી લી કે હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહબ રહિમહુલ્લાહુ ઔર હઝરત મૌલાના યૂસુફ સાહબ રહિમહુલ્લાહુ કે ઝમાનેમેં મેહનત જહાં સે ચલ કર જહાં તક પહુંચી ઔર અબ જો ચલ રહી હૈ, વહ સબ ઈન વસીઅ ઔર બસીત આંખોમેં મહફૂઝ હૈ, જૈસે કોઈ ખઝાનેકો મહફૂઝ રખના ચાહે.

મૈંને મૌલાના યૂસુફ સાહબ રહિમહુલ્લાહુ કી આંખેં ભી દેખી હૈં, એક દાઈ ઔર એક મુજાહિદકી આંખેં બે ખૌફ ઔર બે નિયાઝ જૈસે કિસીને દુન્યાકો તોલ કર દેખા ઔર ફિર હકારતસે બે વઝન સમઝ કર ફેંક દિયા, જિસકી ઝિંદગીમેં ન કિસી કી અહમિયત દાખિલ હોતી હૈ, ન કિસી કી કીમત, ન કોઈ ખૌફ, ન ખતરા, ઉનકી આંખોમેં મુઝે અલ્લામહ ઈકબાલકે ઈસ શેઅરકી તસ્વીર નઝર આઇ,

આઈને જવાં મર્દી, હક ગોઈ વ - બે બાકી,
અલ્લાહ કે શેરો કો આતી નહીં રૂબાહી.①

ઔર હઝરતજી સાલિસ રહિમહુલ્લાહુ કી આંખોંમેં મુઝે બે ઈખ્તિયાર અલ્લામહ ઈકબાલ કા યહ શેઅર ઝલકતા થા,

બાગે બહિશ્ત સે મુઝે ઈઝને સફર② દિયા થા ક્યું,
કારે જહાં③ દરાઝ હૈ અબ મેરા ઈન્તિઝાર કર.

મુઝે હઝરતજીકી આંખોંમેં યહી "કારે જહાં દરાઝ હૈ" કી વુસ્અત ઔર પિન્હાઈ નઝર આઈ થી કે દુન્યા ભરમેં હોનેવાલા યહ કામ ઈતના બઢ ગયા હૈ, અબ ઈસકો કૈસે સંભાલા જાએ, ઉસે કિસ તરહ મહફૂઝ રખ્ખા જાએ.

ઈસ દર્દ વ કુળ્હન ને આપ પર ફહમ કા ઔર બસીરતકા દરવાઝા ખોલા,

હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહબ રહિમહુલ્લાહને ઈસ મેહનતકો ફિક્રકી દૌલત અતા કી.

હઝરત મૌલાના યૂસુફ સાહબ રહિમહુલ્લાહને ઈસ મેહનતકો અજીબ વ ગરીબ ઝબાન બખ્શી.

ઔર હઝરતજી રહિમહુલ્લાહને ઈસ મેહનતકો બસીરત કી પૂંજીસે નવાઝા.

બહુતસે નુકતે બહુતસે મઅનવિય્યતસે લબાલબ (ભરે હૂએ) જુમ્લે ફરમાતે રહતે થે, જિનકા મફહૂમ ઉમૂમન યહી હોતા થા કે અબ કામકો સંભાલને ઔર મહફૂઝ રખનેકી બહુત ઝરૂરત હૈ.

હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુ કી કમ સુખુની, બલ્કે ખામોશી ઈસ હકીકત કી દલીલ મા'લૂમ હોતી હૈ કે બહુત કુછ કહા જા ચુકા, બહુત કુછ બોલા જા ચુકા.

વહ બોલ મહફૂઝ હૈં કાનોં મેં ભી ઔર દિલોં મેં ભી.

અબ.....અલફાઝ કી ઝિયાદહ ઝરૂરત નહીં, અબ ન ઝબાનકો ઝિયાદહ બોલને કી ઝરૂરત, ન ખૈમા વ ખરગાહ કી ઝરૂરત, ન માલ વ સામાનકી ઝરૂરત.

---

① લોમડી પના, બુઝ દિલી ② સફરકી ઈજાઝત ③ દુન્યાકા કામ ઝયાદા હૈ.

અબ તો આહે નીમ શબી ઓર નાલએ સહર ગાહી (આધી રાતકી આહોં ઓર આખરી રાતકે રોને)કી ઝરૂરત હૈ, દિલે બે નિયાઝ વ મુસ્તગ્નીકી ઝરૂરત હૈ, ખામોશ કુર્બાની ઓર મેહનત કી ઝરૂરત હૈ.

અબ યહી ચીઝેં રોશન ઝમીરી ઓર બસીરત પૈદા કરેંગી, ઔર યહી સામાન ઉસકે ઈસ્તિહકામકા ઝરીઆ બનેગા.

મૈં તો બહુત ગૌર વ ફિક્રકે બા'દ ઈસ નતીજે પર પહુંચા હું, ઔર યહ સમઝા હું કે હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહબ રહિમહુલ્લાહકા દૌર 'ફિક્ર કા દૌર' થા, ઔર હઝરત મૌલાના યૂસુફ સાહબ રહિમહુલ્લાહુકા દૌર જોશ કા થા, ઔર હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુકા પૂરા દૌર હોશ પર મબની થા.

ઈસ દા'વતી મેહનતકે મુઆમલેમેં હઝરતજીકી બસીરત બડી કાબિલે રશ્ક થી, હમ લોગોં પર કભી કભી હૈરત વ ઈસ્તિઅજાબ ઔર ખુશી કી કૈફિયત તારી હો જાતી થી, જબ હમારે સામને હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુ સે કોઈ ઈસ્તિફસાર કિયા જાતા, ઔર હઝરત એક યા દો જુમ્લે એસે ફરમા દેતે કે ઈસ મૌઝૂઅ પર ઈસસે બેહતર જવાબ નામુમ્કિન થા, ઔર કભી વહ મુખ્તસર વઝાહત ફરમા દેતે તો વહ જવાબ ફિરાસત ઔર બસીરત કા બેહતરીન મુરક્કઅ હોતા.

મર્કઝ કે બા'ઝ અહબાબ ઈસ મુખ્તસર વઝાહતકો 'ખોલને'કે લફ્ઝ સે તા'બીર કરતે થે કે હઝરતને ફિર ઈસ જુમ્લે કો ઈસ તરહ ખોલા, તો યહ ખોલા (લફ્ઝ) એસા હી લગતા જૈસે કે ફિરાસત ઔર બસીરત કી કોઠરી કા ગોયા દરવાઝા ખુલ ગયા.

અબ કયા બતલાઉં કે ઉનકે ચલે જાને કે બા'દ રેહ રેહ કર યેહ ખયાલ આતા હૈ કે .....

હમને હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુસે મુહબ્બત તો કી હૈ, લેકિન કામકે સિલસિલેમેં હઝરત કી મન્શાએ ફિરાસત વ બસીરતસે કમ ફાઈદા ઉઠાયા હૈ.

દૂસરે મઅનોંમેં યહ કે હમને હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુકી કદર નહીં કી.

અલ્લાહ તઆલા હમેં મઆફ ફરમાએ, આમીન.

હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુકી દીની વ ફિક્રી ઓર દા'વતી બસીરત સે ઈસ્તિફાદહ ન કરનેકા એક સબબ શાયદ યહ ભી હો કે હઝરતજી રહિમહુલ્લાહુ કી ઝાત વ શખ્સિયતમેં જો કશિશ થી, વહ કભી કભી હમારે ઝહન વ કુવ્વતે કાર

કરદગી કો મફલૂજ (બેકાર) કર દેતી થી, ઔર શખ્સિયત કી ઈસ કશિશ કે બહુત સે વાકિઆત મેરે દિમાગ વ હાફિઝે મેં મહફૂઝ હૈં.❶

દા'વતી ઝહન વ ફિકરી તા'મીર વ તશ્કીલ, નીઝ પૂરી દુન્યામેં ફૈલે હુએ લાખોં લાખ અસ્હાબે દા'વત વ તબ્લીગ કે મુઆમલાત સમઝને ઔર.....ઉનકો મશ્વરહ દેને, ઉલઝે હુએ મસાઈલમેં દુન્યા ભરકે મરાકિઝે તબ્લીગ ઔર ઈનમેં મુતઅય્યન વ નામઝદ અસ્હાબે શૂરાકો અપની ઈજતિમાઈય્યત બરકરાર રખને ઔર કામકો સહીહ નહજ પર ચલાતે રહનેકે લિએ જો ઝરીં (સોનેરી) હિદાયાત ઔર કીમતી મશ્વરે આપ ઉમ્ર ભર દેતે રહે, ઉનકા એક મુન્તખબ નમૂના ઔર જામિઅ મુરક્કઅ ઈસ બાબમેં પેશ કિયા જાતા હૈ.

ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત ઔર ઉસૂલ વ આદાબકી વઝાહતમેં પેશ કી જાનેવાલી યહ તમામ તફસીલાત [જિનસે આપકી દા'વતી ફહમ વ બસીરત બખૂબી આશ્કારા (ઝાહિર) હોતી હૈ] આપ કે મકાતીબ (ખુતૂત) વ ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત ઔર તકારીર કે અહમ ઔર મુફીદ ઈકતિબાસાત સે તરતીબ દી ગઈ હૈ.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ ઉન તમામ અહબાબે દા'વત વ અસ્હાબે તબ્લીગ કો જઝાએ ખૈર અતા ફરમાએ, જિનકી ઈર્સાલ કર્દહ મા'લૂમાત સે યહ મઝમૂન મુરત્તબ હુવા.

દા'વત વ તબ્લીગ કે છે (૬) નંબર

દા'વત વ તબ્લીગ કે છે (૬) નંબર (યા'ની કલિમહ, નમાઝ, ઈલ્મ વ ઝિક્ર, ઈકરામે મુસ્લિમ, ઈખ્લાસે નિય્યત ઔર તફરીગે વકત) કે મુતઅલ્લિક બા'ઝ નાવાકિફ લોગોંકા તઅસ્સુર યહ હૈ કે દીનકો ઈનહી છે બાતોંમેં મહદૂદ વ મુન્હસિર કર દિયા ગયા હૈ.

હઝરત મૌલાના ઈસકી તરદીદ કરનેકે બા'દ ઈન છે (૬) નંબરોંકી ગર્ઝ વ ગાયત ઈસ તરહ બયાન ફરમાતે હૈં :—

> ''હમારી ઈસ દા'વત કી ગર્ઝ જમીઅ મા જા-અ બિહિન્નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ (આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી લાઈ હુઈ તમામ બાતોં)કા ઝિંદગિયોંમેં આ જાના હૈ.''

---

❶ ઈકતિબાસ મકતૂબ પ્રોફેસર સાહબ મૌસૂફ બનામે મુસન્નિફે કિતાબ.

વહ નાસમઝ હૈ જો યૂં કહતે હૈ કે હમને દીનકો છે (૬) નંબરોમેં મહદૂદ કર દિયા હૈ.

ઈસ દા'વતકી ગર્ઝ યહ હૈ કે હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલામ જો કુછ લે કર આએ હૈં, વહ ઝિંદગિયોંમેં આ જાએ, ઈન છે (૬) નંબરોંકી મેહનત કી ગાયત (એન્ડ) ભી યહી હૈ.

અહકામાતે ઈલાહિય્યહ મેં અદના (નીચા) વ આ'લા (ઊંચા) હોના યહ એક દૂસરે કે એ'તિબારસે હૈ, બાકી નફસે અમલકે એ'તિબારસે કોઈ અદના નહીં હૈ.

આજ કલ લોગ કહ દેતે હૈં કે મિયાં સુન્નત હી તો હૈ.

એક આરિફ કા મકોલા હૈ કે,

"હાં, વહ તો સુન્નત હૈ, લેકિન તુમ્હારા લહજહ કાફિરાનહ હૈ."

એક મૌકે પર ફરમાયા કે,

"યહ છે (૬) નંબર મુકર્રિર બનાને કે લિએ નહીં, બલ્કે ઈસ લિયે હૈ કે ઈનકે ઝરીએ ખુદાકા યકીન ઔર મઅરિફત (પેહચાન) હાસિલ કરનેકી ફિક્ર પૈદા હો, યહ છે (૬) નંબર પૂરે દીન પર ચલને કી ઈસ્તિઅદાદ પૈદા કરનેકે લિએ હૈં, ઈન પર મેહનત કરનેસે જિતના ઈમાન બઢેગા, ઉતના હી ખુદા કે અહકામાત પર ચલને કી ઈસ્તિઅદાદ પૈદા હોગી, ઔર જિતના ઈમાનમેં ઝુઅફ આએગા, ઉતના હી ખ્વાહિશાત પર ચલનેકા મિઝાજ બનેગા."

હઝરત મૌલાના અપની તકરીરોં ઔર મજલિસોંમેં મુખ્તસર ઔર જચે તુલે અલફાઝમેં ઈન છે (૬) નંબરોંકો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા કરતે થે :–

"કલિમહ ઔર નમાઝ કો લે કર ઈલ્મે ઈલાહી ઔર ઝિક્રે ઈલાહી કે સાથ અપના હક મઆફ કરતે હૂએ અલ્લાહકી મખ્લૂકકા હક અદા કરતે હૂએ અલ્લાહ કો રાઝી કરનેકી નિય્યતસે ગલી દર ગલી ફિરેંગે. મહલ્લા દર મહલ્લા ફિરેંગે, ગાઉં દર ગાઉં ફિરેંગે."

હઝરત મૌલાનાને મુખ્તલિફ મવાકિઅ પર ઈન છે (૬) નંબરોંકી જો તૌઝીહ વ તશ્રીહ ફરમાઈ હૈ, ઉસકો તરતીબવાર યહાં પેશ કિયા જાતા હૈ.

[૨]

કલિમહ

ફરમાયા :–

કલિમહ એક ઝિંદગી લિયે હુએ હૈ, ઈસકે અંદર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને બરકાત વ અન્વાર રખે હૈ.

કલિમહ વાલી ઔર ઈમાનવાલી ઝિંદગી યહ હૈ કે અલ્લાહ કે હુકમ ઔર નબીએ પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ કે તરીકે પર ઈબાદત, મુઆશરત, અખ્લાક ઔર મુઆમલાત આ જાએ.

ઈમાન કે અંદર કુવ્વત આ'માલ સે આતી હૈ ઔર નાફરમાની ઔર ગુનાહસે ઈમાન કમઝોર હો જાતા હૈ.

ફરમાયા :–

કલિમહ કા ઝાહિર ઉસકે અલફાઝ કા ઠીક હોના હૈ.

ઔર ઉસકા બાતિન યહ હૈ કે ઉસકા મફહૂમ ઔર યકીન દિલમેં જમ જાએ, કલિમહ જન્નતકી કુંજી હૈ, ઔર બાકી આ'માલ ઉસકે દન્દાને (દાંતે) હૈ, તો જબ યહ જન્નત કી કુંજી હૈ, તો બિલા મેહનતકે કૈસે હાસિલ હોગી.

આજ હમારા કલિમહ કે ઉપર યકીન ઈતના કમઝોર હૈ કે વહ હમેં હરામ સે ભી નહીં રોક પા રહા હૈ, ઈસ પર મેહનત કી જાએ તાકે ઉસમેં હકીકત આએ.

ફરમાયા :–

હમારે કામકી જાન કુર્બાની ઔર ઈખ્લાસ હૈ, કુર્બાની હો ઔર અલ્લાહ કે લિયે હો, તઅય્યુશ (ઐયાશી), સહૂલત પસંદી ઔર અગરાઝ ન હો, યહ હમારા કામ હર તબકે ઔર હર મુલ્ક કે લિયે હૈ.

ઔર સબ કે લિયે પેહલી સીઢી કલિમહ હૈ, કલિમહ કે દરજાત લા–યહ્દૂદ હૈ. મા'બૂદ ઈલ્લલ્લાહ સે શુરૂઅ હો કર ઈન્તિહાઈ તરક્કી કર કે લા મૌજૂદ ઈલ્લલ્લાહ તક પહુંચતા હૈ.

[૨]

નમાઝ

ફરમાયા :–

નમાઝકી લાઈનસે અબ્દિય્યતવાલા તઅલ્લુક દુરુસ્ત હોતા હૈ. ઝિક્ર વ તસ્બીહસે ખુદાકા ધ્યાન જમતા હૈ, કલિમહ કી દા'વતસે યકીન સહીહ હોતા હૈ, ઈકરામ ઔર ખિદમત ગુઝારીસે ખુદાકી મખ્લૂકકે સાથ મુઆશરત (રહન સહન) ઔર બરતાવ દુરુસ્ત હોતા હૈ, ઝિક્ર વ નમાઝસે ખાલિક કે સાથ તઅલ્લુક ઠીક હોતા હૈ, ઔર ઈકરામસે મખ્લૂકકે સાથ કા તઅલ્લુક ઠીક હોતા હૈ, કલિમહ ઔર યકીન સે ખાલિક વ મખ્લૂક દોનોં કા તઅલ્લુક ઠીક હોતા હૈ, ઔર તા'લીમ કે હલકોંમેં બેઠનેસે આ'માલકી કીમત કા પતા ચલતા હૈ.[1]

એક મર્તબા ફરમાયા :–

નમાઝ પૂરે દીન પર ચલને કે લિએ મિસ્લ દરવાઝે કે હૈ, નમાઝ કે ફરીઝહ પર અગર અમલ કર લિયા જાએ, તો ખુદાએ પાક બકિય્યહ દીન પર અમલ કરનેકી તૌફીક દેંગે. નમાઝ કો જી લગા કર પઢના ઔર નમાઝ કો જાનદાર બનાનેકી મેહનત કરના બહુત ઝરૂરી હૈ.

હદીષ શરીફમેં ફરમાયા ગયા :–

'સલ્લૂ કમા રઅયતુમૂની ઉસલ્લી'

યા'ની ઝાહિર ઔર અંદરૂન કે એ'તિબારસે મેરી તરહ નમાઝ પઢો, નમાઝ અમલી કલિમહ હૈ, કલિમહમેં અલ્લાહકી ઈબાદતકો આપકે તરીકે પર કરનેકા ઈકરાર હૈ, ઔર નમાઝ ઉસકી અમલી (પ્રેકટિકલ) મશ્ક હૈ.

ઉલમાએ કિરામને લિખા હૈ કે :–

"નમાઝ મુન્કરાતસે રોકનેકા સલ્બી (નેગેટિવ) તરીકે કે બજાએ ઈજાબી (પોઝીટિવ) તરીકા હૈ."

એક મર્તબા નમાઝકી તરગીબ પર બયાન કરતે હુએ ફરમાયા કે :–

"તારિકે સલાત (બેનમાઝી) કે ઈસ્તિખ્ફાફ (હલકા સમઝને)કે બજાએ

---

[1] ઈર્શાદ બ મૌકએ જોડ કારકુનાને હિંદ, મુઅર્રખહ ૨૩ / ૩ / ૧૯૮૭ ઈસ્વી.

ઉસકે સાથ હમદર્દી ઓર ખૈરખ્વાહી કા જઝબા હોના ચાહિયે. શફકત વ મુહબ્બત કે સાથ ઉસકો અલ્લાહ કે ઈસ તરીકે પર લાનેકી કોશિશ કરના હૈ."

નમાઝ ઈતની કીમતી ચીઝ હૈ કે અલ્લાહને દીગર અહકામાત તો હઝરત જિબ્રઈલકે ઝરીએ દુન્યામેં ભેજે, લેકિન નમાઝ અપને નબી કો મેઅરાજમેં અપના કુર્બ ખાસ અતા ફરમા કર મરહમત ફરમાઈ.

[૩]

ઈલ્મ વ ઝિક્ર

ફરમાયા :—

હર ચીઝ કા એક ઝાહિર હૈ, એક બાતિન,

ઝિક્રકા ઝાહિર તસ્બીહ પઢના હૈ,

ઓર ઉસકા બાતિન યહ હૈ કે જો પઢ રહા હૈ, ઉસકા ધ્યાન હો,

ઈસી તરહ તા'લીમ કા ઝાહિર કિતાબ પઢના હૈ,

ઓર ઉસકા બાતિન યહ હૈ કે ઉન કૈફિયાત કે સાથ બૈઠે, જો ઈસ કિતાબમેં બતલાઈ ઓર પઢી જા રહી હૈ.

ફરમાયા :—

જિતના ફઝાઈલ કા ઈલ્મ આતા જાએગા, ઉતના હી ઉન અમલોં પર ચલેગા જિનસે ખુદા તઆલા રાઝી હોતે હૈં. બારિશ કા પથ્થર પર અસર નહીં હોતા, ઝમીન પર હોતા હૈ, દિલકી સખ્તી પથ્થરસે ઝિયાદહ સખ્ત હૈ.

દિલ નરમ હોગા તો બાત અસર કરેગી, અલ્લાહકા નામ લેનેસે દિલ નરમ હોગે, તો જન્નત વ દોઝખ કી બાત દિલમેં અસર કરેગી, દિલમેં નરમી લાનેકે લિયે અલ્લાહ પાકકા નામ લેના હૈ, તસ્બીહાત કી પાબંદી કરની હૈ.

(દિલ કે એ'તિબારસે નફી ઈસ્બાત યા'ની અલ્લાહસે હોનેકા ઓર મખ્લૂકસે ન હોનેકા યકીન સીખના ઝરૂરી હૈ.)

ફરમાયા :—

તા'લીમ સે દિલમેં નૂર ઉતરનેકી ઈસ્તિઅદાદ પૈદા હોતી હૈ, ઓર મુજાહદાત સે વહ નૂર રાસિખ (જમ) હો જાતા હૈ, તા'લીમ દા'વત કા નૂર હૈ, તઅલ્લુમ વ

આરામ તલબીસે ઈસ્તિઅદાદ નહીં બનતી, બલ્કે મુજાહદેસે ઈસ્તિઅદાદ પૈદા હોતી હૈ.

ફરમાયા :–

ફઝાઈલે ઈલ્મકા તઅલ્લુક ઈમાનિયાત સે હૈ, આજ હમેં ઉસકી કીમતકા પતા નહીં હૈ, હર ચીઝ કી કીમત મા'લૂમ હૈ, લેકિન દીની અમલકી કીમત કા પતા નહીં હૈ.

ઝિક્રમેં સબસે ઊંચી ચીઝ 'લા ઈલા–હ ઈલ્લલ્લાહ' હૈ, લેકિન હમેં મા'લૂમ નહીં કે ઈસ પર ખુદા કે યહાં સે કયા મિલતા હૈ.

સારી દુન્યા કો સોને સે ભર દિયા જાએ તો ઉસસે આદમી દોઝખસે નહીં બચ સકતા, લેકિન ઈસ કલિમહ કો સચ્ચે દિલસે કહને પર વહ દોઝખ સે બચ જાએગા.

ફરમાયા :–

ઈજતિમાઈ વ ઈન્ફિરાદી આ'માલ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કે ઝિક્ર કે સાથ ઔર અલ્લાહ કે વઅદોં પર યકીન કે સાથ અગર કિએ જાએં તો ઈસસે હમારે અંદર નૂરકી કૈફિયત પૈદા હોગી.[1]

ફરમાયા :–

ઝિક્રકા ઈહતિમામ કિયા જાએ, જિતના ઝિક્ર ઈહતિમામ સે કિયા જાએગા ઉતના ધ્યાન પૈદા હોગા, ઔર જિતના ધ્યાન પૈદા હોગા ઉતના હી ખુદાકા હુકમ પૂરા કરનેકી ફિક્ર હોગી, ઔર જિતની ફિક્ર હોગી ઉતના હી સહીહ કરનેકા ખ્યાલ હોગા.

[૪]

ઈકરામે મુસ્લિમ

ફરમાયા :–

ઈકરામ કે મઅના યહ હૈ કે હુકૂકસે ઝિયાદહ દે, તબ તો ઈકરામ કેહલાયા જાએગા, વરના હક કી અદાઈગી તો "મા વજબ" (વાજિબ) કી અદાઈગી હોતી હૈ,

---

[1] મલફૂઝ બ મૌકએ આમદ કારકુનાને અમરીકા, મુઅર્રખહ ૨૭, અકતૂબર સનઈસ્વી ૧૯૯૦, બહવાલએ મલફૂઝાત વ ઈકતિબાસાત, અઝ મુફતી રોશન સાહબ.

ઔર ઈકરામ "મા વજબ" સે આગે કી ચીઝ હૈ. ઈકરામ કી મશ્ક હી સે તો હુકૂકકી અદાઈગી આસાન હો જાતી હૈ.

આજ તો હમ લોગોં સે હક હી કી અદાઈગી નહીં હોતી, ફિર ભલા ઈકરામ જો ઈસસે આગે કી ચીઝ હૈ, વહ કૈસે હોગા?

ફરમાયા :–

ઈકરામ કા ઝાહિરી પેહલૂ યહ હૈ કે મખ્લૂક પર શફકત ઔર તર્સ ખાએ, ઔર દુન્યવી તકલીફોં સે ઈસ કો બચા કર ઉસકો સહૂલત પહુંચાએ.

ઔર ઈકરામ કા બાતિન યહ હૈ કે ઈસકો આખિરત કી મુસીબત સે બચાને કી ફિક્ર કરે.

યહ સારી ચલત ફિરત ઝાહિરે ઈકરામ ઔર બાતિને ઈકરામ કો દિલમેં ઉતારને કે લિએ હૈ.

જિસકા તરીકા યહ હૈ કે ઝાહિરમેં પાબંદે શરીઅત બને ઔર બાતિન મેં ઉસકે ઉતારને કી ફિક્ર કરે. યા'ની ઝાહિરસે શુરૂઅ કરકે બાતિન તક પહુંચે.

ફરમાયા :–

અખ્લાક કી દુરુસ્તગી સે ગૈરોંકે લિએ ઈસ્લામકા દરવાઝા ખુલેગા, ઔર આપસકે ઈખ્તિલાફાત દૂર હોંગે, ઈસ લિએ અખ્લાકકી દુરુસ્તગી ઔર હુકૂક કી અદાઈગી કી ફિક્ર કરો.

ફરમાયા :–

ઈકરામકા મસ્અલા બળા નાઝુક હૈ, ઝરાસી બે ઈકરામી સે આ'માલ કા સવાબ દૂસરોંકો મિલ જાતા હૈ.

કિયામત કે દિન એક આદમી લાયા જાએગા, જિસકે સાથ સદકાત, ખૈરાત, નમાઝ, રોઝહ સબ કુછ હોગા, લેકિન કિસીકો ગાલી દી હોગી, કિસીકા હક દબાયા હોગા, તો વહાં ઉસકે યહ આ'માલ ઉન લોગોં પર તકસીમ કર દીએ જાએંગે ઔર યહ નેકિયોંવાલા ખાલી હાથ ખળા રેહ જાએગા, ઈસ લિએ અપને આ'માલકી હિફાઝત કે લિએ ભી ઈકરામ કી મશ્ક ઝરૂરી હૈ. કિસી કે સાથ બે તૌકીરી ઔર બે ઈકરામી ન કી જાએ, બલ્કે ઈકરામ કે સાથ ઉસકો દા'વત દી જાએ.

[૫]

ઈખ્લાસે નિય્યત

ફરમાયા :–

ઈખ્લાસ યહ હૈ કે ખુદાએ પાક કો રાઝી કરનેકે લિએ આ'માલ કિએ જાએં, ઔર ઈખ્લાસ દા'વેકી ચીઝ નહીં હૈ, બલ્કે હાસિલ કરનેકી ચીઝ હૈ. અલ્લાહને ઈખ્લાસ કે બારેમેં ફેસલે કા કિસીકો ઈખ્તિયાર નહીં દિયા. કિયામત કે દિન અલ્લાહ હી ઉસકા ફેસલા કરેંગે. ઈખ્લાસ કે બારેમેં હર એક કો ફિકરમંદ હોના હૈ, ઔર મૌતસે પેહલે પેહલે ઉસકો હાસિલ કરના હૈ.

ફરમાયા :–

ઈખ્લાસે નિય્યત આસાન ભી હૈ ઔર નાઝુક ભી હૈ, ઉસકી નઝાકત કા હર વકત ફિક્ર કરતે રહના ચાહિએ. ઝરાસી બેપરવાહી સે બાત જાતી રેહતી હૈ. અપની કોતાહિયોંકો સામને રખ કર દુઆએં માંગતે રહેં, ઔર અપની બિસાત ભર કોશિશ કરતે રહેં. મૌત તક ભી અગર નિય્યત સહીહ હો જાએ ઔર કુબુલિય્યત હાસિલ હો જાએ તો હમ કામ્યાબ હૈં.

બસ, લગે રહના હૈ ઔર સહીહ અમલ ઔર સહીહ નિય્યતકી કોશિશ કરતે રહના હૈ.

અલ્લાહ પાકસે ઉમ્મીદ હૈ કે વહ કુબૂલ ફરમા લેંગે.

એક મર્તબા અમરીકા કે કામ કરનેવાલે અહબાબકા મર્કઝમેં જોડ થા, ઉસમેં નિય્યત કી દુરુસ્તગી ઔર તવાઝુઅ પર મુતવજ્જિહ કરતે હૂએ ફરમાયા :–

> "અગર તુમ્હારે અંદર નિય્યત સિર્ફ દૂસરોંકી ઈસ્લાહ કી હોગી, તો અપની ઈસ્લાહ સે ગાફિલ હો જાઓગે, ફિર ચાહે કામ ઝિયાદહ હોતા હુવા નઝર આએ, લેકિન કામમેં જાન નહીં હોગી. કામમેં જાન આતી હૈ કામ કરનેવાલે કે તવાઝુઅ કરનેસે, અપને આપ કો મુહતાજ સમઝને સે."[1]

એક મૌકા પર જબકે પૂરી દુન્યા કે કારકુન બંગલાદેશ (કકરાઈલ મર્કઝ)મેં જમા થે, ઈખ્લાસ કી અહમિયત–ઝરૂરત પર તકરીર કરતે હૂએ ફરમાયા :–

---

[1] બમૌકએ આમદ કારકુનાને અમરીકા, ૨૫, અકતૂબર સનઈસ્વી ૧૯૯૦ બહવાલએ મલફૂઝાત વ ઈકતિબાસાત અઝ મુફતી મુહમ્મદ રોશન સાહબ.

‘‘સબસે પેહલી ચીઝ ઈખ્લાસ હૈ, ઉસકો ટટોલતે રહના હૈ, ઉસકી ફિક્ર ઔર કોશિશમેં લગે રહના હૈ.

ઔર યહ ઈખ્લાસ ઐસી ચીઝ હૈ કે કિસી ભી વકત મેં જા કર ઈસસે મુત્મઈન ન હોના, બલ્કે મૌત તક ઉસકી ફિક્ર ઔર ઉસકી કોશિશ કરતે રહના હૈ. સહાબએ કિરામ રિદવાનુલ્લાહિ તઆલા અલયહિમ અજમઈન ઈસ બાતસે હમેશા ડરતે થે કે કહીં હમ મુનાફિક તો નહીં હૈં.’’

ઈબ્ને અબી મુલયકહ એક તાબિઈ હૈં. વહ ફરમાતે હૈં :–

‘‘મૈં તીસ સહાબા (રિદવાનુલ્લાહિ તઆલા અલયહિમ અજમઈન)સે મિલા હૂં. લેકિન વહ સબકે સબ અપને ઉપર નિફાક સે ડરતે થે.

લિહાઝા અપને બારેમેં યહ ઈત્મીનાન ઔર એ’તિમાદ કર લેના કે મૈં તો ઈખ્લાસ હી સે કર રહા હૂં, ઈસકા હમેં હક નહીં હૈ.

યહ ફેસલા તો ખુદાએ પાક ફરમાએંગે કે કોન ઈખ્લાસવાલા હૈ, ઔર કોન અગરાઝવાલા હૈ.

બસ, હમેં તો હર આન ઈસી ટોહ ઔર ઈસ ફિક્રમેં રહના હૈ કે હમારી કોઈ ગર્ઝ તો ઈસમેં શામિલ નહીં હો ગઈ, અપને ઉપર મુત્મઈન હો જાના ખસારહ કા રાસ્તા હૈ.’’

● فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ

[સો બેડર નહીં હોતે અલ્લાહકે દાઉસે, મગર ખરાબીમેં પડનેવાલે.] (સૂ. અઅરાફ-૯૯)

નિય્યત કી બુલંદી કી તરફ મુતવજ્જેહ કરતે હૂએ એક મર્તબા ફરમાયા :–

‘‘આદમી મેહનત તો ઈતની કરે જિતની ઉસકે બસમેં હૈ, લેકિન નિય્યત ઊંચી રખના ચાહિએ, ઈસ લિએ કે અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ નિય્યતકે સાથ મુઆમલા કરતે હૈં. જિસ વકત જિસ તરફ ઝરૂરત હો ઉસ વકત ઉધરકી ઝરૂરત પૂરી કરના અજર કો બઢ્હા દેતા હૈ.’’

એક મૌકે પર ઈખ્લાસકે સાથ ઈસ દા’વતી અમલમેં લગનેસે અપને અંદર પાંચ સિફાત પૈદા હોને કો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :–

● બમૌકએ ઈજતિમાએ સાલાના બંગલાદેશ, સનહિજરી ૧૪૧૫ મુતાબિક સનઈસ્વી ૧૯૯૫

''ઈખ્લાસ કે સાથ અગર લગે રહેંગે તો હમારે ઈસ દા'વતકે કામસે ઈબાદત મેં જાન પળેગી, મુઆમલાત દુરુસ્ત હોંગે, મુઆશરત સહીહ ઔર પાકીઝા બનેગી, અખ્લાક બુલંદ હોંગે, ઔર ઈમાનિય્યાત મેં પુખ્તગી આએગી. યહ કામ અગર ઈખ્લાસકે સાથ કરેંગે તો ઈન પાંચોં આ'માલ મેં તાકત આએગી, હમારે મુઆમલાત એસે હોંગે કે લોગોંકો માલૂમ હો કે, યહ તબ્લીગવાલે, યહ દા'વતવાલે હૈં. હર કામ કરનેવાલા અપને અંદર ગૌર કરે કે યહ પાંચ ચીઝેં મેરે અંદર આ રહી હૈં યા નહીં. અગર નહીં આ રહી હૈં તો અપને ઉપર મેહનત કરકે ઉનકો અપને અંદર લાના હૈ. જો જિતની મેહનત કરેગા ઉતની હી તરક્કી કરેગા.

યહ દા'વતવાલા અમલ અંદરકી સિફાત ઈખ્લાસ ઔર સચ્ચાઈ કે સાથ ચલેગા, ચાહે ઝાહિરી અસ્બાબ કી કમી હો. ઈસ રાહમેં અપની કમી પર નઝર કરના હી કમાલકા ઝરીઆ હૈ. જો શખ્સ અપની કમી પર નઝર નહીં કરતા ઉસમેં કમાલ ભી પૈદા નહીં હોતા.''

એક મજલિસમેં જિસમેં અહલે ઈલ્મ ભી મૌજૂદ થે ઔર કારકુનાન ભી થે.

ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''ઈસ કામકી જાન ઈખ્લાસ ઔર ઈસ્તિખ્લાસ મેં હૈ. ઈખ્લાસ કે સાથ અગર યહ કામ કિયા જા રહા હો, ચાહે વહ થોળી હી હો તો વહી અસલ હૈ. ઔર ઈખ્લાસ યહ હૈ કે અલ્લાહ કી રઝા કે લિએ કિયા જા રહા હો ઔર યહ ઈખ્લાસ હર અમલ મેં આ રહા હો. ઔર દૂસરી ચીઝ ઈસ્તિખ્લાસ હૈ, વહ યહ હૈ કે યકસૂઈ કે સાથ ઈસ કામમેં લગે રહેં, કિસી દૂસરી તરફ ન જાએં. અગર કોઈ ટાંગ પકળ કર ખીંચે તો ભી ન જાએ.

જો અપને જઝબાતકો અલ્લાહ કે દીનકે તકાઝોં પર ઈખ્લાસકે સાથ કુર્બાન કર દે, અલ્લાહ કી મદદ ઉસકે સાથ હોગી. ઈન્સાન જબ તબીઅતકે ખિલાફ અલ્લાહકે દીનકે તકાઝોં પર કદમ ઉઠાતા હૈ તો ઝાહિરકે ખિલાફ અલ્લાહ કી મદદ આ જાતી હૈ. દીન કે તકાઝોં કો દેખતે હૂએ ચલેંગે તો અલ્લાહ તઆલા હમારી ઝરૂરિય્યાતકી ગૈબસે તકમીલ ફરમાએગા. અલ્લાહ તઆલાને જો ઝિંદગી ગુઝારનેકા તરીકા બતાયા હૈ. વહી દીન હૈ. દીન સરાસર અમલ હૈ. વહ બાતોં કા નામ નહીં હૈ. કામકા નામ હૈ.''

[૭]

તકરીએ વકત

ફરમાયા :–

માલ ઔર જાનકો મુસલમાન અપની મિલ્ક સમઝકર ખર્ચ ન કરે, બલ્કે જાનો–માલકો અલ્લાહ કી અમાનત સમઝે ઔર ખુદાકે હુકમકો સામને રખકર અપના વકત ફારિગ કરકે ઉસકો ખર્ચ કરે. જાન વ માલકા સબસે મુકદ્દમ ખર્ચ એલાએ કલિમતુલ્લાહ કે લિએ હૈ. ફિર ઉમ્મતકી ઝરૂરતોં ઔર અહવાલ પર ખર્ચ કરના હૈ. યહ ચાર માહ ઔર ચિલ્લા ઉસકી મશ્ક કે લિએ હૈ કે પૂરી જાન ઔર માલ અલ્લાહકે હુકમ પર ખર્ચ કરના આ જાએ.

દા'વત ઔર દાઈ

હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ કી ઝિંદગી કા અસલ મકસદ ઔર નસબુલ ઐન દા'વત થા. ચુનાંચે આપકે તમામ આ'માલ વ અશ્ગાલ ઉસીકે ગિર્દ ઘુમતે થે. આપ ખ્વાહ સફરમેં હોં યા હઝરમેં યહી ફિક્ર વ જઝબા આપ પર તારી રહતા થા. ઔર કાનૂને ઈલાહી યહ હૈ કે વહ ફિક્ર પર દરવાઝા ખોલતે હૈં. ચુનાંચે દુન્યા જાનતી હૈ કે ઈસી ફિક્ર ઔર કુળ્હનકે સિલેમેં આપ પર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને કૈસે કૈસે અબ્વાબે ખૈર મફતૂહ ફરમાએ. ઔર દા'વતકે કૈસે કૈસે હકીમાના તોર વ તરીકે આપ પર મુન્કશિફ ફરમાએ.

ઈસ મકામ પર દા'વત–ઔર દાઈકે તઅલ્લુકસે આપકે ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત કા એક ઈન્તિખાબ પેશ કિયા જાતા હૈ. ઉમ્મીદ હૈ કે દા'વતસે વાબસ્તહ (જુડે હુએ) હઝરાત ઉનસે પૂરા ફાઈદા ઉઠાએંગે.

એક મૌકે પર દા'વતકી હકીકત ઔર ઉસકી તા'રીફ કરતે હુએ ફરમાયા :–

"દા'વત વહ મેહનત હૈ, જિસકે કરનેસે ખુદા કે બંદોંમેં ઈમાની ઝિંદગી આ જાએ."

ઈસ મેહનત કે કરનેવાલોંકો તકલીફ ઔર મશકકત ઝેલની પડતી હૈ. જૈસે હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ઝેલી ઔર બરદાશ્તકી, યહાં તક કે જાન પર બન આઈ. ફિર ખુદાને હિજરત કી ઈજાઝત મરહમત ફરમાઈ. યહ દા'વત લુકમ–એ–તર નહીં હૈ કે હર એક નિગલ લે. બડી ઝેલની પડતી હૈ.

અપનોંકી ભી ઔર ગેરોંકી ભી. હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામને ઐસી ઝેલી કે ફરિશ્તે ભી ચિલ્લા ઉઠે. યહાં તકકે અપની ઝરૂરિયાતે ઝિંદગી મેં ભી સેહના પડતા હૈ. ચુનાંચે હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલામ કે ઘરમેં દો દો માહ તક આગ નહીં જલતી થી. જો લોગ ઈસ દા'વતવાલે કામકે ઝિમ્મેદાર સમઝે જાતે હૈં ઉનકો દુન્યાકે ઠિકરોંમેં નહીં ઉલઝના હૈ, બલ્કે ઝેલના હૈ ઔર આગે બઢના હૈ. ઔર યહ મેહનત ઈસ નિય્યતસે કરના હૈ કે વહ ઝિંદગી આમ હો જાએ, જિસ પર ચલ કર ઈન્સાનિય્યત જન્નતકે રાસ્તે પર ચલતી હૈ.

એક મર્તબા કારકુનાને હિન્દ કે ઈજતિમાઅ્ (મુન્અકિદા ૨૧, માર્ચ સનઈસ્વી ૧૯૮૨) મેં દા'વતકી નઝાકત ઔર ઉસકો મસમૂમ (ઝેહરીલી) કરનેવાલી ચીઝોં કી વઝાહત ઈસ તરહ ફરમાઈ.

દા'વત–યહ ઈમાની સમરાત હાસિલ કરનેકે લિએ ઝમીનકા તૈયાર કરના હૈ ઔર ઈસકી ઝમીન હમારે કુલૂબ હૈં. જિતની ઝમીન હમવાર હોગી. ઈમાની પૌંદે ઉતને હી જડ પકડેંગે. જો ઝમીન જિતની નાઝૂક ચીઝકે લિએ તૈયાર કી જાતી હૈ ઉસકી ઉતની હી હિફાઝતકી જાતી હૈ. દિલકો ગંદા ઔર બદબૂદાર કરનેવાલી ચીઝ હુબ્બે જાહ ઔર તકબ્બુર હૈ. ઈસ દા'વતકે ઝરીએ દુન્યાકી હકીર ચીઝેં કમાના તો કમીનગી હૈ. ઈસ દા'વતકો ચીઝેં હાસિલ કરનેકા ઝરીઆ બનાયા જાએગા તો અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઉસકો ઝલીલ ફરમા દેંગે.

દા'વતકા કામ સિર્ફ અલ્લાહ કે લિએ હોગા ઔર સાદગીકે સાથ હોગા. ઉસકે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં :–

> ''અલ્લાહ કો સામને રખ કર દા'વતકા કામ કિયા જાએ, તા'લીમ કી જાએ ઔર નમાઝ પઢી જાએ. ફિત્નોંકા ઝમાના હૈ. ફિત્ને ચારોં તરફસે ઉમંડ રહે હૈં. ઈસ લિએ ઈસ કામકો અગર સાદગી કે સાથ કરતે રહેંગે તો અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હિફાઝત ફરમાએંગે. ઔર કામકે અંદર ભી બરકતેં અતા ફરમાએંગે.

સાદગીકે સાથ, યકસૂઈકે સાથ ઈન અમલોંમેં લગે રહો ઔર ફિત્નોંસે ઈસ કામકો બચાતે રહો. વરના યહ ફિત્નોંમેં ઘિર જાએગા. ઈસ કામકો કરના હૈ ઔર ઉસમેં સાદગીકો મલ્હૂઝ રખના હૈ. યહ સાદગી હી ઉસકા જૌહર હૈ. ઔર ઈસી સાદગી કી વજહસે અલ્લાહ તઆલા ઉમૂમકા દરવાઝા ખોલેંગે. બારીકિયોંવાલી ચીઝ ઉમૂમી નહીં હો સકતી. યે દા'વત એક ઐસી ઉમૂમી ચીઝ હૈ. કે હર એક ઈમાનવાલા ઈસકો કર સકતા હૈ. બશર્તે કે સાદગી કે સાથ હો

ઔર પાબંદી કે સાથ હો. ગશ્ત નાગહ ન હો રહા હો, સેહ રોઝહ (તીન દિન)કા એહતિમામ હો રહા હો ઔર સાલકા ચિલ્લા નાગહ ન હો રહા હો ઔર ઈન સબકો કરકે અપની બળાઈ ન સમઝી જા રહી હો. મુખ્તસર યહ કે કામ કરના ઔર ઉસૂલ ઔર આદાબ કે સાથ કરના હૈ. અપની સિફાત કો ઉજાગર કરના હૈ ઔર ખોખલા હોનેવાલી બાતોંસે અપને આપકો બચાના હૈ.''[1]

એક મજલિસમેં દા'વતકા કામ કરનેવાલોંકો દો બાતોં પર ખાસ તોર સે ઈસ તરહ મુતવજજેહ ફરમાતે હૈં :–

''દા'વતકા કામ કરનેવાલે દો બાતોંકા ખાસ ખ્યાલ રખ્ખેં. એક – કુર્બાનીકી મિકદાર કો બળ્હાતે રહેં ઔર દૂસરે – અપનેકો ઔર અપને કિએ હુએ કામકો કમતર સમઝકર ખુદાકી બારગાહમેં માફી માંગતે રહેં. અપને કિએ કો અગર અપની હુનરમંદી સમઝને લગે તો ખતરા હૈ. લિહાઝા ગુર્રા ન કરો ઔર અપની હુનરમંદી કા સમરહ ન સમઝો.''

એક મર્તબા આયતે શરીફા, وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ

[ઔર ચાહિએ કે રહે તુમમેં એક જમાઅત એસી જો બુલાતી રહે નેક કામકી તરફ.] (સૂ. આલેઈમરાન-૧૦૪)

તિલાવત કરનેકે બાદ ફરમાયા :–

''પૂરી ઉમ્મતકે લિએ ઝરૂરી હૈ કે વહ ઈતને આદમી તૈયાર કરે જો પૂરી ઉમ્મતકી દા'વતકે લિએ કાફી હો જાએં. ફર્ઝે કિફાયહ ઔર ફર્ઝે ઐન સે ભી ઝયાદા કાબિલે ફિક્ર હૈ. ક્યૂં કે ફર્ઝે ઐન તો જો અદા નહીં કરેગા વહી ગુનેહગાર હોગા ઔર ફર્ઝે કિફાયહ અદા ન હોનેકી સૂરતમેં સબ ગુનેહગાર હોંગે. નીઝ ઈસ આયતે શરીફામેં અમ્ર બિલ્મઅરૂફ પર **યદઉન ઈલલખૈર** [જો બુલાતી રહે નેક કામકી તરફ]કો મુકદ્દમ ફરમાયા. જિસસે પતા ચલતા હૈ કે પેહલા દર્જા દા'વત કા હૈ. જબ તક ઐસી જમાઅત ન બન જાએં, જો પૂરી ઉમ્મત કે લિએ કાફી હો, તો ઉસ વક્ત તક પૂરી ઉમ્મત કે ઝિમ્મે ઈસકા ફિક્ર ઝરૂરી હૈ.''[2]

ઈજતિમાએ ચાંદપૂર ઝિલા બિજનોર (મુન્અકિદા–૧૫ શાબાન સનહિજરી ૧૩૯૫) મેં ઉલમા વ ખવાસકી એક મજલિસમેં જિસમેં હઝરત મૌલાના નસીમ અહમદ સાહબ ફરીદી મર્હૂમ ભી મૌજૂદ થે, દા'વત, તઝકિયા ઔર તા'લીમ કે ઉન્વાન પર ફરમાયા :–

---

[1] ઈર્શાદ બમૌકા જોળ અહલે જુનૂબ મુઅર્રખા ૮, ઓકટોબર સનઈસ્વી ૧૯૮૭

[2] બમૌકએ ઈજતિમાઅ્ કોલંબો શ્રીલંકા – બવકતે તા'લીમ.

અલ્લાહ પાકને ઈર્શાદ ફરમાયા હૈ :-

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيّٖنَ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ

[વહી હૈ જિસને ઉઠાયા અન પઢોમેં એક રસૂલ ઉન્હીમેંકા પઢકર સુનાતા હૈ ઉન્કો ઉસકી આયતેં ઔર ઉન્કો સુન્વાતા હૈ ઔર સિખલાતા હૈ ઉન્કો કિતાબ ઔર અકલમંદી.] (સૂ. જુમઆ-૨)

યા'ની અલ્લાહ પાકને હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો તીન ચીઝેં લેકર ભેજા હૈ : (૧) દા'વત, (૨) તઝકિયહ, (૩) તા'લીમ. દા'વત અસલ હૈ. ઈસ લિએ કે ઈસ કે કરનેસે બકિય્યહ દોનોં વુજૂદમેં આએંગે. હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ઔર સહાબએ કિરામ રદિયલ્લાહુ અન્હુમકે દૌર મેં ઈસ દા'વતકે ઝરીએસે તા'લીમ ઔર તઝકિયા સબ ઝિંદા હોતે થે. ઈસ લિએ આજ ભી ઈસ દા'વતકી મેહનત કી ઝરૂરત હૈ.

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ ફરમાયા કરતે થે :-

> **''ખયરુલ કુરૂનિ કર્ની સુમ્મલ્લઝીન યલૂનહુમ સુમ્મલ્લઝીન યલૂનહુમ** મેં પેહલે કર્નસે મુરાદ દા'વત, દૂસરે કર્નસે મુરાદ ઝિક્ર ઔર તીસરે સે મુરાદ તા'લીમ હૈ.''

તો જો દા'વતવાલા કામ કરેગા વો પેહલી સફ યાની સહાબાકી સફમેં હોગા. ખ્વાહ વહ કિયામત તક ક્યૂં ન હો. દૂસરેસે મુરાદ ખાનકાહ વાલે હૈં જો કે કિયામત તક ઈસમેં લગેં વહ દૂસરી સફમેં હોંગે. તીસરે સે મુરાદ તા'લીમ હૈ યા'ની જો ભી આલિમ કિયામત તક આએગા વહ તીસરી સફમેં હોગા. ઈસ લિએ દા'વત અહમ હૈ. અગર દા'વત કો કરતે રહેંગે તો સારી દુન્યામેં દીન સો ફી સદ ઝિંદા હો જાએગા.[1]

દા'વતકે ફવાઈદ ઔર મનાફિઅ કે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં :-

> ''દા'વત એક ઐસી દૌલત ઔર એક ઐસી નેઅમત હૈ કે અગર ઉસકો સહીહ તરીકેસે કિયા જાએ તો ઈમાન મેં કુવ્વત, ઈબાદાત મેં જાન, મુઆમલાતમેં દુરુસ્તગી, મુઆશરતમેં પાકીઝગી ઔર અખ્લાકિય્યાતમેં હુસ્ન પૈદા હોગા.''

જિસ કદર ઈસ દા'વતવાલે કામ મેં આદમી બઢતા જાએગા ઉસકી અપની અમલી ઝિંદગી બનતી ચલી જાએગી. ઔર યહી ઉસકી નજાતકા રાસ્તા હૈ, દુન્યામેં ભી ઔર આખિરતમેં ભી.

---

[1] મા'ખૂઝ અઝ બયાઝ — મૌલાના શમીમ અહમદ આ'ઝમી.

હઝરત મૌલાના ફરમાતે થે કે કિસી એક ઈલાકેમેં અગર કોઈ દાઈ દા'વત દે રહા હૈ તો વહ પૂરે આલમમેં હિદાયત લાનેકી મેહનતમેં લગા હુવા હૈ. ચુનાંચે ફરમાતે હૈં :–

''જો અલ્લાહ કા બંદા દુન્યાકે જિસ હિસ્સેમેં ભી મેહનત કર રહા હૈ વહ પૂરે આલમ મેં હિદાયતકી મેહનત લાને પર લગા હુવા હૈ.''

ઈસકી મિસાલ એસી સમઝો જૈસેકે એક હોઝ હૈ, જિસમેં હર શખ્સકી મેહનત જમા હો રહી હો ઔર સતહ બતલાનેકા પૈમાના લગા હુવા હૈ કે દા'વતકી મેહનત કહાં તક પહોંચી ઔર અલ્લાહકી તરફસે એક અંદાઝ મુકર્રર હૈ કે મેહનત કી સતહ જબ યહાં તક આ જાએગી તો ફિર યહ આલમી ફૈસલે હોંગે તો જિસ શખ્સ કી મેહનત કા એક કતરા ભી ઈસ હોઝ મેં પળ ગયા ઉસને ગોયા મેહનતકી સતહ કો આલમી ફૈસલે કી તરફ બળ્હા દિયા.

દા'વતકે ઈન્હી ફવાઈદ ઔર મનાફિઅ કો અપની એક દૂસરી તકરીર મેં મઝીદ વઝાહત ઔર તફસીલકે સાથ ઈસ તરહ બયાન ફરમાતે હૈં :–

''હમેં અપની ઝિંદગી કો આ'માલ, મુઆમલાત, મુઆશરત ઔર અખ્લાકકે એતિબારસે દેખના હૈ કે કૈસી ગુઝર રહી હૈ. આ'માલમેં જિતની કુવ્વત ઔર જાન હોગી ઉતની હી ઉન શોઅબોં મેં કુવ્વત હોગી.''

નમાઝ જબ જાનદાર બન જાએ તો ઉસકે બારેમેં ખુદાને ફરમાયા કે ઉસકા ખાસ્સા બુરાઈસે રોકના હૈ. એસી નમાઝ પળ્હનેકે હમ મામૂર હૈં.

ચુનાંચે જનાબે રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા હૈ :–

''એસી નમાઝ પળ્હો જૈસે મુઝે નમાઝ પળ્હતે હુએ દેખ રહે હો.''

કૈસી નમાઝ ? અંદર સે આવાઝ આતી થી જૈસે હંડિયા પક રહી હો. યહ ગિર્યા વ ઝારી, યહ ખુશૂઅ વ ખુઝૂઅવાલી નમાઝ થી.

હમ દા'વત દેનેવાલે, ઉમ્મત કો બતલાનેવાલે, અકવામે આ'લમકો ઈમાનકી તરફ મુતવજ્જેહ કરનેવાલે હૈં. લિહાઝા હમારે આ'માલ જાનદાર હો, હમારે અખ્લાક દુરુસ્ત હોં, હમારે મુઆમલાત સહીહ હોં ઔર મુઆશરત મેં પાકીઝગી હો જબ યહ ચારોં લાઈનેં દુરુસ્ત હોંગી તો લોગોંકે દિલ એસે ખિંચેંગે કે રોકે ન રૂકેંગે. ઈમાન વ આમાલ મેં અલ્લાહને કશિશ રખ્ખી હૈ.

આજ મુશ્કિલ યહ હૈ કે હમારી ઝિંદગી મેં જો આ'માલ હૈં વહ હમારી કશિશ

કા ઝરીઆ નહીં હૈ ઔર ઉનકો ઈસ તરહ કિયા જા રહા હૈ ગોયા સરસે બોજ ઉતારા જા રહા હૈ કે ન ઝૌક હૈ, ન શૌક હૈ, ન બશાશત હૈ.

ભાઈયો ! દા'વત મહા અમલ હૈ જો દૂસરોંકે અમલ પર આનેકે લિએ ઝરીઆ બનતી હૈ. દા'વત નબિયોંકા કામ હૈ ઔર નબી ખાલી નઝરિયાત નહીં રખતે બલ્કે અમલી ઝિંદગીમેં કરકે દિખલાતે ઔર બતાતે હૈં.

ફલસફીમેં ઔર નબીમેં એક ફર્ક યહ ભી હૈ કે ફલસફી સિર્ફ ફિક્ર ઔર નઝરિયા રખતા હૈ. ઝિંદગીસે ઉસકા કુછ તઅલ્લુક નહીં હોતા ઔર અંબિયા અલયહિમુસ્સલાતુ વસ્સલામ જો કુછ પેશ કરતે હૈં ઉસમેં ઉનકી ઝિંદગી ખુદ એક નમૂના ઔર શાહરાહે અમલ (અમલકી બડી સડક) હોતી હૈ.❶

દા'વતકા ફાઈદા મદઊકો પહોંચે યા ન પહોંચે, લેકિન દાઈકો ઝરૂર પહોંચતા હૈ. ઈસકે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં :

> ''દા'વતકા મેદાન સારી દુન્યા હૈ. દા'વત મસ્જિદસે બાહર ભી હૈ, ઔર મસ્જિદકે અંદર ભી હૈ. દુન્યા કા ચપ્પા ચપ્પા મેદાને દા'વત હૈ. ઈમાનકી દા'વત દેનેસે ઈમાનકી સિફાત આતી હૈં. જિસ શખ્સ કો દા'વત દે રહા હૈ અગર ઉબદ કે દાનેકે બરાબર ભી ઉસ પર અસર નહીં હૈ તો યહ દા'વત દેને વાલા ઈસ ફાઈદેસે મહરૂમ નહીં રહા. ઉસે તો ફાઈદા પહોંચ કર રહેગા, બશર્તે કે સહીહ તરતીબ ઔર સહીહ નિય્યત સે દા'વત દી જાએ. હમારી તકરીર સે, તહરીર સે ઔર તદબીર સે કુછ નહીં હોતા. કરનેવાલી ઝાત સિર્ફ અલ્લાહ કી હૈ.''❷

દા'વત મેં નિકલે હુએ અમીર ઔર મા'મૂરકે આદાબ વ ફરાઈઝ એક મર્તબા અપની મજલિસ મેં ઈસ તરહ બયાન ફરમાએ :

> ''દા'વત લે કર જિન લોગોંકે પાસ જાએં ઉન પર શફકત ઔર રહમકે જઝબે કે સાથ જાએં. આઝાદ ઝિંદગીકો છોડકર અમીરકી માન કર વકત ગુઝારનેકી નિય્યત સે જાએં, જિસ તરહ નમાઝમેં ઈમામકી માન કર અમલ કરતે હૈં. ઈસી તરહ જમાઅતમેં અમીરકી માન કર વકત ગુઝારેં. અમીર કો યહ સમઝાયા જાએ કે ઈમારત ઝિમ્મેદારીકા નામ હૈ. યહ કોઈ ઓહદહ નહીં હૈ ઔર માલ અમાનત હૈ. અમાનત સમઝ કર સહીહ વકત ગુઝારનેકી ફિક્ર કરેં.

---

❶ બસૂફિયહ – જનાબ હબીબુર્રહમાન વાનખબાવી.

❷ બમોંકા જોલ કારકૂનાને હિન્દ માર્ચ સનઈસ્વી ૧૯૮૨

આપસમેં દો–દોકી જોડી બના કર સીખને–સિખાનેમેં વકત ગુઝારેં. બસ્તીમેં દાખિલ હોં તો ખુદાકી જનાબમેં અપને ઝો'ફ (કમઝોરી)કા ઈઝહાર ઔર ખુદાકી મદદ માંગકર દાખિલ હોં. દીની વ દુન્યવી લાઈનકે બળોંસે મુલાકાત કરેં. દીની લાઈનકે બળોંસે બાત ઈસ તરહ કરેં જૈસે છોટે બળોંસે કરતે હૈં, બશાશત દેખેં તો ઉનકો કારગુઝારી સુનાએં ઔર દુઆ કે લિએ કહેં, વર્ના ખામોશી કે સાથ ઉનકી મજલિસમેં બેઠકર યા મુલાકાત કરકે વાપસ આ જાએં.

ઔર દુન્યવી લાઈનકે બળોં કો ઝિમ્મેદારી કા એહસાસ દિલાઓં કે આપકે તઆવુન સે લોગ હમારે સાથ જુળેંગે ઔર ઈસકા અજ ખુદા આપકો દેંગે.''

એક મૌકે પર મદ્રાસ ઔર શ્રીલંકાકે અહબાબ મરકઝ મેં જમા થે, ઉનકો મુખાતબ બનાકર ફરમાયા :–

''દા'વતકા કામ કરને વાલોંકો નતાઈજ કભી નહીં દેખના ચાહિએ. બલ્કે હમેશા તકાઝે કે મુતાબિક કદમ ઉઠા દેના ચાહિએ. કયૂંકે બહુતસે અંબિયાએ કિરામ અલયહિમુસ્સલાતુ વસ્સલામ કિયામતકે દિન ઈસ હાલમેં હાઝિર હોંગેકે ઉનકે સાથ સિર્ફ એક મુખ્તસર સી જમાઅત હોગી. બા'ઝકે સાથ ઈસસે ભી કમ હોંગે. ઔર બા'ઝ ઐસે હોંગે જિનકે સાથ કોઈ ભી નહોગા. તો ઈસકા યહ મતલબ નહીં હૈ કે વહ નાકામ હૈં બલ્કે વહ તો અપની ઝાતકે એઅતિબાર સે સો ફી સદ કામયાબ હૈં. ઈસ લિએ ઈન્સાનકે ઝિમ્મે અપનેકો કુર્બાન કરના હૈ ઔર નતાઈજ કો અલ્લાહકે હવાલે કર દેના ચાહિએ.

નીઝ યહ ભી ઝરૂરી હૈ કે જિસ શખ્સકો દા'વત દી જાએ ઉસકો હકીર ન સમઝના ચાહિએ. હદીસ શરીફમેં રસૂલે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે મુતઅલ્લિક આતા હૈ કે 'લા યહકિરુ અહદન યુબલ્લિગુ રિસાલાતિલ્લાહિ' જિસ શખ્સકો ભી આપ અલ્લાહકા પેગામ પહોંચાતે થે ઉસકો ઝલીલ નહીં સમઝતે થે.''

એક મરતબા બળે ઝોર વ કુવ્વતકે સાથ ઈસ દા'વતકે ઝરીએ દુનિયા કમાને ઔર અપની જાહમેં ઈઝાફા કરનેકો બળી કમીનગી કે સાથ તા'બીર કરતે હૂએ ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''જિસ તરહ ખુદાને ફરમાયા હૈ ઉસી તરહ કામ કરેંગે તો ફાઈદા હાસિલ હોગા. હમારી તકરીરોંસે નહીં બલકે અમલકા અસર જલ્દી હોતા હૈ.

ઈસ વાસ્તે કામ કરનેવાલોંકો ઈખ્લાસ ઔર ઈસ્તિખ્લાસ કે સાથ લગના હૈ. ઈસ કામકો અગર દુન્યા કમાનેકા ઝરીઅહ બનાયા જાએ તો યહ બહુત બળી કમીનગી હૈ. અલ્લાહ હમેં ઈસ્તિકામત નસીબ ફરમાએ.

હમ અપની કોતાહીકી વજહસે અપની દૌલતકો દાગદાર કર રહે હૈં. તકબ્બુર હર નેક અમલકો સળા દેતા હૈ. ખુદાકા કાનૂન હૈ કે જો ઉસકે લિએ અપનેકો પસ્ત કરતા હૈ અલ્લાહ ઉસકો બુલંદ કરતા હૈ. ઔર જો ઝાહિરમેં બળા બનતા હૈ ખુદા ઉસકો ઝલીલ કરતા હૈ.

આજ કલ તો ઈસ પર લળાઈ હોતી હૈ કે ઉસને હમારી પોઝીશન નહીં પેહચાની, ખુદા હમારી મગ્ફિરત ફરમાએ હમ તો ખુદ હી અપને મુંહ મિયાં મિઠ્ઠુ બને બેઠે હૈં. હાલાંકે મૈં કેહતા હૂં કે હમ જૈસા કોઈ જાનવર હૈ હી નહીં કે હર વકત અપને હી ખ્યાલ મેં મુબ્તલા રહતે હૈં.'' ❶

એક મર્તબા ઈજતિમાઈ દા'વત ઔર ઈન્ફિરાદી આ'માલ મેં પૈદા હોનેવાલે એક નુકસ કો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :–

''અગર કોઈ આદમી આલમી પૈમાને પર તો દા'વત કી ફિક્ર કરતા હે લેકિન અપની ઝાતમેં વહ આ'માલ નહીં લા રહા હૈ, તો ઉસકી દા'વત નાકિસ હૈ ઔર અગર કોઈ આદમી અપને ઝાતી આ'માલ તો ખૂબ કર રહા હૈ લેકિન ઉસે દા'વતકી ફિક્ર નહીં હૈ તો ઉસકા અમલ નાકિસ હૈ. ઈસ લિએ હમારા કામ ઉન દોનોંકો જોળ કર ઔર જમા કરકે ચલના હૈ ઔર દોનોંકો ઈકઠ્ઠા કરનેમેં લા મહાલહ (યકીનન) કુર્બાની બળ્હાની હોગી ઔર ઈસ કામકો અપના કામ બનાના હોગા.

અપના કામ બનાનેકા મતલબ યહ હૈ કે જબ કભી હમારે અપને તકાઝે દા'વતકે તકાઝોંકે સાથ ટકરાએં તો હમ દા'વતકે તકાઝોંકો મુકદ્દમ કર દેં અપને તકાઝોં પર ઔર ઈસ કામકી કુળ્હન ઔર ફિક્રમેં હમ ઉમ્મત કો રો રહે હોં, હમ દીનકો રો રહે હોં ઔર હમ અકવામે આલમકી હિદાયત કો રો રહે હોં.''

દાઈ કે લિએ ઈસ મુબારક અમલમેં તરકકીકા મેઅયાર કયા હૈ ? ઔર અપની હિદાયતકી નિય્યત કિસ કદર ઝરૂરી હૈ. ઉસકે મુતઅલ્લિક એક મજલિસ મેં ફરમાયા કે :–

---

❶ બમીંકા જોળ કારકુનાને હિન્દ મુઅર્રખહ – ૨૬, જુમાદલઉલા, સનહિજરી ૧૪૦૨

''દા'વતકે અંદર હમારી તરક્કીકા મે'અયાર યહ હૈ કે હમ કુર્બાનિયોંમેં આગે બઢતે ચલે જા રહે હોં, સુન્નતોંકા એહતેમામ ઔર નબીએ પાક અલયહિસ્સલામ કા ઈત્તિબાઅ હમારી ઝિંદગીમેં આતા જા રહા હો. અગર યહ સબ ચીઝેં હો રહી હૈં તો સમઝલો કે યહ દાઈ દીની વ ઈમાની તૌર પર તરક્કી કર રહા હૈ, વરના નહીં.

અલ્લાહ કી તરફસે મેહનત કરનેવાલોંકે લિએ હિદાયતકા વઅદા હૈ ઈસ લિએ હમેં જમાઅતોં મેં નિકલ કર અપની હિદાયતકી નિય્યત કરની ચાહિએ. અગર અપની નિય્યત નહીં કી ઔર દૂસરોંકી નિય્યત કર લી તો જિસકી નિય્યત કી ઉસકો તો હિદાયત કા કોઈ વઅદા નહીં હૈ ઔર જિસકી હિદાયતકા વઅદા હૈ ઉસકી નિય્યત નહીં કી. લિહાઝા ન ઈધરકે રહે, ન ઉધરકે રહે.''

આ'માલ કી અહમિયત ઔર ઉસકી તાકીદ

દીની વ શરઈ આ'માલમેં અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂને કિસ કદર બરકતેં ઔર રાહતેં ઔર દિલો–દિમાગકા સુકૂન રખા હૈ ઔર આ'માલ પર કૈસી કૈસી કામયાબીયોંકા યકીન દિલાયા હૈ હઝરત મૌલાના ઉસકો અપને ભરપૂર અંદરૂની ઈમાન વ યકીનકી રોશનીમેં ઈસ તરહ બયાન કરતે હૈં :–

''ઈન્સાન અગર દુન્યા પર મેહનત કરે તો દુન્યાકે એ'તિબારસે કીમતી બનેગા ઔર અગર આખિરત પર મેહનત કરે તો આખિરતકે એ'તિબારસે કીમતી બનેગા. આખિરત પર મેહનત કરનેવાલે કો ઉસકે અમલકી કીમત પૂરી મિલતી હૈ ઔર કભી ખતમ નહીં હોતી. બ–ખિલાફ દુન્યવી મેહનત કે, ન ઉસકી પૂરી કીમત મિલતી હૈ ઔર ન વહ હમેશા બાકી રહેતી હૈ.

જિસ મેહનતકો લેકર અંબિયા અલયહિમુસ્સલામ તશરીફ લાએ ઉસી મેહનતસે ઈન્સાન કીમતી બનતા હૈ બશર્તે કે મેહનતવાલી તરતીબ હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમવાલી હો. અગર મેહનત કી તરતીબ આપવાલી હો તો ફિર ઈન્સાનકી કીમત સિવાએ રઝાએ ખુદાવંદીકે ઔર કોઈ ચીઝ નહીં બન સકતી. અગર ઈમાની મેહનતકો પેહલા દર્જા દિયા તો બકિય્યહ મેહનતેં સહૂલતસે સહીહ તરતીબ પર આ જાએંગી.''

એક મૌકે પર દુન્યાકી બે–વકઅતી ઔર આ'માલે સાલિહાકી વકઅત વ અહમિયત બતલાતે હુએ ફરમાયા કે :–

''માલ વ દૌલત, સોના ચાંદી, ઓહદા વ મન્સબ અલ્લાહકે ઈન્આમાત મેં સે ખુસૂસી ઈન્આમ નહીં હૈ, બલ્કે ઉમૂમી હૈ ઔર ઈસકે લિએ ઈમાન ભી શર્ત નહીં હૈ. યહ ચીઝેં ઈમાનવાલોંકો ભી દેતે હૈં ઔર બેઈમાનોંકો ભી દે દેતે હૈં. અલ્લાહ કા ખુસૂસી ઈન્આમ ઈમાન હૈ ઔર ઈમાન ભી વહ જો આ'માલે સાલિહાકે સાથ હો ઔર ફિર ઈમાન ઔર આ'માલે સાલિહાવાલોં મેં સે ખુસૂસી ઈન્આમ ઉન પર હૈ, જિન્હેં અલ્લાહ તઆલા દીનકી મેહનત ઔર જહો જિહદ કે લિએ કબૂલ ફરમાએ. ઈસ લિએ હમેં અમલોંકા એહતિમામ કરના હૈ, અમલોં પર જમના હૈ. અમલકી તાસીર દુન્યામેં ભી ઝાહિર હોતી હૈ ઔર આખિરતમેં ભી.

આ'માલ કે લિએ દિનમેં મેહનત કરના હૈ ઔર રાતમેં ખુદાસે માંગના હૈ. શૈતાન ઈન્સાનકા દુશ્મન હૈ ઈસ લિએ વહ કોશિશ કરતા હૈ કે યહ ઈન્સાન અમલોં પર ન પળે, ક્યૂંકે અમલ હી સે દુન્યા ઔર આખિરતકી ઝિંદગી બનતી હૈ.

જિતની હમારી ઝિંદગી આ'માલ પર આ જાએગી ઉતને હી હમ બનતે ચલે જાએંગે. ઔર જહાં પર ભી હોંગે બને હુએ રહેંગે, ઇસ લિએ કોશિશ કરની ચાહિએ કે અમલ કે ઝરીએ સે હમ ભલે માનસ બન જાએં.''

એક ઈજતિમાઅમેં સૂરએ ઈખ્લાસ તિલાવત કરનેકે બા'દ બળે જોશ વ કુવ્વતકે સાથ આ'માલકી અહમિયત બયાન કરતે હુએ ફરમાયા કે :–

''અલ્લાહ મુસ્તગ્ની ઔર બેનિયાઝ હૈં, ઉનકી કિસીસે રિશ્તેદારી નહીં, ખાલિક હૈ ખાલિક પનેકા તઅલ્લુક હૈ. ઈસ વાસ્તે કુછ રાહેં એસી બતલા દી હૈં, જિનસે મખ્લૂકકા તઅલ્લુક ખાલિકસે જુળ જાએ. નબિયોંકે સાથ જો મુઆમલા ખુદાને કિયા હૈ આજ ભી વહી ખુદા વૈસા હી મુઆમલા ફરમાએંગે.

'વલન તજિદ લિસુન્નતિલ્લાહિ તબ્દીલા'

ખુદાકા કિસીકે સાથ કોઈ રિશ્તા નસબ નહીં હૈ. અમલોં પર જો જિતની મેહનત કરેગા ઉતનીહી ખુદાકે યહાં પહુંચ હોગી ઔર મકામ બનેગા. અલ્લાહને

● બમ્બીકા ઈજતિમાએ સાબેરી ઝિલા સહારનપૂર મુઅર્રખા, ૬ શવ્વાલ સનહિજરી ૧૩૮૬, મુતાબિક ૧૮, જનવરી સનઈસ્વી ૧૯૬૭.

અપને કરમસે યહ એક શકલ જારી ફરમાઈ હૈ. લિહાઝા ઝરૂર હૈ કે મશાગિલ મેં સે અપને અવકાતકો ફારિગ કરેં. અલ્લાહ કે યહાં કીમત અમલકી હૈ, બશર્તે કે વહ અમલ ખુદા કી રઝા કી નિય્યતસે કિયા હો. રઝાવાલા છોટેસે છોટા અમલ ભી સારી દુન્યાસે કીમતી હૈ.''●

હાલાંકે બનાવ–બિગાળ આ'માલ પર મૌકૂફ હૈ ઔર આ'માલકે બ–કદ્ર ઝિંદગી બનતી–સંવરતી હૈ. એક ઈજતિમાઅ્મેં હઝરત મૌલાનાને ઈસ મઝમૂનકો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :–

''હાલાત અમલકે તાબિઅ હૈં. આ'માલ અગર અચ્છે હોંગે અલ્લાહ તઆલા દુન્યાકે હાલાત ભી અચ્છે બનાયેંગે. આ'માલકી કોશિશ કે બ–કદ્ર હમારે દીન વ દુન્યાકે હાલાત દુરૂસ્ત હોંગે. ઈસ લિએ હમેં આ'માલ કી મશ્ક કરની હૈ. ઔર આ'માલ મેં અપને આપકો લગાએ રખના હૈ. અસલ મસ્અલા આખિરતકા હૈ. દુન્યાકા હર મસ્અલા તો ખત્મ હોનેકે લિએ હૈ. લેકિન આખિરતકા બિગળના બળી પરેશાનીકી બાત હૈ આ'માલ ઈન્સાનકી ફિક્રકે તાબિઅ હોતે હૈં. અગર ઈન્સાનકો દુન્યાકી ફિક્ર હોગી તો દુન્યાકે આ'માલ કરેગા ઔર આખિરતકી ફિક્ર હોગી તો આખિરતકે આ'માલ કરેગા.''

દીન વ અમલકો છોળકર બેદીની વ બેઅમલી કી ઝિંદગી ગુઝારનેવાલેકે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં :–

''અગર દુન્યામેં ખુદાકે અહકામાત સે આઝાદ મરા તો આખિરતકી આઝાદી સલ્બ હો જાએગી (છિન જાએગી) ઔર અગર દુન્યામેં અહકામાત કી પાબંદી કી તો આખિરતમેં આઝાદી મિલેગી. દુન્યા આખિરતકી સૌકન હૈ ઔર દુન્યા ખ્વાહિશાતકે પૂરા હોનેકી જગહ હૈ હી નહીં, ચાહે અમરિકા કા સદર હી ક્યૂં ન હો.''

''દુન્યાકી ઝિંદગીકે બા'દ એક મકામ રાહતકા હૈ ઔર દૂસરા મકામ તકલીફકા હૈ. અગર ઈન્સાન જાનવરોં જૈસી ઝિંદગી ગુઝારેગા તો મૌત પર મારા જાએગા. ઔર અગર ઈન્સાનિયતવાલી ઝિંદગી ગુઝારેગા તો વહ નવાઝા દિયા જાએગા. જિસને ઝિંદગી કા મકસદ ખાના કમાના નહીં બનાયા બલ્કે અપને પૈદા કરનેવાલેકે કેહનેકે મુતાબિક અમલ કિયા તો વહ મૌત કે બાદ રાહતવાલી જગા પહોંચ જાએગા.

ઈન્સાનકા જો સાંસ ચલતા હૈ ઉસકી ઉતની હી ઉમ્ર કમ હોતી હૈ. ચાહે વહ સો રહા હો યા કામ કર રહા હો. સાંસ ચલતા હી રહતા હૈ. ઔર બરફકી

સિલીકી તરહ ઉમ્ર પિઘલતી જાતી હૈ. પૂરી ઝિંદગી ખ્વાબકી ઝિંદગી હૈ. અગર ઉસી કો બુન્યાદ કરાર દે દિયા તો આંખ ખુલને કે બા'દ પછતાના પડેગા.

એક આદમી પર કર્ઝા થા. ખ્વાબમેં દેખાકે કોઈ ઉસકી બકરી તીસ રૂપિયે મેં ખરીદના ચાહતા હૈ. બકરીવાલેને કહા, ચાલીસ રૂપિયેમેં દૂંગા. ઈતનેમેં આંખ ખુલ ગઈ. તો દેખા કે વહાં ન કોઈ તીસ રૂપિયેમેં ખરીદનેવાલા હૈ, ન કોઈ ચાલીસ રૂપિયેમેં. તો ઉસ શખ્સને જલ્દીસે અપની દોનોં આંખે બંદ કરકે કહા કે અચ્છા તીસ હી રૂપિયે દે દો. યહ ઝિંદગી બિલ્કુલ ઈસી ખ્વાબકી તરહ હૈ.

આજ બનને યા બિગડનેકા વકત હૈ. મૌતકે બા'દ બનને યા બિગડનેકા ઝમાના ખત્મ હૈ. અબ અગર બના તો હમેશા કે લિએ બન ગયા. ઔર અગર બિગડા તો હમેશા કે લિએ બિગડ ગયા. ઔર અગલી ઝિંદગી ઈસી બનાવ બિગાડકે મુતાબિક હોગી. અગર ઈન્સાન અલ્લાહ કે હાથમેં અપને નફઅ ઔર નુકસાનકો જાનતા હૈ, તો ઉસકી મન્શા, મરઝી ઔર હુકમકો દેખ કર અપને આપકો ઈસ્તિમાલ કરતા હૈ ઔર અગર અપને આપ હી કો નફા ઔર નુકસાનકા માલિક સમઝે તો ફિર યહ અપને આપકો ખુદાકા બંદા નહીં સમઝેગા. બલ્કે નફસકા બંદા હો કર રહ જાએગા, જિસકે નતીજે મેં મુંહ કી ખાએગા.''

ઈન્ફિરાદી આ'માલ પર ભી ધ્યાન રહે

હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ ઈજતિમાઈ આ'માલકે સાથ સાથ ઈન્ફિરાદી આ'માલ પર ભી બહુત ઝોર દેતે થે. ચુનાંચે એક મૌકે પર ઈન્ફિરાદી આ'માલકી અહમિયત ઈન અલ્ફાઝ મેં બયાન ફરમાઈ :

''જહાં ઈજતિમાઈ આ'માલ કિએ જાએં વહીં ઈન્ફિરાદી આ'માલ ભી કિએ જાએં. ઔર ઝિક્ર ઔર દુઆકા એહતિમામ કિયા જાએ. હમ જિતને ખુદાકે હુકમોં પર નબીએ પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકોં પર ચલેંગે ઉતનાહી અલ્લાહ બરકત દેંગે, મદદ ફરમાએંગે. ઈન્ફિરાદી આ'માલ સે ઝાહિરી આ'માલમેં બરકત આતી હૈ. બરકત ખુદા કે કબ્ઝે મેં હૈ. વહ અમલ કરને સે આતી હૈ. દિનમેં ઈજતિમાઈ આ'માલ પર મેહનત કી જાએ ઔર રાતમેં ઈન્ફિરાદી આ'માલ કે સાથ દુઆએં માંગી જાએં. જિતની મેહનત કી જાએગી ઉતની હી ઈન્ફિરાદી આ'માલમેં તરક્કી હોગી. ઔર જિતના ઈન્ફિરાદી આ'માલકા એહતિમામ કિયા જાએગા ઉતની હી દીગર આ'માલમેં બરકત આએગી. અગર ઈન્ફિરાદી શખ્સી ઝિંદગીસે બેપરવાહી બરતી તો ઝાહિરી આ'માલ ભી બેજાન હોંગે. યાદ રખો, ઝાહિરી આ'માલસે ઈન્ફિરાદી આ'માલમેં તરક્કી હોગી ઔર ઈન્ફિરાદી આ'માલસે ઝાહિરી આ'માલમેં જાન આ પડેગી.''

એક ઔર ઈર્શાદ

ઈસી તરહ એક મૌકે પર દિનકી ઈજતિમાઈ મેહનત ઔર રાતકી ઈન્ફિરાદી મેહનત કો ઈસ તરહ ઈર્શાદ ફરમાયા :—

"દોસ્તો ઔર બુઝુર્ગો ! હમેં દો મેહનતેં કરની હૈં. એક દિનમેં અલ્લાહકે બંદોં પર મેહનત કરની હૈ, દૂસરી રાતોંકો ઉઠકર અલ્લાહકે સામને રોના હૈ, ગિળગિળાના હૈ, દિનકી મેહનત ખૂબ જમકર કી જા રહી હો, યહાં તક કે હમ થક જાએં. ઔર રાતોંકો ઉઠકર ફિર અલ્લાહકે સામને દુઆએં માંગી જા રહી હોં. યહ દો કામ કરનેકે હૈં. અગર એક કામ કિયા ઔર દૂસરા નહીં કિયા તો હમારા કામ અધૂરા રેહ જાએગા. દિનકી કોશિશ ઔર રાતોંકી દુઆ પર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ અપના ફઝલ ફરમાએંગે. ઔર ખુદાકે ફઝલ સે હી ગાળી ચલેગી. ઔર ખુદાકા ફઝલ ઉતના હોગા જિતની હમારી દીનકી કોશિશ ઔર દુઆઓંકી કસરત હોગી."

આખિરત કી કામયાબી આ'માલ સે હૈ

આ'માલસે આદમી બનતા હૈ યા બિગળતા હૈ. કિસ અમલકી અલ્લાહકે યહાં કયા કીમત હૈ, કોનસા અમલ જન્નતવાલા હૈ ઔર કોનસા જહન્નમવાલા, કિસ અમલસે ઈન્સાનકો દોનોં જહાંકી કામયાબી યા નાકામી મિલતી હૈ. ઈસકો હઝરત મૌલાના અપની તકરીરોંમેં બહુત ખોલખોલ કર બયાન ફરમાતે થે. ઈસ મૌકે પર આપકી ઝબાને મુબારકસે નિકલા હૂવા એક એક જુમલા ઈમાન વ ઈકાન ઔર ઈખ્લાસ કી કસોટી પર પૂરા ઉતરતા થા. ઔર હર સુનનેવાલા ખુલે તૌર પર મહસૂસ કર લેતા થા કે કેહનેવાલેકા એક એક જુમલા કાલ (બાત)સે બહુત બુલંદતર હો કર ઉસકા અપના હાલ બન ચુકા હૈ.

ઈન્સાનકે અંદર જો હોતા હૈ વહી પૂરે આલમમેં ફૈલતા હૈ

એક મૌકે પર ભલે ઔર બુરે આ'માલકે દરમિયાન ફર્ક વ ઈમ્તિયાઝ કરતે હૂએ ફરમાયા :—

"દુન્યામેં ભલાઈ ઔર બૂરાઈ સિર્ફ ઈન્સાન હી કે રાસ્તેસે આતી હૈ. ઔર યહ બ—રાહે રાસ્ત યા બિલા વાસ્તા (ડાયરેકટ) દુન્યામેં નહીં ફેલતી, બલ્કે

ઈન્સાનકે વાસ્તેસે આતી હૈ. જો શખ્સ નેકી ઔર ભલાઈ કો અપના મકસૂદ બના લેતા હૈ વહ દુન્યાકી આલાઈશોં (ગંદગિયોં)સે અપને આપકો બચા લેતા હૈ ઔર ફિર દુન્યાકી વકઅત ઉસકે દિલમેં નહીં રહતી. ઈન્સાન કે અંદર જો હોતા હૈ વહી બાહર ફેલતા હૈ. અગર ભલાઈ હો તો ભલાઈ ફેલતી હૈ ઔર બુરાઈ હો તો બુરાઈ ફેલતી હૈ. ઔર ફિર યહ ભલાઈ યા બુરાઈ સિર્ફ ઈન્સાનોંમેં નહીં બલ્કે પૂરે આલમમેં ફેલતી હૈ. ઔર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને બુરાઈ ઔર ભલાઈ કા તઅય્યુન ઈન્સાનકે હવાલે નહીં કિયા, વર્ના તો એક હી ચીઝકો એક ઈન્સાન બુરા કેહતા ઔર દૂસરા ઉસીકો ભલા કેહતા. ઈસ લિયે ભલાઈ ઔર બુરાઈકા મેઅયાર સિર્ફ ઔર સિર્ફ અલ્લાહ ઔર ઉસકે રસૂલ હૈ. અબ સિર્ફ અલ્લાહ ઔર ઉસકે રસૂલકી બાત પર ખમ ઠોક કર જમ જાએં. કિસીકી પરવાહ ન કરેં. બસ યહ તય કરલેં કે જિસકો ખુદા ઔર ઉસકે રસૂલને નેકી, ભલાઈ ઔર ખૈર બતલાયા વહ તો ખૈર હૈ ઔર જિસકો બુરાઈ બતલાયા વહ બુરા હૈ. તો ઈન્સાનિયતકા મસ્અલા હલ હો જાએ. ઔર ઉસમેં સુધાર આ જાએ. ભલાઈયોંમેં સબસે ઊંચી ભલાઈ ઈમાન હૈ.''

لَيۡسَ الۡبِرَّ اَنۡ تُوَلُّوۡا وُجُوۡهَكُمۡ قِبَلَ الۡمَشۡرِقِ وَ الۡمَغۡرِبِ وَلٰكِنَّ الۡبِرَّ مَنۡ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ

[નેકી કુછ યહી નહીં કે મુંહ કરો અપના મશ્રિકકી તરફ યા મગ્રિબકી. લેકીન બળી નેકી તો યહ હૈ જો કોઈ ઈમાન લાએ અલ્લાહ પર ઔર કિયામતકે દિન પર.] (સૂ. બકરહ-૧૭૭)

અબ ઝરૂરત ઈસ બાતકી હૈ કે ઈન્સાન મેહનત કરકે ભલાઈ યા'ની ઈમાન અપને અંદર પૈદા કરે, તાકે પૂરે આલમમેં ભલાઈ આ જાએ.

એક ઈર્શાદ

એક મર્તબા તકરીર કરતે હૂએ ફરમાયા :–

''ભલાઈ ઔર બુરાઈ આદમીકે અંદરસે નિકલતી હૈ. આદમી ભલા હોતા હૈ તો ભલાઈ નિકલતી હૈ ઔર અગર આદમી બૂરા હોતા હૈ તો બુરાઈ નિકલતી હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ ભલે આદમીકો નવાઝતા હૈ ઔર બુરે આદમીસે ખફા હોતા હૈ. ભલા આદમી જહાં ભી હોગા ભલા હોગા. ઔર બુરા આદમી જહાં ભી હોગા વહ બુરા હોગા. ચાહે વહ અપને ઘર પર યા અપને ખેત પર યા અપની દુકાન પર યા અપની બસ્તીકે અંદર હો.''

બગેર અમલકા કૌલ આખિરતમેં પકળવા દેગા

હઝરત મૌલાના કેહનેકે મુકાબલેમેં હમેશા કરનેકો તરજીહ દેતે ઔર

ઈસીકી તરગીબ કામ કરનેવાલે અહબાબ કો ભી દેતે થે. ફરમાતે થે કે અમલ હમેશા કૌલકે મુકાબલે મેં મુઅસ્સિર ઔર વઝની રહતા હૈ. એક મર્તબા દૌરાને તકરીર ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''અમલી તા'લીમ કૌલી તા'લીમસે ઝિયાદા કવી હૈ. ઐસે હી અમલી તશ્કીલ કૌલી તશ્કીલસે ઝિયાદા કવી હૈ. અસર પેદા કરના સિર્ફ અલ્લાહ કે હાથ મેં હૈ. બગૈર અમલકા કૌલ આખિરતમેં પકળવા દેગા. કૌલકે મુતાબિક અગર અમલ ન હો ઔર ફિક્ર ન હો તો યહ નુકસાન કા સબબ હૈ.''

તકરીર તો હમ ખૂબ કર લેં. વાહ ! વાહ ! ફરિશ્તે ભી ઝૂમ રહે હો, લેકિન જબ મિમ્બર સે ઉતરકર આએં તો અમલકે એ'તિબારસે હમ કોરે હોં, યહ બળે ખસારે કી બાત હૈ.

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَالَاتَفْعَلُوْنَ

[બળી બેઝારીકી બાત હૈ અલ્લાહકે યહાં કે કહો વહ ચીઝ જો ન કરો.] (સૂ. સફ્ફ-૩)

લછછેદાર તકરીરેં કરનેવાલેકે લિએ ખતરા

અમલકી મેહનત કરતે હૂએ થોળા કેહના કારગર હો સકતા હૈ, બનિસ્બત ઉસકે કે બહુત કહેં ઔર ફિર લોગોંકી ગીબતમેં લગ જાએં. શરીઅતકે આ'માલમેં ઝાતી હુસ્ન વ કશિશ હૈ. યહ સમઝ લેના કે હમારી તકરીર મેં આ'માલમેં કશિશ પેદા હોતી હૈ યહ ખતરનાક બાત હૈ. લછછેદાર તકરીરેં કરનેવાલેકી તબાહીકા ઝિયાદા ખતરા હૈ. ક્યૂંકે વહ અપને મુતઅલ્લિક ગલત ફેહમી મેં મુબ્તલા હોગા ઔર મારા જાએગા. અલ્લાહ તઆલા હમારે દિલોંકી આખેં ખોલ દે. અસલ તો યહ હૈ કે હર આદમી અપનેકો ઝરૂરતમંદ જાને તો બહુત આસાન હૈ, વર્ના બહોત મુશ્કિલ હૈ.

માહોલકા સુધાર ઔર દીની ઝિંદગી

દા'વત વ તબ્લીગકે ઝરીએ અપને ઘર, અપને ઈલાકે બલ્કે આલમગીર માહોલ કો સુધારને ઔર ઉનમેં દીની વ ઈમાની રૂહ પેદા કરનેકી જો મેહનત વ કોશિશ હો રહી હૈ, ઉસકી અહમિયત વ ઝરૂરતકો હઝરત મૌલાના ઈસ તરહ બયાન ફરમાતે હૈં :–

''દીનકા કામ કરના યહ હમારા અસ્લી કામ હૈ. ઉસે હમને ભુલા દિયા. નિકલને કે ઝમાનેમેં ઈસકી કોશિશ કરની હૈ કે હમ દીનકે કામકો શૌકસે કરનેવાલે બન જાએં, ક્યૂંકે આદમી વહી કામ કરતા હૈ જિસકા ઉસકો શૌક

હોતા હૈ. જિસકો દુકાનકા શૌક હોગા વહ દુકાનકા કામ કરેગા. ઔર જિસકો દીનકા શૌક હોગા વહ દીનકા કામ કરેગા. બસ અલ્લાહ તઆલા હમેં દીન કા શૌક અતા ફરમા દે.''

વકત લગાનેકા યહ મતલબ નહીં

દીન સીખનેકે લિએ વકત લગાનેકા મતલબ કયા હૈ ? નીઝ દીનકે નામ પર રહબાનિયત ઔર તજર્રુદ ઈખ્તિયાર કર લેના ઔર બીવી બચ્ચોંકો છોળ દેના યહ બે દીની હૈ. દીન નહીં હૈ. ઈસકી વઝાહત કરતે હૂએ એક મૌકે પર ફરમાયા :–

''દીનકા સીખના હર ઈન્સાન કે ઝિમ્મે ઝરૂરી હૈ ઔર દીનસે બેફિક્ર હો જાના યહ બહુત ખતરનાક ચીઝ હૈ. દીન સીખનેમેં વકત લગાનેકા યહ મતલબ નહીં હૈ કે હમ અપને ઘરબાર ઔર બીવી બચ્ચોંકો છોળ દેં ઔર ઉનકી ગરદનેં મરોળ દેં બલ્કે ઉનકે હુકૂક કી અદાઈગી કે સાથ સાથ દીનકે ભી કામ કરતે રહેં. ઔર દીનકો ભી સીખતે રહેં. જો જિતની કોશિશ કરેગા ઉસકે અંદર ઉતના હી દીન આ જાએગા. નહીં કરેગા તો વકત ગુઝર જાએગા. ઔર ગયા હુવા વકત ફિર હાથ આતા નહીં. જો રાત ગુઝર ગઈ હે વહ કિસી કીમત પર વાપસ નહીં આએગી. ઔર જો દિન ગુઝર ગયા વહ કિસી કીમત પર વાપસ નહીં આએગા.''

હઝરત મૌલાનાકે નઝદીક યહ મેહનત માહોલકા બિગાળ દુરૂસ્ત કરનેકે લિએ હય. કયૂંકે માહોલ હી એક ઐસી ચીઝ હૈ, જો ઈન્સાનકો અચ્છા યા બુરા બનને પર મજબૂર કરતા હૈ. ચુનાંચે ફરમાતે હૈં :–

''જૈસા માહોલ હોતા હે વૈસા હી આદમી બન જાતા હૈ. અગર માહોલ દીનકા હોતા હૈ તો આદમીકે અંદર દીન આતા હે. માહોલ અગર દુન્યાકા હોતા હૈ તો દુન્યા આતી હૈ. હમેં અસલ મેહનત માહોલ બનાને કી કરની હૈ, તાકે હમ દીન પર ચલનેવાલે ઔર દીનકી કોશિશ કરનેવાલે બન જાએં. યહ ગશ્તોંકા કરના, તા'લીમ કરના, તસ્બીહાત પળ્હના, ઔર નમાઝોંકો એહતિમામ કે સાથ પળ્હના યહ ચાર કામ હૈં. ઈન ચાર કામોંકો જબ એહતિમામ સે કરોગે તો ઈસીસે માહોલ બનતા ચલા જાએગા. જિસ જગા નમાઝકા માહોલ હો વહાં પર બેનમાઝી કો અપને આપકો સંભાલના મુશ્કિલ હો જાતા હે ઔર વહ ભી નમાઝ પળ્હને લગતા હૈ, અગર તસ્બીહ પળ્હનેકા માહોલ હૈ તો તસ્બીહ પળ્હને લગતા હૈ, ઈસ લિએ હમેં ઈસ બાતકી કોશિશ કરની ચાહિએ કે

હમારા માહોલ દીની માહોલ બન જાએ.''

(તકરીર, મરકઝ દેહલી ૭, સિતમ્બર સનઈસ્વી ૧૯૯૯)

હિદાયત કબ મિલેગી ?

દીનકી મેહનત કરના યહ હમારા ઝિમ્મા હે. ઔર હિદાયત દેના યા ન દેના યહ ખુદાકે કબ્ઝે મેં હે. લેકિન ખુદાએ પાક દીની મેહનત કરનેવાલે પર રહમ ફરમા કર ઉસકો હિદાયત સે નવાઝ દેતે હૈં. હઝરત મૌલાના ઈસકે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં,

''હિદાયત કિસીકે કબ્ઝે મેં નહીં હે વહ સિર્ફ ખુદાએ પાકકે કબ્ઝે મેં હે. ઔર ખુદાએ પાક હિદાયત ઉસ વકત દેતે હૈં જબ હિદાયતકા સબબ ઈખ્તિયાર કિયા જાએ. હર ચીઝ કે લિએ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને સબબ બનાયા હે. જબ સબબકો ઈખ્તિયાર કિયા જાતા હે તો વહ ચીઝ હાસિલ હો જાતી હૈ. ચુનાંચે પૈસા હાસિલ કરેને કે લિએ દુકાનકો, ગલ્લા (અનાજ) હાસિલ કરનેકે લિએ ખેતીકો ઔર ઔલાદ હાસિલ કરનેકે લિએ નિકાહ કો સબબ બના રખ્ખા હે. ઔર ઈન અસ્બાબકે ઝરીએ સે ઉન ચીઝોં કો ખુદાએ પાક વુજૂદ મરહમત ફરમાતે હૈં. ઐસે હી હિદાયત હે, હિદાયતકા સબબ અલ્લાહ કે દીનકી કોશિશ કો બનાયા હે. જિતની કોશિશ કરેંગે ઉતના હી અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હિદાયતકે ફૈસલે ફરમાએંગે. હમેં ખુદાસે હિદાયત ઉતરવાનેકે લિએ દિનકો કોશિશ કરના હે ઔર રાતોંકો દુઆએં માંગની હૈં. ખુદાએ પાક હિદાયતવાલા ઔર હિદાયતકી કોશિશ કરનેવાલા બના દે. આમીન.''

જઝબાતકા રુખ સહીહ કર લો

માહોલકી તરહ જઝબાત ભી ઈન્સાનકે બનને—બિગળને મેં ઝબરદસ્ત કિરદાર અદા કરતે હૈં. હઝરત મૌલાના ફરમાતે હૈં કે મૌત સારે જઝબાતકો ખતમ કર દેતી હે તો અચ્છા યહ હે કે ઈન્સાન જઝબાતકો અપની ઝિંદગીહી મેં સહીહ રૂખ પર લે આએ. તાકે યહ મૌતકે બા'દ કામ આએ. ચુનાંચે એક મર્તબા ફરમાયા :—

''આદમી કે જૈસે જઝબાત હોતે હૈં વૈસે હી ઉસકી ઝિંદગી ગુઝરતી હૈ. જિસકે જઝબાત દીનકે હોંગે વહ દીન પર ચલેગા. ઔર જિસકે જઝબાત દુન્યાકે હોંગે વહ દુન્યા પર ચલેગા. લેકિન સારે જઝબાત મૌત પર ખત્મ હો જાતે હૈં. મૌત આની હે ઔર યહ સારે જઝબાત છૂટ જાએંગે. દીનકા જિતના કામ કિયા જાએગા, વહ મૌતકે બા'દ કામ આએગા. ઔર ઉસકો મૌતકે બા'દ કામ આનેકે લિએ હી કરના હે. મૌત પર કોઈ ચીઝ દુન્યાકે સાથ નહીં જાતી. સાથ જાનેવાલે સિર્ફ ઈન્સાનકે આ'માલ હૈં.''

આદમિય્યત ઔર દીનદારીકા મતલબ

એક મર્તબા આદમિય્યત ઔર દીની ઝિંદગીકી તશરીહ કરતે હુએ ફરમાયા :–

‘‘આદમિય્યત નામ હૈ અલ્લાહ કે બંદે બનનેકા ઔર અલ્લાહકી બંદગી યહ હૈ કે હમ હર હાલમેં અલ્લાહકે અહકામાત પર ચલ રહે હોં. અપને ખેતમેં, અપને કારોબારમેં, અપની દુકાનમેં, અપને મકાનમેં, અપની નોકરી, મઝદૂરીમેં જહાં પર ભી હમ હોં અલ્લાહકી માન કર ચલનેવાલે હોં, ઈસીકા નામ દીનદારી હૈ.

ચંદ અમલ કરનેસે આદમી દીનદાર નહીં બનતા, બલકે પૂરી ઝિંદગી અલ્લાહકે હુકમોં પર જમ રહે હોંગે તો ઈસકો દીનદારી કહેંગે. અબ હમેં યહ ઠાન લેના હૈ કે અપની ઝિંદગીકો દીન પર ડાલના હૈ. અગર દીન પર નહીં ચલેંગે તો યહ ઝિંદગી ધોકેમેં ગુઝર જાએગી ઔર ફિર આખિરતકી ઝિંદગીમેં બડી કઠનાઈ આએગી.’’

ઝાત ઔર શખ્સિય્યતકે બ–જાએ ઉસૂલ ઔર કામ પર ઝોર

મૌલાના અપને દોનોં પેશરવ (મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ ઔર મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ)કી તરહ ઈસ બાત પર યકીન રખતે થે કે કામકી તરક્કી ઔર ઉરૂજ ઝાત ઔર શખ્સિય્યત પર મૌકૂફ નહીં હૈ, બલ્કે ઈખ્લાસ ઔર ઈસ્તિખ્લાસ ઔર ઉસૂલોં પર જમને મેં હૈ ઔર યહ કામ સે તઅલ્લુક રખનેવાલોં કે આ’માલ વ અખ્લાક જિસ કદર બુલંદ હોંગે ઉસી કદર દા’વતી કામકા મેઅયાર બુલંદ હોગા. ખુદ અપની ઝાતકે મુતઅલ્લિક હઝરત મૌલાના કા તખય્યુલ બલ્કે ઈસ્રાર યહ થા કે મેરી મૌજૂદગી ભી ઈજતિમાઆત મેં ઝરૂરી નહીં હૈ. કરનેવાલી ઝાત સિર્ફ ખુદાકી હૈ. ઉસ પર એ’તિમાદ ઔર ભરોસા કરતે હુએ કામ કિયા જાએ. ચુનાંચે એક મૌકે પર બાંગ્લાદેશ કે સાલાના ઈજતિમાઅમેં હઝરત મૌલાનાકી શિર્કત ન હો સકી તો વહાં કે કામ કરનેવાલે અહબાબ ઔર ઝિમ્મેદારોંકો અપની અદમે શિર્કતકી ઈફાદિય્યતકો ઈસ તરહ તહરીર ફરમાયા :–

‘‘બંદેને તમામ અફરાદસે બહુતહી ઝિયાદા રાય લી આપકે યહાં કે લિયે, મગર કિસીકી રાય ભી ન હુઈ. બંદા ગો જિસ્માની હાઝરી ન દેગા લેકિન બંદેકી દુઆ ઔર દિલકી પુકાર આપકે સાથ હૈ. અલ્લાહ તઆલા હી કરનેવાલા હૈ. બંદા આએ તબ ભી ઔર ન આએ તબ ભી. બલ્કે અપની

અહ્‌મે હાઝરી બા'ઝ વુજૂહ સે હાઝરીસે ઝિયાદા મુફીદ હૈ. હાઝરીમેં મખ્લૂક પર નઝર આ સકતી હૈ. ગેરહાઝરીમેં સિર્ફ ખાલિક પર નઝર જમનેકા કવી ઈમકાન હૈ. હાઝરીમેં બોઝ ઔરોં પર હો સકતા હૈ. ગેરહાઝરી મેં સારા બોઝ આપ સબ પર હોગા. જો તમામ ફુતૂહાતે ગૈબ કે લિએ મિફતાહ કા કામ દે સકેગા.''❶

જબ અપની ઝાત પર નિગાહ હોતી હૈ...

એક મર્તબા અપની ઝાત પર એ'તિમાદ કરને ઔર અપની મેહનત પર નિગાહ રખનેકા નુકસાન બતલાતે હૂએ ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''જબ આદમી કી નિગાહ અપની ઝાત પર હોતી હૈ તો કામ ન હોને પર માયૂસી આતી હૈ ઔર અગર ખુદા પર નિગાહ હોતી હૈ તો કામ ન હોને પર રૂજૂઅ ઈલલ્લાહ બઢતા હૈ. કામકે નહ્‌જ કે સહીહ હોનેકા ફિક્ર બઢતા હૈ. ઔર કામ હોને પર અપને અંદર ખુદાકા શુક્ર પેદા હોતા હૈ. ખુદા પાક ઈન્સાન સે યૂં ચાહતે હૈં કે મેહનત તો ખૂબ કરે, ચાહે કમ હો યા ન હો. ક્યૂંકે યહ ખુદાકે હાથમેં હૈ. જો શખ્સ ખુદાકી નિગાહમેં ચઢા હુવા હો તો ઉસકો અચ્છે અચ્છે કામ બતાએ જાતે હૈં ઔર અગર ન ચઢા હુવા હો તો કામ હી નહીં બતાયા જાતા કે જો જી ચાહે કરે. યાદ રખો કે ખ્વાહિશાત કે મુતાબિક ચલના યહ મઅસિયત કી જડ હૈ. ઔર નફસ કા દુશ્મન બનના યહ તાઅત કી જડ હૈ.''

ફિત્નોંસે હિફાઝતકા મુઅસ્સિરતરીન ઝરીઆ

ફરમાયા કરતે થે કે મૌજૂદા દૌર કે જિતને ફિત્ને હૈં ઉનસે હિફાઝતકા સબસે મુઅસ્સિર ઝરીઆ યહ હૈ કે ઉસૂલ પર જમતે હૂએ ઈસ દા'વતી કામકો યકસૂઈકે સાથ સીધે સાદે તરીકે પર કરતે રહે. ચુનાંચે એક મર્તબા જુનૂબી હિન્દસે આનેવાલે પુરાને અહબાબકો ખિતાબ કરતે હૂએ ફરમાયા :–

''ફિત્નોંકા ઝમાના હૈ. ફિત્ને ચારોં તરફસે ઉમન્ડ રહે હૈં. સાદગીકે સાથ અપને કો કામ મેં જમાએ રખેગેં તો હમારી ભી ફિત્નોંસે હિફાઝત હોગી ઔર કામકી ભી હિફાઝત હોગી. ફિત્નોં સે બચતે હૂએ યકસૂઈ કે સાથ ઈન

---

❶ ઈકતિબાસે મકતૂબ – બનામ અહલે શૂરા બાંગ્લાદેશ – મુહર્રરહ – ૨૧ રબી અવ્વલ સનહિજરી ૧૩૯૬ મુતાબિક ૨૩, માર્ચ સનઈસ્વી ૧૯૭૬

આ'માલકો કરતે રહેંગે તો ફિત્નોંસે બચતે રહેંગે, વરના હોલેસે ફિત્ને કી તરફ અગર ઝાંકેંગે તો ફિત્ના હમેં અપની તરફ ઘસીટ લેગા. ઈસ લિયે મેરે ભાઈયો ઔર દોસ્તો !

સાદગી કે સાથ, યકસૂઈકે સાથ અપને ઉન આ'માલમેં લગે રહેં ઔર ફિત્નોંસે બચતે હૂએ કામ કરતે રહેં. વરના ફિત્ના અપની તરફ મુતવજ્જહ કર લેગા. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હમેં ફિત્નોંસે મહફૂઝ ફરમાએ. આમીન.''❶

દા'વતકા ઈસ્તિકબાલ ઔર અપની ઝાતકા ખૌફ

કિસી ભી દીની વ મઝહબી ફિયાદતકે લિયે ઉસકા ઈબ્તિદાઈ ઝમાના સખ્ત જદો-જહદ ઔર મુશ્કિલાત કા હોતા હૈ, લેકિન ફિર આહિસ્તા આહિસ્તા રાહ હમવાર હોતી ચલી જાતી હૈ. રૂકાવટેં ખત્મ હોતી ચલી જાતી હૈ. ઔર લોગ ઈસકા નફા અપની આંખોંસે મુશાહદા કર લેતે હૈં. તો ફિર ઉસકે ઈસ્તિકબાલ ઔર આમ રૂજૂઅ કા દૌર શુરૂ હો જાતા હૈ. યહ દૂસરા દૌર પેહલે દૌરકે મુકાબલેમેં ઝિયાદા નઝાકતેં અપને અંદર રખતા હૈ.

હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહબકા દૌર દા'વતકે ઈસ્તિકબાલ ઔર ઉસકે ઉરૂજકા દૌર હૈ. ઈસી બિના પર આપ ઈસ દા'વતી મેહનત કે તઅલ્લુકસે હદ દરજા ફિક્ર મંદ રહતે હૂએ કામ કરનેવાલોંકી નિગરાની ઔર ઉનકે મુહાસબા કા કોઈ મૌકા હાથસે ન જાને દેતે ઔર મુખ્તલિફ અંદાઝ વ પેરાએમેં ઉનકો નસીહત વ ફહમાઈશ ફરમાતે રહતે થે. ચુનાંચે એક મૌકે પર ઈસ્તિકબાલ કે ઝમાનેમેં અગરાઝવાલોંકી તરફસે પેદા હોનેવાલે ખતરાતકી નિશાનદહી ઈસ તરહ ફરમાઈ :-

''હમારે કામ કે લિયે યહ ઈસ્તિકબાલ કા દૌર હૈ. અગર આદમી ઝીને પર એહતિયાત સે ચઢે તો ચઢતા ચલા જાતા હૈ, લેકિન અગર તવાઝુન બરકરાર ન રખ સકે તો ગિર જાતા હૈ. અગરાઝવાલે - ઝાહિરી મનાફિઅ પર નઝર રખતે હૈં ઔર જહાં ઉનકો ગરઝ પૂરી હોતી નઝર આતી હૈ, વહાં તક સાથ દેતે હૈં. ઔર જહાં કુર્બાનીકા વક્ત આતા હૈ તો ખિસક જાતે હૈં. યહ બડે ખતરેકી બાત હૈ. ઔર ઈસસે બચનેકી શકલ સિર્ફ યહ હૈ કે હમ બસ

---

❶ ઈર્શાદ બમૌકા જોડ જુનૂબી હિન્દ મુઅર્રખા ૮ / ૧૦ / ૧૯૮૭ ઈસ્વીસન, બશુક્રિયા જનાબ હબીબુર્રહમાન સાહબ, વાનમબાડી.

કામકી નહ્જ પર જમ રહે હોં ઔર ઝાહિરકે મનાફિઅ સે બચ રહે હોં, બસ યહી ચીઝ હમારે લિએ ઔર કામકે લિએ વિકાયા (હિફાઝત) હૈ.

હમ બહુત નાઝુક દૌરસે ગુઝર રહે હૈં. ઝરા ફિસલેંગે તો માલૂમ નહીં કહાં ગિરેંગે. હમ બહુત પુરખતર દૌરસે ગુઝર રહે હૈં. ઈસ્તિકબાલકા દૌર હૈ. ઈસમેં અગરાઝવાલે બહુત મિલ જાએંગે. ઔર જબ ઉનકી કસરત હોગી તો કામકે ખત્મ હોનેકા ખતરા હૈ.''

ઈસ્તિકબાલી દૌરેમેં કુર્બાની બઢે

બોલયા કે ઈજતિમાઅમેં મજમ–એ–આમમેં તકરીર કરતે હૂએ ઈસ્તિકબાલી દૌરમેં કુર્બાનિયોંકી મિકદાર બઢાને પર ઝોર દેતે હૂએ ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''આજ કામકા ઈસ્તિકબાલ બઢ રહા હૈ. યહ અલ્લાહ કા કરમ હૈ ઔર એહસાન હૈ. યહ અપની સલાહિય્યત વ ઈસ્તિઅદાદ ઔર કાર કરદગીકી વજહસે નહીં બઢ રહા હૈ, બલ્કે સિર્ફ અલ્લાહ કા કરમ હૈ. એસે વકતમેં કામવાલોંકી ઝિમ્મેદારી બઢ જાતી હૈ. દુન્યવી કામોંમેં તો ઈસ્તિકબાલ કે વકત અપની રાહત, સુકૂન, વ આસાઈશ કી સૂરતેં નિકાલી જાતી હૈં, લેકિન જબ દીનમેં ઈસ્તિકબાલ આએ તો કુર્બાની ઝિયાદા મતલૂબ હૈ. યહી ઈસ્તિકામત હૈ. જિસકા મુતાલબા કિયા જાતા હૈ.

કામકે ઝિમ્મેદાર કુર્બાની ઔર ખુદાકી તરફ નિસ્બત કો બઢાએં તો યહ તરકકી કા રાસ્તા હૈ. દુન્યાકી લાઈનમેં આદમી અપની કાબિલિય્યત સે જાના જાતા હૈ. લેકિન દીનકી લાઈનમેં ખૂબ મેહનત કરનેકે બા'દ ભી યહી યકીન કરે કે અલ્લાહ હી ને કિયા હૈ. અપની તરફકી નિસ્બતસે બચા કર મેહનત કો ખૂબ બઢાએ. સહાબએ કિરામ રિદવાનુલ્લાહિ અલયહિમ મેં યહી ઈસ્તિકામત થી.

સહાબહ ઔર ઈસ્તિકામત

ઈસ્તિકામત દીનમેં અહમ ચીઝ હૈ. યા'ની જિસ બાતકો શુરૂઅ કિયા હૈ ઉસ પર જમા રહના ચાહિએ. શખ્સી હાલાત ચાહે જૈસે હોં, લેકિન કુર્બાની દેતે રહેં. હઝરત અબૂબક્ર ઔર હઝરત ઉમર રદિયલ્લાહુ અન્હુમા, મૌત તક કદમ આગે બઢાતે રહે, લેકિન મૌતકે વકત રો રહે હૈં ઔર ડર રહે હૈં કે ક્યા હોગા. હઝરત ઉમર રદિયલ્લાહુ અન્હૂને ઈન્તિકાલકે વકત અપને

સાહિબઝાદે સે કહા કે મેરી ગરદન ઝમીન પર રખ દો. અગર અલ્લાહને ઉમરકી મગ્ફિરત ન કી તો ઉમરકે લિએ તબાહી વ હલાકત હૈ. જિસ ઉમરસે ઈસ્લામકો ફરોગ હુવા વહ ઉમર યહ બાત કેહ રહે હૈં. જિતના અલ્લાહને કામ લે લિયા વહ ઉનકા કરમ થા ઔર જિતના વુજૂદ મેં આયા વહ ખુદા હી કે કરમસે વુજૂદ મેં આયા.''

અપને અમલકી નુમાઈશ (દિખાવા), અપને અંદરકી અનાનિયત વ નફસાનિયત અપને આપકો બઢ્હાના, દૂસરે કો ઘટાના ઔર ઉસ અમલકે ઝરીએ અપની અગરાઝ પૂરી કરના, યહ તમામ ચીઝેં ઈસ મુબારક અમલમેં લગનેવાલેકે લિએ સમ્મે કાતિલ (માર ડાલનેવાલા ઝહર) હૈ.

ઈન્હિતાતકી પેહચાન

હઝરત મૌલાના અપની મુખ્તલિફ મજાલિસમેં કામ કરનેવાલે અહબાબકો બળી ફિક ઔર કુળ્હન કે સાથ ઈન તમામ ચીઝોંસે બચનેકે લિએ ઈસ તરહ મુતવજજેહ ફરમાતે :–

''યહ ઈસ્તિકબાલકા દૌર હૈ, ઈસમેં અગર ચે મસર્રત ભી હૈ લેકિન ખતરાત ભી હૈ. ઔર મુખ્તલિફ કિસ્મકે ખતરાત ઈસ્તિકબાલ મેં આતે હૈં. કભી આદમી ઈસકો અપના કારનામા સમઝને લગતા હૈ. કભી અમલમેં નુમાઈશ આ જાતી હૈ. ઈસસે ડરતે રેહના ચાહિએ. ઈસ રાહમેં ઈન્હિતાત કી પેહચાન યહ હૈ કે આદમી અપનેકો કુછ જાનને લગે.

બસ બચનેકા તરીકા યહ હૈ કે અનાનિયત, નફસાનિયત ઔર ખ્વાહિશકો કુર્બાન કરકે અપનીસી મેહનત કરતા રહે. જો હમારે બસ મેં હૈ ઉસકો હમ કરેં, નતીજા હમારે ઝિમ્મે નહીં હૈ. વહ ખુદાકે હાથ મેં હૈ. મિકદારે જહ્દ પર હિદાયત મિલતી હૈ.''

ઈસ્તિકબાલી દૌરકી ઝિમ્મેદારી

''ઈસ્તિકબાલ કે વકતકી હકક અદાઈગી યહ હૈ કે અપની શખ્સિયત ઔર ઈન્ફિરાદિયત કો પીછે કર દે. પેહલી ઉમ્મતોંમેં સિર્ફ ઈન્ફિરાદ થા. ઈસ ઉમ્મતકે લિએ ઈન્ફિરાદી, ઈજિતમાઈ દોનોં મેહનતેં દી ગઈ હૈં. ગોર કરો, ઈસસે ઉમ્મતકી સતહ કિતની બુલંદ હો જાતી હૈ.''

જબ અપનેકો બળ્હાયા ઔર દૂસરોંકો ઘટાયા જાએ

''આજ હમારે કામકા ઈસ્તિકબાલ ચારોં તરફસે હૈ. ઈસ લિએ ફિત્ને ભી ચારોં તરફ હૈં. ફિત્નોંકા ઈલાજ તવજ્જુહ ઈલલ્લાહ ઔર ઈનાબત ઈલલ્લાહ હૈ. જિસકે સાથ જો પેશ આતા હૈ વહ ઉસકે અપને અમલસે પેશ આતા હૈ. હઝરત શૈખ ફરમાતે થે કે હમારે અહબાબમેં જિસકો ભી ઈબ્તિલા પેશ આયા ઉસકા સબબ અપને આપકો બળ્હાના ઔર દૂસરોંકો ઘટાના થા. અલ્લાહ જબ કિસીકી પરદા દરી ફરમાતે હૈં તો કોઈ રોકનેવાલા નહીં હોતા. અલ્લાહકે યહાં અસ્બાબ વ ઈલલ હૈં ઔર અલ્લાહ હલીમ ભી હૈં, લેકિન ડરતે રેહના ચાહિએ કે ઈન અસ્બાબ વ ઈલલ સે હમ મહફૂઝ રહેં (મન તવાદઅ લિલ્લાહી રફઅહુલ્લાહ). અપની ઝાત સે છોટા બનેં ઔર ફિર અલ્લાહ જિસે બળા બના દે તો ફિર ઉસે કોઈ છોટા નહીં બના સકેગા. ઔર જો મુકાબલે પર આએગા તો મુંહ કી ખાએગા.

ઈસ તબ્લીગી કામકી નૌઈય્યત અબ ઈસ દરજે પર પહોંચ ગઈ હૈ કે અગરાઝ-વાલે અપની અગરાઝ પૂરી કરનેકી કોશિશ કરતે રેહતે હૈં. ઔર ફસાદવાલે ફસાદ પેદા કરનેકી કોશિશ કરતે રેહતે હૈં. ઈસ લિએ મનાફિઅ હાસિલ કરનેસે ઝિયાદા મઝર્રતોં સે બચના ઝરૂરી હૈ. બસ કામ કરનેવાલે ઈખ્લાસ કે સાથ, યકસૂઈ કે સાથ ઔર પૂરી કુવ્વતકે સાથ કામ મેં લગે રહેંગે તો હિફાઝત હોગી. ન કિસીકી તાઈદ કરની હૈ ઔર ન કિસીકી તરદીદ કરની હૈ.

ઈસ્તિકામતકે સાથ જમ કર કરના હૈ. બહસો મુબાહસા ઝેહનોંકો ઉલ્ઝા દેતા હૈ. મેરે અઝીઝો દોસ્તો ! યહ દા'વતકા કામ ઉસી વકત તક દીની કામ રહેગા જબ તક કે દીનકી હુદૂદ મેં કિયા જાએ.

ભાઈયો ! અલ્લાહકી ઝાત બળી બેનિયાઝ હૈ. પતા નહીં કિસકો કહાં ધકકા લગ જાએ. બકૌલે મૌલવી મુહમ્મદ ઉમર સાહબકે પંજા છકા, એર ફેર કો હમ યૂં સમઝતે હૈં કે બળા કારનામા હૈ, લેકિન જિસ અલ્લાહકે સાથ મુઆમલા હૈ વહ એરફેરમેં નહીં આતા. ઉલમાને લિખા હૈ કે ઈખ્લાસ કે સાથ બહોત દૂર તકકી ગલતી ભી મુઆફ હો જાતી હૈ, લેકિન એરફેરકે સાથ બળેસે બળા અમલ ભી રદ હો જાતા હૈ. ખુદા અંદરૂન તકકો જાનતા હૈ કે ઈસકે અંદરૂન મેં કયા હૈ.''

અપનેકો કુછ ન સમઝો. અપને બળ્હાનેકી ફિક્ર ન કરો. અપને કો છોટા બનાએ

રખો. હમ અકેલે નહીં હૈ. હમારે સાથ મજમા હૈ ઈસ લિએ અગર હમારી બેઉન્વાની સે લોગોંકે ઝુનૂન ઔર ખ્યાલાત બિગળ ગએ તો ફિર હમારા કહીં ઠિકાના નહીં હૈ. અગર અપનેકો કુછ ન જાને તો મઝેમેં રહેંગે.

મલ્હૂઝે મુજદ્દિદી ઔર થાનવી તશ્રીહ

હઝરત મુજદ્દિદ રહમતુલ્લાહિ અલયહને ફરમાયા કે :–

''મો'મિન ઉસ વકત તક કામિલ નહીં હો સકતા, જબ તક અપનેકો કાફિર, ફિરંગ (અંગ્રેઝ)સે બદતર ન સમઝે.''

હઝરત થાનવી રહમતુલ્લાહિ અલયહને ઈસકી તશ્રીહ યૂં ફરમાઈ હૈ કે :–

''એ'તિબાર ખાતિમેકા હૈ. હો સકતા હૈ કે વહ ઈમાનકે સાથ મરે ઔર હમ ખુદા ન ખાસ્તા બેઈમાન હો કર મરેં. ઈસ લિએ અપની ફિક્ર ખુદ કરેં. કામ અગર ઈખ્લાસ યા'ની ખુદાકે લિએ હો તો ફિર અગર જૂતે ભી પળેં તો મઝા આએગા. હમ અપનેસે બેફિક્ર ન હોં. દૂસરોંકો હકીર, કમતર સમઝનેવાલે કો ખુદા દિખા દેતે હૈં. અગર અંદરમેં ઈખ્લાસ હો તો થોળી બહોત ગલતી ભી નિભ જાતી હૈ, લેકિન અગરાઝ કે સાથ સહીહ ચીઝ ભી નહીં પનપતી.''

કામકા યહ દૌર જો હઝરત મૌલાનાકી નિગાહમેં ઉસકે ઉરૂજ વ ઈસ્તિકબાલકા દૌર હૈ. ખુદ હઝરત મૌલાના કો અપની ઝાત વ શખ્સિયત કે બારેમેં ઈન્તિહાઈ મગમૂમ ઔર ફિકરમંદ રખતા થા. વહ એક બંદએ મો'મિનકી તરહ ઈસ તસવ્વુર સે ભી લરઝાં વ તરસાં રહતે થે કે કહીં ખુદા ન ખાસ્તા ઉનકી ઝાત સે કામકો નુકસાન ન પહોંચ જાએ. યા યહ કે નફસ વ શૈતાન ઈસ નાઝુક મૌકે પર ઉનકે સાથ કોઈ ખેલ ન ખેલ જાએ. વહ ખુદ ભી ઈસી શૈતાની વ નફસાની હમલેસે બચાવ કે લિએ બળે ઈલ્હાહ તદર્રુઅ (આજિઝી)કે સાથ દુઆએં ફરમાતે ઔર દીગર અહલે તઅલ્લુક યા મુઆસિર (અપની ઉમ્ર ઔર મરતબેકે) ઉલમા વ મશાઈખ સે ભી દુઆ કી દરખાસ્ત કરનેમેં ન ઝિઝકતે થે.

ચુનાંચે પાકિસ્તાનકે આખરી સફરકા વાકિઆ હૈ કે ઉશ્શાક વ જાંનિસારોંકા એક મજમા પરવાના વાર આ રહા થા. મુલાકાત ઔર ઝિયારત વ મુસાફહા કા એક ન ખત્મ હોનેવાલા સિલસિલા ચલ રહા થા કે ઈસી અસ્ના (દરમ્યાન)મેં જનાબ અલ્હાજ મૌલાના અબ્દુલ જલીલ સાહબ [ખ્વાહરઝાદહ (ભાંજે) હઝરત મૌલાના શાહ અબ્દુલ કાદિર સાહિબ રાયપૂરી રહમતુલ્લાહિ અલયહ] તશ્રીફ લે આએ. ઉનસે બળી મુહબ્બત

સે મુસાફહા કિયા ઔર ભર્રાઈ હૂઈ આવાઝમેં રોતે હૂએ ફરમાયા કે :–

"ભાઈ મુઝે અપની ઝાતસે બહોત ખતરા હૈ. મેરે લિએ દુઆ કરતે રેહના."

ઝૈલમેં (નીચે) હઝરત મૌલાનાકે દો મકતૂબે ગિરામી પેશ કિએ જાતે હૈં. અપની નફી ઔર અપની ઝાત પર ખૌફ ઈન મકાતીબસે કિસ કદર વાઝિહ હૈ. યહ હર શખ્સ મહસૂસ કર સકતા હૈ.

'અલમખ્દુમુલ મુકર્રમુલ મુઅઝ્ઝમુલ મુહતરમ
મત્તઅનલ્લાહૂ બિતુલુદિહુમુસ્સામિયહ.'

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ

વાલા નામેને મુઅઝ્ઝઝ વ મુફતખર ફરમાયા. ઔર ઉસકે સાથ હી યહ ખબર ભી પહોંચી કે હઝરતવાલા સફરમેં તશરીફ લે ગએ હૈં. ઈસ લિએ જવાબમેં કસદન્ તાખીર કી ગઈ. વરના ફૌરન્ હી અલ્તાફનામા કે જવાબમેં અરીઝા ગુઝારા જાતા. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કે ફઝલ ઔર અપને અકાબિરકી તવજ્જુહાત ઔર અદઈય્યહ સે જમાઅતોંકી નકલો–હરકત ઔર આમદો–રફત ઔર બેરૂન કી ભી ખબરેં ઔર અફરાદ કી આમદ રોઝ અફઝૂં હૈ. ઈસ વકત ભી ચાર હઝરાતે અરબ મરાકશસે ઔર એક અરબ શામસે ઔર એક સાહિબ બુખારી મુહાજિર મદીના મુનવ્વરહસે તશરીફ લાએ હૂએ હૈં. એક સાહિબ મોરિસિયશ અફ્રિકાકે આએ હૂએ હૈં. જો જમાઅતોંમેં ફિર રહે હૈં. તીન કુવૈત કે અરબ પિછલે હફતે વાપસ ગએ હૈં. હમારી અપની નિસ્બતસે જિતના ભી બિગાળ હો કમ હૈ. બસ અપને અકાબિરકી દુઆઓં હી કી બરકતસે અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કે બળે ફઝલકી ઉમ્મીદેં હૈં. ઔર ઈસી સહારે પર અપનીસી કોશિશમેં લગે હૂએ હૈં.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હમારી ગંદગીયોંસે ઈસ મુબારક કામકી હિફાઝત ફરમાએ.

હઝરતવાલાકે વાલાનામેસે બળી હિમ્મત અફઝાઈ ઔર તકવિયત હૂઈ.[1]

દૂસરા મકતૂબ જો હઝરત મૌલાના કારી સિદ્દીક અહમદ સાહિબ બાંદવી રહમતુલ્લાહિ અલયહ કો ઈર્સાલ કિયા ગયા. ઉસમેં તહરીર ફરમાતે હૈં :–

---

[1] મકતૂબ ઈલયહ (જીસકી તરફ ખત રવાના કિયા ગયા)કા નામ માલૂમ ન હો સકા, તા હમ ખતકી ઈબ્તિદાઈ સતૂર બિલ્ખુસૂસ ઈસકે અલકાબ વ આદાબસે પતા ચલા હૈ કે યહ કિસી ઝીવજાહત શખ્સિયતકો લિખા ગયા હૈ.

''બંદા દુઆઓંકા ખ્વાસ્તગાર હૈ. બંદેકે લિયે ઔર ઈસ દા'વતવાલે કામકે લિયે દુઆ ફરમાતે રહેં કે અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઈસ બંદેકો રઝાઈલસે મહફૂઝ ફરમાતે હૂએ આફિયતકે સાથ મૌત તક લગાએ રખે. ઔર ઈસ નાપાકકી ગંદગીયોંસે ઈસ મુબારક કામકી હિફાઝત ફરમાએ.'' ફકત વસ્સલામ.

બંદા, મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન ગુફિરલહુ,
નાઝુમ મજાહિદ ભોપાલ, ૬૫ ફિરમાન, અંગ્રેઝી ૧૯૯૩
બકલમ મુહમ્મદ શાહિદ સહારનપુરી
બઅઝ શાકિરુલ કુદ્દુસ અલાવે મજમૂઆ વ ગુઝારિશી હવાલાત

હઝરત મૌલાના અપની મરઝિઈય્યત વ મરકઝિય્યત ઔર અપને આલમી ઈસ્તિકબાલકો દેખકર બડે ફિકરમંદ રહતે થે. હર વકત આપકો યહ ગમ રહતા થા કે નફસ વ શયતાન કોઈ ધોકા ન દે દે. બાર બાર અપના મુહાસબા ફરમાતે ઔર હર વકત અપનેસે બદગુમાન રહતે.

ઝૈલમેં (નીચે) પેશ કિયે જાનેવાલે એક મકતૂબ (ખત)કા યહ ઈકતિબાસ ભી હઝરત મૌલાના કી ઈસી અંદરૂની કૈફિયત કી મુંહ બોલતી શહાદત હૈ.

''બંદા અપને લિયે બહોત દુઆઓંકા મોહતાજ હૈ. ક્યૂંકે બહુત પુરખતર વાદીસે ગુઝર રહા હૈ. ઉમ્મીદ હૈ કે મેરી ગુઝારિશ ભિરાનીકા સબબ ન હોગી.''

એક આખિરી જલીલ ઔર મુખ્લિસાને દુઆઓંકે
ઔર અમ હઝરતકે નામ ભેજે જાનેવાલે મકતૂબ.
મુર્શિદ ૧૫, મુહર્રમ અલહિજરી ૧૪૧૫
૯, જૂલાઈ ઈસવી ૧૯૯૪ સે એક ઈકતિબાસ.

તરીકએ કારબાર પર પુખ્તગી ઔર સબાત કદમી (જમાવ)

હઝરત મૌલાના ઈલ્યાસ સાહિબને કામકા જો નહજ ઔર તરીકએ કાર મુતઅય્યન થા ઉસ પર આપ બડી સબાત કદમી ઔર મઝબૂતી કે સાથ કાઈમ રહે ઔર પૂરી દુન્યા કી દા'વત વ તબ્લીગ કો ઉનકી ખુતૂત ઔર ઉસૂલ પર ચલાતે રહે. ઉનસે ઈનહિરાફ (મુંહ ફેરના) યા ઉનમેં કિસી કિસ્મકા ઈઝાફા યા કોઈ નયા તજરબા આપકો બિલ્કુલ પસંદ નહીં થા.

જબ જબ કિસી નએ તજરબે યા ઈઝાફે કી બાત ચલાઈ ગઈ તો આપને શિદ્દત

કે સાથ ઉસ પર નકીર કી ઔર બરજસ્તા ફરમાયા કે હમ તો લકીર કે ફકીર હૈ. અપને બળોંકો જિસ તરહ કરતે દેખા ઉસી તરહ કરેંગે.

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબકે દૌરે ઈમારતકા વાકિઆ હૈ, કે હઝરત હાફિઝ ફખરુદીન સાહિબને મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ ઔર મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ કો મશ્વરા દિયા કે દા'વત વ તબ્લીગકે ઈન છે (૬) નંબરોમેં અગર મઝીદ દો નંબરોંકા ઈઝાફા કર દિયા જાએ તો યહ નંબર મુકમ્મલ હો જાએં.

મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ ફરમાતે થે કે ઉનકી યહ બાત સુનકર મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ તો ખામોશ રહે, લેકિન મૈંને ફોરન યહ જવાબ દિયા કે હમ તો લકીર કે ફકીર હૈં. હમ તો મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબકે બતલાએ હૂએ ઈન્હી ઉસૂલોં પર જમ કર કામ કરેંગે ઔર ઈન્શાઅલ્લાહ દૂસરોંસે કરાએંગે.

મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકા યહ મિઝાજ પેહલે દિનસે આખરી દિન તક બરાબર કાઈમ રહા. ઈસીકા અસર ઔર નતીજા થા કે આપકી આખરી હયાતમેં જબ બા'ઝ અહબાબ કી જાનિબસે 'મુઝાકરેકી જમાઅત'કે નામસે એક નઈ તરતીબ શુરૂ હૂઈ તો આપને ઉસકો ભી જમાઅતી અહબાબસે મશ્વરે કે બાદ ખત્મ ફરમા દિયા. ઔર વજહ ઉસકી યહી બતલાઈ કે હમારે બળે જિસ નહજ સે કામ દે કર ગએ હૈં વહી હમારે લિએ કાફી હૈ.

એક બુઝુર્ગ આલિમે દીન ઈસ મૌકે પર અપની યાદદાશ્ત મેં લિખતે હૈં :–

"૧૧, ૧૨ નવમ્બર સનઈસ્વી ૧૯૯૪ કો ઈજતિમાએ રાઈવંડકે બા'દ ઈજતિમાઅ્કી જગા પર હી ઈશા કે બા'દ પાકિસ્તાની, હિન્દુસ્તાની, બાંગ્લાદેશી મશ્વેરાવાલોંકો અલગ કરકે હઝરતજી મદઝિલ્લુહૂ ને ફરમાયાકે હમારે પાસ મુલ્કોં ઔર ઈલાકોંસે ખુતૂત આએ હૈં કે યહ મુઝાકરેકી જમાઅત ક્યા ચીઝ હૈ. હમને ઉનસે યહી કહા કે મશ્વેરા કરકે રાઈવંડમેં જવાબ દેંગે. ઈસ લિએ બતાઓ ક્યા રાય હૈ ?"

ઈસ પર અહબાબને કહા કે :–

"જો આપકા ફેસલા હોગા વહી હોગા."

ઈસ પર હઝરતજી મદઝિલ્લુહૂને ફરમાયા :–

"હમારે યહાં મુઝાકરેવાલી કોઈ જમાઅત નહીં. હસ્બે સાબિક મસ્જિદવાર જમાઅત કે તૌર પર મેહનત કરો."

ઈસી ઝિમ્નમેં હઝરત મૌલાના કી તરફસે લિખે જાનેવાલે એક મકતૂબ (ખત)કા ઈકતિબાસ (ખુલાસા) યહ હૈ.

(પાકિસ્તાનમેં) મુઝાકરેકી જમાઅતકે બારેમેં ગુફતગૂ હુઈ ઔર ફિર યહ કરાર પાયા કે યહ મુઝાકરેકી જમાઅત કો રોક દિયા જાએ કે ઈસસે મમાલિક કે અંદર દો ઝહન બનતે હૈં. ઔર યહ બળા નુકસાન હૈ. નીઝ યહ કે હમારા કામ જો હમારે બળે જિસ નહજ સે તજવીઝ કર ગએ ઔર ઉસ પર મેહનત ફરમા ગએ ઉસી પર જમના હૈ. અપની તરફસે કોઈ નઈ ચીઝ પેદા નહીં કરની હૈ. કયૂંકે હમમેં ન પેહલોં જૈસા તકવા હૈ, ન ઈખ્લાસ હૈ, ન ઉમ્મતકા દર્દ હૈ. અગર હર ફાયદે કી ચીઝ કો શામિલ કિયા જાતા રહેગા તો બહોત બળે ફિત્નેકા અંદેશા હૈ.

બિદઅતકી ઈબ્તિદા ઐસે હી હોતી હૈ કે કિસી ચીઝકો સૂદમંદ, ફાયદામંદ સમઝકર શુરૂ કર દિયા જાતા હૈ ફિર વહ ચીઝ રફતા રફતા એક રસ્મ બન જાતી હૈ.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હમારી ઔર હમારે કામકી શશ–જિહત (છેઓં દિશા)સે હિફાઝત ફરમાએ.

આપકી કોશિશસે જહાં વહ મુઝાકરાત કી જમાઅત જિસ જિસ જગા જારી હુઈ હૈ ઉન લોગોં કો ભી ઈસ તરફ મુતવજજે ફરમાએ.

ફકત વસ્સલામ.

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન
બકલમ, મુહમ્મદ ગઝાલી[1]

ઈસી તરહ બેલ્જિયમ જૈસે દૂરદરાઝ કે મુલ્કકે અહબાબને જબ મુઝાકરેકી જમાઅત કે મુતઅલ્લિક વઝાહત ચાહી તો આપને ઉનકે જવાબમેં ઝૈલ કા મકતૂબ તહરીર ફરમાયા.

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

મિન મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન ઈલા અસ્હાબિ બિલ્જિકા
વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરદાહુ

---

[1] મકતૂબ બનામ અલ્હાજ હાફિઝ મુહમ્મદ પટેલ સાહબ ઈંગ્લેન્ડ.
મુઅર્રરહ ૨૩, જમા. સાની સનહિજરી ૧૪૧૫, ૨૮, નવમ્બર સનઈસ્વી ૧૯૯૪ બમુકિયા કરનલ અમીરુદ્દીન સાહિબ.

અસ્સલામુ અલયકુમ વરહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ

નહનુ કુલ્લુના બિખયર વ નરજૂ અન તકૂનૂ બિખયરિન ફકદ જાઅતના રિસાલતુકુમુલ્કરીમહ વ અખબારના અલઅખ મુસ્તફા અન્નૂહી અન્ન હાઉલાઈલ અહબાબ ઈરરૂન નફરન કાનૂ મુશાકિકીન ઈલા દુવલિન મુખ્તલિફતિન. વલા કિન્નહુમ મુન્તઝિરૂન લિ ફસ્લિલ મશ્વરતિ ફી ખુરૂજિહિમ ઈલા બાકિસ્તાન ફતશાવરના વ નરા અન્નહૂ લયસ ફી જુહદિના જમાઅતુન બિઈસ્મિ જમાઅતિલ મુઝાકરતિ. વલા કિન્નહા જમાઅતુ કુલ્લી મસ્જિદિન કહસ્બિસ્સાબિકિ વ અઅમાલુ જમાઅતિલ મસ્જિદિ અલ્ખુરૂજ કુલ્લુ વાહિદિન લિ સલાસતિ અય્યામિન શહરિય્યન, વકિયામુ બિહલકતિ તા'લીમી ફિલ્મસ્જિદિ વ હલકતિ તા'લીમી ફિલ્બયતિ યવમિય્યન વલ્ફરાગુ સાઅતયનિ વ નિસ્ફન યવમિય્યન, વકિયામુ બિજવલતયનિ ઉસ્બૂઈયન વલ્અઝકારુ વત્તિલાવતુ વલ્યકુનિલ્બયાનુ હવલ સિત્તિ સિફાતિન કસ્બસ્સાબિકિ. વસ્સલામુ અલયકુમ વ અલા મન લદયકુમ ફકત.①

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન
અલ્કાતિબ મુહમ્મદ એહસાનુલહક્ક
૧૫, નવમ્બર સનઈસ્વી ૧૯૯૪, રાઈવંડ.

---

① તરજમહ : યહ તહરીર ઈન્આમુલ હસનકી તરફસે બેલ્જિયમવાલોંકે લિએ હૈ. અલ્લાહ તઆલા હમેં ઔર આપકો અપની મરઝિય્યાતકી તૌફીક બખ્શે. અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ. હમ સબ ખૈરિયતસે હૈં, ઉમ્મીદ હૈ કે આપ લોગ ભી ખૈરિયતસે હોંગે. આપકા ગિરામી નામા મિલા. ઔર ભાઈ મુસ્તફા નૂહીને બતાયા કે આપકે ૨૦ સાથી મુખ્તલિફ મુલ્કોંમેં જમાઅતમેં જા રહે હૈં, લેકિન ઉનકો ઈન્તિઝાર હૈ કે પાકિસ્તાન જાનેકે સિલસિલેમેં જો મશ્વરહ હોનેવાલા થા ઉસકા કયા ફૈસલા હુવા. સો હમને યહાં ઈસ સિલસિલેમેં મશ્વરહ કિયા. હમારી રાય યહ હૈ કે હમારે કામમેં મુઝાકરેવાલી જમાઅતકે નામસે કોઈ જમાઅત નહીં હૈ, બલ્કે વહી પેહલેકી તરહ મસ્જિદવાર જમાઅત હૈ ઔર ઉસકે કામ યહ હૈં હર સાથી મહીનેકે ૩ દિન લગાએ, ૨ તાલીમ ૧ ઘરકી ૧ મસ્જિદકી , રોઝાનહ ઢાઈ ઘન્ટે, હફતેકે દો ગશ્ત ઔર દૂસરે મઅમૂલાત તિલાવત અઝકાર ઔર બયાન ૬ બાતોં કે દાઈરેમેં હો. વસ્સલામ.

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન.

ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ ઔર ઈજતિમાઈય્યત

યહ તીનોં ચીઝેં અપને અંદર જિસ કદર અહમિયત વ ઈફાદિયત રખતી હૈ. હઝરત મૌલાના ઈનસે ખૂબ વાકિફ થે ઔર સમઝતે થે કે દા'વતકે ઈસ વસીઅ ઔર આલમી કામકે લિએ ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ ઔર ઈજતિમાઈય્યતકી હેસીયત શેહ રગકી સી હૈ. ચુનાંચે કામ કરનેવાલોંકો અપની તહરીર વ તકરીર કે ઝરીએ બરાબર ઈસ તરફ મુતવજ્જે રખતે થે કે હમારી કિસી બેઉસૂલી યા જઝબએ અનાનિયત સે હમારી સફોંમેં ઈન્તિશાર ન હોને પાએ. બસા અવકાત અપને ખુદ્દામ વ અહલે તઅલ્લુકકી બળીસે બળી બેઉનવાનીકો નઝર અંદાઝ ફરમા દેતે. લેકિન જહાં કિસી રૂખસે ફિત્ના યા ઈન્તિશાર કી બાત સામને આતી વહાં કિસી તરહકી મુદાહનત (ઢીલ) યા ખામોશી ગવારા નહીં થી.

હઝરત મૌલાના ગુઝિશ્તા કઈ સાલોંસે મુખ્તલિફ મમાલિક કે પુરાને કારકુન ઔર મુખ્તલિફ મરાકિઝકે અહલે શૂરાકો આપસકે ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ ઔર મશ્વરોંમેં અપની રાય પર ઝિદ ઔર હટધર્મી સે બચને પર બળી કુવ્વત કે સાથ મુતવજ્જે ફરમાતે થે. હિન્દુસ્તાન, પાકિસ્તાન ઔર બાંગ્લાદેશ કે અહમ ઈજતિમાઆતકે મૌકે પર તો આપ અપના દિલ ખોલકર રખ દેતે થે. અપની નિજી મજલિસોંમેં બાર બાર ફરમાતે થે કે મૌજૂદા ઝમાનેકી યહૂદિય્યત વ નસરાનિય્યત હમારે અંદર કે ઈત્તિહાદ વ ઈત્તિફાકકો તોળને પર તુલી હૂઈ હૈ ઔર દા'વત કી ઈસ અઝીમ વ વસીઅ મેહનત પર અગર દુશ્મનાને ઈસ્લામકી તરફસે કોઈ કારી ઝદ (ગેહરી માર) પળેગી તો વહ સિર્ફ યહ હોગી કે આપસમેં બેએ'તિમાદી ઔર ઈન્તિશાર વ ખલફશાર પેદા કરા દિયા જાએગા. ઈસી લિએ આપ કિસી મૌકે પર ભી ઈન ખતરોંસે આગાહ કિએ બગેર નહીં રેહતે થે.

આપકે ઝહનમેં ઈત્તિહાદ વ ઈજતિમાઈય્યતકા જો અઝીમ તસવ્વુર થા ઉસકા અંદાઝા ઝૈલકે ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાતસે લગાયા જા સકતા હૈ.

ઈજતિમાઈય્યત કૈસે પૈદા હો ?

''દુન્યા ભર કે ઈન્સાનોંમેં જોળ ઔર ઈજતિમાઈય્યત કૈસે પૈદા હો ? ઉસકી સિર્ફ એક હી શકલ હૈ કે તમામ ઈન્સાન અપને રબસે જુળ જાએં. રંગ વ નસ્લ ઔર કૌમિયત ઔર ઈલાકાઈય્યત કી બુન્યાદ પર ઈન્સાની જોળ હરગિઝ વુજૂદ મેં નહીં આ સકતા.''

ઈસકી વઝાહત કરતે હૂએ એક મર્તબા ફરમાયા :–

"ઈજતિમાએ કુલૂબ, તકરીરોં ઔર તદબીરોંસે નહીં હોતા બલ્કે યહ તો દૂસરોંકી ખૂબિયાં દેખને ઔર અપને ઉયૂબ દેખનેસે હોતા હૈ. ખૂબિયાં દેખનેકે લિએ દૂસરેકી ઝાત હો ઔર ઉયૂબ દેખનેકે લિએ અપની ઝાત હો. જો ઈસ તરહ ચલેગા વહ એક દિન સરાપા ખૂબી બન જાએગા.

જિસ તરહ અલ્લાહ પાકને બદન કો મુખ્તલિફ આ'ઝાસે બનાયા હૈ ઈસી તરહ ઈન્સાનોંકો મુખ્તલિફ તબકાતમેં બનાયા હૈ. કોઈ અમીર કોઈ ગરીબ હૈ. કોઈ કાલા હૈ, કોઈ ગોરા હૈ વગેરા વગેરા. ઔર ઈન સબ તબકાતકી કામયાબી જોળમેં રખી હૈ. અગર ઈન્સાનોંમેં જોળ હોગા તો કામયાબ હોંગે. ઔર તોળ હોગા તો નાકામ હોંગે. મગર જોળ ભી અગર તરતીબ કે સાથ હો તો કામયાબ હોંગે. ઘળીકે પુરઝે અગર તરતીબકે સાથ જુળે હોંગે તો ફાઈદા હોગા ઔર ઘળી ચલેગી, વરના બંદ રહેગી.

આજ લોગ રંગ, નસ્લ ઔર કૌમિયત કી બુન્યાદ પર જુળે હૂએ હૈં. હર એક ચાહતા હૈ કે જોળ હો જાએ. હર એક આદમી ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ કો અચ્છા કેહતા હૈ લેકિન અગર ગૌરસે દેખા જાએ તો બાપ બેટેમેં, ભાઈ ભાઈમેં, અમીર ગરીબમેં, મુલ્ક મુલ્કમેં જોળ નહીં હૈ. ઔર અગર કિસી ગર્ઝ કે તહત લોગ જુળ ભી ગએ તો બસ ઉસી વકત તક જુળે રહેંગે જબ તક કે ગર્ઝ પૂરી ન હો. જબ ગર્ઝ પૂરી હો ગઈ તો જોળ ભી ખત્મ હો જાએગા. ઔર અગર યહ મહસૂસ હો કે ગર્ઝ પૂરી નહીં હોતી તબ ભી જોળ ખત્મ હો જાએગા. તો કયા વજહ હૈ કે જોળ નહીં હોતા ?

ઈસકી વજહ યહ હૈ કે એક આદમી એક ઈસ્કીમ બનાતા હૈ ઔર યૂં ચાહતા હૈ કે સબ મેરે કેહને પર જુળ જાએં ઔર યહ નહીં હો સકતા. ઈસ લિએ કે ઈન્સાનોંકે મુખ્તલિફ તબકાત હૈં ઔર ઉનકી મુખ્તલિફ અગરાઝ હૈં. અગર અમીર અમીર જુળ જાએં તો યૂં કહેંગે કે કામ ઝિયાદા લો ઔર તન્ખ્વાહ કમ દો. ઔર અગર ગરીબ ગરીબ જુળ જાએં તો યૂં કહેંગે કે હમ તન્ખ્વાહ ઝિયાદા લેંગે ઔર કામ કમ કરેંગે. તો અપને અપને જઝબાત પર ચલનેકી વજહસે જોળ નહીં હો સકતા."

ઈસ લિએ અબ જોળકા સિર્ફ એક હી રાસ્તા હૈ કે સબ અલ્લાહ સે જુળ જાએં. ઈન્સાનોંકા ઈન્સાનોં પર જુળના બહોત મુશ્કિલ હૈ ઈસ લિએ કે ઉનમેં સે હર એક ફાઈદા લેના ચાહતા હૈ ઔર અલ્લાહકો ફાઈદા કિસીસે લેના નહીં. અલ્લાહ તો

સબકો ફાઈદા પહોંચાનેવાલે હૈં. ઔર અલ્લાહ સબકે હૈં. ઔર સબકો દેનેવાલે હૈં. ઔર દેનેવાલે પર સબ જુળ જાએંગે. અલ્લાહુ અકબર કી સદા લગા કર સબકો મસ્જિદ મેં લે આઓ ઔર અલ્લાહ પર જોળો. અલ્લાહ પર સબ જુળ જાએંગે. અગર ઈન્સાનકો ઈન્સાનસે જોળના હૈ તો હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે તરીકે પર લાના પળેગા. ઔર હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કી રૂહાનિય્યત વાલી દા'વત હર એક કો જોળ દેગી.

એક મર્તબા ઈજતિમાએ રાઈરાવન્ડકે મૌકે પર તુર્કી સે આનેવાલે દા'વતી અહબાબને વહાં કે હાલાત મશ્વરે મેં રખે. તો ઉસ પર ફરમાયા કે :–

> ''ઈજતિમાઈ કામોંમેં હર કિસ્મકે આદમી ભલે ઔર બુરે સભી હોતે હૈં. ઉનકે સાથ મિલકર નિભાતે હૂએ કામ કિયા જાએ.''

હદીસમેં હર ભલે બુરેકે સાથ નમાઝ પળ્હનેકો કહા ગયા હૈ. યહ નહીં કે નમાઝે જમાઅતસે અલગ હો જાએ. જિહાદ કે લિએ ભી ઐસા હી હુકમ હૈ. સબસે પેહલી ઝરૂરત આપસકે ઈત્તિહાદ વ ઈત્તિફાક કી હૈ. ઠાનલો કે ઈત્તિફાક રહેગા. ઈખ્તિલાફ તો હોતા હી હૈ. બળે બળે સહાબએ કિરામમેં હુવા, લેકિન ખિલાફ નહીં હુવા.

૨૪, માર્ચ સનઈસ્વી ૧૯૮૭ મેં પુરાનોંકે જોળમેં એક દૂસરેકે હુકૂકકો અદા કરને ઔર ઉસકે નતીજેમેં આપસમે જોળ પેદા હોનેકો ઈસ તરહ સમઝાયા :–

નબીએ પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામકા ઈર્શાદ હૈ કે :–

> ''આપસમેં હસદ ન કરો, ભાઈ ભાઈ કી તરહ રહો.''

હર એક કો અપની ઝિમ્મેદારી પૂરી કરની ચાહિએ. ઔર હર એક કે હુકૂક પૂરે કરને ચાહિએ. અગર યહ બાત હમમેં હોગી તો હમમેં આપસમેં જોળ હોતા ચલા જાએગા. ઔર અગર હમ અપની ઝિમ્મેદારી પૂરી નહીં કરેંગે તો આપસમેં ફટન (તફરીક) હોતી ચલી જાએગી. ઔર યહી ઈસ ઉમ્મતકા અઝાબ હૈ. ખુદાએ પાક બુગ્ઝસે, હસદસે, કીનેસે ઔર દિલકી ફટનસે હમારી હિફાઝત ફરમાએ. આમીન.

હઝરત મૌલાનાકે નઝદીક કિસી ભી કિસ્મકા ઈન્તિશાર વ ખલફશાર દીનકી જળોંકો કાટનેકા ઝરીઆ હૈ ઔર અનાનિયત વ ખુદ પસંદી ઈજતિમાઈય્યતકે લિએ સમ્મે કાતિલ હૈ. ઈજતિમાઈય્યત જિતની મઝબૂત હોગી ઉતના હી દીન મઝબૂત હોગા. ઈસ સિલસિલેમેં એક મર્તબા કારકુનાને હિન્દ કે ઈજતિમાઅ (મુન્અકિદા ૨૧, માર્ચ, સનઈસ્વી ૧૯૮૨) મેં ઈર્શાદ ફરમાયા :–

''ઈમાન વ યકીન કી યહ મેહનત જો આજ આલમકે ચપ્પે ચપ્પે પર હો રહી હૈ યહ કોઈ અપને ઘરકા કામ નહીં હૈ ઔર કોઈ દુનિયાકા કામ નહીં હૈ. યહ અલ્લાહ કા કામ હૈ ઔર આખિરત બનાનેકા કામ હૈ. દીનકી જડે કાટનેવાલી ચીઝ ઈન્તિશાર હૈ. મૈં અમીર બનૂં, મેરી બાત ચલે, મૈં અગર રે હકીર ફકીર, લેકિન મેરી બાત ક્યૂં નહીં માની ગઈ. યહ સબ ઈન્તિશાર પેદા કરનેવાલી ચીઝેં હૈં. શૈતાનકા સબસે બળા હથયાર ઈન્તિશાર ઔર ઈફતિરાક હૈ. ઈજતિમાઈય્યત જિતની હોગી કામકી જળેં ઉતની હી મજબૂત હોગી.''

હઝરત મૌલાના ઈસ ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ ઔર ઈજતિમાઈય્યતકી અહમિયત સિર્ફ દા'વત વ તબ્લીગ હી મેં નહીં, બલ્કે ઉમ્મતકે હર તબકેમેં ઝરૂરી મહસૂસ ફરમાતે થે. ચુનાંચે એક મૌકે પર જબ કે એક ઈલ્મી ઈદારેમેં ઈન્તિશાર વ ખલ્ફશાર સખ્ત ખતરનાક શકલ ઈખ્તિયાર કર ગયા થા, એક સાહિબકો ઉનકે મકતૂબ કે જવાબમેં તહરીર ફરમાયા :–

''આજ ઉમ્મતમેં ઐસા ઈફતિરાક હૈ કે એક દૂસરેકી ટોપી ઉછાલનેકી ફિક્ર મેં હૈ. હમ ઉમ્મતકે તમામ તબકાત મેં કામ કરનેકી કોશિશ કર રહે હૈં. કિસીકી મન્કબત વ મઝમ્મત મેં ઝબાન નહીં ખોલતે, ક્યૂં કે હર શિકમેં કિસી ન કિસીકી દિલ જોઈ યા દિલ આઝારી હોતી હૈ. ઈસ લિએ હમ સુકૂત હી કો અપના વતીરા (તરીકા) બનાએ હુએ હૈં. હક તઆલા શાનુહૂ ઉમ્મતમેં ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ ઔર એક દૂસરેકી કદરદાની નસીબ ફરમાએ. નુકતાચીની ઔર ઐબ જોઈ સે હિફાઝત ફરમાએ.''

ગાલિબન્ આપકે ઈલ્મમેં હોગા કે હમારે ઈસ દીની કામમેં એક મુસ્તકિલ નંબર **'ઈકરામ'** હૈ. ઈસ લિએ હમ તો હર મુસલમાનકે ઈકરામકો અહમ જાનતે હે. ઔર ખુસૂસન્ વહ હઝરાત જો દીનકા કિસી ભી લાઈનસે કામ કર રહે હોં, વહ તો ઔર ઝિયાદા કાબિલે ઈકરામ હૈં. જિસમેં કિસી ભી ફર્દ કી ખુસૂસિયત નહીં હૈ. અલ્લાહ તઆલા પૂરી ઉમ્મતમેં ઈસ ઈકરામ કે ઝરીએ મુહબ્બત પૈદા ફરમાએ.

ફકત વંસ્સલામ.

બંદા,
ઈન્આમુલ હસન
બકલમ ખાલિદ [1]

---

[1] મકતૂબ બનામ અશ્ફાકુર્રહમાન સાહિબ, દેહલી.

નામુવાફિક જગહોંમેં કામકા તરીકા

મુવાફિક વ મુસાઈદ માહોલ મેં કામ કરના ઉતની બળી હુનરમંદી નહીં હૈ, જિતના કે નામુવાફિક ઔર મુખાલિફાના માહોલમેં અપને ઉસૂલ ઔર નહજ કી હિફાઝત કરતે હૂએ કામ કરના હુનરમંદી હૈ. કામ કરનેવાલેકી ઈસ્તિઅદાદ ઔર સલાહિયતકા બેહતરીન અંદાઝા ભી ઐસે હી મૌકે પર હોતા હૈ. ઈસી લિએ હઝરત મૌલાના અપની મજાલિસમેં બારબાર ફરમાયા કરતે થે કે માહોલ કી નામુવાફકત ઔર મુખાલફત સે ઘબરાના નહીં ચાહિએ. ઈસ લિએ કે કરનેવાલી ઝાત સિર્ફ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કી હૈ ઔર વહ જબ કરને પર આતે હૈં તો અસ્નામ (બુતોં)સે ભી તૌહીદ ઝાહિર હો જાતી હૈ. ઔર બાતિલકે નકશોંસે હકકી આવાઝ ઉઠને લગતી હૈ.

મરકઝ નિઝામુદ્દીનસે અતરાફે આલમમેં જાનેવાલી જમાઅતોંકો ચૂંકે હર જગા પર યકસાં માહોલ નહીં મિલતા. કહીં મુખાલફત હોતી હૈ, કહીં મસ્જિદમેં કિયામકી મુમાનઅત હોતી હૈ. ઈસ લિએ ઐસે માહોલમેં અગર કામ કરના પળ જાએ તો હઝરત મૌલાનાકી અવ્વલીન નસીહત ઔર તાકીદ યહ હૈ કે હત્તલ ઈમકાન નરમીકી જાએ. અગર મુખાતબ અપને સખ્ત રવય્યે પર જમા રહે તો ફિર ખામોશી ઈખ્તિયાર કરલી જાએ, કયૂં કે જવાબી તૌર પર સખ્ત રવય્યા યા મુનાઝરા વ મુબાહસા ઈસ રાહ મેં નુકસાન દેહ હૈ ચુનાંચે એક મૌકે પર ફરમાયા :–

> ''જમાઅતમેં નિકલકર અપની બાતકો નરમી સે સમઝાઓ. બાતમેં સખ્તી લાનેસે બચના હૈ. અપને ભાઈયોંકો ઐસે તરીકેસે ઈસ કામ પર લાનેકી કોશિશ કરના હૈ જિસસે વહ આ જાએં. નરમીસે ઉનકી ખુશામદ કરેં. યહ નહીં કે ઉનકો વહશત હો જાએ. અગર વો સખ્તી કરેં તો મજલિસકો ખૂબી કે સાથ ખત્મ કર દો. યહ નહીં કે તુમ ભી સખ્તી પર આ જાઓ. ખૂદ સખ્તી ન કરો. નરમીસે સમઝાઓ. રસૂલે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો ભી અલ્લાહ તઆલાને નરમી બરતનેકા હુકમ દિયા થા.''

એક મર્તબા ખૂદ હઝરત મૌલાનાને અપને મુખાતબકા ઐસા હી તર્ઝ વ રવય્યા દેખતે હૂએ અપની મજલિસ બરખાસ્ત કર દી થી. હાફિઝ મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (ટાંડા છપરવલી) યહ વાકિઆ ઈસ તરહ બયાન કરતે હૈં :

> ''મુલ્કે શામકી એક ઝી વજાહત સરકારી શખ્સિયત હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહસે મુલાકાત કે લિએ મરકઝ નિઝામુદ્દીન આઈ. હઝરતકો ઈત્તિલાઅ કી ગઈ. હઝરત ફૌરન અપને હુજરેસે તશરીફ લાએ. ઉનસે

મુલાકાત વ મિજાઝપુર્સીકે બા'દ હઝરતને ઉનકો દા'વત દી. નબીએ અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ઔર સહાબએ કિરામ રિદવાનુલ્લાહિ અલયહિમ અજમઈનકી મેહનતોં ઔર કુર્બાનિયોંકા ખૂબ ઝિક્ર ફરમાયા. મૌલાના ઉબયદુલ્લાહ સાહિબ બલ્યાવી તરજમાન થે. હઝરતજી ઉર્દૂ મેં ફરમા રહે થે. ઔર મૌલાના ઉસકી અરબી કર રહે થે. મૈં ભી ઉસ મજલિસ મેં મૌજૂદ થા, લેકિન વહ સાહિબ હઝરતજીકી હર બાત કાટ દેતે. યા ઉસ પર એ'તિરાઝ કર દેતે. યહ રંગ દેખકર હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહને મૌલાના ઉબયદુલ્લાહ સાહિબસે ફરમાયા કે ઈનસે યહ પૂછો કે યહ કામ કૈસા હૈ, જો હમ કર રહેં હૈં ? ઉન સાહિબને કહા કે કામ તો બહોત અચ્છા હૈ. ઉસ પર હઝરતજીને મૌલાના ઉબયદુલ્લાહ સાહિબસે ફરમાયા કે 'બસ યહીં છોડ દો.' ઔર યહ જુમ્લા કેહ કર અપની બાત ખતમ કર દી.''

દા'વત વ તબ્લીગકી તમામ મેહનત ઔર તરતીબ મસ્જિદસે ચલતી હૈ. અબ અગર કિસી મસ્જિદકા કોઈ ઝિમ્મેદાર, મુતવલ્લી વગેરા બયાન કરનેસે મના કર દે તો ઐસે મૌકે પર ક્યા કિયા જાએ. હઝરત મૌલાના ઈસ મુશ્કિલકા હલ ઈસ તરહ બયાન ફરમાતે હૈં :–

''અગર કિસી મસ્જિદમેં મુતવલ્લી બયાન કરનેસે મના કરે યા ઉસકા ખતરા હો તો ભી ઉનકો હિકમતસે દા'વત દી જાએ. બજાએ બયાનકી ઈજાઝત લેનેકે દીનકી દા'વત દે. અગર વહ ઉસે કબૂલ કર લેં તો ઐસે મેં ઈજાઝત ખુદ બખુદ હો ગઈ. ઔર અગર વહ બિલ્કુલ રોક દે તો ફિર ઝિદ ન કરે, બલ્કે દૂસરી મસ્જિદમેં કામ કરે.''

રેલમેં અઝાન બઆવાઝે બુલંદ દેને યા ન દેનેકે મુતઅલ્લિક જબ હઝરત મૌલાના સે દરયાફત કિયા ગયા તો આપને મૌકા વ મહલ કી રિઆયત કા મશ્વરા દેતે હૂએ ફરમાયા કે :–

''રેલમેં અઝાન ઝોરસે દેનેકે બારેમેં કોઈ કુલ્લિય્યા (આમ કાઈદા) નહીં. બા'ઝ મર્તબા ઝોરસે અઝાન દેનેસે દીની ફિઝા બનતી હૈ તો વહાં ઝોરસે દે. ઔર બાઝ મર્તબા સુબહકે વકત લોગ નીંદમેં હોં તો ઈસ મૌકે પર ઝોરસે અઝાન દેનેસે અગ્યાર (ગૈરોં)કી નીંદમેં ખલલ પડકર વહશતકા સબબ બન સકતા હૈ તો ઈસ મૌકે પર આહિસ્તા અઝાન દે. ગર્ઝ મૌકા વ મહલ કો દેખ કર ઝોરસે યા આહિસ્તા દે.''[1]

---

[1] ઈકતિબાસ મકતૂબ બનામ મૌલાના મુહમ્મદ સાલિહ સાહિબ, બરમા.

ના મુવાફિક જગહોંમેં અગર કિસી નાજાઈઝ કામ પર મજબૂર કર દિયા જાએ યા કિસી ઓહદા વ મનસબકે કબૂલ કરને પર ઈસ્રાર કિયા જાએ તો ઐસે મૌકે કે લિએ એક જામિઅ નસીહત કે તૌર પર તહરીર ફરમાતે હૈ :–

''હમારે કામ કરનેવાલે હઝરાત બજાએ મુતવલ્લી યા સદર બનનેકે યકસૂઈ સે અપની મેહનતકે કામમેં લગે રહેં. યહ ઝિયાદા મુફીદ હૈ. સદારત વગૈરાકે લિએ ઔર લોગ હૈં. હમેં યકસૂઈ સે અપને કામમેં લગે રેહના હૈ.''

બા'ઝ મજમઓંમેં અગર કિસી નાજાઈઝ કામ પર મજબૂર કિયા જાએ તો ઐસે મૌકોં પર દો બાતોંકા ખ્યાલ રખા જાએ. એક તો યહ કે અમ્રે ઈલાહી ન ટૂટે કે ઈસકા ટૂટના ભી ગલત હૈ. દૂસરે યહ કે કિસી કિસ્મકા ફસાદ યા ઈખ્તિલાફ બરપા ન હો. અમ્રે ઈલાહીકે પૂરા કરનેમેં અગર ફસાદ બરપા હો ગયા તો ભી યહ ગલત હૈ. અબ બીચ કી રાહ ઈસ મૌકે પર ખૂબ કુઢન ઔર ફિક્રસે અલ્લાહ તઆલા નિકાલતે હૈં. જો મુતઅય્યન કરકે નહીં બતાઈ જા સકતી.

ઈલ્મ વ મુતાલઆ કા અચ્છા ઝોક રખનેવાલે એક ઝી ઈલ્મ (જો મુતઅદ્દદ કિતાબોંકે મુસન્નિફ ભી હૈં) કો અપને મુલ્કમેં દા'વતી કામ કરનેવાલે બા'ઝ નવજવાન સાથિયોંકી કુછ અમલી કોતાહિયોં ઔર તકરીરી ખામિયોંકા એહસાસ હુવા. ઔર ફિર ઉન્હોંને માહોલકી નામુવાફકત ઔર અદમે મુસાઅદત કી બિના પર તબ્લીગી ઈજતિમાઆતમેં શિર્કતસે યકસૂઈ હાસિલ કરતે હૂએ અપને તફસીલી મકતૂબ કે ઝરીએ હઝરત મૌલાનાકો ઈસકી ઈત્તિલાઅ ભી કર દી. હઝરત મૌલાના ને જો જવાબ ઉનકો તહરીર ફરમાયા ઉસકી નકલ યહાં પેશ કી જાતી હૈ.

કામ કરનેવાલોં મેં કમી ઔર ફિર ઉસ કમીકા એહસાસ ઔર ઉસકા તદારુક, યકસૂઈ ઔર ગોશ–એ–તન્હાઈ મેં ભી આફિયતકા ન મિલના ઔર ફિત્નોંકા વહાં તક પહોંચ જાના કામકો સહી નહજ પર લાનેકી ફિક્ર વ તદબીર, અપની નાઅહલિયતકા ઈસ્તિહઝાર ઔર કિસી પૂરખતર વાદીસે અપને ગુઝરને પર ફિક્ર વ તશવીશ, યહ સબ ઈસ મકતૂબકે હિકમત ઔર બસીરતસે ભરપૂર નિકાત હૈં. ઔર જિનસે સિર્ફ અહલે હિકમત ઔર અહલે બસીરત હી મહઝૂઝ ઔર મુન્તફિઅ હો સકતે હૈં. ઉસ મકતૂબે ગિરામી કી નકલ યહ હૈ :

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

બંગલેવાલી મસ્જિદ,

૨૫ મુહર્રમ, હિ.સ. ૧૪૧૫, ૭ જુલાઈ, ઈ.સ. ૧૯૯૪

મુકર્રમ વ મુહતરમ ઝાદત ઈનાયાતુહુમ.

અસ્સલામુ અલયકુમ વરહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.

કલ હી ડાકટર ખાલિદ સિદ્દીકી કે બ–દસ્ત ગિરામી નામેને મુશર્રફ ફરમાયા. જો બાત આપને તહરીર ફરમાઈ વહ સહીહ હૈ. ઉસકા એહસાસ ભી હૈ. ઔર ઉસકે તદારુક કી સૂરતેં ભી ઈખ્તિયાર કી જા રહી હૈં. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ ખૈરકી સૂરતેં પેદા ફરમાવે.

ઔર આપને જો અપને લિયે યકસૂઈ તજવીઝ ફરમાઈ હૈ યહ અપને દીગર મશાઈખકા રાસ્તા હૈ. હમારે હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ ઔર દીગર મશાઈખકા યહી ઈખ્તિલાફ થા. દીગર મશાઈખકા રવય્યા યહ થા કે અબ ઝમાના ઈસ્લાહ કા નહીં રહા હૈ. બસ એક ગોશે કે અંદર પડે રહેં. લેકિન હમારે હઝરતજી નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂકા ઈર્શાદે આલી યહ થા કે અબ ફિતન ઈતને કસીર હૈં કે તન્હાઈ કી કોઠળીમેં ભી ઘુસતે ચલે જા રહે હૈં. ઈસ લિએ સીના સિપર હોનેકી ઔર હિમ્મત સે કામ કરનેકી ઝરૂરત હૈ. વરના તન્હાઈ મેં ભી મહફૂઝ નહીં રહ સકેંગે.

યહી આપસે અરઝ હૈ કે ગોશ–એ–તન્હાઈ ઈખ્તિયાર કરનેમેં અગર યહ આફિયત નઝર આતી હૈ, લેકિન ઉસમેં ભી આફિયત દુશ્વાર હૈ. ઈસ લિએ હિમ્મતકી બાત યહ હૈં કે તમામ બાતોંકો બરદાશ્ત કરતે હૂએ સહીહ નહજ પર લાનેકી ફિક્ર ફરમાતે રહેં. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ હમારે હાથોં ઈસ નેઅમત કો નાકામ ન ફરમાએ. બલ્કે અપને ફઝલકા મુઆમલા ફરમા કર આલાઈશો (ગંદગિયો)સે ઈસકી હિફાઝત ફરમાએ.

નીઝ ગુઝારિશ યહ હૈ કે અલ્હમ્દુલિલ્લાહ પૂરે આલમ મેં અબ ઈસ કામકા ઈસ્તિકબાલ હૈ. ઔર નવજવાન તબકા ભી મુતવજ્જે હો રહા હૈ. જિનમેં જોશ ઝિયાદા હોતા હૈ ઔર હોશ કમ હોતા હૈ. ઈસકે લિએ દુઆ ભી ફરમાએં. ઔર જહાં તક હો સકે મુઆવનત સે દરેગ ન ફરમાએં. બસ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હી કારસાઝ હૈં ઔર હિફાઝત ફરમાનેવાલે હૈં. ઔર બંદા અપને લિએ બહુત હી દુઆઓંકા મોહતાજ હૈ. કયૂંકે બહોત પુરખતર વાદી સે ગુઝર રહા હૈ. ઉમ્મીદ હૈ કે મેરી ગુઝારિશ ગિરાની કા સબબ ન હોગી. ફકત વસ્સલામ.

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન
બકલમ, મુહમ્મદ ગઝાલી [1]

---

[1] અતિયા મકતૂબ જનાબ ભાઈ મુહમ્મદ ખાલિદ સિદ્દીકી, અલીગઢ.

જમાઅતમેં નિકલનેવાલોંકો નસાઈહ વ હિદાયાત

મરકઝ નિઝામુદ્દીનસે જમાઅતેં ચૂંકે રોઝાના નિકલતી હૈં. ઔર હર જમાઅતમેં નએ નએ અફરાદ હોતે હૈં ઈસ લિએ એહતિમામસે ઉનકો હિદાયાત દી જાતી હૈં. હઝરત મૌલાના જમાઅતોંમેં જાનેવાલે અફરાદકો રોઝાના હી હિદાયાત દે કર ઔર દુઆ ફરમાકર રુખ્સત કિયા કરતે થે.

એક મૌકે પર હઝરત મૌલાનાકી ખિદમતમેં યહ તમામ હિદાયાત તહરીરી તૌર પર મુરત્તબ કરકે પેશ કી ગઈ. ઔર હઝરત મૌલાનાને ઉન્હેં મુલાહઝા ફરમા કર ઉનકી મન્ઝૂરી દે દી. યહાં ઉસી તહરીરકો કદરે ઈખ્તિસારકે સાથ પેશ કિયા જાતા હૈ.

જમાઅતોંકે લિએ રવાનગીકી હિદાયાત

રવાનગી

યહ ઝહન બનાયા જાએ કે સીખનેકે જઝબેસે નિકલેં, જિન લોગોંમેં જાએં ઉન પર શફકત ઔર તરહહુમ કે જઝબે સાથ જાએં. આઝાદ ઝિંદગી છોડકર અમીરકે તાબે હો કર અમીરકી માનકર વકત ગુઝારનેકી નિય્યત સે જાએં, જિસ તરહ નમાઝમેં ઈમામકી માનકર અમલ કરતે હૈં. ઈસી તરહ અમીરકી માનકર વકત ગુઝારેં, અમીરકો યહ સમઝાયા જાએ કે મામૂરીનકા વકત ઔર માલ અમાનત સમઝકર સહીહ વકત ગુઝરવાનેકા ફિક્ર કરેં, તરગીબ સે કામ લેં, ડાંટ–ડપટ ન કરેં, ઈમારત ઝિમ્મેદારી હૈ, ઓહદા નહીં, સફરમેં કિસ તરહ ગુઝારેં, યહ સમઝાયા જાએ.

નિગાહ કી હિફાઝત હો, અલ્લાહ કા ઝિક્ર હો, આપસ મેં દો-દો કી જોડી બનાકર સીખને–સિખાને મેં વકત ગુઝારેં.

બસ્તીમેં દાખિલ હોં તો ખુદાકી જનાબમેં અપને ઝો'ફકા ઈઝહાર ઔર ખુદાસે મદદ માંગકર બસ્તીમેં દાખિલ હો, સુન્નત તરીકેસે મસ્જિદમેં દાખિલ હોં, દો રકઅત તહિય્યતુલ મસ્જિદ પઢેં, યહ મસ્જિદકા હક હે. અગર વકત મકરૂહ ન હો. સાથિયોંકો જોડકર મશ્વરા કરેં, ઈસકા ફિક્ર કરેંકે બસ્તીકે હર મર્દ વ ઔરત કે લિએ અલ્લાહ હમેં ખૈરકા ઝરીઆ બના દે.

દીની વ દુન્યવી લાઈનકે બડોં સે મુલાકાત કરેં.

દીની લાઈનકે બળે

દીની લાઈનકે બળોંસે બાત ઈસ તર્ઝ સે કરેં કે આપ બળે હૈં, હમ છોટે હૈ. બશાશત દેખેં, તો કારગુઝારી સુનાએં, દુઆ કે લિએ કહેં, મકસૂદ મુતવજ્જેહ કરના હૈ.

બા–અસર યા ખવાસકો ઝિમ્મેદારીકા એહસાસ દિલાએં કે આપકે તઆવુનસે લોગ હમારે સાથ જુળેંગે, ઈસકા અજ ખુદા આપકો દેગે, ઉનકો ઝરીઆ બનાએ. અપને કામમેં ઉનકા તઆવુન હાસિલ કરનેકી કોશિશ કરેં.

તા'લીમી ગશ્ત

તા'લીમકા હલ્કા કાઈમ કરેં, તા'લીમી ગશ્ત કરેં, ખાનેકા નઝમ કરેં, બરતન સાથ હોં, સૂરતે સુવાલસે બચેં. કોઈ દા'વત કરને આએ તો ઉસકે જઝબેકી કદર કરેં, કામમેં જોળેં, કરીબ કરેં, કામકા નફા દેખે, અગર કબૂલ ન કરના હો તો મુનાસિબ તરીકે સે ઉઝર કર દેં, અપને અંદર અકળ ઔર તકબ્બુર ન આએ.

ઝોહરકા વકત

નમાઝકે બા'દ મકામી લોગોંકો ઠેહરાકર સાથ દેનેકે લિએ આમાદહ કરેં કે ઠેહર જાએં. અગર નહીં ઠેહર રહે હૈં તો ગશ્તકા વકત બતલાકર ઉસ વકત આને પર આમાદહ કરેં. ઉનકે સામને ઉમૂમી ગશ્તકા મશ્વરા ભી હો. ફિર અપની તા'લીમ કરેં. બસ્તીવાલે શરીક હો જાએં તો જોળ લેં. વરના ઉમૂમી ગશ્તકા વકત બતલા કર ઉસ વકત આને પર આમાદા કરેં.

બા'દ અસર

અગર ગશ્ત મગ્રિબકે બા'દ હૈ તો અસર કે બા'દ દો–દો–તીન–તીન મકામિયોંકે સાથ જમાઅતેં બના કર ગશ્તકી તૈયારીકે લિએ ભેજેં. બકિય્યહ કો તરગીબ દે કર ઝિક્રમે બિઠાએં.

બા'દ મગ્રિબ

નમાઝે મગ્રિબકે બા'દ ફિક્રસે એ'લાન હો, ગશ્તકી તરગીબ દે કર તૈયાર કિયા જાએં, બેહતર હૈ કે અપને સાથી પીછે બેઠેં, ઓરોંકો આગે બિઠાએં, ઈશાકે

બા'દ તક વકત દેનેકે લિએ આમાદહ કરેં, તૈયાર ન હોં તો કુર્બાની પર આમાદહ કરેં. ઉસ પર ભી તૈયાર ન હો તો જલ્દી અપને તકાઝે પૂરે કરકે આને પર આમાદહ કરેં, ઔર યહ કહેં કે જો મિલે ઉસે મસ્જિદમેં ભેજેં, ફિક્રમંદ બનાએં, દાઈ બના કર ભેજેં, તૈયાર શુદા મજમે સે પેહલે ઉમૂમી ગશ્તકે લિએ જમાઅતેં બનાએં, ઝરૂરત હો તો બેહતર હૈ કે ખુસૂસી ગશ્તકે લિએ જમાઅતેં બનાએં, ઉનકા હક સમઝકર મસ્જિદમેં લાનેકી કોશિશ કરેં, દો-તીન આદમી ઝિક્ર વ દુઆકે લિએ બિઠાએં, એક દો આદમી મસ્જિદમેં આનેવાલોંસે બાત કરકે ઉન્હેં આ'માલમેં જુળનેકે લિએ આમાદહ કરેં, એક આદમીકો દા'વત દેનેકે લિએ બિઠાએં, જો બકિય્યહ મજમે કો દા'વતકી બાતેં સમઝાએ.

ગશ્ત

એક આદમી મકામી હો, જો લોગોંકો મુતવજ્જેહ કરે કે યહ અલ્લાહકે બંદે અલ્લાહકે લિયે તુમ્હારે પાસ આએ હૈં. અપને કામકો છોળકર ઈનકી બાત સુનો.

બાત

ઈસ બુન્યાદ પર કરેં કે ઈમાનકી દોલત બળી માયા હૈ, ઈસી પર દોઝખસે નજાત મિલેગી, જન્નત હાસિલ હોગી. મસ્જિદમેં ઈસી પર બાત હો રહી હૈ. હમ તુમ્હેં લેને આએ હૈં. મસ્જિદમેં ચલ કર બાત સુન લો. દીન પર ચલનેમેં મુસલમાનકા નફા હૈ, ઔર દીન પર ન ચલનેમેં નુકસાન હૈ.

ગશ્ત, ઈમાનકી તહરીક પેદા કરકે નમાઝકી તકરીબ પર અઝાનસે પેહલે હર બાલિગ મર્દકો મસ્જિદમેં જમા કરનેકી મેહનત હૈ. મુનાસિબ હો તો કલિમા ભી સુના જા સકતા હૈ. ઈમાનકી દોલત બળી માયા હૈ. આગકે ઝર્રેકી તરહ હૈ. ઈસે ભળકા કર શોલા બનાયા જા સકતા હૈ. ઈમાનકા એહસાસ હો જાએ તો વલી બન સકતા હૈ.

નિય્યત

તરહહુમ કે જઝબે સે જાએ કે અલ્લાહકે બંદે અલ્લાહ કે ઘરમે આએંગે. અલ્લાહકે હુકમોં પર ચલેંગે. અલ્લાહ ઉન પર રહમ કરેગા તો હમ પર ભી રહમ કરેગા.

એ'લાન

બેહતર હે મહલ્લે કા કોઈ બા અસર આદમી (એ'લાન) કરે, વરના ખુદ કરેં.

બયાન

દીન પર ચલનેમેં મુસલમાનકા નફા હૈ. દીન પર ચલનેકા મૌકા મોત સે

પેહલે હે. જો ચાહી છોળકર રબ ચાહી ઝિંદગી ગુઝારનેકે લિએ યહ દીન હે. અલ્લાહ પાકને જો પાકીઝા તરીકા હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો દે કર ભેજા હે. ઉસકી પાબંદી કરકે ઝિંદગી ગુઝારના યહ દીન હે.

અલ્લાહકે રાસ્તેમેં નિકલેંગે. છે (૬) નંબરોં કી મશ્ક કરેંગે તો ઉસકે ઝરીએ અલ્લાહપાક પૂરે દીન પર ચલનેકી તૌફીક દેંગે. ઈસસે મુતઅસ્સિર ન હો કે લોગ કૈસે નિકલેંગે, તશ્કીલ કરો, ચિલ્લા, તીન ચિલ્લેકે લિએ તૈયાર કરો, રાતકો ઉઠ કર દુઆએં માંગે, સુબહ કો મૌજૂદ હોં તો આમાદહ કરો કે જલ્દીસે તૈયારી કરકે આ જાએં ઔર નિકલેં, વરના ગશ્ત કરકે નિકાલેં.

તા'લીમ

હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે કલામકા એહતિરામ હમેં દૂસરોંકી તરફ મુતવજ્જેહ ન હોને દે. મુતવજ્જેહ કરનેકે લિએ દો ચાર બાતેં કેહ દી જાએં. ફઝાઈલ કે ઝરીએ દીન કી સચ્ચી તલબ પેદા હો જાએ. તલબે સાદિક અમલ પર ડાલ દેતી હે. ઈલ્મ વ અમલમેં જોળ પેદા હો જાએ. ઈસ તરહ પળ્હે કે સુન્ને વાલોંકે દિલ લે લેં. અપની બાત ન મિલાએં. અલ્લાહ ઔર રસૂલકે કલામસે મુતઅસ્સિર કરના હે. અગર કોઈ લફ્ઝ યા ઈબારત ઐસી આ જાએ કે જિસકે બારેમે અંદાઝા હો કે મજમા નહીં સમઝતા હે તો ઉસે આસાન અલ્ફાઝમે સમઝા સકતે હેં. ઈબારતકા યાદ હો જાના યહ સમઝના નહીં હે. હદીસ મેં અમ્ર વ નહી હે. સમઝનેકા મેઅયાર યહ હે કે ફઝાઈલ સુન કર દાઈયા પેદા હો જાએ. ઔર વઈદ સુન કર અગર મુબ્તલા હો તો તૌબા કરે ઔર ખુદાને બચા રખા હો તો ઔર પુખ્તગી પેદા હો જાએ.

કુર્આનકે હલ્કે

ઉમૂમી હલ્કે મેં સિર્ફ કુર્આને પાક હો. હર લાઈન કે ઈખ્તિલાફસે બચના હે. મસ્લકકે ઈખ્તિલાફસે બચના હે. સીખનેકા એહસાસ દિલાના હે. સીખનેકી તરગીબ દેની હે. રહબરી કે તૌર પર એક–દો આયત રોઝાના સિખાનેકા એહતિમામ કરના હે. નિકલને કે ઝમાનેમેં, દો–દો કી જોળી બના દે. બાકી વકતમેં સીખેં. ઉલમાસે મસાઈલ માલૂમ કરનેકી તરગીબ દેની હે.

વાપસી

યહ ઝહન બનાયા જાએ કે અલ્લાહકે રાસ્તેમેં નિકલ કર જો માયા હાસિલ

હુઈ હૈ ઉસકી હિફાઝત અપને મકામ પર ઉન અમલોં મેં લગને સે હોગી. વરના યહ માયા આહિસ્તા આહિસ્તા નિકલતી રહેગી. હાસિલ હોનેકે બા'દ નિકલ જાએ તો ફિર ઉતની માયા શાયદ દસ ગુના મેહનત સે ભી હાસિલ ન હો.

એક યહ હૈ કે ચિલ્લા તીન ચિલ્લે લગા કર ફારિગ હો ગએ ઔર એક યહ કે મૌત તક કરતે રહનેકી નિય્યત સે જાઓ. ઔર મૌત તક કરતે રહનેકી તરતીબ યહ હૈ કે અપને મશગલોંકે સાથ ઉસે જોડ કર કરનેકી નિય્યત સે જાઓ. તરતીબ બનાએંગે તો બના સકેંગે, વરના મૌત આ જાએગી ઔર વકત હાથસે જાતા રહેગા. ઈસકી કોશિશ કરેં કે અલ્લાહકે બંદોંકો હમસે કોઈ તકલીફ ન પહોંચે.

કારગુઝારી

કામ ઉંચા ઔર બહોત નાઝુક હૈ. કિતની હી એહતિયાત આદમી કરે, મગર ચૂક હો જાતી હૈ. મુઝાકરા ઈસી લિએ હૈ તાકે સબકો નફા હો. ન ઈમ્તિહાન મકસૂદ હૈ, ન ગલતી નિકાલના મકસૂદ હૈ, ન કિસીકો શરમિંદા કરના, ન કારનામા બતલાના, યહ ઝહન બના કર કારગુઝારી સુની જાએ કે અપને ઉપર મેહનત ઔર દૂસરોં કે ઉપર મેહનત કે લિએ ગએ થે, ખૂદ કયા સીખા, ઔરોં પર કયા મેહનત કી, અલ્લાહ કા યકીન સીખને, નમાઝોંકો જી લગા કર પઢને ઔર જાનદાર બનાનેકી મેહનત કરને ગએ થે, સફરમેં વકત કૈસે ગુઝરા, બસ્તીમેં કિસ તરહ દાખિલ હૂએ, ગશ્ત કૈસે કિયા, દા'વત કયા દી, તા'લીમ કિસ તરહ કી, નકદ જમાઅત નિકાલી કે નહીં, મસ્જિદવાર જમાઅત બનાઈ યા નહીં ?

ઈન બાતોંકો સુન કર ઝહન બનાકર, કામ સમઝાયા જાએ કે ઈસ તરહ કામ કરતે તો ઝિયાદા અચ્છા હોતા.

તશ્કીલ

વાપસીવાલોંકો તશ્કીલ કી જાએ કે (તીન દિન લગાતે હૂએ જાએં, પેહલે હોતા થા, અબ કરેં યા ન કરેં) અપની બસ્તીકી મસ્જિદમેં જા કર ઠેહરેં. ઔર જમાઅત નિકાલ કર ઘર જાનેકી કોશિશ કરેં, દો બારહ કબ આએંગે યા કબ નિકલેંગે મુકર્રર કર કે જાએં.[1]

---

[1] મુલાહઝા ફરમૂદહ હઝરત મૌલાના. ૨૩ મુહર્રમ, સનહિજરી ૧૪૦૭ મુતાબિક ૨૮ સિતમ્બર, સનઈસ્વી ૧૯૮૬

જમાઅતોકા કિયામ ચૂં કે મસાજિદમેં હોતા હૈ. ઈસ લિએ મકરઝકી જાનિબસે ખુસૂસી તૌર પર ઉનકો મુતવજ્જેહ કિયા જાતા હૈ કે વહ ઈસ પૂરે અરસેમેં મસાજિદકે કિયામ મેં દરજે ઝેલ ઉમૂરકા એહતિમામ ઔર ખુસૂસી તૌર પર ખ્યાલ રખેં :

(૧) મસ્જિદમેં દાખિલ હોતે વકત પેહલે બાએં પેરકા જૂતા નિકાલેં, ફિર દાહને પેર કા. લેકિન મસ્જિદમેં પેહલે દાયાં પેર દાખિલ કરેં, ફિર બાયાં પેર ઔર મસ્જિદમેં દાખિલે કી દુઆ પઢ લેં. ઔર એ'તિકાફ કી નિય્યત કરેં, અપના સામાન બિસ્તર વગેરા અગર ખારિજે મસ્જિદ કોઈ કમરા હો તો ઉસમેં રખેં, વરના મસ્જિદકે કિસી કોનેમેં સલીકે ઔર તરતીબ સે રખેં કે નમાઝિયોંકો નમાઝ પઢને ઔર આને જાનેમેં તકલીફ ન હો.

(૨) મસ્જિદકે નિઝામમેં કોઈ દખલ ન દેં, ન ઈમામતમેં, ન અઝાનમેં, ઔર ન ઈન્તિઝામી ઉમૂરમેં, મસ્જિદકે કુર્આને પાક પઢને કે લિએ જહાં રખે હો, પઢ કર ઉસી તરતીબ સે વહીં રખ દેં. તસ્બીહાત જહાં ટંગી હોં, પઢ કર વહીં ટાંગ દેં.

(૩) મસ્જિદકી રોશની ઔર પંખે વહાં મા'મૂલસે જિતની દેર ઈસ્તિઅ્માલ હોતે હો ઉસસે ફાયદા ઉઠા લેં. અગર બા'દમેં રોશનીકી ઝરૂરત હો તો અપની ટોર્ચ ઔર મોમબત્તી કા ઈન્તિઝામ રખેં. ઈમામ સાહિબ યા મસ્જિદકે ઝિમ્મેદારાન અગર રોશની ઔર પંખેકે ઈસ્તિઅ્માલકી ઈજાઝત દે દેં તો ભી હસ્બે ઝરૂરત ઈસ્તિઅ્માલ કરેં.

(૪) મસ્જિદમેં કોઈ મોટી ચીઝ બિછાએ બગેર આરામ ન કરેં. તાકે સરકે તેલ વગેરા યા બદનસે અગર કોઈ ચીઝ ખારિજ હો તો ઉસસે મસ્જિદકા ફર્શ ઔર સફેં મુલવ્વસ ન હોં. મસ્જિદકી ચટાઈયોં ઔર જાનમાઝોંકો તકિયા ઔર બિસ્તર કે તૌર પર ઈસ્તિઅ્માલ ન કરેં.

(૫) મસ્જિદસે મુત્તસિલ અગર કોઈ જગા કમરા યા સેહદરી વગેરા હો તો ખાના વહીં ખાએં. હત્તલ ઈમકાન મસ્જિદમેં ખાના ન ખાએં. અગર મસ્જિદસે મુત્તસિલ કોઈ જગા નહીં હૈ ઔર મજબૂરન્ મસ્જિદ હી મેં ખાના પડે તો અપની ચાદરેં બિછા કર ઉન પર દસ્તરખ્વાન લગા કર એહતિયાતસે ખાએં કે મસ્જિદકા ફર્શ મુલવ્વસ ન હો.

(૬) મસ્જિદસે મુત્તસિલ મસ્જિદકે માહોલ યા ઉસકી ચહાર દીવારીમેં જહાં ખાના પકાએં તો સફાઈકા પૂરા ખ્યાલ રખેં. દીવારોં સે લગા કર ચૂલ્હા ઈસ તરહ ન બનાએં કે ખાના પકાનેસે દીવાર સિયાહ હો જાએ. સલીકે—કરીનેસે ખાના

ઈસ તરહ પકાએ કે કોઈ બાત નઝરોંકો બૂરી ન મા'લૂમ હો. ઈસી તરહ બરતન વગૈરા ધોનેમેં મસ્જિદકે ગુસલખાને ઔર વુઝૂખાને વગૈરા ગંદે ન હોને પાએં. ગર્ઝ કે જમાઅત કે કિયામ કે ઝમાનેમેં અંદરૂન વ બેરૂને મસ્જિદ હર તરહકી સફાઈકા ખ્યાલ રખેં. કભી કભી ઈસમેં થોળી સી બે એહતિયાતી ઔર લાપરવાહી સે મકામી મુસલ્લિયોં ઔર મસ્જિદકે મુન્તઝિમીન કો એ'તિરાઝ હો જાતા હૈ. ઔર વહ ઈતને બળે નાફિઅ કામસે દૂર હો જાતે હૈં.

(૭) બા'ઝ જગા ફલશ કે પાખાને હોતે હૈ, ઈસ્તિઅ્માલ શુદા ઢેલે યા કપળોંકે કતરન વગૈરા ઉસમેં હરગિઝ હરગિઝ ન ડાલેં. મબાદા વહ બંદ હો જાએં ઔર મસ્જિદ કે મુસલ્લિય્યીન ઔર મુન્તઝિમીન કો ઉનકી સફાઈ કરાનેમેં હમારી વજહ સે ઝહમત હો.

(૮) અઝાનસે પેહલે પેહલે અપને બિસ્તર વગૈરા ઉઠા કર કોનેમેં રખ દે ઔર નમાઝકી તૈયારી કરકે આ'માલે મસ્જિદમેં મશ્ગૂલ હો જાએં.

(૯) મસ્જિદકે પીનેકા પાની પીનેકે લિએ ઔર વુઝૂ વ ગુસલકા પાની વુઝૂ વ ગુસલકે લિએ ઈસ્તિઅ્માલ કરેં. પાનીકે ઈસ્તિઅ્માલ મેં એહતિયાત મલ્હૂઝ રહે. તાકે મકામી મુસલ્લિયોંકો કોઈ તંગી પેશ ન આએ.

હઝરત મૌલાના ઈન હિદાયાત વ ઉસૂલ વ ઝવાબિતકે અલાવા નિકલનેવાલોંકો બળી દિલસોઝી વ ફિકરમંદીસે નસીહતેં ભી ફરમાયા કરતે થે. યહાં ઉન બેશ—કીમત નસાઈહકા એક ઈન્તિખાબ પેશ કિયા જાતા હૈ.

ફરમાયા :—

''દીનકે કામ બિલ્કુલ આસાન ઔર મઝેદાર હૈં. દુન્યાકી ચીઝોંમેં કોઈ મઝા નહીં હૈ, લેકિન ચૂંકે મિઝાજ બિગળા હુવા હૈ ઈસ લિએ ઉસમેં મઝા જાનતે હૈં. જૈસે બીમાર આદમીકો કળવા મીઠા લગતા હૈ ઔર મીઠા કળવા લગતા હૈ. કિસી મરીઝ કે સાલનમેં અગર ખૂબ મિરચેં ડાલ દે ઔર ફિર ભી ઉસે મહસૂસ ન હોતી હો તો યહ બેહિસ્સી હૈ. યહી હાલ ઉસ વકત હોતા હૈ જબ ઈમાની મિઝાજ બિગળ જાએ. અગર ઈમાની મિઝાજ બના હુવા હોતા હૈ તો આ'માલ બળે મઝેદાર લગતે હૈં. દીની આ'માલકે મઝેકે સામને દુન્યાકી તકલીફેં ભી હેચ હૈં. મેહનત કરનેસે હી ઈન્સાન કો મિલતા હૈ. 'મન જદ વજદ' આજ હર ચીઝ પર મહેનત હો રહી હૈ. યહાં તક કે પા ખાને પર મેહનત હો રહી હૈ. ઔર આ'માલ પર મેહનત નહીં હો રહી હૈ. સિલ્લા, તીન સિલ્લા, દીનકી કીમત કે એ'તિબારસે બહોત થોળે હૈં. લેકિન ચૂંકે ઔંકે બદલ

ગયા હૈ, ઈસ લિએ શુરૂઅમેં રુખ બદલનેકે લિએ થોળા વકત માંગા જાતા હૈ ઔર ભાઈયો ! ખુદાકે યહાં તો કામ કરનેવાલે હી કી પુછ હૈ.''

જમાઅત મેં નિકલકર સિર્ફ અપની ઈસ્લાહકી ફિકર કરની હૈ. કિસી દૂસરેકી ઈસ્લાહ કી નહીં, ઈસકે મુતઅલ્લિક ફરમાતે હૈં :–

''જમાઅત મેં નિકલકર દીનકે કામકો સીખના હૈ ઔર ગશ્ત, તા'લીમ વગેરા જો ભી કિયા જા રહા હો વહ અલ્લાહકે લિએ કિયા જા રહા હો. ઔર અસલ અપને આપકો દેખના હૈ. અપને આપકો બનાનેકી મેહનત ઔર મશ્ક કરના હૈ. દૂસરોંકી ખિદમત કરના ઔર ઉનકા ઈકરામ કરના, યહ હમ કહતે તો બહોત હૈં, લેકિન યહ અમલમેં આ જાએં ઈસકો સીખના હૈ. આજ હમારી ઝિંદગી ખુદાકો નારાઝ કરનેવાલી ગુઝર રહી હૈ. અસલ ગર્ઝ તમામ કોશિશોંકી અલ્લાહ કો રાઝી કરના હૈ ઔર ઉસીકે લિએ આ'માલ હૈં. એક તો હમ અમલ કરતે નહીં ઔર અગર કરતે હૈં તો પતા નહીં કયા કયા અપને આપકો સમઝ બૈઠતે હૈં. ઔર અપને મુંહ મિયાં મિઠ્ઠુ બન જાતે હૈં.''

ઈસી તરહ રુખ્સત હોનેવાલી જમાઅતોંકો હઝરત મૌલાનાકી યહ તાકીદ ભી હોતી થી કે વહ સિર્ફ અપની ઈસ્લાહકી નિય્યત લે કર જાએં, દૂસરોંકી ઈસ્લાહકી ફિક્ર વ નિય્યત લે કર ન જાએં, વરના દોનોં તરફ મહરૂમી રહેગી. જનાબ ખાલિદ સૈફુલ્લાહ સાહિબ લિખતે હૈં :–

''જમાઅતોંકી રવાનગી સે પેહલે હઝરતજી એક બાત બહોત એહતિમામ સે ફરમાયા કરતે થે કે તુમ અલ્લાહકે રાસ્તેમેં મુજાહદે કે લિએ જા રહે હો, ઔર અલ્લાહ કા વાઅદા હે : وَالَّذِيْنَ جٰهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

[ઔર જિન્હોંને મેહનત કી હમારે વાસ્તે હમ સુઝા દેંગે ઉન્કો અપની રાહેં.] (સૂ. [illegible])

યા'ની મુજાહદાત પર અલ્લાહ તઆલા અપને રાસ્તે કી હિદાયત મરહમત ફરમા દેતે હૈં, લેકિન શૈતાન યહાં પર એક ચાલ ચલતા હૈ, વહ યહ કે ઉન લોગોંકી હિદાયતકી નિય્યત કરા દેતા હૈ, જહાં જા રહે હૈં. ઔર અપની હિદાયત કી નિય્યત ભુલા દેતા હૈ. અબ ઈસકા નુકસાન યહ હોતા હૈ કે વહાં વાલે તો ઈસ લિએ મહરૂમ રહ ગએ કે વહ મુજાહદા મેં નહીં આએ. ઔર જાનેવાલે મુજાહદાત મેં રહનેકે બાવજૂદ ઈસ લિએ મહરૂમ રહ ગએ કે અપની હિદાયતકી નિય્યત નહીં કી. ઈસ લિએ રોઝાના એહતિમામ સે અપની હિદાયતકી નિય્યત કિયા કરો. ઔર અપની આખિરત કે લિએ મેહનત મેં લગો તો

અલ્લાહકા વઅદા હૈ કે હિદાયત કા નુઝૂલ તુમ પર ઝરૂર હોગા. ઔર જબ તુમ્હારી દુઆઓંસે રહમત કી ઔર હિદાયતકી બારિશ હોગી તો વહ ખાલી તુમ્હારે સર પર નહીં હોગી, બલ્કે સબકે સરોં પર હોગી. યહ બાત દા'વતકા બહુત અહમ નુકતા હૈ.''

એક મર્તબા નિકલનેવાલી જમાઅતકો મુખાતબ બના કર સલીકા ઔર હુસ્ને ઈન્તિઝામસે મુતઅલ્લિક ચંદ બાતેં ઈસ તરહ ઈર્શાદ ફરમાઈ :–

''કિસીકે સાથ ઝોર વ ઝબરદસ્તીકા મુઆમલા ન કિયા જાએ, ખાનેકા અપના ઈન્તિઝામ કિયા જાએ, ખાનેકા ઐસા નઝમ હો કે સિર્ફ ઝરૂરત પૂરી હો જાએ, સીધી સાદી ખોરાકસે પેટ ભરના હૈ, જમાઅત મેં નિકલ કર વકત ઐસા ગુઝાર કર આઓ કે જબ અપને ગાંવ વાપસ જાઓ તો વહાં ભી ગલત કામ ન કરો. મા'મૂલાત કો પૂરા કરના, નમાઝોં મેં દિલ લગાના, આપસમેં ઠીકસે રહના–સહના ઝરૂરી હૈ, આપસમેં જબ ઈસાર હોગા તો દિલોંમે ઉલફતેં વ મુહબ્બતેં આએંગી. અલ્લાહકે રાસ્તેમેં દૂસરોંકે કામ આયા જાએં ન યહ કે અપના બોઝ દૂસરોં પર ડાલા જાએ.

અગર સારે અમલ ખુદા કે લિએ કરનેકી સિફત હમારે અંદર આ જાએ તો ફિર ખાના, કમાના, મિલના–જુલના, ઉઠના–બેઠના, યહ સબ દીન બન જાએગા. અગર ખુદાકા હુકમ નબીકે તરીકે પર કિયા જા રહા હોગા તો ઉસ પર સવાબ મિલેગા. લેકિન અગર અપને જી કી તરતીબ પર પૂરા કિયા જા રહા હોગા તો ઉસ પર કોઈ સવાબ ન મિલેગા. અલ્લાહ તઆલા ખુદ–પસંદીસે હમ સબકી હિફાઝત ફરમાએં.''

૨૯, શાબાન સનહિજરી ૧૪૦૩, ૧૨ જૂન, સનઈસ્વી ૧૯૮૩ ઈતવારકી સુબહમેં જમાઅતોંકો રૂખ્સત કરતે વકત મુખ્તસર મુખ્તસર જુમ્લોં મેં જો નસીહતેં યા દૂસરે અલ્ફાઝમેં રહનુમા ઉસૂલ ઈર્શાદ ફરમાએ, ઉનકો મૌલાના અબ્દુસ્સલામ સાહિબ પૂનવી ઈસ તરહ તહરીર કરતે હૈં :–

''ફરમાયા ! દોસ્તો, બુઝુર્ગો, ભાઈયો !

યહ સબ જાનતે હૈં કે કરનેકા કામ કરને હી સે હોતા હૈ, ઔર કામકો તરીકેસે કિયા જાએ તો નફા હોતા હૈ, વરના નફેવાલે કામસે ભી બગૈર સહી તરીકે કે નુકસાન હોગા.

આદમી ખુદ અમલ કર રહા હો ઔર બેગરઝ હો કર દૂસરોં તક

પહોંચા રહા હો, દીનકા કામ કરો તો દુશ્મન ભી દોસ્ત બન જાતે હૈં ઔર દુન્યાકે કામમેં દોસ્ત ભી દુશ્મન હો જાતે હૈં.''

ફરમાયા :–

''લોગોંકો નરમીસે સમઝાયા જાએ, ઔર ઉનકી સખ્તીકો બરદાશ્ત કર લિયા જાએ, એક ભાઈ મુતકલ્લિમ હો, બાકી સબ સાથી મુતવજજેહ હો અલ્લાહકી તરફ ઔર મુતકલ્લિમ સહીહ તરીકે સે બોલ રહા હૈ તો અલ્લાહ અસર ડાલેંગે, મુતકલ્લિમ ઐસા હૈ જમાઅતમેં જૈસે બદનમેં ઝબાન, ગશ્તમેં ખાનાપૂરી ન હો કે બસ એક–દો કે પાસ ચલે ગએ, ગશ્ત કરકે જિસકો લાઓ અગર ઉસને નમાઝ ન પઢી હો તો નમાઝ પઢાઓ, કોઈ ભાઈ દીનકી બાત મસ્જિદમેં સમઝા રહા હો તો વહ ઉસકો સુનાઓ.''

ફરમાયા :–

''જબ બયાન કરનેવાલા બાત પૂરી કર ચૂકે તો અબ સબ જમાઅતકે સાથી અપને કરીબવાલોંકો સમઝાએં કે દેખો યહ દુન્યા આરઝી હૈ. જો આગેકા અમલ કિયા હોગા વહ બાકી રહને વાલી પૂંજી હૈ.

જો તૈયાર હો જાએ તો બહુત અચ્છા, ઔર અબ ભી જો ન માને તો અપની કોતાહી સમઝે કે એ અલ્લાહ ! હમ ઉસકો ઉસકી જરૂરત નહીં સમઝા સકે, વરના આદમી જરૂરત સમઝતા હૈ તો ઝરૂર નિકલ જાતા હૈ.''

ફરમાયા :–

''બયાનકે વકત જો તશકીલ હોગી ઉસ પર ઈકતિફા ન કર લો, બલ્કે સુબહ જાકર ઉસકે ઘરવાલોંકો સમઝાઓ અગર નામ લિખનેવાલા રૂક જાએ ઔર ન નિકલ સકે તો યહ મત સમઝો કે ઉસને ઝૂટા વઅદા કિયા થા. અબ જબ વહ દૂસરે માહોલમેં ગયા તો પુખ્તગી ન રહી, અબ ઉસકી ઈઆનત કરો, ઉસકો ઔર ઘરવાલોંકો સમઝાઓ ઔર જબ અપનીસી કોશિશ કર લો તો અલ્લાહ સે દુઆ કરો કે એ અલ્લાહ ! હમારી કોતાહી માફ ફરમા.''

ફરમાયા :–

''લઢના નહીં, યહ શૈતાન કા ઐસા તીર હૈ કે કામસે રોક દેતા હૈ.

નએ આદમીકો અપને પૈસોંકી ઔર ચીઝોંકી ખબર ન કીજિએ. મુઆમલા સબસે સાફ રખો. ઔર ચોકન્ના રહો. પૈસા–રૂપિયા ઉસકે હવાલે

ન કરો. નીઝ રૂપિયા પૈસા ઈસ અંદાઝસે ખર્ચ કરો કે ઝરૂરત ભી પૂરી હો જાએ ઔર વકત ભી પૂરા હો જાએ. યહ નહીં કે બેપરવાહી સે ખર્ચ કર ડાલો ઔર ફિર વકત સે પેહલે જાને લગો.''

ફરમાયા :–

''હર એક અપનેકો છોટા સમઝે તો દિલ જુડેંગે. વરના ફૂટ પડ જાએગી. યહ ખૂબિયાં ઔર સિફાત સીખનેકી હૈ, અલ્લાહકે યહાં સિફાતકી કીમત હૈ ઢાંચે કી નહીં.''

ફરમાયા :–

''હમારે અંદર યહ ફિક્ર હો કે હર ઈન્સાન સીધે રાસ્તે પર ચલનેવાલા બન જાએ. ઔર અલ્લાહ સે ખૂબ માંગો. આદમી કરેગા તો ઉતના હી જિતના ઉસકે બસમેં હૈ. મગર ફિક્ર પર સવાબ બડા મિલેગા.''

ફરમાયા :–

''હદીસમેં આતા હૈ જિસકો દૂસરે મુસલમાન ભાઈકી ફિક્ર ન હો તો ઉસકા હમસે જોડ નહીં.

બતાઓ, નબીકે સાથ જિસકા જોડ નહીં વહ કૈસા ?''

ફરમાયા :–

''જમાઅતમેં નિકલના અપને આપકો અમલવાલા બનાના હૈ. ઔર અમલમેં સબસે પેહલે નમાઝ હૈ. ઔર અમલકો ખતમ કરનેવાલા અમલ દૂસરેકે હુકૂકકો ગસબ કર લેના હૈ.''

ફરમાયા :–

''આદમી અપનેકો છોટા સમઝે ઔર દૂસરેકો બડા સમઝ કર ઉસકા હક અદા કરે.''

ફરમાયા :–

''ઈસી અમલમેં હમારા વકત લગ રહા હો. ઈધર ઉધરકી બાતોંમેં ન લગ રહા હો. ઈન્શાઅલ્લાહ ફિર આ'માલ કી કીમત દિલમેં ઉતરેગી. ઔર કિયામત કે દિન આ'માલ કી પોટલી લે કર જાએંગે.''

ફરમાયા :–

''અસલ મસ્અલા મૌતકે બા'દ કા હૈ. હર એક કો મરના હૈ, બહુતસોંને યહાં બાકી રહનેકી કોશિશ કી, મગર ન રહ સકે.

જો વહાં કી તૈયારી કર લેતે હૈં તો હંસતે હૂએ જાતે હૈં. જહાં કમાઈ હોતી હૈ વહાં જાનેકો દિલ ચાહતા હૈ.''

ફરમાયા :–

''મેરી–તેરી બેકાર બાતોંમેં વકત ઝાએ ન કિયા જાએ. બેકાર બાતોંમેં અપનેકો લગાનેસે બચાઓ.

જો જિતના કરેગા ઉતના પાએગા. વરના અપને મુંહ મિયાં મિઠ્ઠુ બને તો કયા હાસિલ હોગા ?''

ફરમાયા :–

''શૈતાન ઐસી બાતેં દિલમેં લાતા હૈ કે જમાઅત બિખર જાતી હૈ. યૂં સમઝાતા હૈ કે હમકો ઐસા અમીર દે દિયા હૈ યા ઐસા ઈલાકા દે દિયા હૈ.

બસ શૈતાનસે બચનેકી સૂરત યહ હૈ કે અપનેકો અમલમેં લગાયા જાએ, ન કે સોતે રહેં. છે (૬) ઘંટે આરામ કરના હૈ. અગર આરામકે વક્ત આરામ નહીં કરોગે તો અમલકે વકત નીંદ આવેગી. આરામ ભી આગે કે અમલોંમેં તૈયારીકે લિએ હો તો વહ ભી અમલ બન જાએગા.''[1]

એક મર્તબા ફરમાયા કે જમાઅતોંમેં નિકલનેકા મકસદ યહ હૈ કે હમારે અંદર બંદગી આ જાએ. ઔર ફિર ઉસકી તશ્રીહ ઈસ તરહ ફરમાઈ :–

''જમાઅતોંમેં નિકલનેકા મકસદ યહ હૈ કે હમ બંદે બન જાએં, ઔર હમારે અંદર બંદગી આ જાએ, ઔર બંદગી યહ હૈ કે માલિકકા જો હુકમ હૈ પૂરી ઝિંદગી ઉસકે મુતાબિક ગુઝારી જાએ. જમાઅતોંમેં નિકલ કર ખુદાકી બાત માનને કી આદત ડાલના હૈ. ઈસ લિએ જમાઅતમેં સોહબતકા અસર પળતા હૈ.

શેખ સઅદી રહમતુલ્લાહિ અલયહને હમ્મામ મેં ખૂશ્બુદાર મિટ્ટીકા દેખના ઔર ફિર ઉસમેં ફૂલોંકી સોહબત સે ખૂશ્બૂ કા આ જાના બયાન ફરમાયા હૈ.

આજ હમારે શબ વ રોઝકે મશાગિલમેં શૈતાની અસરાત હૈં. શૈતાનકા અસર હમારી તબીઅતોં પર પળા હુવા હૈ, જિસકી વજહસે ખુદાકે હુકમોં

[1] મા'ખૂઝ અઝ બયાઝે મૌલાના અબ્દુસ્સલામ સાહિબ, પૂનવી.

પર અમલ કરના હમારે લિએ દુશ્વાર હૈ. ઈસ લિએ ઝરૂરી હૈ કે હમારા કુછ વક્ત મસાજિદમેં ઔર આ'માલે મસાજિદમેં ગુઝરે, તાકે ફરિશ્તોંકી હમનશીની હાસિલ હો. મલકૂતી સિફાત હાસિલ હો. મલાઈકાકી હમનશીની અગર હમેં મિલી તો હમારે અંદર માનનેકી સિફત પેદા હોગી.''

હઝરત મૌલાનાકી આદતે શરીફા યહ ભી થી કે જમાઅત મેં નિકલનેવાલોંકો ખુતૂતકે ઝરીએ ભી મુતવાતિર હિદાયાત વ નસાઈહ ફરમાકર ઉનકો ઈન્ફિરાદી વ ઈજતિમાઈ આ'માલ ઔર સહીહ તૌર પર વક્ત ગુઝારનેકી બતૌરે ખાસ તાકીદ ફરમાતે.

ઈસ તરહ ઉન મકાતીબકે ઝરીએ હઝરત મૌલાનાકા ઉનસે મુસલસલ રાબતા કાઈમ રહતા થા. ઝૈલમેં ઐસે હી ચંદ મકાતીબ પેશ કિએ જાતે હૈં.

પેશે નિગાહ મકતૂબમેં અરબોંકી અહમ્મિય્યત ઔર ચોબીસ ઘંટેકે આ'માલમેં તરતીબ પર તવજ્જુહ દિલાઈ ગઈ હૈ.

''મુકર્રમીન વ મુહતરમીન વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરદા. અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહુ. આપકા ખત મૌસૂલ હુવા, દીની સફર બહોત હી મુબારક હૈ, હક તઆલા મુખ્મિર વ બાબરકત ફરમા કર કબૂલિયત સે નવાઝે.''

મુહતરમ દોસ્તો ! અપને ઈસ સફરકે અવકાત કી બહોત કદર કરતે હૂએ દા'વત વ તા'લીમ વ અઝકાર વ નવાફિલ, ખિદમત ગુઝારી વગેરા ઉમૂર મેં મસ્રૂફ રખા જાએ. મકામી દોસ્તોં કો ભી સાથ લિયા જાએ. ઔર ઉનકી જમાઅતેં બના બના કર માહોલમેં રવાના કી જાએ. જિન મહલ્લોંમેં કુછ અહબાબ અવકાત લગા ચુકે હૈં વહાં જમાઅત બના કર મકામી દીની મેહનત પર આમાદા કિએ જાએં. હર આદમી સાલકા ચિલ્લા, મહીનેકે તીન દિન, હફતોંકે દો ગશ્ત કર લિયા કરે. ઉસકી ભી તશ્કીલ કી જાએ. અરબ હઝરાતકી અઝમત વ ઇહતેરામ હો. અલ્લાહ રબ્બુલ ઈઝઝતને ઉનમેં ફિતરી તૌર પર જો ખૂબિયાં રખી હૈં ઉનકે લેનેકી આસાન સૂરત યહી હૈ. ૨૪ ઘંટેવાલે મા'મૂલાત અસલ કામ હૈં. ઉસસે કુલૂબ મુતવજ્જેહ હોતે હૈં. દીનકી મેહનત વ મસાઈમેં રાતકી દુઆઓંસે જાન પળતી હૈ. સાથિયોંસે ઉનકી ઈસ્તિઅ્દાદ કે મુતાબિક કામ લિયા જાએ. આપસમેં જોળ, મુહબ્બત વ ખિદમત ગુઝારી હો, હમ ભી દુઆ કરતે હૈં. આપ હઝરાત ભી દુઆ ફરમાતે રહેં.

અહબાબકો સલામ અર્ઝ હૈ. બંદા,

ઈન્આમુલ હસન (ગુફિર લહૂ)

બકલમ, મૂસા, ૧૨/૮/૭૧ ઈસવી.

એક જમાઅતકો ઈસ મુબારક રાહમેં આજિઝી વ ઈન્કિસારી કા શર્તે અવ્વલીન હોના અપને એક મકતૂબ કે ઝરીએ ઈસ તરહ તહરીર ફરમાતે હૈં :–

"મેરે દોસ્તો ! અંબિયા અલયહિમુસ્સલામ કી દા'વત વાલા યહ અમલ ઉસૂલ વ કવાઈદ, વ શરાઈત વ આદાબ ચાહતા હૈ. ઉસકે બગેર ઈસકી હકીકત નહીં ખુલતી ઔર ઉસકી બુન્યાદ ઔર અસાસકા પતા નહીં ચલતા. ઔર ઉસકી ગરઝ વ ગાયત માલૂમ નહીં હોતી. ઔર કુર્આને કરીમમેં હક તઆલા શાનુહૂ કા મન્શા ઔર મકસદ માલૂમ નહીં હોતા. દા'વતકી ઈસ અઝીમ મેહનત મેં ચલને વાલે ભી ઉસૂલોંકી પાબંદીકે બગેર ચલતે હૈં. ઔર ઉસકે કવાઈદ વ શરાઈત ઔર આદાબકા ખ્યાલ નહીં રખતે. ઈતને અઝીમ કામકો ભી ઔર તહરીકોંકી તરહ એક તહરીક સમઝતે હૈં. હાલાંકે ઈસકે લિએ બળી કુર્બાની, જદ્દો જહદ, આહો બુકા, આજિઝી વ ઈન્કિસારી પેહલી શર્ત હૈ. ઈસકે બા'દ અમીર કી ઈતાઅત ઔર બળોંકી નિગરાની ઝરૂરી હૈ, તાકે ખ્વાહિશે નફસસે હિફાઝત હો.

દુશ્મનકો માફ કરના, અપને સાથ બુરાઈ કરનેવાલેકો માફ કરના, અગરાઝે દુન્યાસે અપને દામન કો છુળાતે રહના, મખ્લૂકસે ઈસ્તિગના ઔર ઝુહદ ફિદુન્યાકો તલબે સાદિક કે સાથ ઈખ્તિયાર કરના, હુકમકી લાઈનસે બચતે હૂએ તરગીબ સે કામ કરાના." (ઈસ રાહકી અહમ શર્ત હૈ.)

એક દૂરદરાઝ મકામ પર ગઈ હૂઈ જમાઅતકો દીનકે ફરોગકે અસ્લી સબબ, ઔર હક તઆલાકી ઝાતે આલીસે તઅલ્લુક ઔર ઉસ પર યકીન કે સિલસિલેમેં તહરીર ફરમાતે હૈં :–

"મેરે દોસ્તો ! જિસ દીનકે સીખનેકે લિએ આપને ઘરોંકો છોળા હૈ. યહ વહી દીન હૈ જો ખાસ અંબિયા અલયહિમુસ્સલામકી મીરાસ હૈ. ઔર જિસ પર હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ હમેં ઈજતિમાઈ ઉસૂલોંકે ઈત્તિબા કે સાથ છોળ ગએ. ઈન્સાન બિત્તબઅ મખ્લૂકસે મુતઅસ્સિર હૈ. ઔર વહ ઈસ બારેમેં કુછ ગલત યકીન, બે બુન્યાદ ઈલ્મ ઔર ઉનકે મુતાબિક ગલત અમલ પર પળા હૂવા હૈ. મખ્લૂકકે બારેમેં જો ભી યકીન વ અમલ અપનેકો હાસિલ હૈ ઉસકો અપને મેં નિકાલનેકે લિએ ઔર ઈસ સિફલી વ ફાની યકીન કે બદલે અપને મેં સિર્ફ ઝાતે બારી કા યકીન વ ઈલ્મ પેદા કરનેકે લિએ જદ્દો જહદકા ઐસા જઝબા પેદા હો કે ઉનકી સિફાત વ કમાલાત કા મઝહર બન કર ઉનકી ઝાતવાલે ઈન્આમાત કે ઉમૂમી દરવાઝે ખુલ જાનેકા ઝરીઆ બને. ઔર

અસલ ઉસકા ઈન્આમ બારી તઆલા કી રઝા ઔર મુહબ્બત હમકો હમેશા કે લિએ હાસિલ હો.

અસલ દીન હક તઆલા શાનુહૂ કી મખ્લૂકમેં ઉનકી ઝાતકા યકીન પેદા કરનેકે લિએ યકીન કે સાથ અપની જાન ખપાને ઔર ઠોકરેં ખાનેકે તરીકે કો સીખના હૈ જિસ પર ન કિસી મખ્લૂકકા તસવ્વુર અસર અંદાઝ હો સકે. ઔર ન ભૂક વ પ્યાસ, ન બીમારી વ કમઝોરી, ન ગરમી ન સરદી, ન કોઈ એશ વ ઈશરત ઔર ન ખૌફ વ હિરાસ. યહી દીનકે ફરોગકા અસલી સબબ હૈ.

મેહનતકી એસી તરતીબ કાઈમ કી જાએ કે અહબાબ નકદ નિકલેં. મકામી કામકી તરતીબ બને ઔર સાથિયોંમેં ખુદાકા તઅલ્લુક ઔર દા'વત કે મુતાબિક અમલ બનતા ચલા જાએ.''

ફકત.

બૈરૂને મુલ્ક જાનેવાલોંકો હિદાયત

મરકઝ નિઝામુદ્દીન દેહલીસે બહુત કસરત કે સાથ જમાઅતેં બૈરૂની મમાલિકમેં જાતી રહતી હૈં. ઝૈલમેં એસી જમાઅતોંકે લિએ હઝરત મૌલાનાકી બતલાઈ હૂઈ પચ્ચીસ હિદાયાત પેશ કી જાતી હૈં. યહ તમામ હિદાયાત સલીકા વ ઈન્તિઝામ ઔર દા'વતી ફિકર વ અમલ પર મુશ્તમિલ હૈં.

ફરમાયા :–

૧ કરન્સી અમાનત હૈ, ઉસકા સહીહ ઈસ્તિઅ્માલ કિયા જાએ.

૨ ઝરૂરતકી ચીઝેં અપને મુલ્કસે લેકર જાએં.

૩ બૈરૂને મુલ્કસે કોઈ ચીઝ ખરીદકર ન લાએં ઔર ન કિસી કી અમાનત લાએં.

૪ બૈરૂને મુલ્કમેં કારોબારકી બાતેં ન કરેં.

૫ બૈરૂને મુલ્ક જા કર અપના પતા નિઝામુદ્દીનકો બતાએં.

૬ અપને ઝાતી ખુતૂત રિશ્તેદારોંકો મુખ્તસર લિખેં ઔર દા'વત કી બાતેં સામને રખેં. મહીનેમેં દો દફઅ નિઝામુદ્દીન ખત લિખેં.

૭ બૈરૂને મુલ્ક જા કર કોઈ કર્ઝ ન લેં.

૮ તમામ મસાઈલમેં અલ્લાહ પાકસે રૂજૂઅ કરેં.

૯ જમાઅતકે સાથ ઈકઠ્ઠા વાપસ આએઁ.

૧૦ ખાને પીને કી અશ્યાઅ (ચીઝોં)મેં કોઈ ચીઝ હદયેમેં ન લી જાએ.

૧૧ અપને પાસપોર્ટ કી ઝેરોક્ષ નિકાલ લેં.

૧૨ વાપસી પર કરન્સી બેન્કમેં દે કર રસીદ હાસિલ કરેં.

૧૩ પાસપોર્ટ, ટિકટ ઔર કરન્સીકી હિફાઝત કી જાએ.

૧૪ હર મુલ્કકે મકામી બાશિંદોંકો અપની મેહનતકા મરકઝ બનાયા જાએ.

૧૫ જમાઅતમેં જાનેવાલે સાથિયોં પર હજકા ગલબા ન હો.

૧૬ મસ્જિદવાર જમાઅતેં બનાએં ઔર ચાર માહ કી જમાઅતેં તૈયાર કરકે નિઝામુદ્દીન રવાના કરેં.

૧૭ અંદરૂને મુલ્ક ચાર મહીને એક સાથ યા ઉસસે ઝિયાદહ અવકાત લગાએ હુએ અહબાબમેં સે બૈરૂને મુલ્કકી જમાઅત બનાઈ જાએ.

૧૮ કમ અઝ કમ ચાર માહકી જમાઅત બનાઈ જાએ.

૧૯ અગર કિસી તકાઝે કે પેશે નઝર ચાર માહસે કમકી જમાઅત બનાઈ હો તો ઉસકે વુજૂહ ઔર રાય લિખકર ઈજાઝત લી જાએ.

૨૦ જાનેવાલે અહબાબ હર સાલ ચિલ્લા લગાતે હોં ઔર હર માહ મસ્જિદવાર જમાઅત કે સાથ તીન દિન લગાતે હોં.

૨૧ અપની મસ્જિદવાર જમાઅત કે સાથ ઇહતેમામ કે સાથ મકામી કામમેં શરીક હોતે હોં. ઔર જોડકા મિઝાજ રખતે હોં ઔર અપને અમીર ઔર શૂરાકે મશ્વરેસે ચલતે હોં.

૨૨ અગર કિસીકે તીન ચિલ્લે કિસી ઉઝર કી વજહસે અંદરૂને મુલ્ક નહીં લગ સકે, લેકિન મુન્દરજ–એ–બાલા સિફાત ઉનમેં મવજૂદ હૈં ઔર વહાં કે ઝિમ્મેદારોંકી ઈત્તિફાકે રાય ઉનકે બારેમેં યહ હૈ કે ઉન્હેં બૈરૂને મુલ્ક ભેજનેમેં કોઈ હરજ નહીં તો ઉન્હેં જમાઅતમેં જોડને યા યહાં જમાઅતકે સાથ ભેજનેં યા લેકર આનેસે પેહલે મુન્દરજ–એ–બાલા ઉમૂરકી રોશનીમેં ઉનકે અહવાલ લિખકર ઈજાઝત લી જાએ. ઔર યહ ભી લિખા જાએ કે ઉસકે બારેમેં અગર પેહલે અંદરૂને મુલ્ક ચાર મહીને લગાનેકા ફૈસલા હો તો વહ બશાશત સે તૈયાર હૈ. અગર મશ્વરહ સે ઉનકો ઈજાઝત દે દી જાએ તો ઉનકો જમાઅતમેં જોડા જાએ.

૨૩ હર જમાઅત બૈરૂનમેં જાનેસે પેહલે બંગલેવાલી મસ્જિદ (નિઝામુદ્દીન) આએ ઔર ઈસી તરહ વાપસી પર ભી પેહલે બંગલેવાલી મસ્જિદ (નિઝામુદ્દીન) આએ.

૨૪ હજ યા ઉમરહ કા વઅદહ કરકે યા ઉમ્મીદ દિલાકર બૈરૂન કી જમાઅત કી તશ્કીલ ન કી જાએ. અગર કિસી મસ્લિહત સે જમાઅત કે સફરમેં હજ યા ઉમરહકો શામિલ કરના હે તો જાનેસે પેહલે બંગલેવાલી મસ્જિદસે ઈજાઝત લી જાએ. જિન પર હજ ફર્ઝ હો વહ જમાઅતમેં જાનેસે પેહલે હજ અદા કર લેં. ફિર કિસી મુલ્કમેં જાનેકે લિએ નામ દેં.

૨૫ જમાઅત ખર્ચકે એઅતિબારસે બનાઈ જાએ ઔર અપની રાયોંકો લિખકર રુખ યહાં સે લિયા જાએ. જિનકો પેહલેસે મુલ્કોંકે રુખ દીએ જા ચુકે હૈં, વહ અપની તમામ કાર રવાઈયાં મુકમ્મલ કરકે યહાં તશરીફ લાએં.

ઝૈલમેં કુછ એેસી નસાઈહ ભી દર્જ કી જાતી હૈં જો આપને વકતન્ ફ વકતન્ જાનેવાલે અહબાબ કો ફરમાઈ.

મૌલાના અહમદ લાટ સાહિબ ગુજરાતીને મુલ્કે શામ જાતે હુએ કુછ નસીહત ચાહી, તો ફરમાયા :–

"ફુરસત મઅસીયતકા દરવાઝા હૈ, અપને આપકો મશગૂલ રખના, ઔર અગર કુછ કામ ન હો તો પળહકર સો જાના."

એક જમાઅતસે ફરમાયા :–

"જિસ વકત હવાઈ જહાઝ ઉસ મુલ્કકી હુદૂદમેં દાખિલ હો જહાં જાના હૈ તો હર સાથી અપને દિલકો ટટોલે કે મૈં કયૂં જા રહાં હું. અગર એક સાથીકે દિલમેં ભી દા'વતકે અલાવહ કોઈ ઔર જઝબા હો તો તૌબા વ ઈસ્તિગ્ફાર કરકે અપના જઝબા સહીહ કરે, વરના ઉસકા અસર ઉસ પૂરે મુલ્ક પર પળેગા."

એક સાહિબસે ફરમાયા :–

"જઝબા સિર્ફ યહ હોના ચાહિએ કે અલ્લાહકા કલિમહ બુલંદ હો જાએ."

વાપસીવાલોંકો નસાઈહ ઔર હિદાયાત

મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ (ઔર ઉનસે પેહલે મૌલાના મુહમ્મદ યુસુફ સાહિબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ)કા મઅમૂલ

હમેશા યહ રહા હૈ કે આમ્મતન સુબ્હ ગિયારહ બારહ બજે કે દરમિયાન આનેવાલી જમાઅતોંકા ઈસ્તિકબાલ ઔર જાનેવાલી જમાઅતોં સે કુછ દેર કામકે તકાઝે ઔર ઉસકે ઉસૂલ વ આદાબ બયાન કરકે દુઆ ઔર મુસાફહાકે બા'દ જમાઅતેં રુખસત ફરમા દેતે થે. ઉસ મજલિસમેં મુખ્તસર મુખ્તસર જુમ્લોંમેં બળી અહમ ઔર મુફીદ બાતેં હાઝિરીન કો મઅલૂમ હો જાતી થીં.

યહાં ઐસી બા'ઝ મજલિસોં કે કુછ ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત પેશ કિએ જાતે હૈ.

ફરમાયા :–

''અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મન વાલુહૂકો અમલવાલી ઝિંદગી પસંદીદહ હૈ. હમારે અંદર આ'માલ ઝિંદહ હો જાએં ઔર આ'માલ સે હમ ચલનેવાલે બન જાએ તો હમ અલ્લાહકે પસંદીદહ બન જાએંગે.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ મુલકસે, માલસે ઔર દૌલતસે રાઝી નહીં હોતે બલ્કે અલ્લાહ રાઝી હોતા હૈ અમલોંસે, ઔર અલ્લાહ રાઝી હોંગે તો હમ દુન્યા વ આખિરતમેં કામ્યાબ હોંગે. ઝિંદગી મેં આ'માલ પર ચલનેમેં ચાર બાતેં હૈં. ઉન્હેં અગર અપની ઝિંદગીમેં ઉતાર લેંગે તો ચલના આસાન હો જાએગા. ઔર વહ ચાર બાતેં તઅલીમ, તસ્બીહ, જમાઅતોંકા તકબીરે ઉલા કે સાથ પઢના, ઔર ગશ્તોંકા કરના હૈ.

આજ હમારી અમલી ઝિંદગી ટૂટી હૂઈ હૈ. અલ્લાહ કે હુકમોંસે ગાફિલ હોનેસે અપના હી બિગળતા હૈ. ખુદાએ તઆલા કા કુછ નહીં બિગળતા. હમ અગર ઝિંદગીભર આ'માલ કરતે રહે તો અલ્લાહકો ઉસસે કુછ ફાઈદહ નહીં પહુંચતા ઔર અગર હમ સારી ઝિંદગી નાફરમાની કરતે રહે તો ઉસસે ભી અલ્લાહકા કુછ નુકસાન નહીં, યહ તો આદમીકા અપના નફા ઔર નુકસાન હૈ.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ને હમેં ઈસ દુનિયાકે અંદર થોળેસે વકત કે લિએ ભેજા હૈ. અગર દોઝખવાલે રાસ્તે પર ચલા હૈ તો ઠિકાના દોઝખ હૈ ઔર અગર જન્નતવાલે રાસ્તે પર ચલા હૈ તો ઠિકાના જન્નત હૈ.''

ફરમાયા :–

''દીનદારી એક–દો અમલોંકે કરનેકા નામ નહીં હૈ. બલ્કે દીનદારી નામ હૈ પૂરી ઝિંદગી દીન પર ચલનેકા ઔર પૂરી ઝિંદગીકો અલ્લાહકે હુકમોં પર ગુઝારનેકા. ગશ્ત, તસ્બીહ, ચિલ્લા ઔર તીન ચિલ્લે ઔર તા'લીમ, યહ સિર્ફ ઈસ વાસ્તે હૈ કે હમારે લિએ અમલકા રાસ્તા ખુલે.

ઔર હમ અપની ઝિંદગીમેં ખુદાકે હુકમોં પર ચલનેવાલે બને. યહ ગશ્ત ઔર ચિલ્લા વગૈરહ સારા દીન નહીં હૈ. અલબત્ત સારે દીન પર ચલનેકા ઝરીઆ હૈ. ઈન ચાર કામોંમેં અપને આપકો લગાએ રખના ઔર મશગૂલ રખના હૈ. ઔર બેકાર બાતોંસે અપની હિફાઝત રખની હૈ. બેકાર બાતોંસે, બેકાર કામોંસે જિતની હિફાઝત કી જાએગી, ઉતના હી કરનેકે કામોંમેં જી લગેગા ઔર દિલ લગેગા.''

ફરમાયા :–

''અસલ જો ઝિંદગી હૈ વહ આખિરતકી ઝિંદગી હૈ ઔર દુન્યાકી ઝિંદગી તો આખિરતકી ઝિંદગી બનાનેકે લિએ હૈ. જિતની આખિરત કી ઝિંદગી બનાઈ જાએગી ઉતના હી અલ્લાહ કે યહાં દરજે બુલંદ હોંગે.

યહ દુન્યાકી ઝિંદગી ખેલને ઘૂમનેકે લિએ નહીં હૈ. ગફલત કે લિંએ નહીં હૈ. બલ્કે ઈસ લિએ હૈ તાકે ઉસમેં આખિરતકી તૈયારી કરનેવાલે, આખિરતકી ફિક્ર કરનેવાલે ઔર ઉસકા સામાન કરનેવાલે બન જાએં. ઔર ઈસકે લિએ હમેં જમાઅતોંમેં જા કર અમલોંકી મશ્ક કરની હૈ ઔર અમલોંકી આદત ડાલની હૈ. જબ હમ જમાઅતોંસે વાપસ આએં તો અપને કારોબાર ઔર ધંદે કે સાથ આખિરતવાલી ઝિંદગીકે લિએ અમલ ભી કરતે રહેં.''

પૂરાને અહબાબકો મશ્વરે ઔર હિદાયાત

કામમેં જૂડે હૂએ પુરાને અહબાબકો ઝિયાદહ સે ઝિયાદહ ઉસૂલ વ ઝવાબિતકી પાબંદી ઔર કામકી સતહકો ઝિયાદહ સે ઝિયાદહ બુલંદ કરને, નીઝ દા'વતી વ તબ્લીગી ઈન્તિસાબકી કદરદાની ઔર અપને અપને અહવાલકી દુરુસ્તી વ ઈસ્લાહ કી તરફ ભરપૂર તવજ્જુહ કી ગર્ઝ સે હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ રહમતુલ્લાહિ અલયહ કે દૌરે ઈમારતમેં પુરાને કામ કરનેવાલોંકી મરકઝ નિઝામુદ્દીનમેં સાલમેં એક મર્તબા જમા હોનેકી તરતીબ કાઈમ કી ગઈ.

મરકઝ દેહલીમેં અપની ઈફાદિયતસે ભરપૂર ઈસ પેહલે જોડમેં હઝરત મૌલાનાને હાઝિરીનસે બહુત ખુલકર ખિતાબ ફરમાયા.

ઔર ઈસ જોડ ઔર જમા હોનેકા મકસદ ઉન પર વાઝિહ કિયા.

તબ્લીગી કારકુનાન કે યહ ઈલાકાઈ ઔર સુબાઈ જોડ અપની ગર્ઝો ગાયત કે એ'તિબારસે બહુત હી મુફીદ ઔર મુઅસ્સિર સાબિત હૂએ.

ઔર ઉસકે બા'દ મુલ્કકે તમામ ઈલાકોં ઔર સૂબોંકે પુરાને કામ કરનેવાલે અહબાબકે દરમિયાન ભી યહ તરતીબ કાઈમ હોતી ચલી ગઈ. અબ હર ઈલાકે વ સૂબે કે ઝિમ્મેદાર અહબાબ અપની મુતઅય્યન મુદ્દહ તારીખોં પર (જો ઉનકો મરકઝ સે મિલતી હૈ) આતે હૈં ઔર તીન દિન યહાં કિયામ કે બા'દ અપને મસાઈલ ઔર ઉમૂરમે મશ્વરે કરતે હૈં ઔર આઈન્દહ કે લિએ બુલંદ અઝાઈમ લે કર જાતે હૈ.

જનાબ ખાલિદ સૈફુલ્લાહ સાહિબ (દેહલી) કામ કરનેવાલે પુરાને અહબાબકુ ઈસ જોડ કી ઈફાદિયતકે મુતઅલ્લિક લિખતે હૈં :–

"મેરી નિગાહમેં હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ કે દો કામ સબસે અહમ હૈં. એક યહ કે ઉમ્મત કો અપની ઝાતસે જોડને કે બજાએ કામસે ઔર મેહનત સે જોડા. ઔર કામસે વાલિહાનહ જુડનેકે આષાર હમને ઉનકે વિસાલ કે બા'દ ખૂબ દેખે.

દૂસરા બડા કામ ઉનસે અલ્લાહને યહ લિયા કે કામકે આલમી ફૈલાવ કે સાથ મુખ્તલિફ જગહોં પર મુખ્તલિફ તરીકોં પર દા'વત કા કામ હોને લગા થા. જો યકીનન્ કામકે લિએ બહુત બડા ફિત્ના બન જાતા. હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહને ઈસકે લિએ યહ સિલસિલા શુરૂઅ કિયા કે હર સૂબે કે પુરાને અહબાબ ઔર કામ કરનેવાલોં કો હુકમ દિયા કે વહ સાલમેં એક મર્તબા તીન દીન કે લિએ યહાં મરકઝ નિઝામુદ્દીન આએં ઔર જો પૂછના હો યહાં આ કર પૂછેં.

ઔર મુખ્તલિફ જમાઅતોંસે પૂછને કે બજાએ બરાહે રાસ્ત મરકઝ સે પૂછેં. ઈસ તરહ દુન્યા કે તમામ મમાલિક (મુલ્ક) કી હર સાલ યા એક સાલ નાગહ કરકે મરકઝ આનેકી તરતીબ બનાઈ. યહ તરીક–એ–કાર ઈખ્તિયાર કરનેસે મશ્વરોંમેં ઔર કામમેં ઐસી મરકઝિયત ઔર ઈજતિમાઈય્યત આઈ કે પૂરે આલમ મેં એક બાત ચલને લગી ઔર એક નહજ કાઈમ હો ગયા. ઔર પૂરી દુન્યામેં કામ કરનેવાલે મરકઝ નિઝામુદ્દીનસે મશ્વરહ કરકે કામ કરને લગે."

હઝરત મૌલાના કી હયાતે મુબારકહ મેં ઈસ તરહ કે જોડ ઔર ઈજતિમાઆત બહુત સી મર્તબા હુએ.

આપ ઈસ મૌકે પર બડી દિલસોઝી ઔર ફિકરમંદીકે સાથ પંદો–નસાઈહ ફરમાતે થે. કામકી નઝાકતેં ઔર બારીકિયાં બતલાકર મુશ્કિલાત ઔર અહમ મુઆમલાત મેં રુજૂઅ ઈલલ્લાહ (અલ્લાહકી તરફ રુજૂઅ હોને)કા દર્સ દેતે. અપની ઝાતકી નફી કે સાથ અપને અંદર આજિઝી વ તવાઝુઅ પૈદા કરને પર ઝોર દેતે. બડે

મઝબૂત ઔર પુખ્તા અલ્ફાઝમેં ઈસકા ઇહસાસ દિલાતે કે હમારા ઔર તુમ્હારા 'પુરાના હોના' યહ કોઈ કાબિલે ફખ્ર ચીઝ નહીં હૈ બલ્કે યહ એક ઝિમ્મેદારી હૈ ઔર અલ્લાહ કી એક નેઅમત હૈ. અગર ઈસ ઝિમ્મેદારી ઔર નેઅમતકી કદર ન કી ગઈ તો સખ્ત ખતરાત હૈં.

કભી કભી અલ્લાહ જલ્લ જલાલુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂ કી સિફતે બે નિયાઝી સે લરઝાં વ તરસાં હોકર યહાં તક ફરમા દિયા કરતે થે કે ન મઅલૂમ કિસ મકામસે ધકકે દેકર ઊંધે મુંહ ગિરા દિએ જાઍ.

સુતૂરે ઝૈલમેં હઝરત મૌલાનાકી ઐસે હી ઈજતિમાઆતમેં કી જાનેવાલી તકરીરોંકે ઈકતિબાસાત ઔર મુખ્તલિફ મજાલિસકે ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત પેશ કિએ જાતે હૈં.

પુરાનોંકી તઅરીફ વ શનાખ્ત બતલાતે હૂએ એક મર્તબા ફરમાયા :—

''જો કામકા ફિક્ર કરે ઔર લગા રહે ઔર કામકો ઓઢ લે બસ વહ પુરાના હૈ. ફિક્ર પર ખુદા દરવાઝે ખોલતે હૈં. જૈસે અઝાનકી ઈબ્તિદા અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિયલ્લાહુ અન્હૂ અશરએ મુબશ્શરહમેંસે હૈ. મુહાજિરીને અવ્વલીનમેં સે હૈં. ઉનકો ઈસકા ફિક્ર હુવા ઔર અલ્લાહને ઉનકી ફિક્ર પર દરવાઝા ખોલકર ઉનસે અઝાન દિલવાઈ.

પુરાને કામ કરનેવાલોંકી ઝિમ્મેદારી કે ઇહસાસ કી બાત યહ હૈ કે અપની શખ્સી ઝાતી ઝરૂરતેં મુઅખ્ખર (પીછે) કર દી જાઍ. ઔર દીનકે તકાઝોંકો મુકદ્દમ કર દિયા જાએ, ખૂબ સમઝ લો કે અપની ઝરૂરિય્યાત કો તર્ક નહીં કરના હૈ બલ્કે મુઅખ્ખર કરના હૈ.

અલ્લાહ કે સાથ હર એક કા અપના અપના મુઆમલા હૈ. આજ હમ અપને પર મુતમઈન હૈં અગર મુતમઈન ન હોતે તો હમારી બેકરારી ઝાહિર હો જાતી. ગૈર મુતમઈન આદમીકા તો ચેહરે સે પતા ચલ જાતા હૈ. ઈસ કામમેં મુતમઈન હો જાના ઔર યહ સમઝ લેના કે હમને અપની ઝિમ્મેદારી પૂરી કર દી હે યહ ખતરેકા અલાર્મ હૈ.''

એક મૌકે પર દીનમેં પુરાને હોનેકી તશ્રીહ ઈસ તરહ ફરમાઈ :—

''દીનમેં પુરાને હોનેકે મઅના યહ હૈ કે શુરૂઅ સે આખિર તક બઢતા ચલા જાએ. દુન્યામેં તો જો પુરાના હુવા બેકાર હો ગયા લેકિન દીનમેં જો જિતના પુરાના હોતા હૈ સિફાત કે એ'તિબારસે ઉતની હી કીમત ઉસકી

બઢતી ચલી જાતી હૈ. સાબિકીન વહ હૈં જો શુરૂઅ સે આખિર તક જમે રહે ઔર બઢતે રહે. સાબિકીન વહ નહીં હૈં કે શુરૂઅમેં કિયા ઔર અખિરમેં છોડ દિયા ઔર સુસ્તી કર ગએ. દીનમેં આદમી જિતના પુરાના હોતા હૈ, ઉતની હી ઉસકી મશ્ગૂલિયત બઢ જાતી હૈ. હમારી ઝિમ્મેદારી હૈ કે આનેવાલી જમાઅતોં ઔર અફરાદ કા વકત સહીહ ગુઝરે. લોગોંકા વકત અમાનત હૈ, અપની ઝાતસે મેહનત કરના ઔર દૂસરેકે વકતકો સહીહ ગુઝરવાના યહ તરક્કી કા ઝરીઆ હૈ.''

ખુદાકે દુશ્મનોંકે યહાં પુરાના આદમી રીટાયર્ડ કરકે ઘર ભગા દિયા જાતા હૈ. લેકિન અલ્લાહ કે યહાં પુરાનોંકી કીમત બઢતી રહતી હૈ. હર પુરાની ચીઝ કીમતી નહીં હોતી. ઈસ તરફ તવજ્જુહ દિલાતે હૂએ એક ઈજતિમાઅ મેં યૂં ફરમાયા :–

''પુરાને દો કિસ્મ કે હોતે હૈં. એક વહ જો પુરાના હોને પર સડ જાએ. મસલન પુરાના સાલન, પુરાની કાર, પુરાના કપડા. દૂસરા પુરાના વહ હૈ કે જિસ કદર વહ પુરાના હો ઉતની હી ઉસકી કીમત બઢ જાએ, જૈસે પુરાના સિરકા, પુરાના ચાવલ. અબ બતાઓ, તુમ કૌનસે પુરાને હો. કીમત બઢનેવાલે પુરાને હો યા કીમત ઘટનેવાલે પુરાને હો.''

હઝરત મૌલાના અપની મજલિસોં – ઔર ખવાસમેં કી જાનેવાલી અપની તકરીરોંમેં ઈસ પર બહુત ઝોર દિયા કરતે થે કે યહ દા'વત વ તબ્લીગ સે ઈન્તિસાબ (તઅલ્લુક) એક નેઅમત હૈ. ઉસકી કદ્ર બહુત ઝરૂરી હૈ. વરના બડે ખતરાત હૈં.

ચુનાંચે એક મર્તબા ફરમાયા :–

''પુરાને અપને બારેમેં ઝિયાદહ ડરેં. કયૂંકે એક તો ઉનકે લિએ બિચલને ઔર ફિસલને કે મવાકિઅ ઝિયાદહ હૈં. દૂસરે યહ કે જિનહેં દેખકર લોગ ચલતે હૈં ઔર જિનમેં મુકતદાઈયત વાલી બાત હો ઉનકો બહુત સી જાઈઝ ચીઝોંસે ભી બચના પડતા હૈ. બુઝુર્ગોંકા મકોલા હૈ કે જિસકે દોનોં દિન બરાબર હોં વહ ખસારહ મેં હૈ. યા'ની હર રોઝ તરક્કી કરતા રહે. પુરાને પનેકી સિફતમેં અગર તરક્કી નહીં હૂઈ તો ફિર પસ્તી હૈ. ઝાહિરી તરક્કી યહ હૈ કે કુર્બાની કી મિકદાર બઢ રહી હો ઔર બાતિની તરક્કી યહ હૈ કે ખુદાકી તરફ કી પેશીકા ઈસ્તિહઝાર બઢ રહા હો. યહ હર શખ્સકે અપને ઔર ખુદાકે બીચકા મુઆમલા હૈ.''

હઝરત મૌલાના કે નઝદીક તમામ પુરાને અહબાબ કે લિએ દો કામ બહુત ઝરૂરી હૈં. એક શુક્રે નેઅમત, દૂસરે કુર્બાનીકી મિકદારમેં ઈઝાફા ઔર અપની

ઝિમ્મેદારીકા ઇહસાસ.

ચુનાંચે ફરમાતે હૈં :–

"જિન લોગોં પર કામકા દારોમદાર હૈ, અગર વહ આમ લોગોં જૈસા મઅમૂલ રખેંગે ઔર આગે નહીં બઢેંગે તો ઉનકી તરક્કી નહીં હોગી.

'હસનાતુલ અબરાર સચ્ચિઆતુલ મુકર્રબીન'

અગર આદમી કુર્બાની દેકર પીછે દેખે કે કિતની દી, તો તનઝ્ઝુલ (પસ્તી) હોગી ઔર આગેકો દેખે કે ઔર કયા કરના હૈ ઔર ઉસ પર કુર્બાની બઢાએ તો યહ તરક્કી હૈ. દીનમેં ઠેહરાવ નહીં હૈ. અલ્લાહને હમેં દૌલત દી હૈ તો ઉસકી કદ્ર કરની ચાહિએ. નાકદરી સે નેઅમત છીન લી જાતી હૈ.

ઈન્સાનકો અલ્લાહને દુન્યામેં કરને હી કે લિએ ભેજા હૈ. અચ્છે કામ અગર નહીં કરેગા તો બૂરે કામ મજબૂરન્ કરને પડેંગે. દુન્યા દારૂલ અમલ (અમલ કરનેકી જગહ) હે ઈસ લિએ ઝરૂરિય્યાત મેં તો બકદ્રે ઝરૂરત લગેં. બાકી ખુદાકી રઝાવાલે કામ હી મેં લગેં તો બરકત હોગી. ઔર અગર બરકત ન હૂઈ તો હર વકત ખતરા હૈ."

એક દૂસરે મૌકે પર ઈસ ઈજમાલ કી તફસીલ વ તૌઝીહ ઈસ તરહ ફરમાઈ :–

"દીનકી મેહનત બડી નેઅમત હૈ જો ઈસ ઉમ્મતકો મિલી હૈ. નેઅમત જિતની બડી હોતી હૈ. ઉસકી ઝિમ્મેદારી ભી ઉતની હી ઝિયાદહ હોતી હૈ. ઔર જિતની ઝિમ્મેદારી બડી હોતી હૈ ઉતની હી ઉસમેં નઝાકત હોતી હૈ. કોઈ શખ્સ ખુદાએ પાકકી દી હૂઈ નેઅમત કો કુબૂલ ન કરે યા કુબૂલ કરકે ઝિમ્મેદારીકા ઇહસાસ ન કરે, યા નઝાકત કા ખ્યાલ ન કરે તો વહ ખતરેમેં હૈ.

ઈસ નેઅમત પર શુક્ર કે સાથ-સાથ ઉસકી ઝિમ્મેદારી કે લિએ ભી મુતફક્કિર રહેં. ઔર ડરના ઔર ખુદાસે માંગના યહ ભી હમારે ઝિમ્મે ઝરૂરી હૈ. નેઅમતકી ઝિમ્મેદારી સારી ઉમ્મત પર થી, ઔર હૈ, લૈકિન જો ઈસ નેઅમતકો ઓઢ લેં વહ સઆદત મંદ હૈં.

યહ ભી અલ્લાહકા કરમ હૈ કે ઉસને ઝિમ્મેદારીકા ઇહસાસ દિયા :

يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوْا قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ

بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰكُمْ لِلْاِيْمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ

[તુઝ પર એહસાન રખતે હૈં કે મુસલમાન હૂએ. તો કેહ મુઝ પર એહસાન ન રખ્ખો અપને ઈસ્લામ લાનેકા બલ્કે અલ્લાહ તઆલા તુમ પર એહસાન રખ્તા હૈ કે ઉસને તુમકો રાહ દી ઈમાનકી અગર સચ કહો.] (સૂ. હુજરાત-૧૭)

અલ્લાહકા એહસાન માનના ચાહિએ ઔર શુક્ર કરના ચાહિએ લેકિન શુક્ર ખાલી ઝબાનસે ન હો, શુક્રકે તીન જુઝ હૈં. પેહલે યહ કે દિલમેં ઈસ નેઅમત કી અઝમત વ કદ્ર હો, દૂસરે ઝબાનસે શુક્ર કર રહે હોં ઔર તીસરે બદનસે નિસાર ઔર કુરબાન હો રહે હોં. જબ નેઅમત કા પૂરા શુક્ર અદા કિયા જાતા હૈ તો ઉસ નેઅમતમેં અલ્લાહ ઝિયાદતી કરતે હૈં ઔર અગર ઉસકી ના–કદરી હો રહી હો તો ઉસ પર ગિરિફત ભી ફરમાતે હૈં :

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِيْ لَشَدِيْدٌ

[અગર એહસાન માનોગે તો ઔર ભી દૂંગા તુમકો ઔર અગર નાશુક્રી કરોગે તો મેરા અઝાબ અલબત્તહ સખ્ત હૈ.] (સૂ. ઈબ્રાહીમ-૭)

હમ ઈસ નેઅમત પર જો અલ્લાહકી તરફસે હૈ, તીનોં અજઝા વાલા શુક્ર અદા કરેં, તબ શુક્ર અદા હોગા. આજ હમ શુક્ર કે સિર્ફ એક જુઝ ઝબાનવાલે પર કનાઅત કર લેતે હૈં. હમેં બકિય્યહ દોનોં જુઝ કે લિએ મુતફક્કિર હોના ઔર કોશિશ કરના ભી હૈ. જબ તક પૂરા બદન કુર્બાનીમેં આગે નહીં બઢેગા, દિલમેં અઝમત ન આએગી. લિહાઝા કામ કરનેવાલોંમેં શુક્રકી કૈફીયત કો બઢાના હૈ. જો ઈસ કુર્બાનીમેં બઢતા રહેગા ઉસકી યહ નેઅમત ભી બઢતી રહેગી.''

અપને મુઆમલાત ઔર મુઆશરત કે એ'તિબારસે પુરાને અહબાબ એક નમૂના ઔર મિસાલ બન કર રહેં. ઈસ પર ઝોર દેતે હૂએ ફરમાતે હૈં :–

''અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂને એક અઅલા નિસબત મરહમત ફરમાઈ હૈ. ઔર વહ દીનકી મેહનત ઔર ઉસકી તરફ મન્સૂબ હોના હૈ. ખુદાકા કરમ હૈ, ઉસકા ફઝલ હૈ કે ઉસને ઈસ નિસ્બત સે હમેં નવાઝા હૈ. ઔર ઈસકે સાથ-સાથ હમારી ઝિમ્મેદારી ભી બહુત બઢ જાતી હૈ. ઔર વહ યહ હૈ કે હમ દૂસરોંકો જો દા'વત દે રહે હૈં તો ઉનકે લિએ નમૂના ઔર કશિશ કા ઝરીઆ ભી બન રહે હોં. યહ હમારી અપની ઝિંદગી, શબોરોઝકે આ'માલ, હમારી મુઆશરત–મુઆમલાત, હર ચીઝ દૂસરોં પર અસર કરતી હૈ. હમારી જિતની ઝિંદગી મુઆશરત ઔર મુઆમલાત કે એ'તિબારસે ઔર અખ્લાકકે એ'તિબારસે બુલંદ ઔર સાફ હોગી, ઉતની હી દૂસરોંકે લિએ કશિશ ઔર આમદકા સબબ બનેગી.''

ઈસી તરહ એક મૌકે પર ફરમાયા :–

''દીન પર ચલના હમારી ઝિંદગીકા અસલ મકસદ હૈ. યહ હર એકકી અપની અપની કોશિશ ઔર અપની અપની મેહનત હૈ. ઔર હર એક કો અપને આપકો સોચના હૈ ઔર અપને ઉપર મેહનત કરની હૈ. આ'માલકે સાથ–સાથ મુઆમલાત ઔર મુઆશરત કો ભી દુરુસ્ત કરના ઝરૂરી હૈ. મુઆમલાતકે ઠીક હોને પર મુઆશરતકી દુરુસ્તગી હોતી હૈ. અગર હમને અપને મુઆમલાતકો સહીહ નહીં કિયા તો ઉસકા મસ્અલહકિયામતકે દિન બહુત અહમ હોગા. મુઆમલાતકી દુરુસ્તગીકા અપનોં ઔર ગૈરોં પર અસર પડેગા. અગર મુઆમલાત બિગડે હુએ હોં તો યહ નમાઝેં ઔર તસ્બીહેં કિયામત કે દિન ઉનકો દે દી જાએંગી જિનકા અપને ઉપર હક હોગા. ઈસ લિએ મુઆમલાત, મુઆશરત ઔર અખ્લાક કી દુરુસ્તગી અપની અપની ઈબાદાતકે અજકો બચાને કે લિએ ભી ઝરૂરી હૈ.''[1]

એક મર્તબા નકશોં ઔર સ્કીમોંવાલી ઝિંદગીસે નિકલકર હકીકતવાલી ઝિંદગી પર મુતવજ્જેહ કરનેકે સાથ–સાથ શયતાન કે મકરો ફરેબ ઔર કૈદ (ચાલ) પર ઈન અલફાઝમેં મુતવજ્જેહ ફરમાયા :–

''અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કે ફઝલો કરમ સે દા'વતકે ઈસ અઝીમ કામકે અસરાત દુન્યામેં ઝાહિર હો રહે હૈં. સબ જાનતે હૈં ઔર યહ બાત સારી દુન્યામેં મશહૂર હો રહી હૈ કે યહ દા'વતકા કામ ઉમ્મતકી ઈસ્લાહ કે લિએ હૈ. ઔર હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ દીને મુબીનકો ઈજતિમાઈ ઉસૂલોં કે સાથ જિસ સતહ પર છોડકર તશરીફ લે ગએ ઉસકો ઝિંદહ કરનેકે લિએ યહ કામ હો રહા હૈ. લિહાઝા ઐસે વકતમેં દા'વતકી રાહમેં ચલનેવાલોંકી ઝિમ્મેદારિયાં કઈ એ'તિબારસે બઢ જાતી હૈં. મસલન્ જાન વ માલકી કુર્બાનિયોં મેં આગે બઢના ઔર મસલન્ મફાદે દુન્યાસે અપને આપકો બચાના ઔર મસલન્ દા'વતકે મુતાબિક અપની ઝિંદગિયોંકો બનાના. દા'વત કે સાથ ઝિંદગી બનાનેકા મતલબ યહ હૈ કે કૌલી દા'વતકે સાથ અમલી દા'વતકો ભી ઈખ્તિયાર કિયા જા રહા હો.

સહાબએ કિરામ (રદિ.) આખિરતકી નેઅમતોંકી ઉમ્મીદોં પર અપની જાન વ માલકી કુર્બાની ઔર જહો જહદ કો બઢાતે રહતે થે.

---

[1] બ મૌકા જોડ કારકુનાને આસામ મુવર્રખા ૧૦ સિતમ્બર ૧૯૮૯ ઈ.સ.

હક તઆલા શાનુહૂ ઉમ્મીદ અફઝા શકલેં દિખલા રહે હૈં તો અગર હમ ઈસકા પૂરે તૌરસે ઈસ્તિકબાલ ન કરેં તો યહ દા'વતકી ઈસ અઝીમ મેહનતકી નાકદરી કે મુતરાદિફ (બરાબર) હૈ, લિહાઝા ઐસે વકતમેં અપની મેહનતકો બઢાનેકી ઝરૂરત હૈ, તાકે હક તઆલા કે વઅદેકે મુતાબિક ઝિયાદહ સે ઝિયાદહ આસારે રહમત ઝાહિર હોં. મો'મિન કે અઝાઈમ હમેશા બઢને વાલે હોતે હૈં ઔર દુઆએં ઈન અઝાઈમ કો અમલી જામા પેહનાનેકે લિએ હોતી હૈ. મગર શયતાન બગૈર અમલકે સિર્ફ અઝાઈમ પર હી ખુશ કર દેતા હૈ ઔર અમલ તક નહીં પહુંચને દેતા. મહઝ સ્કિમેં બનાકર ઔર નકશે કાઈમ કરકે ઉસી પર કનાઅત કરા દેતા હૈ ઔર ઉસકા રિવાજ બહુતસે શોઅબોંમેં બઢતા ચલા જા રહા હૈ. લિહાઝા ઈસ ધોકેસે નિકલકર હકીકત પર અપની તાકત વ કુવ્વત લગાનેકી ઝરૂરત હૈ.''

એક મૌકે પર આયતે શરીફા,

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ [ઔર જો કુછ તુમ્હારે પાસ હૈ નેઅમત સો અલ્લાહકી તરફસે] (સૂ. નહલ-૫૩)

ઔર

لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ [અગર એહસાન માનોગે તો ઔર ભી દૂંગા.] (સૂ. ઈબ્રાહીમ-૭)

તિલાવત કરનેકે બા'દ શયતાનકી મુફસિદાના કોશિશ ઔર ઈન્સાન સે ઉસકી અદાવત ઔર હક તઆલાકી બેનિયાઝી ઔર સમદિય્યત કો ઈન્તિહાઈ કર્બ(બેચેની)-વ-ફિક્રકે લબો લહજેમેં ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :-

''દીન અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ અમ્મ નવાલુહૂ કી બહુત બડી નેઅમત હૈ ઔર દસ્તૂરે ખુદાવંદી યહ હૈ કે જબ નેઅમતકી નાકદરી કી જાતી હૈ તો વહ સલ્બ હો જાતી હૈ. ખુદા પર કોઈ રુકાવટ ડાલનેવાલા નહીં હૈ. જબ નેઅમત સલ્બ હોતી હૈ તો ઉસસે ઈન્સાનકી સલાહિય્યત ભી મિટનેવાલી હૈ. શયતાન કસમ ખા કર આયા હૈ.

لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ [રાહસે ખો દૂંગા ઉન સબકો] (સૂ. હિજ્ર-૩૯)

વહ કોશિશમેં લગા હુવા હૈ જબ ઈન્સાન સે નેઅમતકી નાકદરી હોતી હૈ તો ઈન્સાનકી સલાહિય્યત વ કુવ્વત નાકરદહ (ન કરને જૈસી) ચીઝોં પર લગવાતા હૈ. યહ દા'વતવાલા અમલ અલ્લાહકી નેઅમત હૈ.

ઔર પૂરી ઉમ્મતકે લિએ યહી એક ઉમૂમી કામ હૈ. ઔર યહ કર્બ

અવ્વલ (પેહલી સદી)કા હીરા હૈ. ખુદાને આહની દીવાર તક બાત પહુંચા દી હે. અલ્લાહ બેનિયાઝ હૈ, સમદ હૈ, ઈબાદત વ તાઅતકી ઉન્હેં ઝરૂરત નહીં હૈ. હમ સરાપા ઇહતિયાજ-વ-ફકર ઔર ઝરૂરતમંદ હૈ. હમારે બસમેં કોઈ ચીઝ નહીં હૈ. ઉમ્ર તેઝીસે ગુઝરતી જા રહી હૈ. ઈસ ઉમ્રકી કીમતકો પહેચાનો ઔર ઉસમેં ખુદાકી રઝાકો હાસિલ કરો.''

એક મર્તબા ફિક્રી, ઝહની ઔર અમલી બેઉનવાની નીઝ અનાનિયત વ હુબ્બે જાહ સે બચનેકી તલકીન કરતે હુએ યહાં તક ફરમા ગએ કે ઈસ તરહ કે લોગોંકો ખુદાએ પાક મખ્ખી કી તરહ નિકાલકર ફેંક દેંગે, ફરમાતે હૈં :–

''અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ બહુત કરીમ હૈં ઔર બહુત નવાઝતે હૈં. બંદા અગર સહીહ રુખ પર ચલતા રહે તો ઉસકો નવાઝ દેતે હૈં. ઔર અગર ઉસકે અંદર અનાનિય્યત યા જાહ આ જાતા હૈ તો અલ્લાહ તઆલા ઉસકો મખ્ખીકી તરહ નિકાલકર ફેંક દેતે હૈં. યહ ખુદા પર એહસાન નહીં બલ્કે ખુદાકા હમ પર એહસાન હૈ કે ઉસને હમેં કામકી નિસ્બત મરહમત ફરમાઈ. ઈસકી કદરદાની કી જાએ. જિસસે જિતના કામ લિયા જા રહા હૈ. ઉસ પર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કા શુક્ર અદા કરે ઔર ઈસસે ડરતા રહે કે મેરી કિસી બેઉન્વાની (ગલતી)સે અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ મુઝે કામસે મહરૂમ ન ફરમા દે. ઔર બે ઉન્વાની અમલી ભી હો સકતી હૈ ઔર ફિક્રી વ ઝહની ભી હો સકતી હૈ. ફિક્રી વ ઝહની (બેઉન્વાની) યહ કે આદમી યહ સમઝે કે મેં તો સમઝા હૂં દૂસરા નહીં સમઝા. બલ્કે હર એક કી ફિક્રકા એ'તિરાફ કિયા જાએ. ઔર ઉસકી કદ્ર કી જાએ ઔર ઉસકે ઉપર અપને આપકો લાનેકી કોશિશ કી જાએ અપની રાય ઈખ્લાસકે સાથ દે કર. ફિર જો કુછ ફૈસલા હો તો ઉસ પર ખૂશી કે સાથ કદમ ઉઠાના ચાહિએ.

અપની રાય પર ઈસ્રાર કરના યા અપની રાયકો વહી (ખુદાઈ પૈગામ) સમઝના યહ નહીં હોના ચાહિએ.''

પુરાનોંકે લિએ રહનુમા ઉસૂલ

ઈલાકોં ઔર સૂબોંમેં કામ કરનેવાલે કુદમાઅ (પુરાનોં)કો હઝરત મૌલાના જો રહનુમા ઉસૂલ દેકર ગએ હૈં વહ યહ હૈં :–

(૧) ચાર માહકી જમાઅતેં અપને ઈલાકોંમેં પૈદલ વ સવારીકી બનાઈ જાએં ઔર ઉનકી નુસરત વ નિગરાનીકી ભી ફિક્ર કી જાએ.

(૨) બેરૂન કી જમાઅતેં આએં ઉનકા મશ્વરહ (યઅની નિઝામ) ઉનકે સામને કિયા જાએ.

(૩) જમાઅતોંસે રવાનગી કી બાત કી જાએ ઔર વાપસી પર ઉનકી કારગુઝારી સુની જાએ.

(૪) દો મહિનોંકી તરતીબ કે જો અહબાબ ભેજેં તો ઉનકો આપસકે મશ્વરહસે પરચા દેકર ભેજેં.

(૫) બયાનમેં કોઈ બાત બગૈર તહકીક ન કહેં, છે નંબરસે હટકર બયાન ન કરે, કિસી પર તન્કીદ યા એ'તિરાઝ ન કરેં.

(૬) બૈરૂનવાલી જમાઅતેં શરાઈતકે મુતાબિક મુકમ્મલ જમાઅત બનાકર ભેજે, અફરાદ ન ભેજેં.❶

મરકઝમેં દો માહી તરતીબ ઔર ઉસકા આગાઝ

હઝરત મૌલાનાને અપની હયાતમેં એક જદીદ નઝમ યહ ભી કાઈમ ફરમાયા થા કે મુખ્તલિફ ઈલાકોંમેં કામસે વાબસ્તા લોગ અપને ઈલાકાઈ ઝિમ્મેદારોંસે મશવરહ વ ઈન્તિખાબકે બા'દ મરકઝ નિઝામુદ્દીન આ કર દો માહ કિયામ કરે ઔર યહાં કે આ'માલ વ ઈન્તિઝામમેં જુળ કર અપની ઈસ્તિઅદાદ વ સલાહિય્યતકો મઝીદ જિલા બખ્શેં. યહાં કે આલમી તકાઝોંકો પૂરા કરેં. ઔર ફિર અપને ઈલાકોંમેં વાપસ પહુંચકર મરકઝ કે દેખે હુએ ઔર સુને હુએ તરીકએ અમલકો અપને યહાં જારી કરેં.

હઝરત મૌલાનાકા મકસદ ઈસ જદીદ નઝમ કે કિયામસે યહ ભી થા કે મુલ્કમેં મરકઝ નિઝામુદ્દીનકે નહજ પર કામ ચલતા રહે. કહીં એસા ન હો કે ઈલાકાઈય્યત ઔર કૌમિય્યત કી બુન્યાદ પર યા અપને ઝહન વ દિમાગસે તૈયાર કરદહ સાંચેકે મુતાબિક કામકા રૂખ મોળ દિયા જાએ.

યહ હઝરત મૌલાનાકી ફહમ વ બસીરત હી થી કે ઈસ તરહ ઈસ દા'વતી કામકી ફિક્રી વ નઝરિયાતી તૌર પર હિફાઝત ભી હો ગઈ.

ઔર મરકઝકે ઝેરે તરબિયત રહ કર ઈલાકોંકે લિએ અફરાદ વ અશખાસ ભી તૈયાર હોને લગે.

---

❶ હિદાયાત બમૌકા આમદે કારકુનાને હિન્દ મુઅર્રખા ૬, ૭, ૮ ડિસેમ્બર, ૧૯૯૨

મરકઝમેં ઈસ દો માહી તરતીબકા આગાઝ ઈ.સ. ૧૯૮૫ મુતાબિક ૧૪૦૫ હિ.સ.મેં હુવા થા. ઈસ મકસદકે લિયે જો સબસે પેહલા મુન્ચાહી ખત હઝરત મૌલાના કે મશવરહ વ હિદાયાત કે મુતાબિક જનાબ અલહાજ મુન્શી બશીર અહમદ સાહિબ મર્હૂમને તૈયાર કિયા ઔર જિસકો મુલ્ક વ બેરૂને મુલ્કકે મરાકિઝે તબલીગકો ભેજા ગયા, યહ હૈ● :–

''મુકર્રમીન વ મુહતરમીન વ દીની મેહનતમેં લગે હુએ તમામ અહબાબ કી ખિદમતમેં

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ,

વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરદા.

ઉમ્મીદ હૈ કે આપ હઝરાત ખૈરો આફિયત સે હોંગે. ઔર દીની મસાઈલમેં ખૂબ મશગૂલિયત કે સાથ ઉમ્રે અઝીઝકા કીમતી ઝમાના ગુઝાર રહે હોંગે. હક તઆલા ઈખ્લાસકે સાથ અપને કામમેં મૌત તક લગે રહને ઔર આગે હી બઢતે રહનેકે લિયે અપને કરમ સે કુબૂલ ફરમાએં. ઔર પૂરે આલમમેં હિદાયતકી હવાઓંકે ચલનેકા ઝરીઆ બનાએ.''

હઝરતજી દામત બરકાતુહૂમ ૨૬, જૂનકો અમરીકા ઔર ઈંગ્લેન્ડકે ઈજતિમાઆત કે લિયે મ–અ અપને રૂફકાઅ કે તશરીફ લે ગએ હૈં. સફરકી કુબૂલિયત, સિહ્હત, હિમ્મત, કુવ્વત કે લિયે દુઆઓંકા એહતિમામ કરના હૈ. તકરીબન્ આખરી ઝિલહિજ્જહ તક કા સફર હૈ.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! અંદરૂન વ બેરૂન સે જમાઅતોંકી આમદ બદસ્તૂર હૈ ઔર બઢ રહી હૈ. ઈન અહબાબકો કામમેં લગાનેકે લિયે ઔર કામકી ફિઝાઓંમેં અમલી મશ્ક કરાનેકે લિયે કામકો લે કર ચલનેવાલે અહબાબ કી હર વક્ત પૂરે સાલ યહાં ઝરૂરત હૈ.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! ૧૫, મઈ ઔર ૧૦, જૂલાઈકો મુલ્કકે ચંદ સૂબોં સે પુરાને અહબાબ કા યહાં દો માહ કે લિયે તશરીફ લાના હુવા. જો બંગલેવાલી મસ્જિદકે તકાઝોંમેં ઈસ્તિઅમાલ હો રહે હૈં. ઉસસે જાનિબૈન કો હક તઆલા ફાઈદહ

● હઝરત મૌલાના ૭, શવ્વાલ હિ.સ. ૧૪૦૫ મુતાબિક ૨૬, જૂન ઈ.સ. ૧૯૮૫ મેં અમરીકા વ ઈંગ્લેન્ડ વગૈરહ કે તવીલ દૌરહ પર તશરીફ લે જાતે હુએ જનાબ મુન્શી બશીર અહમદ સાહિબ મર્હૂમ કો મુતઅય્યન ફરમા ગએ થે કે વહ યહ ખત મરાકિઝે તબ્લીગકો અપને નામસે ઈરસાલ ફરમા દેં.

પહુંચા રહે હૈં. નીઝ હક તઆલાને સાલ–સાલકી પંદરહ જમાઅતેં પૈદલ મુલ્કકી મુખ્તલિફ સિમ્તોમેં કામ કરનેકે લિએ રવાના ફરમાઈ. જિનકી કારગુઝારિયાં ભી આ રહી હૈં. હક તઆલા ઉનકો ઈસ્તિકામત કી દૌલતસે માલામાલ ફરમાએ ઔર પૂરે મુલ્કમેં મઝીદ ઐસી જમાઅતોં કે ચલનેકી સૂરત પૈદા ફરમાએ. ઔર ઈમાનકી હવાઓં કે પૂરી દુન્યામેં ચલનેકા ઝરીઆ બનાએ. આપ હઝરાત સે ગુઝારિશ હૈ કે અપને ઝિલા ઔર માહોલમેં જિતને પુરાને કામ કરનેવાલે અહબાબ હૈં. હર માહકી દસ તારીખ કો અહબાબ કે પહુંચનેકા સિલસિલા શુરૂઅ હુવા હૈ. તાકે પેહલેસે જો યહાં કામ કર રહે થે બા'દમેં આનેવાલે એક માહ ઉનકે સાથ રહ કર કામકા તજરુબા હાસિલ કર સકેં, ફિર યહ ભી બા'દમેં આનેવાલોંકે લિએ પુરાને રહેંગે. લિહાઝા ૧૦, અગસ્તકો ભી મુખ્તલિફ અઝલાઅ (ઝિલોં)સે અહબાબ પહુંચ રહે હૈં. આપ હઝરાત ભી અપને અહબાબકો તરગીબ દે કર પૂરે સાલકી તરતીબ બનાએં. નીઝ સાલ–સાલ તીન–તીન ચિલ્લેકી જમાઅતેં ઔર ચિલ્લેકી ભી. જો ઝિયાદહ ખર્ચ કર સકેં, યહાં ભેજતે રહેં તાકે ઉન્હેં કામ કરનેકે સિલસિલેકી પૂરી બાત સમઝાકર પૂરે મુલ્ક કે એ'તિબારસે જહાં ઝિયાદહ ઝરૂરત હો પેહલે ભેજા જા સકે.

નીઝ બૈરૂની મમાલિક (મુલ્કોં)મેં ભી મુસલસલ જમાઅતોંકે ભેજતે રહનેકી ઝરૂરત હૈ. ઈસ કે લિએ ચાર–ચાર માહ અંદરૂને મુલ્કમેં લગાએ હૂએ પુરાને અહબાબ કા વકત ઔર ખર્ચા તય કરકે યહાં ભેજા જાએ, તાકે ઉનકી નૌઈયત કે એ'તિબારસે ઔર તકાઝોંકે એ'તિબારસે ઈસ મુલ્કમેં કામકી જો નૌઈયત હૈ પૂરી તરહ સમઝાકર ઉનકો ભેજા જાએ.

નીઝ મકામી દા'વત કા માહોલ બન્નેકે લિએ ઔર મસાજિદકી આબાદી કે લિએ મસ્જિદવાલી જમાઅતેં હર જગહ બનાનેકી ઝરૂરત હૈ. જો ફઝાઈલ કી તા'લીમ, અપને મહલ્લેકા ગશ્ત, હર હફતા દૂસરે મહલ્લેકે ગશ્તકે ઉન્વાન પર જમાઅતકી શકલમેં દૂસરી મસ્જિદમેં જાએ, તાકે ઉસ મસ્જિદકી જમાઅત ઈન ઉમૂરકે લિએ બનાઈ જા સકે. ઔર માહાના તીન દિનકી ઉમૂમી જમાઅત લેકર અપની મસ્જિદસે નિકલના, અપને ઘરોંમેં નમાઝ, તસ્બીહ, તિલાવત ઔર ફઝાઈલકી તા'લીમ પાબંદીસે કરના ઔર અપની ઝાતસે ઈન કામોંકો કરતે હૂએ અપને મહલ્લે ઔર ગાંવકે સો ફી સદ ઈમાનવાલોંકો ઈન આ'માલમેં લગાના, તાકે હર ઘરસે ચાર–ચાર માહ બારી–બારી નિકલનેકા આમ રિવાજ ઝિંદહ હો.

નીઝ સાલ સાલ વાલી પૈદલ જમઅતોંકી નુસ્રત કે લિએ પુરાનોંકો ઉનકે પાસ પહુંચાના ઝરૂરી હૈ. તાકે ઉનકી હિમ્મત અફઝાઈ કે સાથ સહીહ નહજ પર પૂરે સાલ કામ કર સકે.

ઈન સબ ઉમૂરકો હર જગહ કે કામ કરનેવાલે અહબાબકો સમઝાને કે લિયે વ અમલી શકલ વ તશકીલ કે વુજૂદ કે લિયે એક મુખ્તસર સી જમાઅત યહાં કે રુફકાઅ્કે સાથ મુખ્તલિફ ઈલાકોંમેં ભેજના તય પાયા હૈ. ઈસ સિલસિલેકી કિડમેં ૨૫, જૂલાઈકો દો હફતો કે લિયે બિહાર વ કલકત્તાકી તરફ મિયાંજી મેહરાબ સાહિબ વ ભાઈ મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ કે સાથ જમાઅત રવાના હૂઈ હૈ. હક તઆલા સબ તકાઝોંકો ખૈરો આફિયત કે સાથ પૂરા હોનેકી ગૈબ સે સૂરત પૈદા ફરમાએ.

મેરે દોસ્તો ! અલ્લાહ રબ્બુલ ઈઝઝતકો અપના દીન મહબૂબ હૈ ઔર દીનકે ખાતિર કુર્બાની દેના મહબૂબ હૈ. ઔર ઈસીકો હાલાતે આલમકે સુધરનેકા, હિદાયતકી દૌલતકે મિલનેકા, ઔર દોનોં જહાંમેં હકીકી કામયાબી દેનેકા હક તઆલાને સબબે હકીકી કરાર દિયા હૈ. ઈસ લિયે હિમ્મત કે સાથ દા'વતકે તકાઝોંમેં આગે બઢને ઔર ખાને કમાનેકો ઝિમ્નમેં રખને (ઔર ઝરૂરત હી કા દરજા) દેને કી ઝરૂરત હૈ. અપની કોશિશ વ મેહનતમેં લગતે હૂએ તન્હાઈયોંમેં આહો-ઝારી વાલી દુઆઓંકી મિકદાર કો બઢાયા જાએ. હક તઆલા હર તરહ કરમકા, ફઝલકા, નુસરતકા મુઆમલા ફરમાએ. આમીન.

ફકત વસ્સલામ.

બંદા
[illegible] [illegible]
મુન્શી બશીર અહમદ
મુતાબિક [illegible] [illegible] ઈ.સ. ૧૯૮૫ઈ

સેહ માહી જોડ ઔર ઉસકી ગર્ઝ વ ઈફાદિય્યત

ઈલાકાઈ ઔર સૂબાઈ યા આલમી ઈજતિમાઆત કે સાથ સેહમાહી જોડ ભી કામકી તકવિયતકા ઝરીઆ હૈ. ઉસકે ઝરીએ કામ કરનેવાલોંકો નઈ ઉમંગેં ઔર હોસલોંકે સાથ આગે કદમ બઢાનેકા મૌકા મિલતા હૈ.

પીછલી કારકર્દગી સામને આતી હૈ. ઔર આગેકે લિયે મેહનત કી તરતીબ બનતી હૈ. હઝરત મૌલાનાકી હયાતમેં સેહમાહી જોડકે લિયે યહ ઉસૂલ ઔર તરીકએ કાર મુરત્તબ હુવા. ઔર ઈનહી કે મુતાબિક કામ હોતા રહા.

● બશુકિયા હકીમ શબ્બીર અહમદ સાહિબ આ'ઝમી.

૧ હર હલકેકે અંદર જો અઝલાઅ (ઝિલે) હૈં ઉનકે ફિકરમંદ કામ કરનેવાલે હર તીન માહમેં એક બાર ચોબીસ ઘંટાકે લિએ જુડા કરેં. યહ જોડ ઉમૂમી બિલકુલ ન હો.

૨ યહ જોડ ઝિલા બદલ-બદલ કર હો.

૩ નિઝામુદ્દીનમેં જો ઈરાદે અઝલાઅ કે અહબાબ કરકે આએ હૈં ઉનકી તન્ઝીમ કી તરતીબ સોચી જાએ.

૪ ઈસ જોડમેં પિછલે તીન મહીને કે કામકા જાઈઝહ લિયા જાએ.

૫ અગલે તીન મહીનેકી મેહનત કી તરતીબ બનાઈ જાએ.

૬ હર ઝિલે સે મસ્જિદવાર જમાઅતોં કે બનાનેકી કારગુઝારી સુની જાએ, ઔર મઝીદ મસ્જિદવાર જમાઅતેં બનાનેકી તરતીબ સોચી જાએ. મસ્જિદવાર જમાઅત બનાનેમેં ઈસ બાતકા ખ્યાલ રખા જાએ કે જિસ મસ્જિદકી જમાઅતમેં ચંદ પુરાને ફિકરમંદ અહબાબ હોં, વહ રોઝાના ઈસ જમાઅતકો ફિક્ર પર જુડનેકો કહેં. અલબત્તા જિસ મસ્જિદકી જમાઅતમેં બિલકુલ નએ લોગ હોં, વહાં રોઝાના ફિક્ર પર જુડનેકે લિએ ન કહા જાએ બલ્કે આ'માલકો એહતિમામ સે કરનેકી તરગીબ દી જાએ ઔર આ'માલ હી પર જમાને કી ફિક્ર રખી જાએ.

૭ જો અહબાબ સાલકે લિએ યા સાત ચિલ્લેવાલે ઉલમા યા બેરૂન કે લિએ યા ૨, (દો) માહ બંગલેવાલી મસ્જિદકી તરતીબ પર વકત લગાનેકે લિએ તૈયાર હોં, ઉન સબ અહબાબ કો લેકર ઝિલે વાલે ઈસ જોડમેં આએં.

૮ ચિલ્લે ઔર તીન ચિલ્લેકી જમાઅતેં અપને અપને ઝિલે હી સે નિકાલી જાએ.

૯ આઈન્દહ કે લિએ સાલકી જમાઅતેં, બેરૂનકી તશ્કીલેં, દો માહ કી તરતીબવાલે ઔર સાત ચિલ્લેકે લિએ ઉલમાકી તશ્કીલ ઔર વસૂલયાબીકે લિએ ઈસી જોડમેં પુરાનોંકી જમાઅતેં બનાઈ જાએં ઔર ઈસી જોડમેં નિઝામ ભી તય કિયા જાએ. ઉમૂમી કામકે સાથ યહ કામ કિયા જાએ.

૧૦ બેરૂનકી તશ્કીલમેં હઝરતજી દામત બરકાતુહુમ કી હિદાયાત કા પૂરા ખયાલ રખા જાએ.

૧૧ કિસી ઝરૂરતકી બિના પર કિસી ઝિલઅમેં કોઈ જોડ રખના ઝરૂરી હો તો

ઉસ પર ભી ઈસી તરહકે જોડમેં ઝોર દિયા જાએ ઔર ઝરૂરતકે પેશે નઝર તય કિયા જાએ. મકામાતવાલે અપને તૌર પર કોઈ જોડ તય ન કરેં.

૧૨ હર જોડકી મુખ્તસર કારગુઝારી નિઝામુદ્દીન ભી ભેજી જાએ.

કારકુનાને હિન્દકે જોડ ઔર ઉનકા આગાઝ

હઝરત મૌલાનાકે ઉસ્લૂબે દા'વત ઔર તરીકએ કારકો જિન લોગોંને દેખા ઔર સમઝા હૈ વહ ઈસકા એ'તિરાફ કરેંગે કે આપ કે ઝમાનએ ઈમારતમેં કામ તમામતર વુસ્અત ઔર ફૈલાવ કે બાવજૂદ ઉસી નહજ ઔર તર્ઝ પર બાકી રહા, જો આપકો મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબસે વિરસમેં ઔર તર્કેમેં મિલા થા.

ઈસી નહજ ઔર તર્ઝકો કાઈમ રખને ઔર ઉસકો ઈસ્તિહકામ (મઝબૂતી) દેનેકે લિયે આપને જો દૂરરસ ફૈસલે ફરમાએ ઔર ઈસ કામકો મુનઝ્ઝમ રખનેકે લિયે જો મુખ્તલિફ સૂરતેં ઔર મુતઅદ્દદ શક્લેં ઈખ્તિયાર ફરમાઈ ઉન્હીમેં એક યહ 'ઈજતિમાએ કારકુનાન' ભી હૈ. ઈસ ઈજતિમાઅ કે ઝરીએ આપ સાલમેં એક મર્તબા પૂરે મુલ્કકે કામ કરનેવાલે ઔર વક્ત લગાનેવાલે ઝિમ્મેદાર અહબાબ કો મર્કઝ નિઝામુદ્દીન આનેકી દા'વત દેકર ઉનકે તજરુબાત વ ઈહસાસાતસે બરાહે રાસ્ત વાકિફિય્યત હાસિલ કરતે. ઉનકે ઈલાકોં મેં હોનેવાલે કામકા ગેહરાઈ સે જાઈઝહ લેકર ઉનકો મશ્વરે દેતે ઔર યહ આનેવાલે અહબાબ ભી મૌકેસે પૂરા-પૂરા ફાઈદહ ઉઠાતે હુએ અપને ઈલાકોંમેં કામકી નિસ્બતસે પૈદા હોનેવાલી ઉલઝનીં ઔર મુશ્કિલાત વ રૂકાવટોં કો હઝરત મૌલાના કે સામને રખ કર રહનુમાઈ ઔર રહબરી હાસિલ કરતે થે.

ઈન ઈજતિમાઆતમેં હઝરત મૌલાના આખરી દિન જો બયાનાત ફરમાતે. ઉનસે સાફ તૌર પર યહ બાત ઝાહિર હો જાતી થી કે આપકી તવજ્જુહ જિસ કદર કામકો બઢાને ઔર લોગોં તક ઈસ દા'વતકો પહુંચાને પર હૈ ઉતની હી ફિક્ર ઔર કોશિશ કામ કરનેવાલોંકી ઝાતી તરબિયત ઔર ઉનમેં મહામિદો-મહાસિન (ખૂબિયાં, અચ્છાઈયાં) ઔર ખસાઈલ વ સિફાતસે આરાસ્તા હોને પર ભી હૈ.

કારકુનાને હિન્દ કે ઈન ઈજતિમાઆત કા આગાઝ કબ હુવા ઔર કિન મસાલિહ કે લિયે યહ શુરૂઅ કિયે ગયે. ઈસકી પૂરી તફસીલ જનાબ અલહાજ હબીબ નસીરૂદ્દીન સાહિબકી મુરસલહ યાદ દાશ્તમેં મિલતી હૈ મૌસૂફ લિખતે હૈં.

એપ્રિલ ઈ.સન ૧૯૮૧ (જુમાદસ્સાની હિ.સન ૧૪૦૧)મેં કોલ્હાપૂરકે બા'દ

આનંદમેં મશ્વરહ કા જોડ થા. એક તરફ મશ્વરહ ઔર દૂસરી તરફ ઈજતિમાઅ ચલ રહા થા. અલીગઢકે ડોકટર ખાલિદ સાહિબ, અમરીકા કે ભાઈ અબ્દુલ રકીબ, ભાઈ લુકમાન, નીઝ ભાઈ સુલૈમાન મોમાયા, શરીફ ભાઈ, ઔર કર્નલ અમીરુદ્દીન સાહિબ ભી મૌજૂદ થે. ઈસ મૌકે પર ડોકટર ખાલિદ સાહિબને સબ અહબાબ કે સામને રાય રખી કે હઝરત વાલાસે કોઈ વકત લેકર હિન્દુસ્તાન કે પુરાનોકો તીન રોઝકે લિયે નિઝામુદ્દીન મેં જોડા જાએ, તાકે હર જગહ પર દા'વતવાલા અમલ એક હી નહજ ઔર એક હી તરીકે પર ચલતા રહે. કહીં એસા ન હો કે હર ઈલાકેવાલે અપને અપને લિયે હસ્બે મન્શાઅ જુદા-જુદા તરીકે ઈખ્તિયાર કર લેં. ડોકટર ખાલિદ સાહિબકે ઈસ મશ્વરહ પર મુતઅદ્દદ અહબાબ કે દરમિયાન મુઝાકરહ હુવા.

મરકઝ નિઝામુદ્દીન ઔર ભોપાલ કે સાલાના ઈજતિમાઅમેં ભી ઈસ સિલસિલેમેં મશ્વરહ કિયા ગયા. જબ હર તરફસે ઈતમીનાન હો ગયા તો હઝરતવાલા કે સામને પૂરી તફસીલ રખ કર મશ્વરહ કિયા ગયા ઔર આપસે ઈજાઝત મિલને પર ઈ.સન ૧૯૮૨ મેં પુરાનોકા સબસે પેહલા જોડ મરકઝ નિઝામુદ્દીન મેં રખા ગયા. ઉસસે કામ કરનેવાલે અહબાબ કો બહુત ફાઈદહ હુવા. ઉસકે બા'દ દૂસરા જોડ ઈ.સન ૧૯૮૩ મેં ગોધરામેં, ઔર તીસરા જોડ ઈ.સન ૧૯૮૪ મેં અરરિયાકોટ બિહારમેં ઔર ચોથા જોડ ઈ.સન ૧૯૮૫ મેં બેંગ્લોરમે રખા ગયા. ફિર ઈ.સન ૧૯૮૬ મેં કોઈ જોડ ન હો કર ઈ.સન ૧૯૮૭ સે ઈસકા સિલસિલા સાલ બ સાલ મરકઝ નિઝામુદ્દીનમેં શુરૂઅ કર દિયા ગયા. ઔર મજમેકી ઝિયાદતી કી વજહસે ચૂંકે ઈન્તિઝામી ઉમૂર ભી બહુત ઝિયાદહ હો જાતે થે ઈસ લિયે શિર્કત કરનેવાલોંકી તઅદાદ મુકર્રર કરકે હર ઈલાકે કે લિયે કોટા મુકર્રર કર દિયા ગયા, લેકિન ઉસકે બાવજૂદ ભી મજમા હર સાલ મુકર્રરહ તઅદાદસે ઝિયાદહ હો જાતા હૈ.

એક કદીમ કારકુન ઈ.સન ૧૯૮૨ મેં હોનેવાલે જોડકે મૌકે પર હઝરત મૌલાનાકી અફસુર્દગી મિઝાજ ઔર ગિરયા વ બુકા (રોને)કા એક વાકિઆ ઈસ તરહ લિખતે હૈ :-

"પેહલે જોડકે મૌકે પર હઝરત મૌલાના સિહ્હત ઔર તંદુરસ્તી કે એ'તિબારસે કવી વ તવાના થે. ઈસ લિયે ખૂબ ચલફિર કર જાઈઝહ લેતે થે. હત્તા કે સબમેં ભી સાથિયોંકે અહવાલ કા તફક્કુદ (નિગરાની) ફરમાતે થે."

અભી જોડ શુરૂઅ હુએ દૂસરા હી દિન થા કે ભરી મજલિસમેં દરયાફત ફરમાયા કે :-

"ભાઈયો ! જોડ કૈસા રહા ?"

સાથિયોંને જવાબ દિયા કે :-

"માશાઅલ્લાહ બહુત અચ્છા રહા."

ફરમાયા :—

"કુછ કમી તો નહીં રહી ?"

અર્ઝ કિયા ગયા :—

"બઝાહિર તો કુછ કમી નહીં રહી."

ઈસ પર ફરમાયા :—

"યહ પુરાને રાતકો સો રહે થે, ઉઠનેવાલોંકી કમી થી. ફિર ફરમાયા, કે રાતકો ઉઠકર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂસે માંગનેકા ઈહતેમામ કરેં."

યહ ફરમાતેં હૂએ આપ પર ગિરયા તારી હો ગયા ઔર ઈસી હાલતમેં ફરમાયા કે :—

"મેં અલ્લાહ કો કયા જવાબ દૂંગા કે ઈન્આમને અપને સાથી સોનેવાલે બનાએ હૈં."

યહ ફરમાકર ખૂદ ભી ખૂબ રોએ ઔર અહબાબ કો ભી ખૂબ રુલાયા.

મસ્જિદવાર જમાઅતકે ઉમૂર

હઝરત મૌલાના હર જગહ કે રુફકાએ તબ્લીગકો ઈસ પર મુતવજ્જેહ ફરમાતે થે કે કિસી ગાંવ ઔર ઈલાકે કે મુસલમાન બે નમાઝી ન રહેં. ઔર ઈસ તરહ જમ કર મેહનત કી જાએ કે ઉમ્મતકા ઉમૂમી રુખ મસ્જિદ કી તરફ હો જાએ. ઉસકે લિએ હર મસ્જિદસે જમાઅત નિકાલને કા ફૈસલા બહુત અહમ મુઅસ્સિર સાબિત હુવા. ઈસ મસ્જિદવાર મેહનતકી વજહસે અબ હર મસ્જિદમેં વહી કામ હોને લગા જો નિઝામુદ્દીન મરકઝ મેં હો રહા હૈ ઔર નતીજે કે એ'તિબારસે જહાં પેહલે એક હલ્કેસે એક જમાઅત નિકલતી થી, વહાં અબ હર મસ્જિદસે હર હફતે એક સેહ રોઝહ જમાઅત યા કમ અઝ કમ મહીનેમેં દો સેહ રોઝહ જમાઅતેં નિકલને લગી હૈં.

હઝરત મૌલાનાકી બનાઈ હૂઈ ઈસ તરતીબસે હર મસ્જિદમેં વહાં કી એક મુતહર્રિક એકાઈ બનતી જા રહી હૈ.

હઝરત મૌલાનાને અપની હયાતમેં મસ્જિદવાર જમાઅતકે જો ઉમૂર તય

ફરમાએ ઉસકે લિએ જો તરીક—એ—કાર વઝઅ ફરમાયા ઉસકે મુતઅલ્લિક દા'વ વ તબ્લીગ કે એક ઝિમ્મેદાર રુકન અપની યાદ દાશ્તમેં લિખતે હૈં.

નવમ્બર ઈ.સન ૧૯૯૪ (જુમાદલ ઉલા હિ.સન ૧૪૧૫)મેં હઝરતજી (રહ.)ને બા'દ નમાઝે ઈશા નિઝામુદ્દીનમેં મશ્વરહમેં મસ્જિદવાર જમાઅતકે પાંચ ઉમૂર મુતઅય્યન ફરમાએ :

(૧) હફતે કે દો ગશ્ત. (૨) ઘર ઔર મસ્જિદકી રોઝાના કી તઅલીમ.

(૩) મહીનેકે તીન યવમ (તીન દિન) (૪) રોઝાના ઢાઈ ઘંટેકી મેહનત.

(૫) રોઝાના મશ્વરહ કે લિએ બૈઠના, યઅની મહલ્લેમેં પાકીઝહ આ'માલકો ઝિંદહ કરનેકી ફિક્ર લેકર બૈઠના.

ઈન પાંચો મુજમલ નમ્બરાત વ ઈશારાતકી તફસીલ દૂસરી મજલિસમેં જબ હઝરત મૌલાનાકો લિખ કર પેશ કી ગઈ તો આપને ઈસકો મુલાહઝા ફરમાકર ઈસકી તસવીબ વ તવસીક ફરમાઈ. વહ તફસીલ વ તશરીહ ઈસ તરહ સે હૈ :-

મસ્જિદવાર જમાઅતકે ઉમૂર

૧ હફતે કે દો ગશ્ત :-

હર ગશ્તસે નકદ જમાઅત નિકાલનેકી કોશિશ કી જાએ.

૨ રોઝાના મસ્જિદ ઔર ઘરકી તઅલીમ :-

મસ્જિદકી તઅલીમ કે અલાવહ ઘરમેં રોઝાના તઅલીમ હો, તાકે આ'માલકા શૌક બઢે ઔર ફિર મસ્તૂરાત અપને મર્દોંકે ઝરીએ ઉલમાસે મસાઈલ પૂછકર ઘરકી ૨૪ ઘંટેકી ઝિંદગી દીનકે મુતાબિક ગુઝારનેકી કોશિશ કરે.

૩ મહીનેકે તીન દિન :-

હર સાથી મહીનેમેં તીન દિન પાબંદી કે સાથ મહલ્લેકે નએ સાથિયોંકો લેકર નિકલનેકી કોશિશ કરે. સેહ રોઝહ સે અપની બસ્તી કે મુઝાફાત કી હર બસ્તીકી તમામ મસાજિદમેં જમાઅતેં બનાકર કામ ઉઠાનેકી કોશિશ કી જાયે.

૪ રોઝાના ૨ ½ (ઢાઈ) ઘંટેકી મેહનત :-

આ'માલે દા'વતકો ઝિંદહ કરનેકી ઘર ઘર મેહનત કરતે હુએ ઈન આ'માલમેં લગના. ૨ (ઢાઈ) ઘંટે કમ અઝ કમ હૈ. ઝિયાદહ કે લિયે ભી

કહા જાએ ઔર જો ઝિયાદહ દે ઉસે કુબૂલ કિયા જાએ. તાકે મસ્જિદ ૨૪, ઘંટે મસ્જિદે નબવી કે નહજ પર આબાદ રહે. ફઝાઈલ કે હલ્કે, જમાઅતોંકી બૈરૂને મુલ્ક ઔર અંદરૂને મુલ્ક રવાનગી ઔર આમદ, ઈલ્મ વ ઝિક્ર, આનેવાલોંકી તઅલીમ વ તરબિયત ઔર મેહમાન નવાઝી સબ શામિલ હૈ. જો ઝિયાદહ ન દે ઢાઈ ઘંટે દે ઉસે હકીર ન સમઝા જાએ. ઉસકી કદર કી જાએ. સાથિયોંકા ખાના ઔર સોના ઘરોમેં હો.

૫ રોઝાના મશ્વરહ કે લિએ બૈઠના :–

મહલ્લેમેં પાકીઝહ આ'માલકો ઝિંદહ કરનેકી ફિક્ર કે લિએ બૈઠના, સારે આલમમેં દા'વત, નમાઝ, તિલાવત, ઝિક્ર વ દુઆ, ઈબાદત ઔર હુસ્ને અખ્લાકકો સો ફી સદ ઝિંદહ કરનેકી કોશિશ કી જાએ, તાકે હર મુસલમાન કી ૨૪ ઘંટેકી ઝિંદગી અલ્લાહકે હુકમોં ઔર હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકોં પર આ જાએ, ફિક્રકે લિએ યહ જુળના ઐસે વકતમેં હો, જો સબકી સહૂલત કા હો. પિછલે દિનકી કારગુઝારી સુન લે. આજકે દિનકી મેહનત કા મશ્વરહ કર લે. યહ મશ્વરહ ઝિયાદહ લંબા ન હો.

એક મૌકે પર મસ્જિદવાર જમાઅતકે લિએ જનાબ અલહાજ મિયાંજી મેહરાબ સાહિબને કુછ ઉમૂર તહરીર કરકે હઝરત મૌલાનાકી ખિદમતમેં પેશ કિએ. આપને ઉનકો મુલાહઝા ફરમા કર ઉનકી મંઝૂરી દી ઔર ઉસકી નુકૂલ (નકલેં) મુખ્તલિફ ઈલાકોં ઔર મુલ્કોંકે મરાકિઝ કો ભેજનેકી હિદાયત ફરમાઈ.

વહ ઉમૂર યહ હૈં :–

હર મસ્જિદમેં જમાઅત બનાના કે વહ જમાઅત એક ગશ્ત અપને મહલ્લેમેં કરે દૂસરા પળોસકે મહલ્લેમેં કરે, રોઝાના અપની મસ્જિદમેં તઅલીમ કરે, ઔરોંકો તરગીબ દેકર જોળે. તીન દિન કે લિએ આસપાસકી બસ્તીયોંમેં જાએ. ઘરોંમેં તઅલીમ ચાલૂ કરે. નમાઝ, ઝિક્ર, તિલાવત, ઈન આ'માલકે ઘરોંમેં ઝિંદહ કરનેકી ફિક્ર કરે, તાકે હમારે ઘર ઈમાની આ'માલસે આબાદ હો.

રોઝાના ઢાઈ ઘંટે ફારિગ કરકે યહ ઢાઈ ઘંટે મસ્જિદકી આબાદી કે લિએ દે. હમારી મસ્જિદેં ૨૪ ઘંટે ઈમાની આ'માલસે આબાદ હો રહી હો.

મસ્જિદમેં અગર અકેલે હો તો ઝિક્રો–તિલાવત, નમાઝમેં મશ્ગૂલ હો. અગર તીન ચાર હો જાએં તો તઅલીમકા હલ્કા લગાએ, કોઈ બીમાર હો તો ઉસકી ઈયાદત

કરેં, કોઈ જમાઅત હો તો ઉસકી નુસ્રત કરે. કિસીકો જમાઅતમેં નિકાલના હો તો ઉસસે મુલાકાત કરે, મુલાકાત કે ઝરીએ નમાઝ પર ઔર મકામી આ'માલપે જુડને પર તૈયાર કરેં.

મશ્વરહકી અહમ્મિય્યત ઔર ઉસકે ઉસૂલ વ આદાબ

હઝરત મૌલાનાકા મિઝાજ ખાલિસ શૂરાઈ મિઝાજ થા, ઈસી લિએ તમામ મુઆમલાત વ મસાઈલ શૂરામેં રખ કર તય કરનેકે કાઈલ થે. કભી ઐસા નહીં હુવા કે શૂરાસે બાલાતર હો કર ફૈસલા ફરમા દિયા હો યા આમિરે મુતલક (આઝાદ હાકિમ) બનકર શૂરાકી અહમ્મિય્યત વ ઈફાદિયત કા ઈન્કાર કર દિયા હો, જિસ તરહ અપની ઝાતકો શૂરાકે સાથ મરબૂત (જોડે) રખતે, ઈસી તરહ ચાહતે થે કે દુન્યાભરકે કામ કરનેવાલે મિલજુલ કર મશ્વરહ સે કામ કરતે રહેં. ઔર ઈન્ફિરાદિયત વ ખુદ પસંદીસે અપને આપકો મહફૂઝ રખ કર કદમ બઢાતે રહેં. યહી વજહ હૈ કે આપને દુન્યા ભરકે મરાકિઝે તબ્લીગમેં શૂરાકી જમાઅતેં કાઈમ ફરમાઈ.

ઔર ફિર ઈસ મજલિસે શૂરામેં ભી યહ નઝમ કાઈમ ફરમાયા કે, ઉસ મજલિસકા હર ફર્દ હુરૂફે તહજ્જીકે એ'તિબારસે બારી-બારી ફૈસલ બનાયા જાએ. તાકે સબકી ઈસ્તિઅદાદ ઔર સલાહિય્યતમેં ઈઝાફા હો ઔર વહ ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ નીઝ ઈજતિમાઈય્યત વ યકજિહતી કે સાથ દા'વતવાલે આ'માલમેં મશગૂલ વ મસરૂફ રહેં. એક મૌકે પર ઈસ શૂરાઈ નિઝામ કી ઝરૂરત વ અહમ્મિય્યત પર તબસરહ કરતે હુએ ફરમાયા :–

> "કામ અબ ખુદ ઈસકા મુતકાઝી (ચાહનેવાલા) હૈ કે હર એક જગહ જમાઅત હો, જો કામકો સંભાલે. મશ્વરહ કી જમાઅત જબ બનાઓ તો ઉસમેં સે અમીરકા લફઝ હી નિકાલ દો ઔર સાફ-સાફ કેહ દો કે યહ અમીર ઐસા હૈ કે ઉસકા કોઈ ઈખ્તિયાર નહીં હૈ, યહ સિર્ફ ખાદિમ હૈ ઔર કૌમકા ખિદમતગાર હૈ.

હઝરત મૌલાના અપને બત્તીસ સાલહ દૌરે ઈમારતમેં જિસ નહજ ઔર અંદાઝસે શૂરાકી અહમ્મિય્યત વ ઈફાદિય્યત દા'વતી અહબાબકો સમઝાતે ઔર બતલાતે રહે ઉસકા એક હલ્કા સા નમૂના યહાં ઈસ નિય્યતસે પેશ કિયા જાતા હૈ કે તમામ દા'વતી અહબાબ ઉસકો અપને લિએ મશઅલે રાહ બનાએ. ફરમાતે હૈં,

મશ્વરહમેં કિસીકો અપની રાય પર ઈસ્રાર ન હો, કિસીકો અપની રાય પર યહ ન હો કે યહી ઠીક હૈ. બલ્કે અપની રાય પેશ કર દે. ફિર જો ભી ફૈસલા હો જાએ ઉસકે ઉપર ખૂશ દિલીકે સાથ કદમ ઉઠાએ, રાયકે અંદર ઈખ્તિલાફ હોના તો ફિતરી ચીઝ હૈ. ઔર હોના ભી ચાહિએ, ક્યૂંકે હર એકકી સમઝ અલગ અલગ હૈ. કિસીકી થોળી સમઝ હૈ. કિસીકી બળી સમઝ હૈ, કિસીકી બહુત ઊંચી સમઝ હૈ, હર એક અપની સમઝ કે મુતાબિક રાય દેતા હૈ. સબકી રાય આનેસે સબ પેહલૂ ખુલતે હૈં તો ઉસસે બાત નિખર કર સામને આ જાતી હૈ. ઈસ લિએ હર એકકી રાયકા મઅલૂમ હોના યહ બહુત અહમ હૈ. ફિર જો ફૈસલા હો જાએ ઉસ પર ખૂશ દિલીસે કદમ ઉઠાના ચાહિએ. ઉસ પર ઝિદ નહીં કરની ચાહિએ. ઔર અગર ઉસ ફૈસલે પર તબીઅત નહીં માનતી તો અપની તબીઅતકો સમઝાનેકી કોશિશ કરે ઔર ઉસકે ખિલાફ ન કરે.

હઝરત ઉમર રદિયલ્લાહુ અન્હૂને એક મજલિસે શૂરા બનાઈ થી, ખિલાફતકે તય કરનેકે લિએ ઔર ઉસમેં ફરમાયા કે યહ ચાર દોસ્ત જિસ બાતમેં એક તરફ હો જાએં, ઉસકો માન લી જાએ ઔર ઉસ પર ફૈસલા કર દિયા જાએ ઔર જો બાત કે ખિલાફ કરે ઉસકી ગરદન ઉળા દો, ચાહે જોનસા શખ્સ હો. ફૈસલા હોનેકે બા'દ ફિર ઉસકે ખિલાફ કરના યહ કાબિલે ગરદન ઝદની હૈ.''

એક મૌકે પર ઈખ્તિલાફ ઔર બા–હમી ફર્ક ઔર હઝરાતે શૈખેન (સય્યિદના અબૂબક્ર સિદ્દીક ઔર સય્યિદના ઉમર ફારૂક રદિયલ્લાહુ અન્હુમા) કે દરમિયાન હોનેવાલે ઈખ્તિલાફે રાયકો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :–

''મેરે અઝીઝો ! દોસ્તો ! બુઝુર્ગો ! હમ અપની કોતાહીકા એ'તિરાફ કરતે હૂએ કોશિશ કરતે રહેં ઔર ચલતે રહેં ઔર ખુદાસે માંગતે રહેં, ઔર ખુદાસે ડરતે રહેં કે વહ હમેં ઈસ કામ સે મહરૂમ ન કરે. આપસમેં જુળમિલ કર એક દૂસરેકી રાયકા ઇહતિરામ કરતે હૂએ ફૈસલે પર ખૂશીસે કદમ ઉઠાતે હૂએ ચલતે રહેંગે તો ઈન્શાઅલ્લાહ ગાળી ચલતી રહેગી ઔર અગર ઈખ્તિલાફ હો તો ઈખ્તિલાફ કોઈ બુરી ચીઝ નહીં, લેકિન ખિલાફ બુરી ચીઝ હૈ. ફૈસલા હોનેકે બા'દ ઉસકે ખિલાફ કરના યહ બહુત બુરી ચીઝ હૈ.

'અલ ખિલાફુ અશદ' ખિલાફ બહુત સખ્ત ચીઝ હૈ, ખિલાફ નહીં કરના ચાહિએ. જો ફૈસલા હો જાએ ચાહે અપની રાયકે જિતના ખિલાફ હો

લેકિન ઉસકો ખૂશ દિલીસે માન લેના ચાહિએ, ઈસ પર જમના ચાહિએ. ઔર ઉસકે ઉપર કદમ ઉઠાના ચાહિએ.

હઝરત અબૂ બક્ર, હઝરત ઉમર રદિયલ્લાહુ અન્હુમાકે દરમિયાન હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે ઝમાનેમેં ખૂબ ઈખ્તિલાફ હોતા થા, યહાં તકકે હઝરત ઉમર (રદિ.)ને એક મર્તબા હઝરત અબૂબક્ર (રદિ.)સે યૂં ઈર્શાદ ફરમાયા કે સિર્ફ મેરે ખિલાફકી વજહ સે તુમને યહ બાત કહી હૈ, **'મા અરદ્ત ઈલ્લા ખિલાફી'** કે તુમ્હારા મકસદ હી મેરે ખિલાફ કરના હૈ. યહાં તક નૌબત આ જાતી થી.

લેકિન ઉસકે બાવુજૂદ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ વ અમ્મ નવાલુહૂને ઉનમેં આપસમેં ઐસા જોડ રખા થા ઔર ઐસી મુહબ્બત રખી થી કે ઈસ ખિલાફસે ઔર ઈખ્તિલાફ સે કોઈ બાર નહીં આતા થા. ઔર કોઈ ઉસકે અંદર કમી નહીં આતી થી. મશવરાકે અંદર ખૂબ ખુલકર રાય દો. જો ફૈસલા હો જાએ ઉસકે ઉપર સબ જમ જાએં. મશ્વરહ મેં કિસીકી રાયકે ખિલાફ હોગા ઔર કિસીકે મુવાફિક, તો મુવાફિક વાલા ડરતા રહે ઈસ બાતસે કે મેરી રાયકે અંદર બે બરકતી ન આ જાએ. ઔર જિસકી રાયકે ખિલાફ હુવા વહ ઈસ પર ખૂશ હોતા રહે કે અલ્લાહ કા શુક્ર હૈ કે મેરી નફસાનિયતસે યહ બાત મહફૂઝ હો ગઈ.

દોનોંકો અપને આપકો ઈસકા પાબંદ બનાના ચાહિએ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ સહીહ નહજ પર જમને ઔર સહીહ નહજ પર ચલનેકી તૌફીક નસીબ ફરમાએં.''

એક મર્તબા કોલંબો (શ્રીલંકા)મેં મશ્વરહ વાલી જમાઅતકો બડી તફસીલકે સાથ મશ્વરહ કે આદાબ ઔર મુખ્તલિફ પેહલૂ ઈસ તરહ સમઝાએ :–

''કામ કરનેવાલા અપને જઝબાતકો કુરબાન કરતે રહે ઔર મશ્વરહ કે તાબિઅ રહે તો ચલતા રહેગા. વરના ખતરહ હૈ કે હટ જાએગા. દીનકે બારેમેં દબનેસે દરવાઝે ખુલતે હૈં. ઐસે મૌકે પર નફસ યૂં કહતા હૈ કે નાક નીચી હો ગઈ, હાલાંકે જો દબતા હૈ અલ્લાહ તઆલા ઉસકો બુલંદ કરતે હૈં ઉસકો કોઈ નીચા નહીં કર સકતા. દીન કે કામ કરનેવાલોંકો અપનેકો છોટા બનાના ઔર નફસકો દબાના ઔર કિસી મલામત કરનેવાલેકી મલામતકી પરવાહ ન કરના ઝરૂરી હૈ. સબ કામ કરનેવાલે મશ્વરહમેં ખૈર જાને, ચાહે ઝાહિરમેં દુશ્વાર વ નામુમકિન હો, લેકિન ખુલે દિલસે મશ્વરહકે મુતાબિક કામમેં લગ

જાએ. મશ્વરહ કરને પર અલ્લાહ તઆલા રાહ દિખાતે હૈં. ના મુરાદ વ ખાઈબ વ ખાસિર (નુકસાન ઉઠાનેવાલા મહરૂમ) નહીં કરતે. મશ્વરેસે જો કામ કિયા જાએ ઉસમેં પશેમાની નહીં હોતી. મશ્વરહમેં સબ અહબાબ અમાનતદારી સે મશ્વરહ દે દે.

'અલ મુસ્તશારુ મુઅતમનુન'

આંખ દેખકર મશ્વરહ ન દે. અમીર સબકી રાય લેકર દિયાનતદારી કે સાથ ફૈસલા કરે ઔર સબ ખુલે દિમાગ સે માનેં. અમીરકી બાત માનનેકો હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામકી બાતકા માનના જાનો.

'મન અતાઅલ અમીર ફકદ અતાઅની'

(જિસને અમીરકી ઈતાઅત કી ઉસને મેરી ઈતાઅત કી) અમીરકે મશ્વરહકે માતહત ચલો ઔર અપને જઝબાતકો કુચલો. અમીર ભી ઈન્સાન હૈ ઉસસે ગલતી હો સકતી હૈ.

'મન રઆ મિન અમીરિહી શયઅન યકરહુ ફલ યસ્બિર'

ઔર ઉસ વકત ખુદાકી તરફ મુતવજ્જહ હો જાએ. અલ્લાહ તઆલા શરમેંસે ખૈર નિકાલ સકતા હૈ. રાસ્તા આસાન હૈ લેકિન અગર ગલત આ જાએ યા રાહત પસંદી આ જાએ તો ફિર મુશ્કિલ હૈ. અપને આપકો મશ્વરહકે મુતાબિક રખના હૈ, ઈજતિમાઈય્યત ઔર બંધન રહે, તોડ ન હો, હમારા કામ યહ હૈ કે માનકર ચલે. અગર હર એક અપને અપને મા–વજબ(ઝિમ્મેદારી)કો લેકર ચલે તો જોડ હોગા. અગર અમીર યૂં કહે કે ઉસને મેરી નહીં માની, ઔર મામૂર યૂં કહે કે મુઝે નહીં પૂછા, તો યહીં સે ઈફતિરાક (જુદાઈ) ઔર તોડ હો જાએગા. અમીરકા હક મા'મૂર પર હૈ, ઔર મા'મૂરકા હક અમીર પર હૈ. અગર હર શખ્સ અપને અપને હકકો અદા કરે ઔર દૂસરેકે ઝિમ્મે જો હક હૈ ઉસકો મઆફ કર દે તો જોડ હોગા ઔર અગર ઉસકા બર–અકસ હો કે અપના હક વુસૂલ કરનેકી તો બાત કરે ઔર દૂસરેકા હક અદા ન કરે તો તોડ હોગા.''[1]

---

[1] ૩૦, જુમાદલ ઉલા હિ.સન ૧૩૮૭, ૬, ડિસમ્બર ઈ.સન ૧૯૬૭ મેં કોલંબો, 'શ્રીલંકા' મેં મશ્વરહ કે મૌકે પર.

એક મોકે પર મશ્વરહમેં ઈખ્તિલાફે રાયકી વજહ બતલાતે હુએ ફરમાયા,

''એક ઈસ્તિશારહ (મશ્વરહ લેના) હૈ ઔર એક ઈસ્તિખારહ હૈ. અલ્લાહ કા ફઝલ હૈ કે જહાં સબ કામ કરનેવાલોંકી એક હી હૈ, લેકિન ઈખ્તિલાફ ઈસ વજહસે હોતા હૈ કે વુજૂહ મુખ્તલિફ હોતી હૈ.

કિસીકે સામને કોઈ વજહ હૈ ઔર કિસીકે સામને કોઈ વજહ હૈ. ઈસ લિએ અપની રાયકો એસા પાક ન સમઝો કે વહી હૈ, તાલીફે કલ્બ (દિલોંકા જોડના) ઔર કામકે તકાઝે, ઈન દોનોંકે દરમિયાન હમકો ચલના હૈ.''

૧૦, રજબ સન.હિ. ૧૩૯૧ (યકુમ સિતમ્બર ઈ.સન ૧૯૭૧)મેં મશ્વરહ વાલે અહબાબ જમા થે. તો ઉનકો મુખાતબ કરતે હુએ મશ્વરહ ઔર તાલીફે કલ્બ કે મુતઅલ્લિક યહ દો બાતેં ઈર્શાદ ફરમાઈ.

''મશ્વરહ મેં જો ઝિમ્મેદારી દે દી ગઈ હૈ ઉસકો પૂરા કરના ચાહિએ. અબ આદમી અપનેકો કમઝોર હી સમઝે તો જો તાકત હૈ વહ ભી નિકલ જાએગી. હાં આદમી કમઝોર હો ઔર અપની તાકતકે બકદ્ર કરે તો અલ્લાહ તઆલાકી તરફસે ઉસકી મદદ કી જાતી હૈ.

તાલીફે કલ્બ ભી એક ચીઝ હૈ. ઉસકી ભી એક હૈસિયત હૈ. હમ તાલીફે કલ્બ કે ઈસ હદ તક મા'મૂર હૈં કે કોઈ મુન્કિર ન હો. ઔર હુદૂદે શરીઅતકે અંદર રહતે હુએ હમ તાલીફે કલ્બકે કરનેવાલે બનેં.

મશ્વરહ મેં જો ફૈસલા હો વહ ખુદાએ પાક કા ધ્યાન કરતે હુએ ફૈસલા કરે, ક્યૂંકે જો શખ્સ ફૈસલા કરનેવાલા બના દિયા ગયા વહ તો ગોયા છુરી સે ઝબહ કરનેકે કાબિલ બના દિયા ગયા.''

એક મર્તબા રાયવંડ (પાકિસ્તાન)મેં વહાં કે ખવાસ મુકીમીન કો મશ્વરહ ઔર આદાબે મશ્વરહ કે બારેમેં ઈસ તરહ હિદાયાત ઈર્શાદ ફરમાઈ :-

''રસૂલે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકા ઈર્શાદે ગિરામી હૈ,

'મા ખાબ મનિસ્તખાર વમા નદિમ મનિસ્તશાર'

જો આદમી ઈસ્તખારહ કરતા હૈ વહ ના મુરાદ નહીં હોતા. ઔર જો મશ્વરહ કરતા હૈ, વહ નાદિમ નહીં હોતા.

ઈસ લિએ મશ્વરહ બહુત અહમ ચીઝ હૈ. સારે મિલકર બેઠે, રાય

મિલાએં હક તઆલા સીધી રાહ મરહમત ફરમા દેતે હૈ. મશ્વરહમેં એહતિમામ સે બૈઠેં. કિસીકી રાયકો કાટના યા તઅના દેના યા કિસીકી તહકીર કરના નહીં હૈ. ઔર નહીં કિસીકી રાય પર હસના હૈ. અલ્લાહ પાક હમેં મશ્વરહ કરનેકી ઔર ઉસકે આદાબકી રિઆયત કરનેકી તૌફીક મરહમત ફરમાએ. અપની રાય પર અળને, હટ કરને, જમનેસે મહફૂઝ ફરમાએં.

ખૈર અલ્લાહ પાક કી તરફસે આતી હૈ. હમેં એહતિમામ સે મશ્વરહ કરના હે, આદાબ કો મલહૂઝ રખના હૈ, ફિર ઈખ્લાસ કે સાથ અપની રાયકો બયાન કર દેના હૈ.

જો ફૈસલા હો જાએ ઉસ પર મુતમઈન હો જાએ. હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને હઝરત અબૂબક્ર વ ઉમર રદિયલ્લાહુ અન્હુમા કે બારેમેં ઈર્શાદ ફરમાયા થા કે તુમ દોનોં અગર કિસી બાત પર જમા હો જાઓગે તો મેં ઉસકે ખિલાફ નહીં કરૂંગા.

અપની રાય અગર કુબૂલ હો જાએ તો ડરે ઔર અગર કુબૂલ ન હો તો અલ્લાહ પાકકા શુક્ર અદા કરે, દોનોં હાલતોંમેં શુક્ર અદા કિયા જાએ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હમેં શરીઅતકે તમામ ઉસૂલોં પર કારબંદ હોનેકી તૌફીક મરહમત ફરમાએં. હમારે ઝિમ્મે કોશિશ ઔર ફિક્ર કરના હૈ. હમારી રાય કિસી ગર્ઝકી વજહસે ન હો, બલ્કે અલ્લાહકે દીનકો ઔર દીની મસ્લિહત કો સામને રખ કર રાય દેવે.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઈન આદાબસે મુઅદ્દબ ફરમાએ. શયતાન ઈન્સાનકા દુશ્મન હૈ. હર કામમેં અપની ટાંગ અળાનેકી કોશિશ કરતા હૈ. મશ્વરહ મેં ભી અપની રાય પર ઈસ્રાર કરતા હૈ, મુંહ પર ડાલતા હૈ, દૂસરેકી તહકીર પર ડાલતા હૈ. અલ્લાહ તઆલા હમેં મરાશિદે ઉમૂર (સમઝદારીવાલે કામોં)કી હિદાયત નસીબ ફરમાએ. ઔર સહીહ રાસ્તે પર ચલનેવાલા બનાએ.'' (આમીન)

ચુનાંચે એક મકતૂબમેં તહરીર ફરમાતે હૈં :–

''યહ દઅવતવાલી મેહનત અપને વુજૂદ, અહમ્મિય્યત ઔર ફઝીલત કે એ'તિબારસે બહુત ઉંચી મેહનત હૈ ઉસકો કરતે હુએ ઉસકે નહજ ઔર ઉસ્લૂબકી ભી હિફાઝત કરની હૈ તાકે ઉસમેં લગનેવાલે ભી ઔર આમ મુસલમાન ભી પૂરી તરહ મુસ્તફીદ હો રહે હોં, ઈસ મેહનત કે બહુત સે ઉસૂલ

વ આદાબમેં સે યહ ભી હૈ કે ઉસકે લિએ અલ્લાહકી રાહમેં નિકલનેવાલે મશ્વરહ ઔર કામકી ઝરૂરતકે એ'તિબારસે જાનોમાલ કો ખર્ચ કર રહે હોં, જૈસે ઈસ્લામકા મિઝાજ હૈ કે મુસલમાન અપનેકો અલ્લાહ ઔર અલ્લાહ કે રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે હવાલે કર દેં, ઔર અલ્લાહ ઔર ઉનકે રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી પૂરી પૂરી તાબેદારી કા સુબૂત દેં. ઐસે હી ઈસ દઅવતીવાલે કામકા ભી યહી મિઝાજ હૈ કે કામ કરનેવાલે અપને કો ઈસ કામકે હવાલે ઔર સુપુર્દ કર દેં, ઔર ફિર યહ કામ જહાં કી ઝરૂરતકા તકાઝા કરે વહાં ચલે જાએં.

અલ્લાહ પાક કામ કરનેવાલોંમેં ઈસકીવાલી સિફાતકો ઝિંદહ ફરમાકર ઉનસે પૂરી ઉમ્મત કે લિએ ઈસ્તિફાદહ કી સૂરત પૈદા ફરમાએં. આપકે પાસસે ૯, જૂન ઈ.સન ૧૯૮૦ કો યહાં આનેવાલે અહબાબ ઝરૂર તશરીફ લાવેં, અલબત્તહ ઉનકા યહ ઝહન બનાકર ભેજેં કે જહાં ઝરૂરત હો વહાંકે લિએ અપની જાન વ માલ કે ખર્ચકે સાથ તૈયાર હોં કે હમારે યહાં યહી અસલ હૈ. અલ્લાહ પાક આસાન ફરમાએં.''[1]

તબ્લીગી મરાકિઝમેં દઅવતી ફિક્ર પર ઝોર

દઅવત વ તબ્લીગ કે ઝરીએ હોનેવાલી ઈસ આલમી મેહનત કા ઝાહિરી નકશા ઔર તરીકએ કાર યહ હૈ કે મુલ્કોં ઔર ઈલાકોં મેં જાબજા (જગહ જગહ) મરાકિઝ કાઈમ હૈં, જિનકો તબ્લીગી મરકઝકે નામસે જાના–પેહચાના જાતા હે ઔર જહાં મરકઝ નહીં હૈ વહાં યહ કામ મકામી મસાજિદ કે ઝરીએ હોતા હૈ. હર મરકઝ મેં પુરાને ઔર દીની મિઝાજ રખનેવાલોં કી એક મુખ્તસર સી જમાઅત હોતી હૈ. જિસકો 'શૂરા'સે તા'બીર કિયા જાતા હે. યહી શૂરાવાલે અપને ઈલાકેકે કામકે ઝિમ્મેદાર હોતે હૈં ઔર ઈત્તિફાકે રાય સે ફૈસલા કરતે હૈં. કોઈ અહમ ગૈર મા'મૂલી મસ્અલહ હો યા કિસી મુઆમલેમેં ઈત્તિફાકે રાય ન હો, તો મરકઝ નિઝામુદ્દીન સે રુજૂઅ કરતે હૈં. હઝરત મૌલાનાને ઐસે મવાકિઅ પર બારહા (બાર બાર) ખુતૂત કે ઝરીએ તફસીલી હિદાયાત ઈરસાલ ફરમાઈં. કભી અહવાલ યા મકામકી નઝાકત કે પેશે નઝર મુન્તખબ વ તજરુબાકાર અફરાદ કો ભી ભેજ દિયા, તાકે વહ તમામ પેહલૂઓં સે વાકિફ હો કર સહીહ ઔર મુનાસિબ ફૈસલા કર દેં. ઈસ તરહ ગોયા દુન્યા ભરકે મરાકિઝે તબ્લીગ, મરકઝ નિઝામુદ્દીનસે વાબસ્તા ઔર મરબૂત (જુડે)રહતે હૈં.

---

[1] મકતૂબ બનામ ભાઈ સઈદુદ્દીન સાહિબ, નૂર મહલ, ભોપાલ.

હઝરત મૌલાનાકે દિલો–દિમાગમેં મરકઝ નિઝામુદ્દીનકી દઅવતી હૈસિયત વ શનાખ્તકા જિસ કદર ફિક્રો–ઇહતિમામ થા, ઉસી કદર ઉસ મરકઝ કી ભી હિફાઝત કા ફિક્ર વ ઇહતિમામ થા. જો દુન્યાકે આખરી મુલ્કમેં કાઈમ્ ઔર ઈન્તિહાઈ સિરે પર મૌજૂદ હૈ.

ઈસ ફિક્રો–ઇહતિમામ કી ખુદા મખલૂમ કિતની શાખેં ઔર કિતની લાઈનેં હઝરત મૌલાનાકે દિલો–દિમાગમેં રહતી થી.

મખલન્ મરાકિઝે તબ્લીગમેં માલિયાતકા બેજા ઈસ્તિઅમાલ ન હો, વહાં ઈસ્રાફ ઔર ફુઝૂલ ખર્ચી ન હો, ગૈર ઝરૂરી તઅમીરાત ન હો ઔર જિસ કદર ઝરૂરી હો વહ અસ્હાબે મશ્વરહ સે રાય ઔર મરકઝ નિઝામુદ્દીનસે ઈસ્તિસવાબ (સહીહ હોના માલૂમ કિએ)કે બગૈર ન હો. કામ કરનેવાલોંમેં કિસી કિસ્મકા ખલ્ફશાર ઔર ઈન્તિશાર ન હો ઔર કિસી ભી કિસ્મકી સિયાસત કા વહાં કોઈ અમલ દખલ ન હો.

અસ્બાબે ઝાહિરિય્યહ કે નકશોંમેં વુસ્અત ન હો, બલ્કે હર ચીઝ બ–કદ્રે ઝરૂરત હો ઔર ફિર ઝરૂરત ભી બહુત મહદૂદ હો, અગરાઝવાલોંકી આમેઝિશ ઈખ્લાસવાલોંકે સાથ ન હો. મુઆમલાત ઠીક હોં, મુઆશરત સહીહ હો.

સબકે અખ્લાક અખ્લાકે મુહમ્મદી અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામકા નમૂના ઔર અક્સ હો, ઝાહિરકી દુરૂસ્તી કે સાથ અપને બાતિનકી ઈસ્લાહ ઔર ઈજતિમાઈ આ'માલ કે સાથ અપને ઈન્ફિરાદી આ'માલ પર ભી ઝોર હો, યકસૂઈ હો, ઈખ્લાસ હો, ઔર કામકી લગન, ફિક્ર ઔર કુઢન હો. અનાનિયત, કિબ્ર, ખૂદ પસંદી ન હો, કિસીકો બઢાના ઔર કિસીકો ઘટાના ન હો, ઉજબ વ રિયા ઔર ખૂદ નુમાઈસે પૂરી પૂરી ઇહતિયાત હો, કામ કરનેવાલે અહબાબ અપની ઝાત પર મુતમઈન ઔર બેનિયાઝ હોં. કર ન બૈઠ રહે હોં. બલ્કે કુરબાનિયોંમેં ઔર આ'માલમેં બરાબર આગે બઢ રહે હોં. કામ છે (૬) નંબરકે દાઈરહમેં હો રહા હો. ઉસમેં કોઈ આમેઝિશ ઔર મિલાવટ ન હો રહી હો. અસ્હાબે સરવત અપને માલો–દૌલતકે બલબૂતે ઔર અબ્નાએ હુકૂમત (સત્તાધીશો) અપની સિયાસત કી બુન્યાદ પર ઈસમેં કોઈ નકબ ઝની ન કર રહે હોં.

મરકઝ દેહલીમેં રહતે હૂએ આપ ઈન તમામ જિહતોં ઔર લાઈનોંસે દુન્યાભર કે તમામ મરાકિઝે દઅવત વ તબ્લીગ કી મુસલસલ નિગહદાશ્ત વ નિગરાની ફરમાતે રહતે થે. ઔર જબ મુલ્ક વ બૈરૂને મુલ્કકે મરાકિઝે તબ્લીગમેં (જિસકા સિલસિલા પૂરે સાલ હી ચલતા રહતા થા) તશરીફ લે જાતે તો બડે ઇહતિમામસે વહાં કે ખવાસસે મુલાકાત ફરમાતે. અહલે શૂરાકો જમા કરકે ઈનહી મઝકૂરહ ખુતૂત પર

બવી જામિઅ ઓર મુઅસ્સિર હિદાયાત દેતે. કિસી શખ્સકે મુતઅલ્લિક કોઈ ગૈર મઅમૂલી બાત યા કોઈ બેઉસૂલી ઓર બેઉનવાની મઅલૂમ હોતી તો તન્હાઈમેં બુલાકર ઉસકો નસીહત વ ફહમાઈશ ફરમાતે, યા ખિતાબે આમકે ઝરીએ ઈસ્લાહ ફરમાતે.

હઝરત મૌલાનાકી તબીઅત વ હિમ્મત જબ તક મા'મૂલકે મુતાબિક રહી, પાબંદીકે સાથ મરકઝ નિઝામુદ્દીનકે તમામ મુકીમીન ઓર મદ્રસા કાશિફુલ ઉલૂમકે અસાતિઝહ વ તલબા કો મહીનેમેં એક મર્તબા બળે ઇહતિમામ કે સાથ ઈફહામો તફહીમ ફરમાતે થે. યહ મજલિસ ગો મુકીમીને મરકઝ ઓર તલબ–એ–કાશિફુલ ઉલૂમ કે લિએ હોતી થી. લેકિન શિર્કત વહ તમામ ખવાસ ભી કરતે થે જો બાહરસે આએ હૂએ હોતે. ઈસ લિએ બાત સબકો પહુંચતી ઓર તમામ મરાકિઝ કે ઝિમ્મેદાર ઉસસે નફા ઓર ફાઈદહ ઉઠાતે થે.

યહાં ઉમૂમી નફા' ઓર ફાઈદે કે લિએ એસી હી ચંદ મજલિસોંકે ઈર્શાદાત પેશ કિએ જાતે હૈં. ઈન ઈર્શાદાત વ ફરમૂદાત સે જિસ તરહ દઅવતી કામકી નઝાકતેં સામને આતી હૈં, ઈસી તરહ મરકઝ નિઝામુદ્દીન કી ચહાર દીવારીકી કદરો–કીમત ઓર ઉસમેં કિસીભી હોનેવાલી બેઉસૂલી વ બેઉન્વાની પર ગૈબી પકળ ઓર જઝા વ સઝાકે ભી વાઝિહ ઈશારાત મિલતે હૈં. અઆઝનલ્લાહુ મિન્હુ. (અલ્લાહ પનાહમેં રખે).

એક મર્તબાકી મજલિસમેં અપને જઝબાત પર કાબૂ રખને, લોગોંકી કળવી કસેલી ઝેલને ઓર અપને તવાઝુઅ વ આજિઝી પૈદા કરનેકી ઝરૂરત પર ઝોર દેતે હૂએ ફરમાયા :–

> ''અગર હમ જૈસે નિકમ્મોં સે યહ કામ બિગળા તો હમ કહીં કે ન રહેંગે. સિર્ફ ઝેલના ઓર અપને જઝબાતકો કાબૂમેં રખના હૈ. અગર જઝબાતમેં રહે યા દૂસરેકી ન ઝેલી તો બેળા ગર્ક હો જાએગા. ખુદાને સત્તારી કર રખી હૈ. અગર ઝાહિર ફરમા દે તો દુન્યા વ આખિરતમેં કહીં ઠિકાના ન રહે. બળે હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહિ ફરમાયા કરતે થે કે યહાં કા બિગળા હુવા ફિર ઉસકા કહીં ઠિકાના નહીં, અપને બારેમેં ફૈસલા કરો કે અપને જઝબાતકો કાબૂમેં રખકર છોટા બનકર રહના હૈ. હમારી નિસ્બત ઓર કાબિલિયત કુછ નહીં હૈ. જો અપને કો કાબિલ જાનતા હૈ વહ ઉસકે નાકાબિલ હોનેકી દલીલ હૈ. અલ્લાહ હર એકકે દિલ ઓર સીનેકો દેખતા હૈ. અમલી કોતાહી બહુત દૂર તક મુઆફ હો જાતી હૈ. લેકિન કલ્બી છોટીસી કોતાહી કો પકળ લેતે હૈં. હદીષે પાક મેં,

'વઈન ઝના વઈન સરક'

મેં અમલી કમઝોરી પર મુઆફી બતલાઈ હૈ, લેકિન દિલકે બારેમેં ઝરાસે કિબ્ર વાલેકો જન્નતમેં ન જાના ફરમાયા હૈ. અગર ઈન્સાન અપની નિગાહમેં બળા બન જાએ તો દૂસરોંકી નિગાહમેં છોટા બન જાતા હૈ. મુઝે ઈસ બાતકા દર્દ હૈ કે હમારે યહાં કે રહનેવાલે સાથી અપને આપકો મુહતાજ નહીં જાનતે. યહ બળે ખતરેકી બાત હૈ. મુસ્તગની (બેપરવાહ) બન જાના ઔર અપને ઉપર મુતમઈન હો જાના, યહ ખતરેકી ઘંટી હૈ. અપની ઝાત કે મિટાને કી કોશિશ હર શખ્સકે લિએ ઝરૂરી હૈ. અગર હમ સહીહ દસ્તૂર પર રહે તો ખુદા ભી દસ્તૂર પર રહેગા ઔર અગર હમારી તરફસે કોઈ બેઉન્વાની હૂઈ તો અલ્લાહ ભી દસ્તૂર બદલ દેગે ઔર અગર ગૌર કરોગે તો સારા મુઆમલા નિય્યત પર આ કર ઠેહર જાએગા.''

મરકઝ નિઝામુદ્દીન કી આલમી હૈષિયત યહાં કે મુકીમીન વ ખવાસ કી ઈમ્તિયાઝી નૌઈય્યત ઔર ફિર ઈસ હૈષિયત ઔર નૌઈય્યત સે પૈદા હોનેવાલે ઈન્તિહાઈ લતીફ વ બારીક અષરાત વ ષમરાત કો એક મર્તબા બળે મઝબૂત લબો–લહજેમેં ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :

''અલ્લાહને અપને ફઝલો કરમસે કામકી યહ એક સૂરત ઝાહિર ફરમાઈ હૈ જિસકે અષરાત દુનિયામેં ઝાહિર હો રહે હૈં. સબ જાનતે હૈં કે યહ કામ ઈસ જગહ સે ચલ રહા હૈ ઔર યહ કામકા કલ્બ (દિલ) હૈ.

ઈસ જગહકો આ કર સબ દેખતે હૈં. ઔર જિસને નહીં દેખા વહ દેખનેકી તમન્ના કરતા હૈ. ઔર હમ ભી દઅવત દેતે હૈં કે આઓ, મરકઝ દેખો. અગર મરકઝ સહીહ ચલ રહા હૈ તો પૂરે આલમમેં કામ સહીહ ચલેગા. ઝવાત (ઝાતોં) ઔર અશખાસ (શખ્સોં)કી તરફ હમારી દઅવત નહીં હૈ. બલ્કે કામકી તરફ હમારી દઅવત હૈ.

સારી દુન્યાવાલે ઈસ કામમેં ઈસ જગહકો કલ્બ જાનતે હૈં ઔર તુમ લોગ ભી ઈસ જગહમેં કલ્બકા દરજા રખતે હો, તુમ્હારી ખૂબિયાં યા અક્સ વહ સબ આનેવાલે દેખતે હૈં. જિન ચીઝોંકી તરફ દઅવત દેકર બુલાયા જા રહા હૈ વહ ચીઝેં આનેવાલા ખૂદ યહાં દેખે તો ઉસકો સમઝાને કી ઝરૂરત નહીં હૈ. આંખવાલા તો ખૂદ દેખ લેતા હૈ. ઝાહિરી અલ્ફાઝ ઔર સૂરતકા લોગ ઉતના અષર નહીં લેતે જિતના આંખોં દેખીકા અષર લેતે હૈં. હમારા સુધાર યા બિગાળ સિર્ફ હમારી ઝાતોંસે મુતઅલ્લિક નહીં, બલ્કે પૂરે આલમસે

મુતઅલ્લિક હૈ. લિહાઝા ઝિમ્મેદારી બહુત આતી હૈ. ઈસી વજહ સે ફુકહાને લિખા હૈ કે મુકતદા કે લિએ બા'ઝ મર્તબા જાઈઝ ચીઝેં કરના ભી મુનાસિબ નહીં હોતા. મુકતદાકો ઉમૂમકો દેખકર ઝિંદગી બસર કરની પળેગી. અગર અપની નફસાનિય્યત શખ્સિય્યત ઝાતિયાત કો દેખેગા તો યહીં સે બિગાળ શુરૂઅ હો જાએગા. ઔર ફિર દુન્યા સિર્ફ હમકો નાલાઈક કહેગી. લેકિન અગર હમારી નાલાઈકી કે સાથ સાથ કામ પર કોઈ હરફ આયા તો યહ ઝિયાદહ ખતરનાક હૈ. હુબ્બે જાહ સિર્ફ કુર્સી પર બૈઠના હી નહી હૈ, બલ્કે યહ ભી હૈ કુ મેરી બાત ઔર મેરી રાય ચલી યા નહીં ચલી. ઔર મેરી બાતકો કોન કિતના માનતા હૈ. યહ હુબ્બે જાહ સબસે આખિર મેં નિકલતી હૈ ઔર ઉસકી જળેં બહુત ગેહરી હોતી હૈં ઔર ઉસકે નિકલનેકે બા'દ હી ફનાઈય્યત શુરૂઅ હો જાતી હૈ. અપનાઈય્યત નિકલકર ખુદાકી ઝાતકે સાથ તઅલ્લુક કાઈમ હો જાએ. બસ ઈસીકા નામ નિસ્બત હૈ.

આખરી દમ તક ઈસ હુબ્બે જાહસે નજાત મિલ જાએ તો કામયાબ હૈ. સારે મુજાહદોં ઔર રિયાઝતોંકે બા'દ અગર અપને ઉપર ઈત્મીનાન હો ગયા તો કદમ ફિસલ જાએંગે. બસ ખાતિમેકા એઅતિબાર હૈ.

હઝરત ઈમામ અબૂ હનીફા રહ.ને ફરમાયા હૈ કે ઈમાનકા મુઆમલા આખિરમેં હોતા હૈ, ચાહે સારી ઝિંદગી અચ્છી ગુઝરી હો. ઔર બા'ઝ બેઉન્વાનિયોં પર આખિરમેં ઈમાન ભી સલ્બ હો જાતા હૈ. લિહાઝા મૌતસે પેહલે ઈતમીનાન નહીં કરના ચાહિએ.''

એક મર્તબા મરકઝ નિઝામુદ્દીનકી આલમી ઔર બયનલ્ અકવામી (આંતરરાષ્ટ્રીય) હૈષિયત ઔર ઈસ ચહાર દીવારીમેં હોનેવાલી કિસી ભી બેઉસૂલીકી ખતરનાકી કો ઈન અલ્ફાઝમેં બયાન ફરમાયા :

''હમારે યહાં આલમી નૌઈય્યત હૈ. અગર અપની ઝાતકો કુરબાન કિયા તો આલમી સવાબ હૈ ઔર અગર સિર્ફ અપની ઝાતકી વજહસે કામ પર અસર પળા તો ફિર આલમી વબાલ હૈ. યહાં હર આનેવાલા દેખતે હી જાન લે કે યહ કામ હૈ. તબ્લીગ, તદરીસ, મતબખમેં ખાના પકાને વાલે સબકે સમઝનેકી યહ બાત હૈ કે હમ સબ એક હી મશીનકે પુર્ઝે હૈં. યહ સબ આપસમેં જુળેં તો હી ચલ સકતે હૈં. અલગ-અલગ હોંગે તો નહીં ચલ સકેંગે. અલ્લાહકા કિસીસે કોઈ રિશ્તા તઅલ્લુક યા ઝાતી નિસ્બત નહીં હૈ. ઉસકે બનાએ હૂએ કવાનીન વ ઝવાબિત પર ચલના હી નિસ્બત હૈ. અબ્દિય્યતકી લાઈન પર ચલેંગે તો અલ્લાહ ભી કહેગા કે યહ મેરા બંદહ હૈ.

વહ આલિમુ મા–ફિસ્સુદૂર (સીનેકી બાતોંકો જાનનેવાલા) હૈ, અગર હમ યહ ઠાન લેં કે હમારી ઝાતકી કોઈ હૈસિયત નહીં હૈ, બલ્કે કામકી નિસ્બત પર હમ યહાં હૈ તો યહ નિય્યત હમકો અલ્લાહકે યહાં સે બહુત કુછ દિલવાએગી.

યહાંકા રહના કોઈ હંસી ખેલ નહીં હૈ. અગર મિલેગા તો બહુત ઝિયાદહ મિલેગા ઔર અગર પકળ હોગી તો બહુત ઝિયાદહ હોગી. હર બાત દો રૂખી હૈ. એક રૂખી નહીં હૈ. દિલવાનેવાલી ભી હૈ ઔર પકળવાનેવાલી ભી હૈ. હમેં અપને બારેમેં બહુત ડરતે રહના ચાહિએ.

દિલમેં બિઠા લો કે મુઆમલા ખુદાકે સાથ હૈ, કિસી મખ્લૂકકે સાથ નહીં હૈ. વહ સબકો દેખતા હૈ બેનિયાઝ હૈ જિસકો જબ ચાહે ધકકા દે દે.

وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ [ઔર ન ધોકા દે તુમકો અલ્લાહકે નામસે વહ દગાબાઝ.](લુકમાન–૩૩)

અલ્લાહકો કિસીકી હાજત નહીં, પઢને–પઢાનેવાલે, ખાના પકાનેવાલે, ઈન્તિઝામ વ તબ્લીગ વાલે સબ મસ્જિદકે કામમેં શરીક હોં, યહી અસ્લ કામ હૈ. અલ્લાહ હમેં ઉન બદબખ્તોંમેં ન ફરમાએ કે જિનસે દીનમેં નફે કે બજાએ નુકસાન પહુંચે.''

એક મર્તબા મરકઝ નિઝામુદ્દીનકી સાલિમિય્યત ઔર ઉસકી ચહાર દીવારીમેં ઈજતિમાઈય્યત કી અહમિયત પર ભરપૂર અંદાઝસે ઝોર ડાલતે હુએ ફરમાયા :

''હમારે યહાં એક કામ હો રહા હૈ ઔર વહ ઈન્ફિરાદી ઔર શખ્સી નહીં હૈ. બલ્કે ઈજતિમાઈ હૈ ઔર ઈજતિમાઈ ઔર ઈન્ફિરાદી કામોંમેં બહુત ફર્ક હૈ. ઈજતિમાઈ કામકા ફાઈદહ ઈજતિમાઈ તૌર પર દેખા જાતા હૈ. ઔર ઈન્ફિરાદી કામમેં અપના ફાઈદહ મલહૂઝ રખા જાતા હૈ.

મૈં સહારનપૂર હઝરત શૈખકે યહાં ગયા થા. વહાં પર હઝરત શૈખ અબ્દુલ કાદિર જીલાની રહ. કે મવાઈઝ સુનાએ જા રહે થે.

ઓહો ! ઐસે ઐસે હાલાત કે લોગ ઉસમેં મહ્વ હો જાએં. અલીમિયાં ભી થે. મૈંને કહા કે યહ કોઈ બઈદ બાત નહીં હૈ. ઈન્ફિરાદી કામ કરનેવાલોંકો યહ અહવાલ આને હી ચાહિએ.

લેકિન ઈજતિમાઈ કામ અલગ નોઈય્યત રખતે હૈં. મુઝ પર તો એક ઝમાનેમેં સૂફિયાએ કે અહવાલ ઔર ઈસ કામકે અહવાલ બહુત ખુલે, ઈસ લિએ મુઝે તો કોઈ ઈશ્કાલ નહીં રહા.

હમારી ફિક્ર ઈજતિમાઈ હો ઔર હમ અપને આપકો જોબ રહે હો ઔર કુરબાની દે રહે હો. જો જિતના કુરબાન હોતા જાએગા ઉસકા ઉતના હી બેળા પાર હોગા. ઔર અગર ઈજતિમાઈ ઝિમ્મેદારિયોંકો પસે પુશ્ત ડાલ કર શખ્સી બાતકો દેખતા રહા તો હો સકતા હૈ ખુદા કે યહાં ઉસકી પૂછ હો જાએ ઔર અગર ભાઈ યહાં રહતે હૂએ કિસીકે બસકી ઈજતિમાઈ ઝિંદગી ન હો તો ફિર ઈન્ફિરાદી ઝિંદગી કહીં ઔર જા કર ગુઝારે.

વરના યહ ખિયાનત કી બાત હૈ. યહાં બળે-બળે તાજિર દેખને આતે હૈં. એક તાજિર કી મેરે પાસ રિવાયત પહુંચી હૈ કે હમ તો ખૂબ પરખતે હૈં તો યહાં લોગ ઐસે હી નહીં આ જાતે, આંખોં પર પટ્ટી બાંધકર, બલ્કે પરખતે હૈં ઔર ખૂબ પરખતે હૈં.

ભાઈ ! અલ્લાહને એક કામ દે રખ્ખા હૈ. ઈસકે હુકૂક ભી હમ પર આઈદ હોતે હૈં. હમ ઝરા ઝરાસી બાતોંમેં ઈજતિમાઈય્યતકો ખો દેતે હૈં. ઈજતિમાઈય્યતકા બળા ખ્યાલ રખના ચાહિએ. બસ, 'મૈં' નિકલ જાએ તો સબ આસાન હો જાએ. નહીં તો સબ બેકાર હૈ. ઔર જો શખ્સ 'મૈં' પર આ જાએ તો 'મૈં' કે ગલે પર છુરી. ઔર યહ છુરી અલ્લાહકી તરફસે ચલતી હૈ. તકબ્બુરવાલા જન્નતમેં નહીં જાએગા. જબ તક કે 'મૈં' પર છુરી ન ચલ જાએ. ઔર અગર 'મૈં' 'મૈં' કરતા રહા તો બકરા ભી 'મૈં''મૈં' કરતા હૈ. ઔર ઉસ પર છુરી ચલતી રહતી હૈ.''

એક મજલિસમેં ફરમાએ જાનેવાલે ઝેલકે યહ ચંદ જુમ્લે ઈબ્રત વ મવઈઝત ઔર નસીહત હાસિલ કરનેવાલોંકે લિએ બહુત કાફી હૈં,❶

ફરમાયા :

''યહાં વાલોંકો ઈજતિમાઈ ફિક્ર ઔર ઈજતિમાઈ ઝિમ્મેદારિયોંકા એહસાસ રખના ઝરૂરી હૈ.

વરના બા'ઝ વકત અલ્લાહ તઆલા મખ્ખીકી તરહ નિકાલકર ફેંક દેતે હૈં. ફિર રોતા હૈ કે કયા હૂવા. હમારે ઈજતિમાઈ કામમેં જો જિતના જુળેગા ઔર જિતની ઊંચી ઝિમ્મેદારિયોંકો ઓળ્હેગા ઉતની હી ઉસકી તરકકી

---

❶ ૧૪, જુમાદલ ઉલા હિ.સન ૧૩૮૭, ૨૦, અગસ્ટ ઈ.સન ૧૯૬૭ મેં શ્રીલંકા રવાના હોને સે કબ્લ અસાતિઝહ વ મુકીમીને મરકઝ સે ખિતાબ.

હોગી. ઔર જો હટેગા ઔર યકસૂ હોતા જાએગા કહીં ઐસા ન હો કે અલ્લાહ તઆલા ઉસકો મખ્ખીકી તરહ નિકાલ દે, ઔર યહ અપને મુંહ મિયાં મિઠ્ઠુ તઅરીફ કરતા રહ જાએ. ખુદા ઉસકો વહીં સે ગિરાએગા. ચાહે જોનસા મકામ હાસિલ કર લિયા હો, ખુદાકે યહાં ઝાહિર કો નહીં દેખા, બલ્કે અંદરકો દેખા જાતા હૈ. ચાહે ઝાહિર મેં મુબલ્લિગ ઔર દાઈ બના રહે.''

એક મર્તબા પાકિસ્તાનકા સફર દરપેશ થા. રવાનગી સે થોળી દેર કબ્લ (પેહલે) મુકીમીને મરકઝકો જમા ફરમા કર સુન્નત પર અમલ ઔર ઉસકી તાકીદ વ ઇહતિમામ પર દર્જે ઝૈલ કલિમાત ફરમાએ :

''દેખો ! અલ્લાહકા કિસીકે સાથ નસબ નહીં હૈ. અલ્લાહકે યહાં કીમત હૈ કુરબાન હોને ઔર નિષાર હોનેકી, ઔર વહ ભી ઐસે નહીં કે જિસ તરહ ચાહે કરે, બલ્કે હુઝૂર અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકે પર હો. ઉલમાએ કિરામને લિખા હૈ કે બળીસે બળી ચીઝ હુઝૂરે પાક સલલલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકેવાલી છોટી ચીઝ કે મુકાબલેમેં ભી કુછ નહીં હૈ. શૈખ શરફુદ્દીન ઔર હઝરત મુજદ્દિદે અલ્ફે સાની રહમતુલ્લાહિ અલયહિને તો યહાં તક ફરમાયા હૈ કે હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે ઝમાનેમેં જો ચીઝ નહીં થી ઔર અબ હૈ તો વહ નૂર નહીં, ઝુલ્મત હૈ. ઉનહોંને ઈસકી મિષાલેં ભી દી હૈં. મગર મૈં ડરકે મારે નહીં કહતા કે પતા નહીં, કે કયા કહેંગે.

હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી સુન્નતોં પર જો જિતના કુરબાન હોગા ઉસ કો ઈતના મિલેગા કે ઉસકા અંદાઝા નહીં કર સકતા. આજ હમારી આંખોં પર પર્દહ પળા હુવા હૈ ઔર હમ દેખનેકો તૈયાર નહીં હૈં.

મેરે અઝીઝો ઔર દોસ્તો ! યહ દઅવત જો દી જા રહી હૈ, યહ હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકોં પર ડાલને કે લિએ ખુદાકે સાથકા મુઆમલા હૈ. વહાં હમ અપની અય્યારી ઔર ચાલબાઝી સે કામ નહીં નિકાલ સકતે, હમ અગર અપને બારેમેં મુતફક્કિર (ફિકરમંદ) રહેં ઔર અપને બારેમેં છાનબીન કરતે રહેં તો અગર મૌત તક ભી ખુદાએ પાક હિદાયત પર ડાલ દે તો કામયાબ હૈં.''[1]

---

[1] શા'બાન ૧૩૯૦ હિજરીસન મુતાબિક ૯ અકતૂબર, ૧૯૬૭ ઈસવીસન મેં પાકિસ્તાન રવાનગી કે વકત ખિતાબ.

એક દૂસરી મજલિસમેં નફસકી સરકશી વ અનાનિય્યત, ઉજ્બ, ખૂદપસંદી ઔર અપનેસે બેફિક્રીકે મુહીબ (હૈબતનાક) ખતરાત સે આગાહ કરતે હૂએ ફરમાતે હૈં :

''જબ લોગ હમારે હાથકો બોસહ દેતે હૈં તો યહ હમારે નફસકે મોટા હોનેકા ઝરીઆ હો જાતા હૈ. ભાઈયો ! અપને આપકો સમઝાઓ. જો લોગ ઈસ દઅવત કે કામમેં લગ રહે હૈં વહ અપને આપકો બળા મત સમઝે, બલ્કે યહ દેખેં કે હમ હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકા તરીકા સમઝકર લગ રહે હૈં યા નહીં. હર વહ અમલ જિસમેં ખુદાકી નિસ્બત નહીં હૈ, ચાહે વહ કિતના હી બળા નઝર આએ લેકિન ખોલ હી ખોલ હૈ.

જબ તરીક–એ–રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સમઝકર ચલ રહે હોં તો ફિર તકબ્બુર ઔર બળાઈ કૈસી ? અલ્લાહને હમેં એક મૌકા દે રખા હૈ ઔર વહ ઝરીં મૌકા હૈ. અગર હમને યહાં (મરકઝમેં) રહ કર અપની ફિક્ર ન કી તો યહાં કી શયતાનિય્યત ભી બળી હૈ. રાસ્તા અગર ડાકૂઓંવાલા હોતા હૈ તો બહુત ચોકન્ના રહના પળતા હૈ. યહ દઅવતવાલા રાસ્તા બહુત ઊંચા હૈ, લેકિન અગર ફિક્ર ન કી, તો ચોર ડાકૂ હમારી માયા લે ઉળેંગે.

શબો–રોઝ આ'માલકી ટોહમેં રહના ઝરૂરી હૈ. અગર આ'માલમેં શયતાન કી આમેઝિશ રહતી હૈ તો વહ આ'માલ કુછ ભી નહીં હૈ. હમ અપને ઉપર બહુત મુતમઈન હૈં યહ ઠીક નહીં હૈ. ખુદાસે માંગતે રહના, ડરતે રહના ઔર ડરનેકે સાથ સાથ ચલતે રહના ઝરૂરી હૈ. યહાં પર પળ્હનેવાલે ઔર રહનેવાલે બહુત ખતરેમેં હૈં. અગર ફિક્ર રખી તો અલ્લાહકે યહાં સે બહુત પાએંગે. બસ ભાઈ ! અપનેકો છોટા સમઝોગે તો ઠીક હૈ. જબ આદમી અપને આપકો *'હમ ચૂં મન દીગરે નેસ્ત'* સમઝતા હૈ તો ફિર વહ *'હમ ચૂં મન ડગરે નેસ્ત'* હો જાતા હૈ. જો આદમી ઝાહિરકે એઅતિબારસે દુન્યામેં મશગૂલ હો ઔર અપનેકો કમ સમઝે તો યહ ઉસ આદમી સે અચ્છા હૈ, જો દીનમેં લગા હુવા હો, મગર અપનેકો કુછ સમઝે. ખુદાએ પાકકે યહાં આજિઝી ઔર મસ્કનત હી ચલતી હૈ. વહાં 'મૈં પના' નહીં ચલતા.''

ઐસી હી એક મજલિસકી ગુફતગૂ મૌલાના અહમદ લાટ સાહિબ ઈસ તરહ નકલ કરતે હૈં :

એક મર્તબા બંગલેવાલી મસ્જિદકે મુકીમીનકો હઝરતજી રહ.ને જમા કરકે બાત શુરૂઅ ફરમાઈ, ઔર કહા કે :

''ભાઈ કુસૂરવાર તો હમ સબ હૈ.''

યહ કેહ કર ઈતના રોએ કે હિચકિયાં બંધ ગઈ ઔર ફિર કાફી દેર કે બા'દ યહ ફરમાયા કે :

''હમમેંસે કોઈ ઈસકા દા'વા નહીં કર સકતા કે હમ તબ્લીગ કા હક અદા કર રહે હૈં. બસ અસલ યહ હૈ કે કામ કરનેવાલોંકે દિલ અંદરસે જુળે હોંગે તો અલ્લાહ પાક હમારે ઉયૂબ પર પરદહ ડાલ દેંગે. ઔર અગર કામ કરનેવાલોં કે દિલ અંદરસે જુળે હૂએ નહીં હૈં તો કામ હો રહા હો, સહીહ નહજ કે સાથ હો રહા હો, બલ્કે ઈખ્લાસ કે સાથ ભી હો રહા હો તબ ભી તુમ્હારી મેહનત નતીજા–ખૈઝ ન હોગી.''

ચંદ સફહાત કબ્લ યહ લિખા જા ચુકા હૈ કે હઝરત મૌલાના મરકઝ દેહલીમેં રહતે હૂએ દુન્યાભરકે મરાકિઝે દઅવત વ તબ્લીગ કી મુસલસલ નિગેહદાશ્ત વ નિગરાની ફરમાતે થે ઔર અગર ઝરૂરત પળતી, તો ખતકે ઝરીએ તફસીલી હિદાયાત ઈરસાલ ફરમાતે થે. ઝૈલમેં હઝરત મૌલાના કે ઐસે હી ચંદ મકાતિબ (ખુતૂત) કે ઈક્તિબાસાત (અહમ હિસ્સે) પેશ કિએ જાતે હૈં, જો આપને મુખ્તલિફ મમાલિક (મુલ્કોં)મેં કાઈમ મરાકિઝે તબ્લીગકે ઝિમ્મહદાર અહબાબ કો ઈરસાલ ફરમાએ, એક મુલ્કમેં કામકે ઝિમ્મહદાર અહબાબકો માલિયાતકી લાઈન સે એક જામિઅ ઔર ઉમૂમી નસીહત ઈસ તરહ તહરીર ફરમાતે હૈં :

''ઈસ કામકી બુન્યાદ યહ હૈ કે હર આદમી જાની વ માલી કુરબાની સે ચલે. એક આદમી શુરૂઅમેં કુરબાનીસે ઉઠતા હૈ. ઉસમેં ઈખ્લાસ ઔર તવક્કુલ કી સિફાત બળહતી જા રહી હૈં. અબ ઈસ પર કિસીને માલ ઈસ તરહ ખર્ચ કરના શુરૂઅ કિયા હૈ, ઉસમેં સે યહ સિફાત નિકલકર ઈસ્રાફ ઔર સવાલકી ખરાબીમેં મુબ્તલા હો ગયા. જબ ભી ઉસકી તશ્કીલ હો તો બજાએ દુઆ કે લિએ ઈલ્હાહો ઝારી કે, લોગોંકી તરફ ઉસકા ખ્યાલ જાને લગા. યહ ઉસકે યકીન વ ઈખ્લાસ વ તવક્કુલ કી માયા થોળા સા માલ દેકર ખત્મ કર દી ગઈ. યહ ઉસકે સાથ હમદર્દી ન હૂઈ. (ઈસ તરહ) તકરીર, તશ્કીલ, તઅલીમ સારે કામ બેજાન હો જાતે હૈં ઔર ઈસ અંદાઝ કે આદમી કે હાથોં કામ ભી ઈસ ગલત યકીનકી બુન્યાદ પર ઉઠતા હૈ તો હર કામ કરનેવાલેકા ઝહન યહી બનતા હૈ (જિસકી વજહસે) માલદારોંકો તરગીબ દેની પળતી હૈ. વહ શુરૂઅ મેં ખૂશદિલીસે માલ લગાતે હૈં, લેકિન જબ બાર બાર યહી મુઆમલા હોતા હૈ તો ગેર મહસૂસ તરીકે પર ઉનકી તબીઅત કામસે હટને લગતી હૈ,

દેનેવાલે ઔર લેનેવાલે દોનોં અપની નહજસે હટ જાતે હૈં. કામકી સાખ્ત એસી ડાલી જાએ કે હર આદમી અપને કારોબાર ઔર ઘરેલૂ મશાગિલ સે સાલાના ચાર માહ યા કમોબેશ વકત કરકે અપની જાનોમાલ સે બારી બારી નિકલતા રહે. ઉસમેં દિકકત તો હોગી, લેકિન કામકા નહજ સહીહ રહેગા.

ઈસ ઝહન કે બનનેકે બા'દ બિલા તલબ કોઈ આદમી જો ખૂદ ભી જાન લગા રહા હો, વહ ખૂદ હી અગર કિસી મુનાસિબ મૌકે પર માલ લગા દે તો ઉસમેં ગુંજાઈશ નિકલ સકતી હૈ. ઔર અચાનક બગૈર કિસી ખ્યાલકે કભી-કભાર કિસી કમ ખર્ચ વાલેકો બહુત હિકમત સે દેનેકી ગુંજાઈશ નિકલ સકતી હૈ. ઈસ સારી બાતસે મઅલૂમ હુવા કે માલિયાત કા મુઆમલા બહુત નાઝુક હૈ, જો જાનીમાલી કુરબાનીકે બગૈર કાબૂ મેં નહીં આ સકતા.''[1]

એક દૂસરે મુલ્કકે ઝિમ્મહદાર અહબાબ કે નામ લિખે જાનેવાલે મકતૂબકા એક ઈકિતબાસ :

''જિસ કદર ઉસૂલોં કે મુતાબિક કામ કરનેવાલે ઉઠેંગે ઔર ઉઠનેવાલે ઉસૂલ પર પકેંગે ઔર નિય્યતોંકી સફાઈકે સાથ ઔર કામમેં યકસૂઈ કી સિફત કે સાથ એ'તિદાલમેં રહ કર મુન્હમિક હોંગે, ઈન્તિહાઈ અલ્લાહ તઆલાકી જાનિબસે રહમતોંકે શુયૂઅ (ફેલૂને) ઔર હુમૂમ વ ગુમૂમ (ફિક્રો ઔર ગમો)કે દૂર હોનેકી સૂરતેં પૈદા હોંગી, ઉતને હી અબવાબે હિદાયત (હિદાયતકે દરવાઝે) કે ખુલને ઔર અબવાબે ઝલાલત (ગુમરાહી કે દરવાઝે) કે બંદ હોનેકી શકલેં ઝાહિર હોંગી. દર હકીકત યહ મુબારક કામ આસાન ભી હૈ ઔર દુશ્વાર ભી હૈ, સહલ ભી હૈ ઔર નાઝુક ભી હૈ, મઅમૂલીસે મઅમૂલી મુસલમાનકે લિએ ઉસકા કરના આસાન હૈ. ઔર બડે સે બડે ફાઝિલકે લિએ ઉસમેં લગના મુશ્કિલ હૈ. યહ રાસ્તા દુઆઓંસે ખુલતા હૈ, આહો-ઝારી, દિલકી ગરમી ઔર જિગર કે સોઝ ઔર જાનકી ખપત ઔર માલકે ખર્ચ, રઝાએ ઈલાહીકી તલબસે બહુત હી ઝિયાદહ કુર્બે ઈલાહીકા ઝરીઆ બન જાતા હૈ ઔર લાખોં ઈન્સાનોંકી સીધી રાહ દિખાનેકા બહુત કરીબી ઔર આ'લા સબબ બન જાતા હૈ. અલ્લાહ તઆલા હમ સબકી ગલતિયોં ઔર કોતાહિયોંકો મુઆફ ફરમાએં.''

એક દૂર દરાઝ મુલ્કમેં દઅવતી અહબાબ ઔર મજલિસે શૂરા કે હઝરાત કો

---

[1] અતિય્યએ મકતૂબ જનાબ ભાઈ અસ્લમ નાગપૂરી.

આપસી ઈત્તિફાક ઔર ઈત્તિહાદ કી તરફ મુતવજ્જહ કરકે અપની ખામિયોં, કોતાહિયોં પર નિગાહ રખને ઔર મશ્વરહ કે સાથ સહીહ નહજ પર મિલજુલ કર ચલનેકી તરગીબ દેતે હુએ ઝૈલકા તવીલ મકતૂબ બલે નાસિહાના વ મુશ્ફિકાના અંદાઝમેં તહરીર ફરમાયા :

બંગલેવાલી મસ્જિદ

૫, રમઝાનુલ મુબારક હિજરીસન, ૧૪૦૫
૨૪, મઈ, ઈસવીસન, ૧૯૮૫

મુકર્રમીન વ મુહતરમીને બંદહ અહબાબે શૂરા.

'વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરઝા.'

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ

આપ હઝરાત કે ખુતૂતસે અહવાલ વ કારગુઝારી મઅલૂમ હુઈ, અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ દીનકી મુબારક મેહનતકી નિસબત પર કી જાનેવાલી તમામ કોશિશોંકો અપને લિએ ખાલિસ ફરમાએ. સહીહ નહજ પર ઉસૂલોંકે સાથ અપને અંદર સિફાતે દઅવત કો બઢાતે હૂએ ચલતે રહનેકી તૌફીક નસીબ ફરમાએ ઔર ઈસ્તિકામત કી દૌલત સે ભી માલામાલ ફરમાએ.

મેરે દોસ્તો ! આપ દેખ રહે હૈં કે દુન્યાકી કામયાબી ઔર તરક્કી કે લિએ એક ભીળકી ભીળ હૈ, જો હમા–તન ઉસકે ખ્યાલે ખામમેં ફિક્રમંદ નઝર આતી હૈ. અપની મતલબ બરારીકે લિએ કિસ દરજા ખૂશ અખ્લાકી સે કામ લિયા જાતા હૈ. દૂસરોંકી ખૂશામદેં કી જાતી હૈ. ગર્ઝ યહ કે જિસ સૂરતસે ભી અપના કામ બતના નઝર આએ, ઉસકો કામમેં લાયા જાતા હૈ. દૂસરોંકે સામને ઝલીલ હોના પળે તો ઉસસે ભી દરેગ નહીં હોતા.

દૂસરી તરફ કુછ અફરાદ નઝર આતે હૈં. જો દીનકી સરસબઝીકે લિએ, કિસી દર્જા ફિક્રમંદ માઅલૂમ હોતે હૈં. લેકિન ઈસ કામકો ઐસા નહીં સમઝા જાતા જૈસાકે એક આદમી અપની દુન્યવી ગર્ઝકે લિએ ફિક્રમંદ હોતા હૈ. શાદિયોંકે મૌકે પર દેખા જાતા હૈ કે લોગ અપને રુઠે હૂએ અઝીઝોંકો મનાનેમેં હર મુમકિન તદબીર સે કામ લેતે હૈં. ઔર આખિર કાર અપને મકસદમેં કામયાબ હો જાતે હૈં, લેકિન દીનકી મહેનતકો ઈતના દર્જા નહીં દિયા જાતા. ઔર ઉસકે લિએ વહ તદાબીર ઈખ્તિયાર નહીં કી જાતી. જિનસે રુઠે હૂએ ભાઈ મન જાએં. ઔર કરીબ હો જાએં. ઔર મિલજુલકર દીનકી સરબુલંદી કે લિએ ફિક્રમંદ હો જાએં. કૌનસા

બંદહ ઐસા હૈ જિસસે ગલતી ઔર કભી કોતાહી નહીં હોતી. લેકિન હમેં દૂસરોંકી ખૂબિયોં ઔર અપની કમિયોંકો સામને રખકર ચલનેકી મશ્ક કરની હૈ. જો અલ્લાહ તઆલા કે લિએ તવાઝુઅ ઈખ્તિયાર કરતા હૈ અલ્લાહ તઆલા ઉસે ઊંચા ઉઠા દેતે હૈ.

દઅવતકી ઈસ મુબારક વ આલી મેહનતમેં લગના મહઝ અલ્લાહ તઆલાકી ખૂશનૂદી ઔર રઝાકે લિએ હો. અપની બળાઈ ઔર ઈકિતદાર કો સામને ન રખા જાએ. અગર ઈન આલી આ'માલ મેં ગર્ઝ આ ગઈ તો બળે બળે અમલ ભી બાતિલ ઔર બેકાર હો જાતે હૈં. ઉસૂલસે કામકા હોના નિહાયત હી ઝરૂરી હૈ, લેકિન અહમ ઉસૂલ યહ હૈ કે કામ કરનેવાલોં મેં જોબ હો ઔર મેહનત બબ્હ રહી હો. ઈસી જમાઅતકે સાથ અલ્લાહ તઆલાકી મદદ હોતી હૈ ઔર અગર યહ સિફાત બાકી ન રહેં તો જમાઅતમેં ખોખલાપન આ જાતા હૈ ઔર ઉસકી મેહનત બેજાન હો કર રહ જાતી હૈ.

આદમી અપની નિય્યત પર મુતમઈન હો કર ન બૈઠ જાએ, બલ્કે હર વક્ત ફિક્રમંદ રહે કે ઉસકે અંદર કોઈ બિગાળ તો પૈદા નહીં હો રહા હૈ ? દીનકે કામમેં બિગાળ લાનેકે લિએ શયતાન કા બળા હરબા હૈ કે વહ બા–હમી ઈખ્તિલાફ પૈદા કર દે.

હમેં યહ કામ કૌમિયત કો સામને રખ કર નહીં કરના હૈ. અપની કૌમ વ બિરાદરી કા આદમી ગલત કરતા હૈ તો હમેં ઉસકી હિમાયત નહીં કરની, બલ્કે હકકા સાથ દેના હૈ, ખ્વાહ હક દૂસરી બિરાદરીવાલોંકે સાથ હી કયૂં ન હો ઔર ઉસકી મશ્ક ઉસ વક્ત આસાન હૈ, જબ અપને માહોલ સે દૂર રહ કર અચ્છે માહોલમેં એક મો'અૂતદ બિહી (નોંધપાત્ર) વક્ત લગતા હૈ.

તજરુબા યહ હૈ કે જબ કોઈ ફર્દ યા ફરીક અપની કમીકા એઅતિરાફ કરનેવાલા બન જાતા હૈ તો નફસિય્યાતી તોર પર દૂસરે પર ભી નદામત આતી હૈ ઔર વહ ભી જુબનેમેં હી કામયાબી સમઝને લગતા હૈ.

બા–હમી સલાહ–મશ્વરહ સે કામ કરતે રહેં. શૂરાકે અહબાબ અપને મશ્વરોંમેં દઅવત કે કામ કરનેવાલે ફિક્રમંદ સમઝદાર સાથિયોંકો ભી અપને સાથ શરીક કર લિયા કરેં, તાકે કામ કરનેવાલે સાથિયોંકી સલાહિય્યતેં ઉભરેં, આગે બળ્હનેકે જઝબાત બનેં ઔર કામકી સમઝ હર એક મેં પૈદા હો. ફૈસલા શૂરા કે હઝરાત કરેંગે. અગર કિસી બાતમેં આપસમેં રાયોંકા ઈખ્તિલાફ હો તો યહાં લિખકર મઅલૂમ કર લિયા કરેં.

આપ મુઠ્ઠીભર અહબાબ હૈં, જિનકે ઉપર પૂરે મુલ્કમેં કામકે સહીહ નહજ

પર ચલનેકી ઝિમ્મેદારી હૈ. અગર મઅમૂલી મઅમૂલી બાતોંકી વજહ સે દિલ ફટ જાયેંગે તો ફિર ઈતની બળી ઝિમ્મેદારી કો કિસ સૂરતસે અદા કર સકેંગે ?

હર મહીનેમેં સારે શૂરાવાલે મિલકર યહાં ખત લિખેં કે કામ કિસ અંદાઝસે હો રહા હૈ. મશ્વરહ તો સારે ફિક્રમંદ અહબાબસે લિયા જાએ, હાં ! અલબત્તા ફૈસલા દેનેમેં અહલે શૂરા હોં. સબકી રાયોંકે બા'દ ફૈસલા આસાન હોતા હૈ. શૂરાવાલે જબ ફૈસલા કરને બૈઠેં તો રોઝ મર્રહ કી બાતોંમેં ઝિયાદહ પરેશાની નહીં હોતી. જિસકો ભી ફૈસલા દેને કે લિયે મુતઅય્યન કરે તો ઉસકે લિએ આસાન હૈ, લેકિન બા'ઝ અહમ ઉમૂર ઐસે હોતે હૈં કે ઉસમેં ભી અગર સારે અહલે શૂરા મુત્તફિક હોં તો અલ્લાહ બરકત કરે. કામ કરે, લેકિન અગર આપસમેં રાયોંમેં ઈખ્તિલાફ હો તો યહાં પર વહ રાય લિખે. સિર્ફ ઈતના ઉસમેં લિખના કાફી હોગા કે બા'ઝ કી યહ રાય હૈ, બા'ઝકી યહ હૈ, લેકિન હર રાય કે સાથ વુજૂહાત ઝરૂર હોં તો યહાં પર સોચકર તય કરના આસાન હોગા. અલ્લાહ ભરપૂર મદદ કરે, દુઆઓંકા ભી ઈહતિમામ હો. હમ ભી દુઆ કરતે હૈં.

બકલમ,
બશીર અહમદ
ગુફિરલહૂ

ફકત વસ્સલામ
મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન
ગુફિરલહૂ

અમરીકામેં દઅવતી અમલકા આગાઝ હઝરત મૌલાના કે દૌરે ઈમારતમેં હુવા ઔર ઉસમેં વુસ્અત ઔર કુશાદગી કી રાહ ઉસ વકત ખુલી જબ આપને વહાં કે (ઔર બ–કૌલે ખૂદ અમરીકાકી કસ–મપુર્સ ઝમીનકે) સફર ફરમાએ. ઝૈલમેં આપકા દઅવતી વ ઈમાની કદ્રોં પર મુશતમિલ એક ગિરામીનામા પેશ કિયા જાતા હૈ, જિસમેં કામકા તર્ઝ વ ઉસૂલ ભી હૈ, ઈમાન કી દઅવત વ ચાશની ભી હૈ ઔર વહ્દતે ઉમ્મતકા દર્સો પૈગામ ભી હૈ :

''મુકર્રમ બંદહ અબ્દુર્રહમાન ખાન સાહિબ વ અહબાબ ફિલ્લાહ,

'વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરઝા'

અસ્સલામુ અલયકુમ વરહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.

આપકા મકતૂબ ર, જૂનકા લિખા હુવા મૌસૂલ હો કર કાશિફે અહવાલ હુવા. ટોરન્ટોમેં અહબાબકે મશ્વરેકી નિસ્બત પર જમા હોને ઔર અમરીકામેં દઅવતકી આલી મેહનત સે મુતઅલ્લિક બહુત સે ઉમૂર તય કિએ જાનેકી ખબર બાઈસે મસર્રત

હુઈ. જો બાતેં ઉસમેં તય હુઈ હૈં, અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઉનમેં બરકત ફરમાએ ઔર આફિયત કે સાથ અમલ કી તૌફીક ભી નસીબ ફરમાએ.

કામ કરનેવાલે ઝિમ્મહદાર ફિક્રમંદ સાથિયોંકા અકતુબરમેં વહાં આનેકા અઝમ વ ઈરાદા મઅલૂમ હો કર ભી ખુશી હુઈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ મુબારક ફરમાએ.

આનેવાલે જૂલાઈકે ઈજતિમાઅ કે બારેમેં તફસીલી મશ્વરહ ઔર ઈજતિમાઅ સે પેહલે કી મેહનત કે લિએ અભી સે ફિક્ર વ સઈ ઔર જમાઅતોંકી નકલો હરકત કી ખબર ભી બાઈપે મસર્રત હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઈસ ઈજતિમાઅ કો બહુત કામયાબ ફરમાએ, સિફાતે કુબૂલિયત સે નવાઝે ઔર હર જગહ મસ્જિદવાર જમાઅતોંકી તરતીબ દઅવતકે મકામી આમાલકે કિયામ વ ઈસ્તિહકામ ઔર દૂરો-દેરકે લિએ ઝિયાદહસે ઝિયાદહ જમાઅતોંકી રાહે ખુદામેં નિકલનેકા ઝરીઆ ફરમાએ.

ભાઈ અફઝલ સાહિબકી જમાઅત ઔર ઈંગ્લેન્ડ વગૈરહ સે આનેવાલી દીગર જમાઅતોંકી ખબર વ કારગુઝારીસે ખુશી હુઈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ આપ સબ હઝરાતકી મસાઈ (કોશિશોં)કો કુબૂલ ફરમાકર ઉનમેં બરકત ભી નસીબ ફરમાએ. બંદહ દુઆગો હૈ.

અહબાબે શૂરાકે ખુતૂત મિલતે રહે, જિનસે વકતન્ ફ વકતન્ હાલાતકા ઈલ્મ હોતા રહા. અહવાલ વ કારગુઝારી લિખતે રહેં. અલ્લાહ પાક તુમ્હારી મદદ ફરમાએ.

મેરે અઝીઝો ! અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને આપ હઝરાતકો દીનકી મુબારક વ આલી મેહનતકા જો વસીઅ વ અરીઝ મૈદાન અમરીકામેં અતા ફરમા રખ્ખા હૈ. કમહી કિસી દૂસરે મુલ્કવાલોંકો નસીબ હૈ. દુન્યાકે મુખ્તલિફ મમાલિક વ કબાઈલ ઔર મુખ્તલિફ રંગો-નસ્લ કે લોગ બ-યક વકત વહાં મૌજૂદ હૈં. દઅવત કી યહ મુબારક વ આલી મેહનત અપની સહીહ તરતીબ પર વહાં ચલ પડે તો અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કી ઝાતે આલીસે ઉમ્મીદ હૈ કે જિન જિન મુલ્કોંકે લોગ વહાં આબાદ હૈં ઉનમેં સે હર એક દીનકા દાઈ ઔર ખાદિમ બન કર અપને અપને મુલ્કકી નુમાઈંદગીકા હક અદા કર સકતા હૈ ઔર ઈસ તરહ અમરીકાસે પૂરી દુન્યામેં આપ હઝરાત કી મેહનતકે અષરાત આમ હો સકતે હૈં.

હઝરત રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને મુખ્તલિફ કબાઈલ વ તબકાત કે ઈમાનલાનેવાલે સહાબ-એ-કિરામ કો જિનમેં અરબોંકે અલાવહ રૂમકે સુહૈબ ભી થે, ફારિસ કે સલમાન (રદિ.) ભી ઔર હબ્શા કે બિલાલ (રદિ.)ભી ઉન સબકો મદીના મુનવ્વરહમેં મસ્જિદે નબવી કે મુબારક વ નૂરાની આ'માલકે

અંદર મશગૂલ ફરમાકર મુખ્તલિફુલ મિઝાજ વત્તબાઇઅ, મુખ્તલિફુલ ખ્યાલ વલ આદાત અફરાદકી ઐસી તઅલીમો–તરબિયત ફરમાઈ થી કે વહ અપને તમામ તર જિન્સી વ નસલી ઔર ઈલાકાઈ વ કબાઈલી ઈખ્તિલાફાત કે બાવજૂદ એક વહ્દતે ઉમ્મત બન કર ઐસે ઉભરેં કે જહાં જહાં ભી ઉનકી દઅવત વ મેહનત કે અષરાત પહુંચે ઈન્સાનિયત કે મુખ્તલિફ તબકાત અપને અપને જાહિલી તઅલ્લુકાત વ રવાબિત કો તોળ તોળ કર ઉનકે સાથ આ કર જૂળતે ચલે ગએ. ઉનમેં અરબી ભી થે, અજમી ભી થે, ગોરે ભી થે ઔર કાલે ભી, હર મુલ્ક વ ઝબાનવાલે થે, મગર સબ મિલકર વહ એક ઉમ્મત થે જિનકે દરમિયાન સિવાએ તકવાકે કોઈ ઔર ફર્ક વ ઈમ્તિયાઝ કરનેવાલા આમિલ ન થા, યહ આપસમેં એક જિસ્મ કે મુખ્તલિફ અજ્ઝાઅ્ કી તરહ સે થે કે :

'ઈઝશ્તકા મિન્હા ઉઝવુન ય–ત–દા–આ બહૂ
સાઈરુલ જ–સ–દિ બિસ્સહરિ વલ હુમ્મા'

ઔર ઉનકી મિષાલ એક સીસા પિલાઈ હૂઈ દીવાર જૈસી થી કે જિસકી હર ઈંટ આપસમેં એક દૂસરેકો થામે ઔર જોળે હૂએ રહતી હૈ.

હઝરાતે સહાબએ કિરામકી ઈસ ઈજતિમાઈય્યતકી બરકતથી કે યહ જહાં ઔર જિસ તરહ ભી નિકલ ગએ કુલૂબે ઈન્સાનિય્યહ ઉનકી તરફ ખીંચતે ચલે ગએ ઔર કૌમોંકી કૌમેં દીનમેં દાખિલ હો કર એક ઉમ્મત બનતી ચલી ગઈ.

હઝરાતે સહાબએ કિરામ (રદિ.)મેં ઉમ્મતપનેકી યહ સિફત ઔર ઉનકા યહ ઈજતિમાઈ કુલૂબ નતીજા થા, ઉનકે ઈજતિમાએ ફિક્રકા, કે ઉનમેંસે હર એકને હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમવાલે ફિક્રકો અપના ફિક્ર બના લિયા થા ઔર ફિક્રકી યહ વહ્દત ઉનમેં પૈદા હૂઈ થી. મસ્જિદે નબવીવાલે મુબારક વ નૂરાની આ'માલકે ઈશ્તિગાલ વ ઇહતિમામ સે.

અબ દો બારહ યહ ઉમ્મત ફિર અપને ઈસી મકામ પર લૌટ આએ, ઈસકે લિએ હમેં અપની મસાજિદકો આ'માલે મસાજિદસે આબાદ કરતે હુએ સો ફી સદ કલિમા–ગો ભાઈયોંકો ઈન આ'માલમેં મશગૂલ કરાનેકી મેહનતમેં જાન ખપાના હૈ.

ખુદા કરેકે આપ હઝરાત ઉસકે લિએ અપને અઝાઈમ ઔર હોસલોંકો બુલંદ રખતે હૂએ યહ તય કર લેં કે હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમવાલે ફિક્રકો અપના ફિક્ર બનાકર ઔર દીનકી મુબારક વ આલી મેહનતકો અપના મકસદે હયાત બનાકર પૂરી ઈન્સાનિયતમેં ઈસકી કોશિશ કરની હૈ ઔર ઈસ પર દુન્યાવલોંસે હમેં કુછ નહીં લેના હૈ, બલ્કે આખિરતમેં ઈસ મુબારક વ આલી અંબિયાઈ મેહનત

પર અલ્લાહ રબ્બુલ આલમીન કી તરફસે જો બે ઈન્તહા ઈન્આમાત વ દરજાત મિલનેવાલે હૈં ઉનકા પૂરા પૂરા યકીન દિલમેં જમાતે હૂએ ઔર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કી ઝાતે આલીસે ઉનકી પૂરી ઉમ્મીદ રખતે હૂએ આગે બઢ્હ રહે હો.

અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ આપ હઝરાતકી મદદ ફરમાએ, આસાન ફરમાએ બંદહ દુઆગો હૈ.''

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન ગુફિરલહૂ
(૨૩, જૂન ઈસવીસન ૧૯૮૬)

જર્મનીમેં કામ કરનેવાલે મરકઝકે અહબાબકો હઝરત મૌલાનાને જિસ મુશફિકાના વ હમદર્દાના અંદાઝમેં કુછ રહનુમા ઉસૂલ ઔર બુન્યાદી હિદાયાત તહરીરી શકલમેં ઈરસાલ ફરમાએ, ઉનકો ભી યહાં પેશ કિયા જાતા હે :

''મુહતરમી વ મુકર્રમી

'વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરઝા'

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકતુલ્લાહ

આપકા ખત મુઅર્રખહ ૧૦, ડિસમ્બર ઈસવીસન ૧૯૮૬ મિલા. જર્મનીકી કારગુઝારી બાઈસે મસર્રત હૂઈ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ અપને ફઝલસે કુબૂલ ફરમાએ ઔર ઝિયાદહ કે લિએ તૌફીક ફરમાએ. અલ્લાહ કા બેહદ ઈહસાનો–કરમ હૈ કે, ઉસને ફિત્ના વ ફસાદ કે ઈસ દૌરમેં દઅવતકી મુબારક વ અઝીમ મેહનત કો અઝ સરે નવ ઝિંદહ ફરમા કર ઉમ્મતકે હર ફર્દકી ઈસ્લાહ કી સૂરતેં આમ ફરમા દી. ઉસે જિતની દર્દોફિક્ર વ ઈસ્તિકામત કે સાથ કિયા જાએગા ઉતની હી અલ્લાહ અપને ફઝલસે હિદાયત અતા ફરમાએંગે ઔર અમનો–ચેન વ સુકૂન આમ હોગા. યહ મસ્જિદવાલે આ'માલ (દઅવત, તઅલીમ ઈબાદત વ ખિદમત) જિન્હેં નૂરાની આ'માલ ભી કહતે હૈં, બ–તદરીજ (ધીરે ધીરે) ઈન્ફિરાદી ઔર ઈજતિમાઈ હાલાતકો નૂરાની બનાએંગે. સભી અહબાબ સે ઈસ્તિદઆ (દુઆકી ગુઝારિશ) હૈ.

અપની કુરબાનિયોંકી મિકદાર બ–તદરીજ બઢ્હાએં ઔર ઈન્તિહાઈ દર્દોફિક્ર વ આજિઝીકે સાથ અપની ઝાતસે દઅવત કે ઈન્ફિરાદી ઔર ઈજતિમાઈ આ'માલકો ઈહતિમામ સે કરતે રહનેકી સઈ ફરમાએ ઔર સાથ સાથ દુઆ વ ઈસ્તિગ્ફાર કા ભી ઈહતિમામ રહે. અલ્લાહ સે દુઆ હૈ કે સભી સાથિયોંકો બા–જમાઅત નમાઝ, નવાફિલ કા ઈહતિમામ, ઝિક્રો–તિલાવતકા રોઝાના ઈહતિમામ,

મસ્જિદકી ફઝાઈલકી તઅલીમ, ઔર ઘરકી ફઝાઈલ કી તઅલીમમેં અપની ઝાતસે શિર્કત, રોઝાના ઢાઈ ઘંટે ફારિગ કરકે ખુસૂસી મુલાકાતેં, હર માહ તીન દિન નિકલનેકા ઇહતિમામ ઔર હર સાલ ચિલ્લા, તીન ચિલ્લા નિકલકર મુલ્ક વ બૈરૂનમેં મેહનત કરનેકી તૌફીક અતા ફરમાએ. મસ્જિદવાર જમાઅતેં બનાનેકી ભી ફિક્ર હો કે હર મસ્જિદમેં ઐસી જમાઅત બન જાએ. જિસકે અહબાબ ઈસ હલ્કેકે એક એક ફર્દકી ફિક્ર કરનેવાલે હોં, તાકે કોઈ મહરૂમ ન રહે. સબકી દુન્યાકી ઝિંદગી અલ્લાહકી રઝાકો મલહૂઝ રખકર ગુઝર રહી હો, અલ્લાહ આપ લોગોં કો સબકે લિએ બાઈષે રહમત ફરમાએ.''

એક ઐસે મુલ્કમેં જહાં ઈસાઈય્યત અપની ભરપૂર માદ્દી કુવ્વતકે સાથ હમ્લાઆવર હૈ, કામ કરનેવાલે અહબાબ ઔર ઈસ મુલ્કકી મરકઝી શૂરાકો ઝૈલકા ગિરામીનામા તહરીર ફરમાકર ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ સે કામ કરનેકી તરગીબ ઈસ તરહ દેતે હૈં :

''મુકર્રમીન વ મુહતરમીન અહબાબે શૂરા

'વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરઝા'

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકતુલ્લાહ

ભાઈ મુહમ્મદ ઔર ભાઈ યહ્યા સે આપકે યહાંકે હાલાત મઅલૂમ હો કર મસર્રત હૂઈ. મઅલૂમ હુવા કે આપ સબ અહબાબને યહ તય કિયા હૈ કે સબ મુજતમિઅ હોકર મશ્વરહ સે કામ કરેંગે અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઈસ ફૈસલેમેં ખૈર ફરમાએં, બરકત ફરમાએં. બરકત ઈજતિમાઅ ઔર ઈત્તિહાદમેં હૈ, તશત્તુત ઔર ઈફતિરાકમેં કમઝોરી આતી હૈ ઔર હવા ઉખડ જાતી હૈ. કુર્આને પાકમેં હૈ :

'વલા તનાઝઊ ફ-તફશલૂ વ તઝહબુ રીહુકુમ'

ઔર શયતાનકા બહુત મોઅસ્સિર હરબા ઈફતિરાક (જુદાઈ) ઔર ઈખ્તિલાફ (તોડ) હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ તુમ્હારી ઔર હમારી ઔર પૂરે આલમમેં કામ કરનેવાલોંકી ઈફતિરાક (જુદાઈ) ઔર ઈન્તિશાર સે હિફાઝત ફરમાએં. ઔર ઈત્તિહાદ વ ઈજતિમાઅ મુકદ્દર ફરમાકર ઈસ દઅવતવાલે કામકો પૂરે આલમમેં ફરોગ (તરક્કી) નસીબ ફરમાએ. ઔર ઉસકે ઝરીએ દીનકે હર શોઅબેકો ઝિંદહ ફરમાએં.

ઔર ઈખ્લાસ વ લિલ્લાહિય્યત નસીબ ફરમાએ ઔર અગરાઝે નફસાનિય્યહ સે હિફાઝત ફરમાએ. સબ દોસ્તોંસે સલામે મસ્નૂન. દુઆઓંકા ઇહતિમામ રખેં.

ઔર આપસમેં ઈકરામ વ ઈહતિરામ કા બહુત લિહાઝ રખેં.''

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન ગુફિરલહૂ
બકલમ,
મુહમ્મદ શાહિદ ગુફિરલહૂ
૨૨, જનવરી, ઈસવીસન ૧૯૯૪

એક મુલ્કકે કામ કરનેવાલે અહબાબમેં બા'ઝ મુઆમલાતમેં ઈખ્તિલાફે રાય હુવા, નીઝ અસ્હાબે મશ્વરહ ભી મુખ્તલિફુર્રાય હો ગએ.

હઝરત મૌલાનાકે ઈલ્મમેં જબ ઉસકી તફસીલાત આઈ તો ઝૈલકા ગિરામીનામા લિખકર ઉનકો ઈખ્લાસ ઔર ઈત્તિફાક કી હુરૂફે તહજ્જીકે એઅતિબારસે તરતીબ કાઈમ ફરમાઈ.

ગિરામીનામા કી નકલ યહ હૈ.

''મુકર્રમીન વ મુહતરમીને બંદહ,

'વફ્ફકનલ્લાહુ વ ઈય્યાકુમ લિમા યુહિબ્બુ વ યરઝા
વ જઅલ આખિરતના ખયરમ્ મિનલ ઉલા.'

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ

આપ હઝરાત કે યહાંકે હાલાત મઅલૂમ હોતે રહે, જિસકી બિના પર યહ તય કિયા ગયા કે બંગલાદેશ તશરીફ લે આવેં, જિસમેં રૂ બ રૂ બાત હો જાએ.

ટેલીફોન ઔર ફેકસ સે ગુફતગૂ હોના મુશ્કિલ હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને તુમ લોગોંસે કામકી એક દાગબેલ (બુન્યાદ) ડાલી હૈ, જો એક ઈબ્તિદાઈ સૂરત હૈ. ઈબ્તિદામેં જિસ તરહ કામ કિયા જાતા થા, વહી સૂરત મુનાસિબ મઅલૂમ હોતી હૈ કે કોઈ મુસ્તકિલ ફૈસલ ન હો. બલ્કે કામ કરનેવાલે વહ અહબાબ જો હફતે કે દો ગશ્ત ઔર તીન દિન માહવાર લગા રહે હોં, જબ વહ કિસી મશ્વરહ કે લિએ બૈઠેં તો વકતી તૌર પર કિસીકો ફૈસલ મુકર્રર કર લેં. ઔર હુરૂફે તહજ્જીકે એઅતિબારસે ફૈસલ બનાયા જાએ. તાકે સહૂલત સે ફૈસલ કા તઅય્યુન હો જાએ. ફૈસલ બનાનેમેં ઝિયાદહ વકત ખર્ચ ન હો. કામ જો હૈ મેહનત, ઈખ્લાસ ઔર બા–હમી ઈત્તિફાક કે સાથ હી ચલ સકતા હૈ.

અગર સબ ઈત્તિફાક વ ઈત્તિહાદ કે સાથ કોશિશ ઔર મેહનત કરતે રહેંગે, તો અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ જો મુકલ્લિબુલ કુલૂબ હૈં વહ દિલોંકો પલટતે રહેંગે. કયા અજબ હૈ કે તુમ્હારી મેહનત ઔર કોશિશ ઈસકા ઝરીઆ બન જાએ.

ફકત વસ્સલામ

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન ગુફિર લહૂ

૮, જનવરી ઈસવીસન ૧૯૯૫

ઈલ્મ ઔર ઉલમાકી અહમ્મિય્યત ઔર ઉનકા મકામ

હઝરત મૌલાના ચૂંકે ખૂદ એક બળી ઈલ્મી દર્સગાહ જામિઅહ મઝાહિરે ઉલૂમ સહારનપૂર કે ફારિગ થે. ઔર ફિર દર્સો–તદરીસમેં ભી ઉમ્રકા એક બળા હિસ્સા ગુઝરા, ઈસ લિએ તમામ ઉમ્ર ઉલમા, તલબા ઔર મદારિસે દીનિય્યહસે આપકા બહુત કરીબી રાબિતહ ઔર રિશ્તહ રહા. દીનકી જો ખિદમત મદારિસે અરબિય્યહ કે ઝરીએ હો રહી હૈ ઉસસે આપ ન સિર્ફ વાકિફ, બલ્કે ઉસકે મુઅતરિફ ઔર મદ્દાહ થે. ઔર સમઝતે થે કે જૈસે જૈસે દીનકી યહ મેહનત ઔર દઅવત બઢ્હેગી, મદરસોં ઔર મકતબોંમેં ઈઝાફા હોગા.

મૌલાના મુહમ્મદ યાકૂબ સાહિબ સહારનપૂરી (રહ.) આપકા ઈસી સિલસિલહકા એક મલફૂઝ ઈસ તરહ નકલ કરતે હૈં કે :

> "જબ અલ્લાહકે દીનકી મેહનત હોતી હૈ તો અલ્લાહ દીન કે તમામ શોઅબોંકો વુજૂદમેં લાતે હૈં, મદરસે બઢ્હેંગે, મકતબ બઢ્હેંગે. હાલાંકે હમ મદરસા બનાનેકી દઅવત નહીં દે રહે હૈં, લેકિન ઈસ અમલકે ઝરીએ તમામ શોઅબોંકો ઝિંદગી મિલ રહી હૈ."

ઈસ કરીબી રાબિતહ વ રિશ્તહ કી બિના પર આપ હમેશા કામ કરનેવાલે અહબાબ વ રુફકાઅકો અહલે ઈલ્મકે અદબ વ એહતિરામકી તાકીદ ઔર ઉનકે ઝરીએ હોનેવાલી ઈલ્મી દીની ખિદમત કે એહતિરામ ઔર ઉસકે એઅતિરાફ કી તલકીન ફરમાયા કરતે થે. ચુનાંચે એક મૌકે પર મદારિસે અરબિય્યહ કે તઅલ્લુક સે ખવાસ કે મજમે'કો ઈસ તરહ મશવરહ દિયા કે :

> "અરબી મદારિસકા મસ્અલહ એક અહમ ઔર નાઝુક મસ્અલહ હૈ. વહ એક દીની કામમેં લગે હૂએ હૈં. વહ અગર હમારી તરફ મુતવજ્જેહ ન

હોં તો હમારે દિલમેં અગર કોઈ બાત ઉનકે ખિલાફ બૈઠ જાએ તો યહ બહુત સખ્ત બાત હૈ. એક મર્તબા એક મુફતી સાહિબ યહાં મરકઝમેં આએ. ઉનસે મૈંને કહા, યહાં આતે રહા કરો. ઉન્હોંને કહા, યહાં હમારા કયા કામ હૈ ? મૈંને કહા, કામ યહ હૈ કે યહ દેખતે રહો કે હમારા કામ શરીઅતકે ખિલાફ તો નહીં હૈ.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! મદારિસ આહિસ્તા આહિસ્તા આ રહે હૈં. અગર કોઈ બાત ઉનકી તરફસે હો તો ઝેલો ઔર બરદાશ્ત કરો. ઉન પર ઝોર દેનેકા બિલકુલ ઈરાદહ ન કરો, બલ્કે ઈકરામ વ ઇહતિરામકા મુઆમલા હો. સલીકેકે સાથ ઉનસે બાત કરો, કયૂંકે સહીહ બાત ભી અગર બેઢંગે તરીકેસે કી જાએ, તો વહી ઝગડેકા સબબ બન જાતી હૈ. હમારા કામ તો દઅવત દેના ઔર ઝહન બનાના હૈ.''

એક મર્તબા દઅવત વ તબ્લીગ ઔર મદારિસે અરબિય્યહમેં બા–હમ રબ્ત વ તઅલ્લુક ઔર એક કો દૂસરેસે તકવિયત વ નફઅ પહુંચનેકો ઈન અલ્ફાઝમેં બયાન ફરમાયા :

''તઅલીમ દો તરહ કી હોતી હૈ. એક તો ખુસૂસી તઅલીમ હૈ. ખુસૂસી તઅલીમ વહ હૈ જો મદરસોંમેં પઢાઈ જાતી હૈ. જિન લોગોં મેં દીનકે ઈલ્મકો હાસિલ કરનેકી તલબ હોતી હૈ વહી ઈન મદરસોંમેં આતે હૈં. દૂસરે વહ યહ દઅવત વ તબ્લીગ હૈ. જિનકો દીનકે ઈલ્મકો હાસિલ કરનેકી તલબ નહીં હૈ ઉનમેં જાકર દીનકી મેહનત કરના, તાકે ઉનકે અંદર તલબ પૈદા હો. યહ ઉમૂમી તઅલીમ ઈસ ખુસૂસી તઅલીમસે ઝિયાદહ ઝરૂરી હૈ. ઈસ લિએ કે જબ ઉમૂમી તઅલીમ કી ફિઝા બનેગી તો ઉસકા અસર ખુસૂસી તઅલીમ પર ભી પડેગા ઔર ઉમૂમી તઅલીમ સે ખુસૂસી તઅલીમ ઝિંદહ હોગી. ઈસ લિએ મદરસેવાલોંકો તઅલીમકે સાથ દઅવત કે કામકો ભી ઈસ અહમ્મિય્યતકે સાથ કરના ચાહિએ, તાકે ઉમૂમી વ ખુસૂસી દોનોં તઅલીમ ઝિંદહ હો.''

અહલે ઈલ્મકી મજલિસમેં એક મર્તબા ઉલમાકે અવામકે સાથ રબ્ત વ તઅલ્લુક કી ઈફાદિય્યત ઔર ઝરૂરત કો બયાન કરતે હુએ ઈર્શાદ ફરમાયા :

''ઉલમાકા અવામકે સાથ અગર રાબિતહ કાઈમ રહા તો યહ ઉમ્મત ચલનેવાલી હોગી ઔર ઉલમાએ કિરામ ઈસકો ચલાનેવાલે હોંગે ઔર અગર ચલનેવાલે ન હોં તો ઈલ્મકા યહ ચિરાગ જલકર ખત્મ હો જાએગા ઔર ઉસકી રોશનીસે કિસીકો ફાઈદહ ન હોગા.''

રબીઉલ અવ્વલ હિજરીસન ૧૪૦૦, ફરવરી ઈસવીસન ૧૯૮૦ મે સિંગાપૂર

વગૈરહ કે કામકરનેવાલોંકા મરકઝ દેહલીમેં જોળ થા. ઉસમેં તલબાકે તઅલીમી અવકાતકી રિઆયતકી તરફ મુતવજ્જેહ કરતે હુએ ઈસ તઅસ્સુરકી તગલીત કી કે તબ્લીગસે તઅલીમ કો નુકસાન પહુંચતા હૈ.

ફરમાતે હૈં :

''તલબાકે લિએ કામ ઈસી તરહ હૈ, જિસ તરહ અવામકા કામ હૈ. લેકિન ચૂંકે વહ તઅલીમ મેં મશગૂલ રહતે હૈં, ઈસ લિએ ઉનકી રિઆયત ઝરૂરી હૈ. તબ્લીગી તલબાકો અપની તઅલીમમેં ઉન તલબાસે મુમ્તાઝ હોના ભી ઝરૂરી હૈ કે જો તલબા તબ્લીગમેં લગે હુએ ન હોં. યહ ખ્યાલ ગલત હૈ કે તબ્લીગસે તઅલીમમેં નુકસાન હોતા હૈ. ઈસ લિએ કે ઈસ કામકી વજહ સે ઝહનકો યકસૂઈ હાસિલ હોતી હૈ. અવકાતકા ઝબ્ત હાસિલ હોતા હૈ, જિસસે તઅલીમમેં ભી મદદ હાસિલ હોતી હૈ.

હમારે તલબાકો તઅલીમકે અંદર ઈમ્તિયાઝી દરજા હાસિલ કરનેકે સાથ સાથ યહ ફિક્ર કરના ભી ઝરૂરી હૈ કે જબ હમ તઅલીમ સે ફારિગ હો કર મુખ્તલિફ શોઅબોંમેં જાએં તો દઅવત કી ફિક્ર કે સાથ જાએં. ઔર વહાં ભી દીનકી દઅવત પહુંચાએ. ઈસ લિએ કે ઈસ દઅવતકા મકસદ યહ હૈ કે હર શોઅબેવાલે અપને કામ કે સાથ દીનકી મેહનતમેં લગેં. ઉનસે ઉનકે શોઅબે હરગિઝ છુળાને નહીં હૈં, બલ્કે ઈનહી શોઅબોંમેં રહતે હુએ દીની ઔર દઅવતી કામ કરના હૈ.''

મદારિસે અરબિય્યહ દીનિય્યહ કે તલબાકી જમાઅતેં બહુત કસરત કે સાથ તઅતીલાતમેં (છુટ્ટિયોંમેં) મરકઝ નિઝામુદ્દીન જાતી હૈં. હઝરત મૌલાના ઉનકા ઈહતિમામ ફરમાતે હુએ મુસ્તકિલ તૌર પર ઉનકો મુલાકાત કા વકત દેતે થે. ઔર હસ્બે ગુંજાઈશ ઉનસે બાત ભી ફરમાતે થે. એક મર્તબા દારૂલ ઉલૂમ દેવબંદ ઔર મઝાહિરે ઉલૂમ સહારનપૂર કે તલબા મરકઝ નિઝામુદ્દીન આએ, તો ઉનસે મુખાતબ હોકર ફરમાયા :

''ઉલૂમ ચિરાગ હૈં ઔર આ'માલ તેલબત્તી હૈ ઔર ઈખ્લાસ વ ખુદાકી મુહબ્બત યહ આગ હૈ. જબ યહ સારી ચીઝેં જમા હોંગી તબ હી રોશની હોગી. હઝરત અલી (રદિ.) કા મકોલા હૈ,

'અલ ઉલમાઉ મિસ્બાહુલ હુદા' (ઉલમાએ હિદાયત કે ચિરાગ હૈં.)

ચિરાગ ઉસી વકત ચિરાગ હૈ જબ ઉસમેં તેલબત્તી હો, ઔર રોશની

ભી દરપા હો. ઉલમા અંબિયાઅ્ કે વારિસ હૈં, લિહાઝા ઈન હી મનાકિબ વ ખસાઈલકે સાથ ઉનકી ઝિમ્મેદારિયાં ભી હૈં. ઉલૂમે દીનિય્યહ કે તલબા ઔર નુબુવ્વત કે દરમિયાન એક દરજેકા ફર્ક હૈ. દઅવતમેં મશક્કતોં કો ઝેલના યહ ઉલમા કી ખાસ ઝિમ્મેદારી હૈ. દઅવતમેં મુતઅદ્દદ મંઝિલેં આતી હૈ, એક મંઝિલ આતી હૈ ઈતાઅત કી, ફિર દૂસરી મંઝિલ આતી હૈ ઈસ્તિકબાલ કી, ફિર તીસરી મંઝિલ આતી હૈ માલિયાતકી. અગર ઈન તમામ મંઝિલોંસે પાર હો ગએ તો ફિર આખિરતમેં સબ કુછ મિલેગા. અભી તો હમ ઈસ રાહ પર પળે ભી નહીં. હુઝૂર અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામ સબસે ઝિયાદહ અલ્લાહકે મહબૂબ હૈં. ફિર ભી ઉનકો તકલીફેં ઉઠાની પળીં તો મઅલૂમ હુવા કે ઉસકે બગૈર રાસ્તા તય નહીં હોતા.

'અજુઉ યવમન્ વ અશ્બઉ યવમન્.'

[એક દિન ભૂકા રહૂંગા ઔર એક દિન પેટ ભરૂંગા.]

બસ અલ્લાહ કો યહી અદા પસંદ હૈ. ઈસ રાહ કી પેહલી સીળ્હી અપને ઔર પરાયોંકી બરદાશ્ત કરના હૈ. ઈસકે લિએ નફસકા કુચલના હૈ. નફસકો કુચલો, ઈસ લિએ કે જિતની ઉસકી માનોગે ઉસકી ફરમાઈશ ઉતની હી આગે બળ્હેગી.''

૧૮, શવ્વાલ હિજરીસન ૧૩૮૬ (૩૦, જનવરી ઈસવીસન ૧૯૬૭)મેં મદરસા કાસિમિય્યહ અરબિય્યહ બુલંદ શહરમેં આગાઝે સાલમેં દર્સે નિઝામી કી બા'ઝ ઊંચી કિતાબ શુરૂઅ કરાઈ તો ઈસ મૌકે પર ઉલમા વ તલબાસે ખિતાબ કરતે હૂએ ફરમાયા:

''ઈન્સાનકા ઈમ્તિયાઝ ફરિશ્તોંકે ઈલ્મકે એઅતિબારસે હૈ ઔર ઈલ્મ સરાસર નૂર હૈ.

ઈમામ માલિક (રહ.)કા ઈર્શાદ હૈ :

'અલ ઈલ્મુ નૂરુંય્યકઝિફુહુલ્લાહુ ફી કલ્બી મંય્યશાઅ'

હઝરત શૈખુલ હિન્દ રહ.ને ફરમાયા કે ઈલ્મ કસબી નહીં હૈ, બલ્કે અલ્લાહકા અતિય્યા હૈ. અલ્લાહસે ઈલ્મ લેનેકે કુછ ઉસૂલ હૈં. અગર ખિદમત કે સાથ દુઆ માંગ રહા હો ઔર હુસૂલે ઈલ્મ પર મેહનત કર રહા હો તો અલ્લાહ તઆલા ઈલ્મ દે દેતે હૈં.

ચુનાંચે ઈમામ બુખારી (રહ.)ને,

'બાબ મંચ યુરિદુલ્લાહુ બિહી ખયરન્ યુફક્કિહહુ ફિદ્દીન'

કાઈમ ફરમાકર હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રદિયલ્લાહુ અન્હુમા કા વહ વાકિઆ નકલ કિયા હૈ, જિસમેં ઉન્હોંને હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામકે સાથ ઈસ્તિન્જાકે લિએ પાનીકા લૌટા ભરકર રખા તો ઉનકી ઈસ ખિદમતસે ખૂશ હો કર આપને ઉનકો ફિકહ ફિદ્દીનકી દુઆ દી.

દુન્યવી ઉલૂમવાલે તો આસાઈશ વ આરામકે મુતાલબે કરતે હૈં. ઈસ લિએ કે ઉનકો તો પૈસા કમાના હૈ, ઉનકે પાસ ઈલ્મ હૈ હી નહીં, લેકિન ખુદાકી ઝાત તક પહુંચાનેવાલે ઈલ્મ કે લિએ મેહનત કરના, રોના ઔર માંગના હૈ, પૂરા લગને પર ઈલ્મકા કુછ હિસ્સા મિલતા હૈ. સિર્ફ ચાર ઘંટે બૈઠનેસે ઈલ્મ નહીં આતા. ઈસી તરહ મઅસિયતસે ભી બચના બહુત ઝરૂરી હૈ, જો શખ્સ મઆસીમેં મુબ્તલા હોગા ઉસકો ન ઈલ્મ આએગા ઔર ન સબક યાદ હોગા. હઝરત વકીઅ (રહ.)ને હઝરત ઈમામે શાફઈ (રહ.)કો વસિય્યત વ નસીહત ફરમાઈ થી :

'શકવતુ ઈલા વકીઈન સૂઅ હિફઝી ફઅવસાની ઈલા તર્કિલ મઆસી, ફઈન્નલ ઈલ્મ નૂરુમ્ મિન ઈલાહિ વ નુરુલ્લાહિ લા યુઅતા લિલ આસી'

તર્જમહ :

ઈમામ શાફઈ ફરમાતે હૈં, મૈંને અપને ઉસ્તાદ હઝરત વકીઅસે અપની યાદશકિતકી કમીકી શિકાયત કી તો આપને મુઝે ગુનાહ છોળનેકી તાકીદ ફરમાઈ, કયૂંકે ઈલ્મ ખુદાકા નૂર હૈ ઔર ખુદાકા નૂર ગુનેહગારકો નહીં દિયા જાતા.

ઈલ્મકે આદાબમેં સે યહ ભી હૈ કે ઉસ પર અમલ કિયા જાએ. ઈમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલ (રહ.)કે સામને જબ કોઈ હદીષ આતી તો ઉસ પર અમલ કરતે. ચાહે અપને મઝહબકે ખિલાફ હો.''

ફારિગ હોનેવાલે તલબહકે લિએ

શા'બાન હિજરીસન ૧૩૮૭ નવમ્બર, ઈસવીસન ૧૯૬૭મેં મદરસા કાશિફુલ ઉલૂમ મરકઝ નિઝામુદ્દીન દેહલી સે ફારિગ હોનેવાલે તલબાકો ઈસ તરહ નસાઈહ ફરમાઈ :

"ફારિગ હોનેવાલે તલબાકે લિએ ચંદ ચીઝોંકા ઈહતિમામ ઝરૂરી હૈ. એક તો યહ કે અપને ઈલ્મ પર મેહનત કરેં. દૂસરે યહ કે પૂરી ઈન્સાનિયત કી ખિદમત કા જઝબા અપને અંદર પૈદા કરેં. તીસરે જમાઅતમેં જાનેકા ઈહતિમામ કરેં. જુમે'રાત ઔર જુમ્આ કો નિકલ જાના યહ વકતકે એઅતિબાર સે અગર ચે બહુત થોળા હૈ, લેકિન ખુદાએ પાક કે યહાં સે બહુત કુછ દિલવાએગા. ઈલ્મ ઔર અમલ એક હી હૈ. શયકા વુજૂદે ઝહની ઈલ્મ હૈ (ચીઝકા ઝહનમેં મૌજૂદ હોના ઈલ્મ હૈ) ઔર ઉસકા વુજૂદે ખારિજી (ખારિજમેં બાહર મૌજૂદ હોના) અમલ હૈ. જબ તક ઝહનમેં મૌજૂદ હૈ તો ઉસકો ઈલ્મ કહેંગે ઔર જબ વહ બદનમેં આ જાએ ઔર જિસ્મસે ઝાહિર હોને લગે તો અમલ હૈ. અમલમેં આનેપર ઝહની ચીઝકો કુવ્વત મિલતી હૈ."

ઈમામ માલિક રહમતુલ્લાહિ અલયહ કા ઈર્શાદ હૈ કે :

"ઈલ્મ તો એક નૂર હૈ, જો અલ્લાહ કી જાનિબસે અતા કિયા જાતા હૈ. અબ ઈસ નૂરકો હાસિલ કરનેકે લિએ મેહનત ઔર મુજાહદહવાલા રાસ્તા હૈ જિસમેં જિતની અલ્લાહકે સાથ નિસ્બત હોગી ઉસમેં ઉતની હી નૂરાનિયત આએગી. યાદ રખ્ખો કે મઆસી ઈલ્મકે સમઝનેમેં રુકાવટ હોતે હૈં. કયૂંકે ઈલ્મ નૂર હૈ ઔર યહ નૂર મઅસિયતસે ખત્મ હો જાતા હૈ."

ઈન્સાનોંકા ફરિશ્તોંસે ઈમ્તિયાઝ સિર્ફ ઈલ્મકી વજહસે હૈ. ઈલ્મ સિફતે ઈલાહી હૈ. ઔર જો ઈલ્મ અમલસે વાબસ્તા ન હો વહ પકળ ઔર ગિરફ્ત કા સબબ હૈ. હઝરત મૌલાના ઈસકી વઝાહતમેં ફરમાતે હૈં :

"અલ્લાહને ઈન્સાન ઔર કાઈનાત કે બનાનેકા જબ ઈરાદા ફરમાયા તો ફરિશ્તોંસે કહા કે મૈં ઝમીન પર અપના ખલીફા બનાના ચાહતા હૂં. ઈસ પર ફરિશ્તોંને કહા : આપ કયૂં ખૂન ખરાબાવાલોંકો પૈદા કરના ચાહતે હૈં ? અલ્લાહને ફરમાયા :

'ઈન્ની અઅલમુ માલા તઅલમૂન'

[બેશક મૈં સબસે ઝિયાદહ જાનતા હૂં, જો તુમ નહીં જાનતે.]

ફરિશ્તોંને અપની વજહે તરજીહ ઝિક્ર વ ઈબાદત કો બતાયા, લેકિન અલ્લાહને ઈન્સાનકા ફરિશ્તોં પર ઈમ્તિયાઝ ઈલ્મસે હોના બતાયા. યહાં પહુંચકર ફરિશ્તોંકો અપને ઈજ્ઝ વ કુસૂર કા એઅતિરાફ કરના પળા. તસ્બીહ વ તકદીસ પર ઈલ્મ કી ફઝીલત ઝાહિર હૈ. તસ્બીહ વ તકદીસ મખ્લૂકકી

સિફત હૈ, અલ્લાહ અલીમ હૈ. ઈન્સાનમેં ખાલિકવાલી સિફતે ઈલ્મ હૈ. ઈસ લિએ યહ ઈન્સાન મુમતાઝ હૈ. ઈલ્મ વહી હૈ જો ખુદાકી ઝાતસે ચલા હો ઔર જો ખુદા તક પહુંચા દે, કભી કભી ઈલ્મ કે તકાઝો પર અમલ ન કરનેકી વજહ સે આલિમ કો જાહિલ કે દરજેમેં ઉતાર દિયા જાતા હૈ. જિસ ઈલ્મ પર અમલ ન હો ઉસ પર ગિરફ્ત હોતી હૈ. દુન્યામે અંધેરા હૈ. લિહાઝા આપ લોગ દુન્યામેં ફેલેં, તાકે ઝિક્ર ઔર અમલવાલી કૈફિયાત દુન્યામેં ફૈલેં. સિર્ફ તકરીરેં કાફી નહીં હૈ.''

૨૦, શવ્વાલ હિજરીસન ૧૩૮૬ (યકુમ ફરવરી સન. ૧૯૬૭)મેં મદરસા મુઈનુલ ઈસ્લામ નૂહ (મેવાત)મેં બુખારી શરીફ વગૈરહ કુતુબે હદીષ કા ઈફતિતાહ કરતે હૂએ ફરમાયા :

હઝરત ઈમામ અબૂ હનીફા રહ. ઈર્શાદ ફરમાતે હૈ કે :

''અગર બુધકા દિન સાલમેં એક મર્તબા ભી આતા તો ઉસી દિન કિતાબ શુરૂઅ્ કરતા, ઔર ઈસકી વજહ યહ હૈ કે બુધકે દિન ખુદાને નૂર કો પૈદા ફરમાયા હૈ ઔર ઈલ્મ નૂર હૈ. ઔર ઈલ્મકી દૌલત ઈતની ઊંચી હૈ કે અલ્લાહને ઈન્સાનકી ખિલાફત કી વજહ ઈસી ઈલ્મ કો બતલાયા હૈ. ઈલ્મ ખાલિકકી સિફત હૈ. ઔર અસલ ઈલ્મ વહ હૈ જિસસે ખુદાકા રાસ્તા નઝર આએ ઔર મઅરિફત મિલે.

'ઈલ્મે કે રાહે હક ન નુમાયદ જહાલત અસ્ત'

હકીકી ઉલૂમ વહ હૈં જો ખુદાકી ઝાતસે ચલે હોં ઔર હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામ કે વાસ્તેસે આએ હો ઔર વહ અલ્લાહકી કિતાબ ઔર આપકી સુન્નતોંકા ઈલ્મ હૈ. બાકી ઉલૂમમેં શરાફત ઉનકે ઝરીએ ઔર સબબ હોનેકી વજહ સે હૈ. ઉલૂમે ઈલાહિય્યહ ઔર ઉલૂમે નબવિય્યહ કે લિએ કુછ આદાબ હૈં.

પેહલી ચીઝ નિય્યતકા ખાલિસ હોના હૈ. અગર નિય્યત મુકાબલેકી, ઝગડેકી હૈ તો ઈસકી હદીષમેં વઈદ આઈ હૈ. દૂસરે યહ કે ઈસ ઈલ્મકે સાથ તવાઝુઅ હો. અપને અંદર તકબ્બુર વ તઅલ્લી ન હો, વરના હકીકી ઈલ્મ ન આ સકેગા. ઉસીકે સાથ સાથ ઉલમા વ અસાતિઝએ કિરામકા અદબ ઔર ઈકરામ વ ઇહતિરામ હો. ઉસ્તાઝકી તૌકીરમેં ઈલ્મે નબવી કી ઈસ્મત હૈ. અગર યહ ન હો તો યહ ઈલ્મ નહીં આતા. ઉલૂમ જૈસી દૌલત મિલનેકે બા'દ

કિસી ઔર ચીઝમેં લગના ઈઝાઅતે ઈલ્મ હૈ. અગર મઅલૂમ પર અમલ કરોગે તો ખુદાએ પાક ગૈર મઅલૂમ કો મઅલૂમ બના દેગે.''

૫, મુહર્રમ હિજરીસન ૧૩૮૭ (૧૪, અપ્રેલ ઈસવીસન ૧૯૬૭)મેં મસ્જિદે નૂર મદીના મુનવ્વરહ કે તઅલીમી હલ્કેમેં ઈલ્મકે સિફતે ઈલાહી હોનેકો ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા :

''ઈલ્મ ખુદાકી સિફાતમેં સે એક સિફત હૈ. યહ સિફત ઈન્સાનકી ખિલાફત કી વજહસે હૈ, ઈલ્મ વહ સિફતે ખાસ હૈ, જિસકી બિના પર ઈન્સાનકો ખલીફા હોનેકા તમ્ગહ દિયા ગયા હૈ.

ઈન્સાનમેં અલ્લાહવાલી સિફતે ઈલ્મ હૈ ઔર યહ ઈલ્મ જિતની ઊંચી ચીઝ હૈ ઉતની હી ખતરનાક ભી હૈ. યહ ઈલ્મ ઈમાન કે કીમતી હોનેમેં મુઈન હૈ, બશર્તે કે ઉસકા મકસદ મઅલૂમાત કા બઢાના ન હો, બલ્કે અમલ કરના હો.''

ઈસી મૌકે પર ઈલ્મ ઔર મઅરિફત કે દરમિયાન ફર્ક ઈસ તરહ વાઝેહ કિયા,

''એક ઈલ્મ હૈ એક મઅરિફત હૈ, જાનના ઔર ચીઝ હૈ પેહચાનના ઔર ચીઝ હૈ. હમ જાનનેકો પેહચાનના સમઝ બૈઠે. જો જાનતા હૈ કે મૈં કુછ નહીં જાનતા વહ કામ્યાબ હોગા.

વહ કમસે કમ ઈતના તો જાનતા હૈ કે મૈં નહીં જાનતા ઔર જો યહ જાનતા હૈ કે મૈં જાનતા હૂં વહ ઈતના ભી નહીં જાનતા કે મૈં નહીં જાનતા યહ શખ્સ ધોકામેં હૈ.''

૨, રબીઉલ અવ્વલ હિજરીસન ૧૩૯૧ બુધ બાદ નમાઝે અસર મદરસા કાશિફુલ ઉલૂમ દેહલીકે અસાતિઝહ ઔર તલબાકે મજમેમેં તશરીફ લે ગએ.

મુખ્તલિફ ઈલાકોંકે ખવાસ ઔર દેહલીકે કામ કરનેવાલોંકા એક બડા હલકા ભી ઉસ વકત મૌજૂદ થા. ઈસ મૌકે પર ઈલ્મો–અમલકે બા–હમી જોડ પર ફરમાયા :

''બચ્ચો ઈસ દુન્યાકો અગર કોઈ શખ્સ ખેલકૂદ સમઝકર ઝિંદગી ગુઝારતા હૈ તો સિવાએ ખેલકૂદકે ઉસકો કુછ હાસિલ નહીં હો સકતા ઔર અગર વહ સમઝે કે આખિરતકી કમાઈકા રાસ્તા હૈ તો બ–જાએ ખેલકૂદ કે આખિરતકી તૈયારી કરેગા. અંબિયાએ કિરામ (અલૈ.) યહી બતાને આએ થે કે ખેલકૂદ સમઝકર ઝિંદગી ન ગુઝારો, બલ્કે કુછ તૈયારી કર લો. અગર

હમ ઈરાદા કરેં, અમલ કરેં, તો એક વકત આએગા કે અલ્લાહ તઆલા હકીકી અમલવાલા બના દેંગે. આદમી જબ કોશિશ કરતા હૈ તો ઈબ્તિદામેં ઠોકરેં ભી ખાનેકો મિલતી હૈં. તબીઅતમેં જમાવ ભી પૈદા નહીં હોતા, લેકિન ફિર આહિસ્તા આહિસ્તા સહીહ કરને લગતા હૈ. ઔર અમલ કે સાથ મુનાસબત ભી પૈદા હો જાતી હૈ યહ તુમ્હારા નૌઉમ્રીકા ઝમાના હૈ.

યહ તુમ્હારા કરનેકા ઝમાના હૈ ઔર કેહનેવાલે બતલાનેવાલે ભી મૌજૂદ હૈં. અગર તુમ અપને જઝબેસે કરોગે તો ઈસકી બાત હી કુછ ઔર હોગી. ઈલ્મ ઝરીઆ હૈ અમલકા. ઈલ્મસે યહી તો મઅલૂમ હોતા હૈ કે અલ્લાહ કયા કરાના ચાહતે હૈં. મકસદ કા જો દરજા હૈ ઝરીએકા ભી વહી દરજા હૈ, બશર્તેકે ઈસકો અમલકા ઝરીઆ બનાયા જાએ, નહીં તો સિર્ફ ઝરીએ પર પળા રહે તો બેકાર હૈ જૈસે વુઝૂ ઝરીઆ હૈ નમાઝકા, લેકિન આદમી નમાઝ તો પળહતા નહીં ઔર વુઝૂ કિએ બૈઠા રહે તો બ–જાએ ગુનાહ ઝળનેકે ઔર ગુનાહ લિપટેંગે. હાલાકે હદીષમેં હૈ કે વુઝૂ કરનેસે હર ઉઝ્વસે ગુનાહ નિકલ જાતા હૈ. લેકિન કબ ? જબ વુઝૂકો નમાઝકા ઝરીઆ બનાયા જાએ, ઐસે હી ઈલ્મકો જબ અમલકા ઝરીઆ બનાએ તો યહ બહુત બળા અમલ હૈ, નહીં તો યહ ઈલ્મ ભી વબાલ બન જાતા હૈ. બસ અલ્લાહ મુઝે ભી નસીબ ફરમાએ ઔર તુમ્હેં ભી. અલ્લાહ દીનકી સચ્ચી મુહબ્બત કરનેવાલા બના દે.

યહાં અપને આપકો લગામ લગાઓ તો ફિર આખિરતમેં મુંહ છૂટ મિલેગી.''

એક મૌકે પર મદરસા સબીલુર્રશાદ બેંગ્લોરમેં યહી મઝમૂન ઈસ તરહ બયાન ફરમાયા કે :

''અગર ઉસૂલ વ આદાબકી રિઆયત હો ઔર ઈલ્મ અમલસે વાબસ્તા હો તો ઈલ્મસે ઊંચી કોઈ ચીઝ નહીં હૈ.''

આગે ફરમાતે હૈં :

''તસ્બીહ વ તકદીસ વ ઈબાદત મખ્લૂકકી સિફત હૈ. ઔર ઈલ્મ ખાલિક, માલિક, મઅબૂદકી સિફત હૈ. અગર ઉસૂલો–આદાબકી રિઆયત હો તો ઈલ્મસે ઊંચી કોઈ ચીઝ નહીં હૈ ઔર વહ રિઆયત યહ હૈ કે ઈલ્મ કે સાથ અમલ જૂળા હુવા હો.

અમલ નફસ પર બહુત શાક (ભારી) ગુઝરતા હૈ ઔર નફસકા ઈલાજ

યહ હૈ કે ઉસકે કહને પર ન ચલે. નફસકો કાબૂમેં લાનેકે લિએ ઉસકે ખિલાફ કરના યહી મુજાહદહ વ રિયાઝત હૈ. મુજાહદહ કરનેસે નફસ ખુદાકે હુકમોંકે તાબિઅ હો જાતા હૈ, જિસકે સાથ અલ્લાહ તઆલા ખૈરકે ઈરાદે ફરમાએં તો ઉસકો દીનકી સમઝ અતા ફરમા દેતે હૈં. ખુદાકી દહિશ (દેન)કા દસ્તૂર યહ હૈ કે જો ઉનસે રો-રો કર માંગતા હૈ ઉસકે લિએ દહિશ (દેન)મેં કમી નહીં ફરમાતે. આદાબ કી રિઆયત કે સાથ દુઆ હો તો ફિકહ ફિદીન મિલેગા. કિતાબોંમેં સિર્ફ રુસૂમો નુકૂશ હૈં. ઉસે તો ખુદાકા મુન્કિર ભી હાસિલ કર લેતા હૈ. જબ નફસાનિયત ગાલિબ હોતી હૈ તો આદમી કુર્આનો હદીષ કો નફસકી તરફ ખીંચતા હૈ. ઈલ્મકે ખતરાતસે બચાવકે લિએ રો-રો કર દુઆ કરના ઔર દઅવતકા કામ કરતે રહના ઝરૂરી હૈ.''

૨૭, રજબ હિજરીસન ૧૩૯૧ (૧૮, સિતમ્બર ઈસવીસન ૧૯૭૧)મેં મદરસા મુઈનુલ ઈસ્લામ નૂહ મેવાત કે ફારિગીને હદીષ શરીફકી બુખારી શરીફકા ઈખ્તિતામ મરકઝ નિઝામુદ્દીનમેં હઝરત મૌલાનાકે ઝરીએ હુવા. મૌલાના અબ્દુસ્સલામ (પૂનાવાલે) ઈસ મૌકે પર મૌજૂદ થે.

મૌસૂફને ઉસ યાદગાર ઈખ્તિતામી મજલિસકી તફસીલાત અપની યાદદાશ્તમેં ઈસ તરહ કલમ બંદ કી હૈ :

આજ અસરકી જમાઅતસે પેહલે ટિપાઈયાં મસ્જિદકે અંદરવાલે હિસ્સેમેં રખ્ખી જા રહી હૈં ઔર બુખારી શરીફકી કઈ જિલ્દેં ભી. પતા ચલ રહા હે ઝરૂર કોઈ ખાસ બાત હોની હૈ. થોબી દેર બાદ મૌલાના નૂર મુહમ્મદને એલાન કિયા કે મદરસા મુઈનુલ ઈસ્લામકે તલબાકી બુખારી શરીફકા ખત્મ હઝરતજી બાદ નમાઝે અસર કરાએંગે ઔર ઐસે મૌકે બાર-બાર નહીં મિલતે. અબ અસર કી નમાઝ હોતે હી લોગ ટૂટ પબે. જિનમેં જમાઅતમેં આએ હૂએ મેહમાન ભી થે. ઔર તલબા ભી થે. બહુત મુશ્કિલસે ટિપાઈયાં ઔર ચોકી બિછાઈ ગઈ. અસલ તલબાકો મુશ્કિલસે જગા મિલી. અબ હઝરતજી ચોકી પર આ કર બૈઠ ગએ.

મૌલાના મુહમ્મદ ઉમર સાહિબ, મૌલાના મુહમ્મદ યાકૂબ સાહિબ સહારનપૂરી ભી તલબાકી કિતાબમેં ઈબારત દેખ રહે હૈં. મુન્શી અલ્લાહ દત્તા સાહિબ ભી હઝરતજી કે સામને બૈઠે હૈં. ઐસે હી નાગપૂર કે અસ્લમ ભાઈ, દિલ્લીકે હાજી મુહમ્મદ શફીઅ ઔર બહુતસે હઝરાત મજલિસમેં શરીક હૈં.

હઝરતજી ઉમૂમી મેહમાનોંસે ફરમા રહે હૈં કે ભાઈ અગર તુમ પીછે નહીં હટતે તો હમ ઈધર દૂસરી તરફ ચલે જાએંગે. ફિર ફરમા રહે હૈં મૌલાના સિદ્દીક

સાહિબ ઔર દીગર અસાતિઝહ કો બુલા લાઓ. અસલ તો વહી હૈં પઢાનેવાલે. આ જાઓ ! ભાઈ આ જાઓ !

અબ હઝરતજીને ઈબારત પઢકર ઉસકા મતલબ બયાન ફરમાના શુરૂઅ કિયા, ઔર વઝનકી હકીકત આમાલો અકવાલકા તુલના મીઝાનકી તહકીક વ તશરીહ ફરમાને કે બા'દ દીગર ફિર્કો કા રદ ફરમાયા ઔર સુબ્હાનલ્લાહિ વબિહમ્દીહી સુબ્હાનલ્લાહિલ અઝીમ કી તૌઝીહ વ તશરીહ ફરમાઈ ઔર ફિર તલબાકો નસીહત કરતે હૂએ ફરમાયા : ભાઈયો ! યહ તો મોટી મોટી બાતેં થીં. બારીક બાત યહ હૈ કે ઈસ પર અમલ કરનેકી ઝરૂરત હૈ. બુખારી શરીફ વહ કિતાબ હૈ જિસકા દરજા કુર્આન શરીફકે બા'દ હૈ. અલ્લાહને હમેં ઈસકે અલફાઝ પઢનેકી તૌફીક દી. અબ ઉસકે હકાઈક કો હાસિલ કરનેકે લિએ વકત લગાઓ. તવક્કુલ, સબ્ર, કનાઅત યહ ઐસી સિફાત હૈં કે ઈસમેં કી એક સિફત સારી માદ્દિયત પર ગાલિબ આ સકતી હૈ. યહ માદ્દિયત કા ઝમેલા ઉન હકાઈક કે સામને ટિક નહીં સકતા. હકીકત ચાહતી હૈ મર મિટનેકો, તફવીઝ કો (સુપુર્દ કરનેકો). હોના યહ ચાહિએ કે સબ્ર કે મૌકે પર સબ્ર કરે, ઔર તવક્કુલકે મૌકે પર તવક્કુલ કરે, કનાઅતકે મૌકે પર કનાઅત કરે.

ભાઈયો ! અભી તો યહ અલફાઝ પર કુર્બાની દેના હુવા, લેકિન અલફાઝસે હકીકત તક પહુંચના યહ અસલ ચીઝ હૈ. હઝરત હાજી ઈમ્દાદુલ્લાહ સાહિબ ફરમાયા કરતે થે કે :

> ''એક તો યહ હૈ કે જલેબીકે ઉપર તકરીર કરો કે વહ યૂં બનતી હૈ, ઐસે બનતી હૈ. ઔર એક યહ હૈ બની બનાઈ જલેબી કિસીકે મુંહ મે ડાલ દો. તો તકરીર ઔર હકીકતમેં બહુત ફર્ક હૈ. કુર્આન ઔર હદીષ કે અલફાઝ તો ઉસકે મુન્કિર ભી હાસિલ કર લેતે હૈં. અબ અગર ઉસકી હકીકત કો પાના હૈ તો જમાઅતમેં વકત લગાઓ. કરોગે તો પાઓગે. ઝબરદસ્તી કોઈ નહીં કર સકતા.''

અબ હઝરતજી ચૌકી પર દો ઝાનૂ બૈઠ ગએ ઔર પેહલે અરબીમેં, ફિર ઉર્દૂમેં દુઆ ફરમાઈ. અબ દુઆ કે બા'દ હુજરેકે સામને ખુસૂસી મજલિસ લગી હૂઈ હૈ. લીજિએ અબ મગરિબકા વકત શુરૂઅ હો ગયા હૈ ઔર એક સાથ પાંચ જગહ સે બંગલેવાલી મસ્જિદમેં પાંચ આદમી અઝાને દે રહે હૈં. અજીબો-ગરીબ મંઝર હૈ જો દિલોમેં ઈમાનકો બઢા રહા હૈ.[1]

---

[1] મા'ખૂઝ અઝ બયાઝે મૌલાના અબ્દુસ્સલામ પૂનવી.

બિરાદરાને વતનસે ગુફતગૂ ઔર ઉસકા તર્ઝ વ ઉસ્લૂબ

દુન્યા કે જિસ ખિત્તે ઔર ગોશેમેં જો ભી મુસલમાન આબાદ હૈ ઉસકો આ'માલે સાલિહા પર ખડા કરના ઔર ઈમાન વ યકીનવાલી સિફાત પર લાના હર મુસલમાનકી અપની ઝિમ્મેદારી હૈ. ઈસ દઅવતો–તબ્લીગકી મેહનત કા મરકઝ વ મિહવર ભી યહી ઉમ્મતે ઈસ્લામિય્યહ હૈ, લેકિન ઈસ મેહનત કે ઝરીએ જહાં મુસલમાનોંમેં દીનકી સહીહ ઔર સચ્ચી તલબ પૈદા હો રહી હૈ, વહીં ગૈરોમેં ભી ઝૌકે જુસ્તજૂ ઔર શૌકે તલબ ઉભર કર સામને આ રહા હૈ. હવાઈ જહાઝોમેં, રેલ્વે ઔર ગાડિયોંમે જહાં દીની ઔર દઅવતી માહોલ સામને આતા હૈ વહ ભી સરાપા ગોશ (કાન) બન જાતે હૈં. ઐસે મૌકે પર ઉનમેં સહીહ ઈન્સાનિય્યત કા જઝબા ન પૈદા કરના ઔર ઉનકો ભલા ઈન્સાન બનનેકી દઅવત ન દેના બડે ઝુલ્મ કી બાત હૈ, હઝરત મૌલાનાકો અપને તવીલ દૌરો ઔર સફરોમેં જબ ભી ઐસા મૌકા મિલતા વહ ઉસકો હાથસે ન જાને દેતે થે.

ઔર ખૂબ ખુલકર અંધેરેમેં રહનેવાલોંકો રોશનીકી તરફ બુલાતે. આપકી ઈસ દઅવતકા તર્ઝ વ ઉસ્લૂબ ઈતના મુઅષ્થિર ઔર દિલનશીં હોતા થા કે સામિઈન કે ચેહરે અપને અંદર કે તઅષ્થુરાત ઔર જઝબાત સે ખિલ ઉઠતે.

પૂરી ગુફતગૂ મેં ન ઉનકી ઝાત વ શખ્સિય્યત પર કોઈ તબસરહ હોતા ઔર ન ઉનકે અકાઈદ વ નઝરિય્યાત પર કોઈ હમ્લા.

બસ સીધી સાદી બાત ઈન્સાનિય્યત કી સલાહ વ ફલાહ ઔર ઉસકી આખિરતસે મુતઅલ્લિક હોતી થી.

પેશે નઝર મઝમૂનમેં ઐસે હી કુછ કીમતી લમ્હાત કી રૂદાદ પેશ કી જાતી હૈ.

એક મર્તબા ઈજતિમાઅમેં જાતે હુએ ગંગાપૂર સ્ટેશન પર ટ્રેન ઠેહરી. બહુત સે ગૈર મુસ્લિમ ખવાસ મુલાકાત કે લિએ આએ તો ઉનસે ખિતાબમેં યહ તર્ઝ ઈખ્તિયાર કિયા :

> ''તુમ બતાઓ કે ઈન્સાન કો ખુદાને ક્યૂં પૈદા કિયા. અગર ખાને કમાનેકે લિએ પૈદા ફરમાયા હૈ તો યહ બાત તો જાનવરોંમેં ભી હૈ ઔર અગર ખાના શરાફત કી દલીલ હૈ તો બૈલ સબસે ઝિયાદહ ખાતા હૈ.

ઈન્સાનકી શરાફત યહ હૈ કે વહ અપને ખાલિકો–માલિકકો પેહચાન

કર ઉસકો રાઝી કરનેકી ફિક્ર કરે. યહ હૈ ઈન્સાનિયત ઔર ઉસકે અલાવહ કે સારે કામ તો જાનવર ભી કરતે હૈં.

જબ ઈન્સાન જાનવર બનતા હૈ તો ફિર યહ જાનવરોંસે ભી ઝિયાદહ બદતર બન કર રહતા હૈ. બસ યહ એક બાત હૈ, ઉસે સોચતે રહો. જબ ઈન્સાન અલ્લાહકો પેહચાનના છોળ દે, માનના છોળ દે, માલિકકે કેહને પર ન ચલે ઔર ઉસકો રાઝી ન રખે તો ફિર બારિશ યા તો રુક જાતી હૈ યા ફિર સૈલાબ આ જાતા હૈ. યહ સબ ખ્વામ–ખ્વાહ નહીં હોતા.

ઈન્સાનકે અલમસે ઈન્સાનકે હાલાત જૂળે હૂએ હૈં. આજ દુન્યામેં ચીઝોંકી જિતની ઈજાદ હૈ. ઉસસે પેહલે નહીં થી, લેકિન પરેશાનિયાં ફિર ભી બળ્હતી જા રહી હૈ. મૈં ઉસકી વજહ બતલાતા હૂં. અચ્છે ખાનેસે ઔર અચ્છા ઘર બનાનેસે ઈન્સાન અચ્છા નહીં બનતા. ઈન્સાન અપને અંદર સે અચ્છા બનતા હૈ. ઈન્સાનકે અંદરકી જૌહરકી અચ્છાઈ ઈન્સાનકી અચ્છાઈ હૈ ઔર ઈન્સાનકે અંદરકે જૌહરકી બુરાઈ ઈન્સાનકી બુરાઈ હૈ.

આજ ચીઝેં બન રહી હૈં, લેકિન ઈન્સાન બિગળ રહા હૈ. અબ ચીઝેં ચાહે જિતની ઝિયાદહ હો જાએં, ઈન્સાન બરાબર બિગળતા રહેગા. ઔર પરેશાન રહેગા. ઔર ઈન્સાન અગર બન જાએં તો ચીઝેં ચાહે જિતની કમ હો જાએં, લેકિન ઉસસે ઈન્સાનકી ઝિંદગી બન જાએગી.

દૂસરે મઝાહિબ કી તરહ ઈસ્લામ કોઈ કૌમી વ તબકાતી મઝહબ નહીં હૈ, બલ્કે સમાજકે હર શખ્સકે લિએ હર વકત ઉસમેં દાખિલ હોનેકી આઝાદી ઔર ઈજાઝત હૈ.

બસ ઈતના ઝરૂર હૈ કે કુછ કામ કરનેકે હૈ ઉનકો કિયા જાએ ઔર કુછ કામ ન કરનેકે હૈં ઉનસે બચા જાએ.''

યહ બાત હઝરત મૌલાનાને એક મજલિસકે ગૈર મુસ્લિમ હાઝિરીનસે ઈન અલ્ફાઝ મેં ફરમાઈ :

''ઈસ્લામ કોઈ કૌમી યા તબકાતી મઝહબ નહીં હૈ. બલ્કે કુછ બાતેં હૈં, વહ જિસમેં ભી પૈદા હો જાએ વહ મુસલમાન હૈ. વરના ગૈર મુસ્લિમ હૈ. ઉનમેં કુછ બાતેં ઈન્સાન કે કલ્બ સે તઅલ્લુક રખતી હૈં. ઉન્હેં યકીનિય્યાત ઔર ઈમાનિય્યાત કહતે હૈં ઔર કુછ બાતેં ઈન્સાનકે બદનસે મુતઅલ્લિક હૈં, ઉનકો ઈબાદાત કહતે હૈં. ફિર તીસરી બાત યહ હૈ કે તમામ ઈન્સાનોં કે સાથ

ઉસકા રહન સહન ઠીક હો, ઔર ચૌથી બાત યહ હૈ કે ઉસકે મુઆમલાત ઠીક હો ઔર પાંચવીં બાત યહ હૈ કે અખ્લાક અચ્છે રખતા હો. અબ અગર અલ્લાહસે ઈન્સાનકા મુઆમલા ઠીક હૈ તો મખ્લૂકકે સાથ ભી ઠીક હોગા. ઔર અગર અલ્લાહસે મુઆમલા ગલત હૈ તો ઉસકે બંદોંસે ભી ગલત હોગા.

ઈબાદાત ખુદાસે લેનેકે તરીકોંકા નામ હૈ. જિસે ખુદાસે લેના ન આએગા, ઉસકા બંદોંસે તઅલ્લુક અચ્છા નહીં હોગા. દુન્યામેં જિસ આદમીકો જિસ આદમીસે તન્ખ્વાહ મિલતી હૈ ઉસીકે કહને પર ચલતા હૈ. બસ યહી બાત અગર હમારે દિલમેં ઉતર જાએ તો હમારે બદનસે નિકલનેવાલે આ'માલ સહીહ હો જાએંગે. ઔર આખરી બાત યહ હૈ કે દિલ સારે અઅ્ઝાઅ્મેં બાદશાહ હૈ. ઉસકા જૈસા યકીન હોગા વૈસા હી અમલ વુજૂદમેં આએગા. દુકાનકા યકીન હો તો સારી કુવ્વત દુકાન પર હી લગેગી. ઔર ઐસા આદમી અપને માલિકકી મનશા (ચાહત)કે મુતાબિક ચલેગા ઔર વહ દિલ બળા કીમતી હૈ જો અપને મનશાકે મુતાબિક ચલે.''

મિક્ષ મજમામેં એક બયાન

એક મર્તબા નંગલા આટાવળ (મેવાત)કે ઈજતિમાઅમેં દુઆ સે કબ્લ હોનેવાલે બયાનમેં મુસલમાન ઔર ગૈર મુસ્લિમ મખ્લૂત (મિક્ષ) થે ઔર બળી મિકદારમેં થે. હઝરત મૌલાનાકો ઈસકી ઈત્તિલાઅ દી ગઈ તો આપને દોનોંકી રિઆયત કરતે હુએ ઈસ તરહ બયાન કિયા :

''અલ્લાહને ઈસ દુન્યામેં જિતની ચીઝેં બનાઈ હૈં, તમામ ચીઝેં ઈન્સાનકે લિએ હૈં, લેકિન ઈન્સાન ચીઝોંકે લિએ નહીં હૈ. ઈન્સાન દો ચીઝોંકે મજમૂએકા નામ હૈ. એક જિસ્મ યાની જિસ્મકી ફિક્ર કરે તો રૂહવાલે હિસ્સેસે યહ ગાફિલ હો જાએગા ઔર જિસ્મ બગૈર રૂહકે બેકાર હૈ. રૂહ અગર હો, લેકિન જિસ્મકા કોઈ હિસ્સા કાટ દિયા જાએ તો ફિર ભી કામ ચલ જાતા હૈ, લેકિન અગર જિસ્મ તંદુરસ્ત વ સાલિમ હો ઔર ઉસમેં રૂહ ન હો તો યહ સારા જિસ્મ બેકાર હૈ. અગર મેહનત સિર્ફ બદનકે લિએ હો તો રૂહ સુસ્ત ઔર પઝમુર્દહ (મુરઝાઈ હુઈ) રહતી હૈ. ખાલી બદનવાલી મેહનત ખાના પીના મકાન બનાના યહ તો જાનવર ભી કરતા હૈ. અસલી ઈન્સાનિયત તો રૂહ પર મેહનત કરના હૈ, તાકે વહ પાકીઝા ખુશ્બૂદાર બન જાએ. રૂહકા તકાઝા ખાના, કપળા ઔર મકાન નહીં હૈ, બલ્કે અપને માલિક, ખાલિક, પરવરદિગાર, બનાનેવાલે

ઔર પૈદા કરનેવાલેકો જાનના પેહચાનના ઔર ઉસકી બંદગી કરના હૈ. વહ રાઝી હો જાએ. રૂહકો સાઈન્સ વાલે નહીં બના સકતે હૈં. વહ તો બસ અપને બનાનેવાલેકે પાસસે હી આતી હૈ રૂહ પર અગર મેહનત હો તો યહ પાક સાફ રોશનીવાલી બનતી હૈ ઔર ઈસ પર મેહનત દો તરહ સે હોતી હૈ. એક તો બંદગી કરના હૈ, યઅની અપને બંદેપનેકો ઝાહિર કરના. પેહલે યહ જાનના કે વહ કિસકા બંદા હૈ, તાકે ઉસકી ઈબાદત કરે. દૂસરે યહ કે બંદોં ઔર મખ્લૂકકે સાથ બેહતરીન રહન સહન હો ઔર ઉનકો ફાઈદહ પહુંચાનેવાલા હો ઔર યહ કામ સિર્ફ ખુદાકે લિએ બેગર્ઝ બન કર કરે. ઔર મખ્લૂકકો ફાઈદહ પહુંચાએ તબ તો યહ અખ્લાક હૈ અગર ગર્ઝકે સાથ કરતા હૈ તો વહ તો બીસ રૂપિયેકા મુલાઝિમ ભી કર લેતા હૈ.

રૂહ પર મેહનત ન હો તો રૂહ નાકારહ, ગંદી, બદબૂદાર ઔર સિયાહ (કાલી) બનતી હૈ. રૂહકે તકાઝોકો પૂરા કરનેકી મેહનત કે લિએ અપને અપને અવકાત ફારિગ કરો. મૌતકે વકત પતા ચલેગા કે રૂહકે તકાઝે ઝિયાદહ ઝરૂરી થે.''❶

રામગઢ (નૈનીતાલ) કે એક તબ્લીગી ઈજતિમાઅમેં મુતઅદ્દદ (બહુતસે) ગૈર મુસ્લિમ ચૌધરી સાહિબાન મુલાકાતકે લિએ આએ તો ઉનસે મુખાતબ હો કર ફરમાયા :

''દુન્યાસે ઈન્સાનકે સાથ સિર્ફ ઉસકે આ'માલ સાથ જાએંગે. મૌતકો ચાહે હમ ભૂલ જાએં, લેકિન વહ હમેં નહીં ભૂલેગી. ખુદાકે લિએ દીનકે બારેમેં અપની જાનોં પર તર્સ ખાઓ. મૌત આને પર જબ ઝરૂરત આદમીકી સમઝમેં આતી હૈ તો વકત નિકલ જાતા હૈ.

આજકે લોગોંકે પાસ દીન સીખનેકે લિએ વકત નહીં હૈ. સારા દિન કારખાનેમેં લગ જાતા હૈ, લેકિન યહી આદમી જબ દૂસરે કારખાને કી ઝરૂરત મહસૂસ કરતા હૈ. તો ઉસકો ખોલ દેતા હૈ. ખુદા જાને અબ ઈસ કારખાનેકે લિએ કહાં સે વકત નિકલ આયા.''❷

ધાસેબા (મેવાત)મેં ઈજતિમાઅ કે મૌકે પર બા'દે ઈશા ચાર સિખ સાહિબાન મુલાકાતકે લિએ આએ, ઈન આનેવાલોંમેં એક મુઅમ્મર (બળી ઉમ્રકે) ઔર મુરતાઝ

---

❶ બ–મૌકા ઈજતિમાએ નગલહ ઈતાવત મેવાત, ૧૮ સફર, ૧૩૮૭, ૨૯ મય ૧૯૬૭

❷ બ–મૌકા ઈજતિમાએ રામગઢ, ૪ ઝૂ કઅ્દહ, ૧૩૮૭, ૪ ફરવરી, ૧૯૬૭

(જોગી) ભી થે. ચેહરા-મોહરાસે મઅલૂમ હોતા થા કે રિયાઝાત વ મુજાહદાત કિયે હૂએ હૈં. ઉન્હોંને સલામ કે બા'દ હઝરતજી (રહ.)સે કહા કે આજ મેરા કલ્બ સુબ્હ સે કેહ રહા થા કે આપસે મિલને ચલું, લેકિન મૈં હુજૂમ કી વજહસે નહીં આ સકા થા. હઝરતજીને ઈન ચારોં સાહિબાન સે બળી દેર તક ફિક્રે આખિરતસે મુતઅલ્લિક ગુફતગૂ ફરમાઈ. ઔર સહીહ ઝિંદગી ગુઝારને પર મરનેકે બા'દકી કામયાબી કા યકીન દિલાયા. ઈસ મજલિસમેં શીઅહ મસ્લકકે એક સાહિબી ભી આ ગએ. આપને ઉનકો ભી શરીકે ગુફતગૂ ફરમાકર સબકે લિએ હિદાયતકી દુઆ ફરમાઈ.[1]

બિરાદરાને વતનકે સામને આપ મઝહબે ઈસ્લામકો કિસ કદર હલ્કે ફુલ્કે ઔર સાદા અંદાઝમેં પેશ કરતે થે, ઈસકા અંદાઝા ઝૈલકે વાકિએ સે હોગા.

જનાબ અલહાજ ભાઈ ખાલિદ સાહિબ સિદ્દીકી અલીગઢ બયાન કરતે હૈં કે કુછ ગૈર મુસ્લિમ એક વફદ કી શકલમેં હિંદુસ્તાનકે કિસી સૂબે (સ્ટેટ)સે દેહલી આએ હૂએ થે. વહ હઝરત નિઝામુદ્દીન અવલિયાકે મઝાર પર હાઝરી કે લિએ ભી આએ. કિસીને ઉનકો બંગલેવાલી મસ્જિદમેં ભી ગાલિબન્ જાનેકા મશ્વરહ દિયા તો ઐસે વકત બંગલેવાલી મસ્જિદમેં દાખિલ હૂએ કે હઝરતજી નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ જમાઅતોંકી રવાનગીકી હિદાયત દે રહે થે. ઈસ્તિકબાલવાલોંને ઉન્હેં હૌઝ પર બિઠા દિયા.

જહાંસે ઉન્હોંને હઝરતજી (રહ.)કી બાત સુની. સબ દુઆ ઔર જમાઅતોંકે મુસાફહાસે ફારિગ હો કર આપ અપને હુજરેમેં તશરીફ લાએ તો યહ વફદ ભી મુલાકાત કે લિએ હુજરેમેં આ ગયા.

વફદકે એક સાહિબ જો મુતકલ્લિમ થે, ઉન્હોંને પેહલે તો હઝરત સે સુની હૂઈ બાતોંકી તહસીન ફરમાઈ. ઉસકે બા'દ કહને લગે કે હઝરત યહ બાતેં આપ સિર્ફ મુસલમાનોં સે હી ક્યૂં કહતે હૈં. યહ તો સારે ઈન્સાનોંસે કહનેકી હૈં. ઈસ પર હઝરતજીને બરજસ્તહ જવાબ દિયા કે મુસલમાન સુન લેતે હૈં, ઈસ લિએ ઉન્સે કેહ રહા હૂં. અગર તુમ સુનને લગોગે તો તુમસે ભી કહૂંગા, ઈસ લિએ કે હમારી બાત તો પૂરે આલમ કે ઈન્સાનોંકે લિયે હૈ.

ઉસકે બા'દ ઉન્હોંને કહા, મઝહબે ઈસ્લામ બળા અચ્છા ઔર ખૂબિયોંવાલા હૈ, મગર ઉસમેં જાનવરોંકી હત્યા (ઝબ્હ) કરકે ઉનકા ગોશ્ત ખાનેકી જો ઈજાઝત હૈ, વહ હમારી સમઝમેં નહીં આતી.

---

[1] બ-મૌકા ઈજતિમાએ ગાસેડહ, ૨૧ સિતમ્બર, ૧૯૯૩

ઈસ પર હઝરતજીને બરજસ્તહ ફરમાયા કે ભાઈ ઈસ્લામકી જિતની અચ્છી ઔર ખૂબિયોંવાલી બાતેં સમઝમેં આ ગઈ હૈં ઉન પર તો હમ ઔર તુમ દોનોં અમલ શુરૂ કર દેં ઔર સમઝમેં નહીં આતી ઉનકો આહિસ્તા-આહિસ્તા સમઝતે રહેં. ઔર હમ લોગ ડોકટરોંકે કહનેસે ભી તો બહુત સે જાનવર જૈસે મચ્છર, મખ્ખી વગૈરહ કી હત્યા કરતે હૈં. અબ અગર ઝબહ કરકે ખા લેં તો ઈસમેં કયા હરજ હૈ ? લેકિન યહ બાત બા'દમેં સમઝતે રહના. ફિર ઉન્હોંને સવાલ કિયા કે હઝરત અગર કોઈ હમારે સાથ ઝુલ્મ કરે તો કયા કરેં ?

ઈસ પર ફરમાયા : અઅલા બાત તો યહ હૈ કે માફ કર દો, વરના ઈતના બદલા લે લો જિતના ઉસને ઝુલ્મ કિયા હૈ.

વુઝરાઅ (મિનિસ્ટર્ઝ) વ હુક્કામ ઔર અહલે સિયાસતકો દઅવત

હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબને ઈસ દઅવતી વ તબ્લીગી જદ્દોજહદ કા આગાઝ ઉસ ઝમાનેમેં ફરમાયા જબકે પૂરે હિંદુસ્તાનમેં મુખ્તલિફ ઔર મુતઅદ્દદ સિયાસી તહરીકેં ઝોરો-શૌરસે ચલ રહી થી. યહાં તકકે મઝહબી ઉન્વાન પર ઉઠનેવાલી તન્ઝીમેં ઔર જમાઅતેં ભી સિયાસત કી આલૂદગિયોં (ગંદગીયોં)સે અપના દામન બચાએ બગૈર ન રહ સકી ઔર ફિર બા'દમેં યહ હુવા કે ઉનકા દીન ઉનકી સિયાસત કે તાબિઅ હો કર રહ ગયા.

ઈન તમામ તન્ઝીમોં ઔર તહરીકોં કા મરકઝ ઔર મહવર હિન્દુસ્તાનકા પાયએ તખ્ત (રાજધાની) દેહલી થા. દઅવત વ તબ્લીગ કી યહ આલમગીર મેહનત ભી હિન્દુસ્તાન કે ઈસી પાયએ તખ્ત (રાજધાની) દેહલી સે ઉઠી થી.

લેકિન અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કી હિકમતે બાલિગા ઔર હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ (રહ.)કી દીની બસીરત ઔર કુર્આન વ સુન્નત પર ઉનકી ગેહરી ઔર દૂરરસ નિગાહને ઈસ બુલંદ મર્તબા કામકો સિર્ફ કર્ને અવ્વલકા હીરા બનાકર રખા ઔર હર તરહ કી આમેઝિશ ઔર મિલાવટસે ઉસકી હિફાઝત ફરમાકર ઉસકો કલિમા વ નમાઝ, ઈલ્મો-ઝિક્ર, ઈકરામે મુસ્લિમ ઔર ઈખ્લાસે નિય્યત તક મહદૂદ કર દિયા, યહાં તકકે જુગરાફિયાઈ નકશોં પર મુલ્કોંકે બનને ઔર ટૂટને, હુકૂમતોં કે આને ઔર જાને, સિયાસત ઔર અહલે સિયાસતકે ચઢાવ-ઉતારને ભી ઉસ હિફાઝતી હિસાર ઔર હદબંદી (બાઉન્ડરી) પર કોઈ ફર્ક નહીં ડાલા. જો છે (૬) નંબરોંકે ઝરીએ ઉસકે ચારોં તરફ કાઈમ કિયા ગયા થા.

હઝરત મુહમ્મદ ઈલ્યાસ (રહ.) સિયાસતસે પેહલે દઅવત દેનેકે કાઈલ થે. ઔર ઉસકે ખિલાફ અમલ કરનેમેં ઈસ્લામ ઔર મુસલમાન દોનોંકા નુકસાન મહસૂસ કરતે થે. ફરમાતે થે :

''ઈસ ઉમ્મત સે સદીયોંસે સિયાસતકી કુવ્વત વ અહલિયત સલ્બ હો ચુકી (છીન ચુકી) હૈ. અબ મુદ્દતોં સબ્રો–ઝબ્તકે સાથ દઅવતકે ઉસૂલ પર કામ કરનેકી ઝરૂરત હૈ. ઉસકે બા'દ મુસલમાનોંમેં નઝમ વ ઈતાઅત કી કાબિલિય્યત ઔર કાનૂન કી પાબંદી મેં કામ કરનેકી કુવ્વત પૈદા હોગી.''

ઈસી લિએ હઝરત મૌલાના કી કોશિશ યહ રહતી થી કે તમામ મઝહબી વ સિયાસી તનઝીમોં વ તહરીકોં કે અફરાદ ઔર નુમાયાં હઝરાત ઈસ દઅવતવાલે અમલમેં જુડે.

ઔર દઅવત કે અષરસે મુતઅષ્થિર હો કર અપને મિલ્લી વ કૌમી કામોંમેં પુખ્તગી લાએં.

યહી વજહ હૈ કે ઉસ નાઝુક ઔર પુર આશોબ (પરેશાનીવાલે) દૌરમેં ભી આપને અપને રુફકાઅ્ ઔર દઅવતી અહબાબકો મુસ્લિમ લીગ ઔર મજલિસે અહરારુલ ઈસ્લામ વગૈરહ જૈસી જમાઅતોંમેં ભી દઅવતી અમલ શુરૂઅ કરનેકી હિદાયત ફરમાઈ ઔર આપકી તબીઅત પર ઉસકા ઈતના ગલબા હુવા કે જબ બા'ઝ ખવાસ અહલે તઅલ્લુકને કુછ અંદેશા મહસૂસ કરતે હૂએ ઈસમેં તવક્કુફ કી રાય દી તો હઝરત મૌલાનાને હઝરત શૈખ નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ કો પૂરી સૂરતે હાલ લિખકર ઈસ તરફ મુતવજ્જહ કરકે ઉનકે ઝહની ખલજાનાત વ ઈશ્કાલાત દૂર કિએ. ઈસ મૌકે પર જો ગિરામી નામા (ખત) હઝરત મૌલાનાને હઝરત શૈખ નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ કો તહરીર ફરમાયા થા વહ યહાં પેશ કિયા જાતા હૈ.

યહ મકતૂબ હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ અયલહિર્રહમહ કે કલમકા તહરીર કર્દહ હૈ.

મખદૂમે મુકર્રમ દામ ઝિલ્લુકુમુલ આલી,

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહ.

.....સે ઈસ અમ્રમેં સખ્ત ઈખ્તિલાફ હૈ, વહ કહતે હૈં કે તબ્લીગ કિસી તહરીકકે (મસલન્ લીગી વ અહરારી) લોગોંમેં ન કી જાએ કે ઇહતિમામ સે ઈખ્તિલાફ કા અંદેશા હૈ.

યહ સહીહ હૈ, લેકિન મકસદ હર શખ્સકો ખ્વાહ કિસી જમાઅતસે તઅલ્લુક

રખે ઉસમેં લગા દેના હૈ, અગર ઈસ ડરસે ઉસકો છોડ દિયા જાએ તો મેરે નઝદીક યહ કામ બંદ કર દેનેકે મુરાદિફ હૈ. ઈસ વહમ કે દફઈય્યા કી સૂરત યહ હૈ કે હર તહરીકવાલોંમેં મુસાવી તૌર (બરાબરી)સે કામ કિયા જાએ.

જિસસે ઈશ્તિબાહ ખુસૂસિય્યત કા ન હો. જનાબ હાફિઝ સાહિબકો આપ ઈસ કે જવાબસે તસલ્લી વ તશફફી ઔર ઈતમીનાન ફરમા દે.

(મકતૂબ મુહર્રરહ ૨૩, ઝુલહિજ્જહ હિજરી સન ૧૩૫૮ મુતાબિક ૩, ફરવરી ઈસવીસન ૧૯૪૧)

બા'ઝ કરાઈન સે અંદાઝા હોતા હૈ કે હઝરત શૈખ નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂને ઈસ મકતૂબકી અહમ્મિય્યત ફૌરી તૌરસે મહસૂસ ફરમાતે હુએ ઈસ તરફ ભરપૂર તવજ્જુહ ફરમાઈ ઔર યહ મસ્અલા હલ કિયા.

ઈસી તરહ હઝરત મૌલાના કા એહસાસ વ ખ્યાલ યહ ભી થા કે ઈસ્લામકી રફઅત વ સરબુલંદી કે લિએ અકવામે મગરિબકો દઅવત પહુંચાના ઔર ઉનકો ઈસ્લામકી તરફ લાના બહુત ઝરૂરી હૈ.

ઈસ કામકે લિએ આપકી નિગાહે ઈન્તિખાબ મૌલાના મુહમ્મદ અલી જૌહર પર પળી. જો અપની બુલંદ મર્તબા શખ્સિય્યત કે બાવસ્ફ અંગ્રેઝી ઝુબાન પર ભી મુકમ્મલ ઉબૂર રખતે થે.

ગોલમેઝ કોન્ફરન્સ મેં શિર્કત સે કુછ અરસા કબ્લ (પેહલે) હઝરત મૌલાનાને ઈસ સિલસિલેમેં જો ઉનકો મકતૂબ તહરીર ફરમાયા, વહ ઉનકી બેપનાહ દીની તળપકા આઈનાદાર ઔર ઉનકી રોશન હયાત કા ઝરીં (સુનેહરા) બાબ હૈ.

યહ મકતૂબ જો હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઇહતિશામુલ હસન સાહિબ કાંધલવી કે કલમ સે હૈ, યહાં પેશ કિયા જાતા હૈ.❶

---

❶ ઈસ યાદગાર મકતૂબ પર તારીખ દર્જ નહીં હૈ. લેકિન યહ બાત મા'લૂમ હૈ કે મૌલાના મુહમ્મદ અલી જૌહરને ગોલમેઝ કોન્ફરન્સમેં શિર્કત કે લિએ યહ સફર ઈસવીસન ૧૯૩૧ મેં કિયા થા.

ઈસ તરહ ઈસ ખતકી તકરીબી તારીખ મઅલૂમ હો સકતી હૈ. ઈસ મકતૂબકા કોઈ ખાતિર ખ્વાહ નતીજા અગરચે ઉસ વકત બર આમદ નહીં હુવા, લેકિન દુન્યા જાનતી હૈ કે હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબકે બત્તીસ સાલહ દૌરે ઈમારતમેં યુરોપ ઔર અકવામે મગરિબમેં દઅવત વ તબલીગકી ગરમ બાઝારી ઔર ઉસકી મકબૂલિયત વ કુબૂલિયત ઈસી મકતૂબ કી સદાએ બાઝ-ગશ્ત હૈ (ઈસી ખતકા અષર હય).

મખ્દૂમી વ મુકર્રમી ઝીદ મકારિમુકુમ.

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.

(૧) આં મખ્દૂમ કી કાબિલિયત ઔર ઝકાવત (હોશ્યારી) ઔર કુદરત અલલ કલામ (બોલને પર કાદિર હોના) વ હમદર્દી-એ-ઈસ્લામ ઈસ ખાકસાર કે દિલ પર ન આજસે સિકકા જમાએ હુએ હૈ, બલ્કે કામરેડ (Comrade)કી નેયર તાબાનીકે વકતસે ઝોહર શનાસ ઔર કદરદાન હૈ.

ઔર શૈખુલ કુલ યઅની સય્યિદી વ મૌલાઈ હઝરત શૈખુલ હિન્દ (રહ.) કે ઝમાનામેં નિયાઝમંદી ઔર આમદો-રફતે સામી કે બરતાવ ને ઈસ ખ્યાલ કો ઔર મુઝાઅફ (ડબલ) ઔર મુદલ્લલ કર દિયા થા.

(૨) હમેશા સે ઈસ પૂર ઝોર ઈજનકે ઈસ્લામકી કોઈ બળી ગાળી ખીંચનેકી તરફ તબીઅત મુતમન્ની ઔર જોયા રહી.

(૩) કુછ ઝમાનેસે ખાકસાર કે ઝેહને ના-રસામેં યહ મઝમૂન આ રહા હૈ કે કોઈ કાબિલ ઔર અહલ શખ્સ ખાસ ઔર મુઅતદિલ તરીકેસે ફિતરી ઔર અવસતુલ મિલલ (દરમિયાની) મઝહબ યઅની ઈસ્લામકી તરફ ઈસ યુરોપિયન કૌમકો ઝોર વ કુવ્વત ઔર પૂરી તવજ્જુહ ઔર કોશિશ કે સાથ દઅવત ઈલલ હક (હકકી તરફ) કરે તો ઉસકે લિએ આપકે સિવાએ કિસી પર નઝર નહીં જમતી.

(૪) ઈસ વકત યહ કૌમ બર સરે ઈકતિદાર હૈ ઔર એક મુદ્દતસે હુકમરાની કર રહી હૈ. અલ્લાહ તઆલાકી આદાત મઅલ હક (હકકે સાથ) પર નઝર કરતે હુએ યહ બાત ખ્યાલમેં આતી હૈ કે અહલે હુકૂમત લોગોંકો દઅવત ઈલલ હક (હકકી તરફ) કિએ જાને પર મદ્દૂવીન કી દો રાએં હુઈ હૈં.

દઅવત ઈલલ હક (દઅવત દેના હકકી તરફ) કો કુબૂલ કરકે ફવઝે દારૈન (દોનોં જહાંકી કામ્યાબી) ઔર દીને ખુદાવંદી ઔર મઝહબે આસ્માની કી તરો-તાઝગી ઔર આબો-તાબાની ઔર યા ઉસ દીનસે ઈસ્તિન્કાફ ઔર ઈઅરાઝ કરકે ઈસ્તિસાલ વ બરબાદી ઔર હમેશા કે લિએ ખુસરાન વ નામુરાદી, ગર્ઝ કોઈ એક મુઆમલેકા ઉનકે સાથ મુતઅય્યન હો જાના ઈસી દઅવત ઈલલ હક કી કુબૂલિયત ઔર ઈઅઝાઝ ઔર રદ્દો ઈન્કાર પર મબની હૈ."

(૫) ઈસી મુદ્દઆ કે લિએ યહ પેહલા ખત લિખ રહા હૂં. ખુદા કરે યહ તુખ્મ (બીજ) એક બારાવર શજર (ફલ લાનેવાલે દરખ્ત)કા હો ઔર ઈસ મુરાસલત (પત્ર વ્યવહાર)કો મુદાવમત (હમેશગી) બખ્શે.

(૬) ઈસકે વાસ્તે પેહલી બાત ઉસ તર્ઝો–તરીકકા મુતઅય્યન કરના હૈ કે જો ઉસકે લિએ ઈખ્તિયાર કિયા જાએ, જિસમેં ચંદ ઉમૂર કાબિલે લિહાઝ સમઝમેં આ રહે હૈં.

અવ્વલ યહ કે મુનાઝરે ઔર સરીહ કિસી પર ચોટ કરનેસે મહફૂઝ હો.

દૂસરે જો ખરાબિયાં અપને મઝહબકી ઉનકે દિલોંમેં બૈઠી હૂઈ હૈં, ઉનકા શાફી (ઠંડક પહોંચાનેવાલા) જવાબ લિએ હૂએ હો.

ઔર અપને મઝહબકી ઉસૂલી ચીઝોં મષલન્ હુસ્ને તઅલીમ વગૈરહકી ખુબિયોં પર રોશની ડાલ રહી હો, બાવજૂદ ઉસકે મુખ્તસર હોનેકે બિના પર આમ ઈશાઅત કે કાબિલ હો. મુખ્તસર ચીઝકી ઈશાઅત આસાન હોતી હૈ. ગર્ઝ યહ કે મૈં એક ના અહલ શખ્સ કાબિલ વ યગાન–એ–ઝમાનાકો કયા મુતવજજેહ કરું કે કિન કિન ઉમૂર કી રિઆયત ઝરૂરી હૈ. આપ ખૂદ મુઝસે અચ્છા સમઝ સકતે હૈં.

(૭) ખુલાસા મતલબ યહ હૈ કેં ઉસકે મા–લહૂ વ મા અલયહ પર કાફી નઝર કરકે કોઈ તરીક અવ્વલ મુતઅય્યન કર લિયા જાએ ઔર ફિર ખુદાએપાક **વહદહૂ લા શરીક લહૂકી નુસરતેં કતઈય્યહ** કા યકીન કરકે ખુદાએ પાક પર ભરોસા કરતે હૂએ જનાબ મુહમ્મદુર્રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી બારગાહકી સુર્ખરૂઈ ઔર આખિરત કા બેહતરીન ઝખીરા સમઝતે હૂએ ઈસ કામકો તન–દહી સે શુરૂઅ કર દિયા જાએ. ફિર હક તઆલા અપને વઅદહકે મુવાફિક

حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ، [ઔર હક હૈ હમ પર મદદ ઈમાનવાલોંકી.] (સૂ. રૂમ-૪૭)

اِنْ تَنْصُرُ واللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ، [અગર તુમ મદદ કરોગે અલ્લાહકી તો વહ તુમ્હારી મદદ કરેગા.] (સૂ. મુહમ્મદ સલ.-૭)

كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَ رُسُلِىْ، [અલ્લાહ લિખ ચુકા કે મૈં ગાલિબ હૂંગા ઔર મેરે રસૂલ.] (સૂ. મુજાદલહ-૨૧)

اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا [હમ મદદ કરતે હૈં અપને રસૂલોંકી.] (સૂ. મૂમિન-૫૧)

–કશ્તીકો કિસી કિનારહ લગાહી દેંગે. રાએ સામીસે મુત્તલિઅ ફરમાએં. **વસ્સલામ,**

બંદહ, મુહમ્મદ ઈલ્યાસ ઉફિય અન્હૂ

બકલમ, ઈહતિશામ ગુફિરલહૂ

પૂરે ખતકા ખુલાસહ :–

જનાબ મૌલાના મુહમ્મદઅલી જૌહર સાહિબ, આપકી ખૂબિયાં ઔર બહ્ઝેં

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહ.

(૧) આપકી કાબિલિયત, હોશ્યારી, બોલનેકા કમાલ ઔર ઈસ્લામકી હમ્દર્દી–યહ વહ ખૂબિયાં હૈં, જો આપકા સિકકા મેરે દિલ પર આજસે નહીં બલ્કે બહુત પેહલેસે જમાએ હૂએ હય.

શૈખુલ હિંદ (રહ.)કી ખિદમતમેં મેં હાઝિર રેહતા થા ઉસ ઝમાનેમેં આપ યહાં તશરીફ લાતે થે ઔર હઝરત શૈખુલ હિંદ (રહ.) આપકે સાથ જો બરતાવ ફરમાતે થે ઉસસે મેરા આપકે બારેમેં જો ખયાલ થા વહ બઢ ભી ગયા ઔર દલીલવાલા ભી હો ગયા.

(૨) આપકે પાવરફૂલ એન્જિનકો દેખ કર હમેશાસે યહ તમન્ના રહી હૈ કે આપકા એન્જિન ઈસ્લામકી કોઈ બળી ગાળી ખીંચે.

(૩) મુઝે હમેશા યે ખયાલ આતા હય કે કોઈ કાબિલ ઔર માહિર ઈન્સાન સહીહ તરીકેસે યુરોપવાલોંકો ઈસ્લામકી દઅવત દે. ઈસ કામકે લિએ આપકે સિવા કિસી ઔર પર નઝર નહીં ઠેરતી.

(૪) યુરોપિયન એક મુદ્દતસે હુકૂમત કર રહે હૈં. હક કે સાથ અલ્લાહ તઆલાકા અબ તક જો મુઆમલા રહા હૈ, ઉસકો દેખતે હૂએ યહ બાત ઝહનમેં આતી હૈ કે હુકૂમતી સતહ કે લોગોંકો જબ જબ હકકી દઅવત દી ગઈ હૈ, ઉનકી દો રાએં (મત) હૂઈ હૈં.

યા તો હક કી દઅવત કરકે દોનોં જહાનકી કામયાબી, ઈસ્લામકી તાઝગી ઔર ચમક દમક હાસિલ કી.

યા ફિર ઈસ દીનસે નફરત ઝાહિર કી. મુંહ ફેરા જિસકી વજહસે બરબાદ હૂએ ઔર જળસે ખતમ હૂએ. ઈસ તરહ હમેશાકા નુકસાન ઉઠાયા.

યહ દોનોં બાતોંમેંસે કોઈ એક બાત પેશ આનેકે લિએ ઉનકો હકકી દઅવત દેના ઝરૂરી હૈ, કયૂં કે જબ તક દઅવત નહીં દેંગે તબ તક કબૂલ કરને યા ઠુકરાનેકા સવાલ પેદા નહીં હોતા. ઔર જબ તક ઈનમેંસે કોઈ બાત ન હો તબ તક ઉનકી હમેશાકી કામયાબી યા નાકામીકા ફૈસલા નહીં હો સકતા.

(૫) ઈસી મકસદકે લિએ યહ પેહલા ખત લિખ રહા હૂં. ખુદા કરે યહ એક બહોત બળે ફલદાર દરખ્તકા બીજ બને. ઔર યહ પત્ર વ્યવહાર હમેશાકા હો જાએ.

(૬) અબ સબસે પેહલે સોચનેકી ચીઝ યહ હૈ કે ઉનકો દઅવત પેશ કરનેકે લિયે

કોનસા તરીકા લિયા જાએ. ઉસકે લિએ ધ્યાન રખનેકી કુછ બાતેં સમઝમેં આ રહી હૈં.

પેહલા : કિસી પર સાફ ચોટ ન હો. મુનાઝરહ ન હો.

દૂસરા : હમારે મઝહબકે બારેમેં જો ગલતફહમિયાં ઉનકે દિલોંમેં બેઠી હૂઈ હૈં, ઉનકા તસલ્લીવાલા જવાબ દિયા જાએ.

તીસરા : અપને મઝહબકી ઉસૂલી બાતોંકી ખૂબિયાં ઉનકે સામને આએ.

ચોથા : બાત મુખ્તસર હો, તાકે ઉસકી ઈશાઅત હો.

(૭) ખુલાસા યહ કે સબ પેહલૂઓં પર સોચ કર પેહલે કોઈ તરીકા તય્ કર લિયા જાએ. ફિર ખુદાએ પાકકી યકીની મદદકા યકીન રખ કર ખુદા પર ભરોસા કરતે હૂએ જનાબ મુહમ્મદુર્રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે દરબારમેં ઈઝઝત ઔર આખિરતકા બેહતરીન ઝખીરા સમઝતે હૂએ ઈસ કામકો દિલ લગા કર શુરૂઅ કર દિયા જાએ. ફિર અલ્લાહ તઆલા અપને ઉન વઅદોંકે મુતાબિક જો કુર્આને હકીમમેં ફરમાએ હૈં :

(૧) ઈમાનવાલોંકી મદદ કરના હમારી ઝિમ્મેદારી હૈ.
(૨) અગર તુમ ખુદાકી મદદ કરોગે તો ખુદા તુમ્હારી મદદ કરેગા.
(૩) અલ્લાહને લૌહે મહફૂઝમેં યહ લિખ દિયા હય. મૈં ઔર મેરે પૈગમ્બર ઝરૂર ગાલિબ હોંગે.
(૪) બેશક હમ ઝરૂર મદદ કરેંગે અપને રસૂલોંકી ઔર ઉન લોગોંકી જો ઉનકે સાથ ઈમાન લાએ.

—કશ્તીકો કિસી કિનારે લગા હી દેંગે.

આપ ભી અપની રાય બતાએં. વસ્સલામ.

ઈસી તરહ દઅવત વ તબ્લીગ કે બારેમેં હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબ (રહ.) કા નઝરિય્યહ ઔર તર્ઝે ફિક્ર યહ થા કે અવામી જદ્દો જહદ કે ઝરીએ લોગોંકા મિઝાજ દીની વ ઈમાની બનાયા જાએ ઔર ઈક્તિદાર વ હુકૂમત હાસિલ કરને યા દીનદાર તબકેકો કુરસીએ ઈક્તિદાર પર બિઠાનેકે બજાએ અહલે ઈક્તિદાર વ હુકૂમત તક દીન પહુંચાયા જાએ, તાકે ઉનમેં દીની શુઊર વ મઝહબી જઝબાત બેદાર હો જાએં ઔર વહ આખિરતકો સામને રખકર હુકૂમત કરેં.

લેકિન ઈસ તબ્લીગી જદ્દો—જહદકી સત્તર સાલહ તારીખ કી યહ ભી એક

હકીકત ઓર સચ્ચાઈ હૈ કે અરબાબે હુકૂમત ઓર અહલે સિયાસત કો ઈન્સાનિયત યા એક મિલ્લત યા એક ઉમ્મત હોનેકી બિના પર ઉનકા ભુલા હુવા સબક હમેશા યાદ દિલાયા જાતા રહા.

ઓહદો ઓર મનસબો કી બે-વકઅતી, બે-હૈસિયતી ઓર ઉસકે મુકાબલેમેં ઈન્સાનિયત કી વકઅત વ હૈસિયત હમેશા પૂર ઝોર અલફાઝમેં ઉનકે સામને બયાન કી જાતી હૈ, અપને માલિક કો જાનને પેહચાનને ઓર ફિર ઉસકી માનનેકો હમેશા મુઅસ્સિર ઓર પુરઝોર અલફાઝમેં સમઝાયા જાતા રહા.

ઈસ તર્ઝે ફિકરકા યહ અસર ઓર નતીજા હૈ કે સર બર આવુર્દહ સિયાસી શખ્સિયતો, કુર્સીનશીનો ઓર અઅલા ઓહદેદારોં કો કભી ભી ઈમ્તિયાઝી શાનકે સાથ નહીં બુલાયા ગયા ઓર નહીં ઉનકી શાનમેં કસાઈદ પઢનેકી નોબત આઈ ઓર અગર ઉધરસે કુછ ઈશારા ભી હુવા તો મુહઝ્ઝબ અંદાઝ વ અલફાઝમેં આદાબે શાહી ઓર રુમૂઝે સલતનત સે અપની નાવાકિફિય્યતકા ઉઝર પેશ કર દિયા ગયા.

ઈસ મસ્અલેમેં મૌલાના સય્યિદ મુહમ્મદ રાબિઅ સાહિબ હસની નદવી (નદવતુલ ઉલમા લખનૌ) કે યહ અલફાઝ બિલકુલ મબની બર હકીકત હૈ કે :

> ''ઈસ કામકે બાનિયોને ઈસ કામકા મિઝાજ એસા રખા કે વહ અહલે હુકૂમત વ સિયાસત કી નઝરમેં બે ઝરર થા: ક્યૂંકે ઉનહોંને દઅવતકે સિર્ફ મુહબ્બત ઓર તઅમીરી પેહલૂકો ઈખ્તિયાર કિયા ઓર વહ ભી ઈન્સાનોકી ઈસ્લાહ ઓર ઉનકો ઈસ્લામકી ઓર ઈમાન વ અમલે સાલિહ કી તઅલિમાતસે વાબસ્તા કરનેકા કામ, ઈસ તરહ ઈસ જમાઅતકા કિસી પાર્ટીસે યા કિસી સિયાસત સે કોઈ તઅલ્લુક યા ટકરાવ નહીં હુવા. ઈસી તરહ ઉસસે દિલચસ્પી લેનેવાલોંમેં હર સતહકે ઓર હર તબ્કેકે લોગ શરીક હુએ.''

ઈસ તરહ જમાઅતકી ઈસ ગૈર જાનિબદારી કે સબબ ઉસકે કામસે કિસીકો બદગુમાની યા મુખાલફત નહીં પૈદા હુઈ.❶

હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબ (રહ.) કે કાઈમ કર્દહ ઈન નુકૂશે કદમ પર ચલતે હુએ મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ ઓર મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (રહ.) ભી તમામ ઉમ્ર સિયાસતસે અપના દામન બચાકર અસ્હાબે સિયાસત ઓર અબ્નાએ હુકૂમત કો દીન વ ઇહયાએ દીનકી દઅવત દેતે રહે ઓર ખુદા શનાસી વ હક પરસ્તી કી તરફ બુલાતે રહે.

---

❶ માહનામા અલ બિન્નોરિયા કરાચી હઝરતજી નંબર ૧૭૬ સફા.

દીને હકકી હિફાઝત વ હિમાયત ઔર ઉસકી સર બુલંદી કે લિએ જહોજહદમેં ઈન તીનોં હઝરાતકા યહ તર્ઝ, ફિક્ર ઔર સોચને સમઝને કા અંદાઝ વહી હૈ, જો હઝરત મુજદ્દિદ અલ્ફે સાની નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ કા થા. હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (રહ.) ખૂદ ઉસકી વઝાહત અપને એક મલફૂઝમેં ઈસ તરહ ફરમાતે હૈં :

''દીનકા કામ એક તો હૈ શાહ ઈસ્માઈલ સાહિબ શહીદ (રહ.)કે તર્ઝ કા, લેકિન ઉસમેં દેખો કે ઉનકે સાથ જો મજમા થા વહ અવલિયા કી સિફાતસે ભી આગે બળ્હા હુવા થા. સહાબએ કિરામ (રદિ.)સે મુશાબહત પાઈ જાતી થી. ઔર ફિર ઈબ્તિદા હૂઈ બિદઆત ઔર ફિસ્કો ફુજૂર કે ખિલાફ કોશિશ સે ઔર ઈન્તિહા કી સિખોંકે ખિલાફ જિહાદસે. આજ ઈસ વકત ઉમ્મતમેં ઈસ તર્ઝકે કામકી ઈસ્તિઅદાદ નહીં હૈ.

દૂસરા કામ હૈ દીનકા હઝરત મુજદ્દિદ અલ્ફે સાની (રહ.)કે તર્ઝ પર નીચેસે ઈસ્લાહ કરતે આઓ ઔર અગર નીચે ઈસ્લાહ હો જાએ તો કમ અઝ કમ દરજા યહ હોગા કે ઉપરવાલોંકા શર ઉન્હીંમેં મહદૂદ હો જાએગા ઔર આખિરમેં વહ ભી તર્કે શર (બુરાઈ છોળને) પર મજબૂર હોંગે.

અગર હુકૂમતસે શર આયા હૈ તો અવામમેં જિનમેં કોશિશ કર સકતે હો ઉનકો શરસે ખૈર પર ડાલ દો, તો હુકૂમત કા શર ભી ખત્મ હો જાએગા. જિસ તરહ હઝરત મુજદ્દિદે અલ્ફેસાની (રહ.) ને હુકૂમત કે અલાવહ ઉસકે નીચેકો દુરૂસ્ત કરના શુરૂઅ કિયા. આખિરમેં હુકૂમત કા ભી શર ખત્મ હો ગયા. ઔર ઉનકી કોશિશ કે તુફૈલ અકબર ઔર જહાંગીર કી અવલાદમેં આલમગીર જૈસે ખાદિમે શરીઅત પૈદા હૂએ.

હમારા યહ કારે તબ્લીગ હઝરત મુજદ્દિદ (રહ.)કે તર્ઝ પર શરકો રોકના હૈ ઔર ખૈરકી તરફ મોળના હૈ.''

મઝકૂરહ બાલા નઝરિય્યહ ઔર તર્ઝે ફિક્રકે તનાઝુરમેં મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબકે ઝૈલકે વાકિઆત હમેં પઢનેકે લિએ મિલતે હૈં.

(૧) રબીઉલ અવ્વલ, હિજરીસન ૧૩૨૨, ફરવરી, ઈસવીસન ૧૯૪૭ મેં મિસ્ટર મુહંમદ અલી જિન્નાહ સે બા'ઝ તબ્લીગી અહબાબને સીંધ જાકર મુલાકાત કી, ઔર ઈસ દઅવતી કામકી અહમિયત વ ઝરૂરત ઉનકો બતલાઈ. મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ અપને એક મકતૂબમેં ઈસ મુલાકાતકી ઈત્તેલા હઝરત શૈખકો ઈસ તરહ દેતે હૈં :

''સોચ કે ઈસ દફા કે કામ પર જિન્નાત સે તબ્લીગી ગુફતગૂ હાજી અબ્દુલ હમીદ કી ઝબાની વફદ કી સૂરતમેં હૂઈ. ઈઝહારે તઅસ્સુર કિયા ઔર કહા યહ તો સાઢે તેરહસો બરસ પેહલેકા કામ હૈ. બાકી ઈસ વક્ત મુસલમાનોમેં જો મઆશી મસાઈબ રાઈજ હૈં, ઉસકા ક્યા ઈલાજ હૈ. ઈસ વક્ત ઈસસે ઝિયાદહ ગુફતગૂ ખિલાફે મસ્લિહત સમઝી ગઈ.

દૂસરી મુલાકાત પર ઉસકો મુલ્તવી કિયા ગયા. ઉસકે બા'દ ખ્યાલ થા કે અલીમિયાં કુરૈશી મલેક સાહિબ, ડોકટર ઝાકિર, મૌલાના ઈહતિશામ તશરીફ લે જાએં. વફદકી સૂરતમેં વહાં કે લીગી ઝિમ્મેદારોંકો અપને યહાં દઅવતેં દેકર ઈસ કામકી તરફ મુતવજ્જેહ કરેં. ઈસકે લિએ પેહલે ભી ઈસ તબકેમેં મુખ્તાલિફ જગહ દઅવતેં દી જા ચુકી હૈં.''

(૨) ૩૦ રબીઉસ્સાની, હિજરીસન ૧૩૬૬ (૨૩ માર્ચ, ઈસવીસન ૧૯૪૭)મેં દેહલીમેં એશિયાઈ મમાલિકકી એક કોન્ફરન્સ મુન્અકિદ હૂઈ, જિસમેં અફઘાનિસ્તાન, ચીન, શ્રીલંકા, સઉદી અરબ, મિસર, અરબ લીગ, ઈન્ડોનેશીયા, મલેશીયા વગૈરહ મમાલિકકે મન્દૂબીન (મેહમાનો)ને શિર્કત કી.

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબને ઈસ મૌકેસે ફાઈદહ ઉઠાતે હૂએ ઉનકો ઈમાની વ તબ્લીગી દઅવત પહુંચાનેકા કસદ (ઈરાદા) ફરમાયા. ચુનાંચે ઈન મનદૂબીનસે રાબિતા કાઈમ કરકે દઅવત દી ગઈ. ઔર ૫ જુમાદલ ઊલા, ૨૯ માર્ચ, ઈસવીસન ૧૯૪૭ શમ્બા (શનીચર)મેં એક ઈજતિમા જનાબ અલહાજ મુહમ્મદ શફીઅ સાહિબ કુરૈશી મર્હૂમકી કોઠી પર મુન્અકિદ હુવા.

જિસમેં મુખ્તાલિફ મમાલિક કે મનદૂબીન ને શિર્કત કી. મૌલાના સય્યદ અબૂલ હસન અલી નદવી ઔર મૌલાના મુહમ્મદ ઈમરાન ખાન સાહિબ નદવી ને ઈસ ઈજતિમાઅ સે મુશતરકા તૌર પર ખિતાબ ફરમાયા.

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ, મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ ઔર મૌલાના સય્યદ અબૂલ હસન અલી નદવી કે મકાતીબ બનામે હઝરત શૈખમેં ઈસ ઈજતિમાઅકા ઝિક્ર તઝકિરહ ઈસ તરહ મિલતા હૈ.

હમ લોગ અપની સુસ્તી ઔર ના અહલી કી બિના પર ખુતૂત લિખને ઔર ફુયૂઝ કે હાસિલ કરનેસે કોતાહી રહે હૈં, મગર ઉમ્મીદ યહ હૈ કે અઝ ખૂદ કરમો-ઈનાયતકે માતહત હમારે લિએ ઔર ખુસૂસન્ ઈસ કામકે ફરોગકે લિએ દુઆએં ઝરૂર ફરમાતે હોંગે.

ઈસ વકત એક જમાઅત જિસમેં મૌલાના અલીમિયાં, મૌલાના ઈમરાન સાહિબ ઔર કુરૈશી સાહિબ ઔર ડોકટર ઝાહિર હુસૈન સાહિબ વગૈરહ હઝરાત હૈં, કોન્ફરન્સમેં આનેવાલે હઝરાત ગૈર મુલ્કોમેં કામ કર રહે હૈં. ઈસ વકત દુઆઓંકી અઝ હદ ઝરૂરત હૈ.

(ઈકૃતિબાસે મકતૂબ મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ રહ.)

ધુંધલા સા એક યહ ખ્યાલ ભી દિમાગ મેં ચકકર લગા રહા હૈ કે ઈંગ્લેન્ડસે જો વુઝરાઅ્ આએ હૂએ હૈં, ઉનસે સિયાસી મસાઈલ પર ગુફતગૂએં હો રહી હૈં. એક મુખ્તસર વફદ સિયાસી મસાઈલસે અલાહિદા હોકર ઈસ્લામી દઅવત લેકર ઉનસે મુલાકાત કરે. દુઆ ફરમાએં કે હક તઆલા શાનુહૂ ઈસમેં જો સૂરત બેહતર હો, મુકદ્દર ફરમાએં.

જનાબે આલી ખુસૂસિયત સે ઈસ તરફ મુતવજજેહ હોં.

ઈસ વકત અંગ્રેઝી તબકેકે લોગ કસરતસે આ રહે હૈં. ઔર પુરાને આનેવાલે ઔર ઐસે લોગ જો અહલે ઈલ્મ ઔર ઈસ તબકેવાલોંકે દરમિયાન વાસ્તા હોતે વહ કમ હોતે ચલે જા રહે હૈં. જિસસે બા'ઝ અવકાત ડર મા'લૂમ હોને લગતા હૈ. અપને બસમેં હક તઆલા શાનુહૂ કે સામને અર્ઝ કરનેકી ભી અહલિયત નહીં.

'ફ ઈલલલ્લાહિલ મુસ્તકા'

(ઈકૃતિબાસે મકતૂબ મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ)

કલ હફતા કે રોઝ ૨૯, માર્ચકો કુરૈશી સાહિબકે યહાં તમામ મુસલમાન નુમાઈન્દોંકો ચાયકી દઅવત દી ગઈ હૈ. જિસમેં મેરા અરબીમેં ઔર ડોકટર ઝાકિર સાહિબકા અંગ્રેઝીમેં ખિતાબ કરના તજવીઝ હુવા હૈ.

અવકાત સખ્ત ઘેરે હૂએ હૈં. મુલાકાત કરનેવાલોંકા મેહમાનોં પર સખ્ત હુજૂમ હૈ. કલ મિસરી નુમાઈન્દા મુસ્તફા મોમિન સાહિબ નિઝામુદ્દીન આએ થે. ઈશાકી નમાઝ પઢી ઔર મૌલાના યૂસુફ સાહિબકે હુજરેમેં મૌલાનાકી તકરીર ઔર મેરી તરજુમાની સુની. આજ જુમ્આ પઢના ભી વહી મવઊદ હૈ.

(ઈકૃતિબાસે મકતૂબ મૌલાના સય્યદ અબુલ હસન અલી નદવી મુહર્રરહ)
૨૮, માર્ચ ઈસવીસન ૧૯૪૭, જુમ્આ અઝ મસ્જિદ સેક્રટેરેટ (દેહલી)

(૩) તકસીમે હિન્દકે ચંદ માહ બા'દ મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબને

પાકિસ્તાનકા સફર કિયા ઔર વહાં આમ મજામિઅ ઔર મજાલિસમેં બ-બાંગે દુહલ ફરમાયા કે :

''જો અઝાબ મઆસી કી વજહસે આ રહા હૈ, ઉસકો તુમ્હારી કવાઈદ પરેડ, તુમ્હારી તોપેં ઔર બમકે ગોલે ભી નહીં રોક સકેંગે. અસલ ઈલાજ ઔર તદબીર રુજૂઅ ઈલલ્લાહ હૈ. અપને અંદર ઈમાન પૈદા કરો.''

દેહલી વાપસ તશરીફ લા કર આપને અપની તકરીરકે યહ અલ્ફાઝ અપની ખુસૂસી મજલિસમેં બયાન કિએ તો એક અહલે તઅલ્લુકને કહા કે, અગર આપ રાઝી હોં તો મેં ચાહતા હૂં કે આપકો લેકર પંડિત જવાહર લાલ નેહરૂસે મિલૂં ઔર યહ તકરીરી જુમ્લે ખૂદ આપકી ઝુબાન સે ઉનકો સુન્વાઉં ઔર અગર આપ ન જા સકે તો મેં ખૂદ જા કર ઉનકો સુનાઉં. ઈસ પર ફરમાયા,

''હરગિઝ નહીં, મેંને યહ બાત પાકિસ્તાનવાલોંકો કહી થી. આપ અગર પંડિત નેહરૂસે યા હુકૂમત કે દૂસરે ઝિમ્મેદારોંસે બાત કરેં તો ઉનસે યહી કહેં કે તુમ્હેં ઔર મુલ્ક કો સિર્ફ ફૌજી તૈયારિયાં નહીં બચા સકેંગી. ખુદાકો રાઝી કરનેકી, ઝુલ્મકો ખત્મ કરનેકી ઔર ઈન્સાફ કો રિવાજ દેનેકી કોશિશ કરો તો તુમ ભી બચ જાઓગે ઔર મુલ્ક ભી બચ જાએગા.''

(સવાનિહે યૂસુફી બજ્નૌરી સફા : ૩૦૦)

(૪) મૌલાના હકીમ મુશ્તાક અહમદ સાહિબ કાઠોરી ઈસી નૌઅકા દૂસરા વાકિઆ ઈસ તરહ બયાન કરતે હૈં કે એક દફા હઝરત મૌલાનાને મુઝસે ફરમાયા કે,

''હકીમ સાહિબ આપકા પંડિત નેહરૂ સે બરાહે રાસ્ત તઅલ્લુક હૈ લિહાઝા ઈસ તઅલ્લુકકા તકાઝા હૈ કે ઉનકો દઅવત દી જાએ. મેંને અર્ઝ કિયા કે એક વઝીરે આ'ઝમ ઔર દુન્યા કી ચંદ શખ્સિય્યતોં મેં સે એક ઐસી શખ્સિય્યત કો મેં કૈસે દઅવત દેનેકી જુર્અત કર સકતા હૂં. વહ તો બળે હૈં ઔર મૈં બહુત છોટા હૂં.''

યહ સુનકર ફરમાને લગે,

''હકીમ સાહિબ આપ બહેસિયત કલિમહ ગો ઉનસે બહુત બળે હૈં ઔર દઅવત દે સકતે હૈં.''

(સવાનિહે યૂસુફી બિજનોરી સફા : ૧૦૧)

(૫) એક મર્તબા મશરિકી પાકિસ્તાન (મૌજૂદા બંગ્લાદેશ)મેં કિયામકે દૌરાન વહાં કે સરકારી ઔર સિયાસી સતહકે બહુત સે ખવાસ જમા થે. ઉનકો મુખાતબ બનાકર ફરમાયા કે હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને એક સવાલ કે જવાબમેં ઈતના ફરમાયા થા કે કલ બતાઉંગા, ઈસ પર વહી આઈ.

وَلَا تَقُوْلَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّیْ فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ

[ઔર ન કહના કિસી કામકો કે મેં યહ કરૂંગા કલકો, મગર યહ કે અલ્લાહ ચાહે] (સૂ. કહફ-૨૩,૨૪)

ઔર તુમ્હારી ઝુબાન પર હર વકત યહી રહતા હૈ કે હમને યહ કિયા, હમ યહ કર રહે હૈં ઔર હમ યહ કરેંગે, વહ કરેંગે, હાલાંકે વાકિઆ યહ હૈ કે અગર તુમ મરના ભી ચાહો તો અપને ઈરાદે સે મર ભી નહીં સકતે.

ખલ્ક કી સિફત સિર્ફ ખાલિકમેં હૈ. પૂરી મખ્લૂક અપની પૈદાઈશ, તરબિયત ઔર બકામેં હર હર મરહલહ પર ખાલિક કી મોહતાજ હૈ.

એક મજલિસમેં ફરમાયા,

"તુમ હુઝૂર કે નમૂને પર બનના શુરૂઅ કર દો, જિતના બનના હોગા બન જાએગા. ઔર જો બનનેવાલા નહીં હોગા ઔર બનનેવાલોંકે લિએ રુકાવટ બનેગા ખુદા ઉસે ઈસ તરહ તોળ દેગા જૈસા અંડે કે છિલકેકો તોળ દેતા હૈ. તુમ જિનકો બળી તાકતેં કહતે હો, ખુદાકે નઝદીક ઉનકી હૈસિયત મકળી કે જાલે કે બરાબર ભી નહીં હૈ. ઈસ દુન્યામેં પાકીઝા ઈન્સાનોંકે ન હોનેકી વજહસે મકળિયોંકે બળે બળે જાલે લગ ગએ થે. જબ હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી સઈ સે પાકીઝા ઈન્સાન બન ગએ તો ખુદાને અઝાબકી એક ઝાળૂસે રૂમ વ ફારિસ કે જાલે સાફ કર દીએ થે. બિલકુલ યહી સૂરત રૂસ ઔર અમરીકા કી હોગી."

એક દફા ફરમાયા, એટમ સે ડરના ઐસા હી હે જૈસે મુશ્રિકીન અપને પથ્થરકે બુતોં સે ડરતે ઔર ઉમ્મીદ રખતે થે. એટમ ઔર એટમવાલોંકી ગરદનેં કુદરત કે હાથમેં હૈં. એટમ સે વહ હોગા જો ખુદા ચાહેગા. ફિરઔન ભી–

'વ હાઝિહિલ અન્હારુ તજરી મિન તહતી'❶

કહા કરતા થા. મગર ખુદાને ઉસી પાનીકો ઉસકે ગર્ક વ બરબાદીકા સામાન બના દિયા.

---

❶ ઔર યહ નેહરેં હૈં, જો મેરે મહલકે નીચેસે બેહ રહી હૈં.

દઅવત વ તબ્લીગ ઔર હુકૂમત વ સિયાસત કે તઅલ્લુક સે મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબકે સોચને ઔર સમઝનેકા તર્ઝ વ અંદાઝ ભી બિલકુલ વહી થા, જો આપકે હર દો પેશરવ (હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબ રહ. ઔર મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ રહ.)કા રહ ચુકા થા. અમીરે જમાઅતે તબ્લીગ બનનેસે પેહલે ભી આપ ઈસી બુન્યાદ પર સોચતે ઔર સમઝતે થે. હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબકી હયાતમેં જબ આપ ઉમરા વ રૂઅસા (અમીરો-રઈસો)કો દઅવતી વ તબ્લીગી મકાતિબ તહરીર ફરમાતે તો ઉસમેં ભી યહી પેહલૂ સામને રખતે હૂએ સિર્ફ દઅવત વ તબ્લીગ કે દાઈરહ મેં મુકાતબત ફરમાતે થે.

ચુનાંચે હિજરીસન ૧૩૬૦ મુતાબિક ઈસવીસન ૧૯૪૧ મેં જબ એક તવીલ મકતૂબ આપને નવાબ ઝુલફિકાર અલીકો તહરીર ફરમાયા તો પેહલે હઝરત શૈખ નવ્વરુલ્લાહુ મરકદહૂ કી ખિદમતમેં ઉસકો તસ્વીબ વ તસદીક કે લિએ ભેજા ઔર લિખા કે ચાર ઉસૂલ ઈસ ખતમેં મલહૂઝ હૈં :

(૧) ઉનકી તઅઝીમ, (૨) અપના ઈસ્તિગ્ના,

(૩) તબ્લીગી રગબત, (૪) અપના તકબ્બુર સે બચના.

ખુશ કિસ્મતી સે હમેં ઈસ મૌકે પર મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબકી ઐસી અહમ ઔર કીમતી તહરીર દસ્તયાબ હૈ જો આપકે અમીરે જમાઅતે તબ્લીગ બનને સે ચૌદહ સાલ કબ્લ કી હૈ ઔર વહ ઈસી બુલંદ પાયા ફિક્ર વ સોચકી હામિલ ઔર આઈનહ દાર હૈ.

ઈસ તહરીર કી મુખ્તસર તારીખ ઔર ઉસકા પસેમંઝર યહ હૈ કે મમ્લકતે પાકિસ્તાન કે કિયામકે ૩,૪, સાલ બા'દ વહાં કે એક ઝી મરતબત આલિમે દીનને સો સે ઝાઈદ ઉલમા વ મુફતિયાને કિરામસે સલાહ વ મશ્વરહ કે બા'દ અપને મુલ્ક મેં દીની વ મઝહબી કામકા નકશા બનાકર એક સવાલ નામા મુરત્તબ કિયા ઔર ઉસકો હઝરત શૈખ નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂ કી ખિદમતે મુબારકહ મેં ભેજકર મશ્વરહ તલબ કિયા. આપને વહ સવાલ નામા મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ કી ખિદમતમેં દેહલી ભેજતે હૂએ તહરીર ફરમાયા કે ઈન સવાલાત કે નંબરવાર જવાબાત લિખ દો. ચુનાંચે આપને પૂરા સવાલનામા બહુત ગૌરો-ફિક્ર કે સાથ મુલાહઝહ ફરમાકર ઉસકે જવાબાત નંબરવાર મુરત્તબ ફરમાએ. ઔર હઝરત શૈખ કી ખિદમતમેં ઈરસાલ કિએ. હઝરત શૈખ (રહ.)ને ઈસ મકતૂબ કો મુલાહઝહ ફરમાકર અપની પસંદીદગી ઝાહિર ફરમાઈ ઔર ઉસકે મુનદરજાત કી તાઈદ કી, ઝૈલમેં યહ સવાલનામા ઔર હઝરત મૌલાનાકે તહરીર કર્દહ જવાબાત પેશ કિએ

જાતે હૈં. ઈસ સવાલનામા પર ૮, શવ્વાલ હિજરીસન ૧૩૭૦ (૧૩ જૂલાઈ ઈસવીસન ૧૯૫૧)કી તારીખ મરકૂમ હૈ.

સવાલનામા

(૧) મુસલ્લમહ ઈસ્લામી ફિર્કોંકે મુકતદિર ઉલમાઅ્ કો જમા હોકર અપને ફુરૂઈ ઈખ્તિલાફાત કી હુદૂદ મુકર્રર કર લેના ચાહિએ ઔર ઈન ઈખ્તિલાફાતકી વજહસે બા–હમી મુખાલફત કો બિલકુલ તર્ક કર દેના ચાહિએ. ઔર ઈસકા અહદ કર લેના ચાહિએ કે ખાસ યા આમ મજાલિસમેં એક દૂસરેકી બેજા તગલીત ઔર સબ્બો–શતમ ન કિયા જાએગા. અગર કિસીકી કોઈ ગલતી મઅલૂમ હોગી તો નરમી ઔર ખૈર ખ્વાહી કે લહજેમેં ઉસ પર તન્હાઈ મેં મુતનબ્બેહ કિયા જાએગા. ઔર મુખાતબ ઉસકા તહિય્યા કરકે ગૌરસે સુને કે અગર ગલતીકા ઈલ્મ હો ગયા તો અપને ખ્યાલસે રુજૂઅ કર લિયા જાએગા. ઔર અગર ઈખ્તિલાફી મસાઈલમેં સે કિસી મસ્અલહકો કોઈ હાજતમંદ દરયાફત કરે તો અપના મસ્લક બયાન કર દિયા જાએ. દૂસરોં પર તન્કીદ ન કી જાએ. અપને ફિર્કેકે દીગર ઉલમા ઔર અવામકો સમઝાના ઔર ઈસ તય શુદહ રાસ્તે પર લાના હઝરાત શુરકાઅ્કે ઝિમ્મે હોગા.

(૨) ફત્વા દેનેકા ઈખ્તિયાર હર મૌલવીકો ન હોના ચાહિએ, બલ્કે સબ હઝરાતે ઉલમા મિલકર હર ઈલાકે કે લિએ મુફતીકા તઅય્યુન ફરમા દેં, તાકે સિર્ફ ઉનહી સાહિબ કા ફત્વા મુઅતબર હો ઔર ઉનહી મુફતિયોં મેં સે એક જમાઅત ઐસી બના દી જાએ, જો કિસી અહમ મસ્અલહકો પેશ આ જાનેકે વકત જમા હો કર મશ્વરહ સે ફત્વા દેં. ઉસ જમાઅતકા એક શૈખ ભી હો. ફિર કષ્રતે રાયસે યા શૈખ કે કૌલ પર (જો શરઈ તરીકે પર મુકર્રર કિયા જાએ) જો ફત્વા હો જાએ, ઉસીકે પાબંદ અમલન્ સબ હોં. ઉસકે ખિલાફ અપની રાયકા ભી ઈઝહાર ન કિયા જાએ. ઔર કિસી ઈલાકેકે મુફતીકે મઅઝૂર યા ફૌત હો જાનેકે બા'દ યહી કમીટી મશ્વરહ સે ઉસ ઈલાકે કે લિએ દૂસરા મુફતી તજવીઝ કરે.

(૩) યહ મુસલ્લમ હૈ કે ઈસ્લામ બઝોરે શમશીર નહીં ફૈલા, બલ્કે બ–ઝરીઅ–એ અખ્લાક ફૈલા હૈ, લિહાઝા ઉલમા ઔર મશાઈખકો અપનેકો અખ્લાકે મુહમ્મદી કા નમૂના બનકર દિખલા દેના ઝરૂરી હૈ, તાકે તમામ મુસલમાનોંકે અખ્લાક ઈસી નમૂને કે મુતાબિક હો જાએં. અખ્લાક મેં સે ખિદમતે ખલ્ક, ઈસ્તિગ્ના, ઈષાર, કનાઅત, સબ્ર, શુક્ર, વફાએ અહદ, હુસ્ને મુઆમલા,

આકાએ હુકૂક, હુબ્બ ફિલ્લાહ, બુગ્ઝ ફિલ્લાહ, તવક્કુલ વગૈરહ અખ્લાકકો ઝિયાદા નુમાયાં કિયા જાએ.

(૪) મદારિસે નિસાબે તઅલીમ ઔર તર્ઝે તઅલીમ ઐસા મુકર્રર કિયા જાએ કે એક ફારિગુત્તહસીલ તાલિબે ઈલ્મ, મુદર્રિસ, મુફતી, ખતીબ, કાઝી, મુહતસિબ, સફીર, વઝીર, સદરે સલતનત ભી હો સકે.

(૫) તબ્લીગકે લિએ મદરસહસે એક તરીકા મુકર્રર કર લિયા જાએ, તાકે હર જગહ તરીકએ તબ્લીગ એક હી હો. ઔર એક ઈદારહ મુબલ્લિગીન કી તરબિયતકે લિએ કાઈમ કિયા જાએ.

(૬) તબ્લીગ સિર્ફ નમાઝ, રોઝહ, હજ, ઝકાત હી કી ન હો, ઉનકે સાથ હર તબકેકો ઉસકે મુનાસિબ ભી તબ્લીગ કી જાએ મષલન્ તાજિરોકો કમ તોલને, માલ ખરાબ ન દેને, માલમેં ઐબ કો ઝાહિર કર દેને, બ્લેક માર્કેટ ન કરને વગૈરહ કી. ખરીદારકો મુસલમાન હી સે ખરીદનેકી મઝદૂરો, કુલિયોકો ખ્વામખ્વાહ ઝાઈદ મઝદૂરી બતાકર ઝગડા ન કરનેકી, આમ લોગોંકો મઝદૂરી પૂરી દેને કી, મુલાઝિમોં ઔર છોટોંકો કામ પૂરા કરને ઔર ઈતાઅત કી, આકાઓં—બડોંકો શફકત, ઔર રિફક કી, ફૌજ પુલીસ, અહલે દફાતિર, મુહાજિર, અન્સાર ગર્ઝ ઈસી તરહ હર તબ્કેકો ઉસકે મુનાસિબ તબ્લીગ હો.

(૭) તબ્લીગકા કામ કમ અઝ કમ એક સાલ તક એક મુહિમ સર કરનેકે તૌર પર કિયા જાએ. અગર દૂસરે કામ ઈસકી વજહસે એક સાલ કે લિએ મુઅખ્ખર ભી હો જાએં તો પરવાહ નહીં.

(૮) એક જમાઅત ઉલમા કી ઐસી હો જો શરઈ ઝરૂરિય્યાત કે અલાવહ પબ્લીક કી દુન્યવી ઝરૂરત પર ભી નઝર રખે કે અવામકો ઉન હઝરાત તક પહુંચના સહલ હો.

(૯) હર પાકિસ્તાનીકે ઝહન નશીં યહ ખૂબ અચ્છી તરહ કર દિયા જાવે કે વહ જિસ કામમેં મશગૂલ હૈ, ઉસકો મુલ્ક કા કામ સમઝકર કરે, ઔર અપનેકો શરીકે સલ્તનત સમઝે. અગર સદર જમ્હૂરિય્યહ હૈ વહ ભી સલતનત કા કામ કર રહા હૈ, સન્નાઅ (કારિગરીમેં માહિર) ભી, તાજિર ભી, કાશ્તકાર ભી, હત્તા કે એક ઘસિયારહ ભી, ઔર લકડ હારા ભી.

(૧૦) મદરસહ સે મુઆશરત કા ભી એક તરીકા મુતઅય્યન ફરમા દિયા જાએ, જો કવાઈદે શરઈય્યહ કે મુવાફિક હો, ફકત.

જવાબાત

અઝ હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન

ઉમૂરે મઝકૂરહ મુજવ્વઝહ બિલકુલ સહીહ ઔર દુરૂસ્ત હૈ, જો અહલે પાકિસ્તાન હી કયા, તમામ મુસ્લિમીને આલમકે લિએ મુજીબે ફલાહ હૈ.

ઈસ્લામી જઝબાત વ અઅમાલકા જિસ કદર ભી વુજૂદ હો જાએ, વહ મખ્લૂકાત કે લિએ જાલિબે રહમત ઔર નુઅમાએ ખુદાવંદિયહ કા દિલાનેવાલા હૈ, લેકિન યહ દૌરે જિસમેં ઈસ્લામિય્યાત ઔર જઝબાતે ઈસ્લામિય્યહ સે બુઅદ રોઝ અફઝૂં હૈ. ઈન ઉમૂરકી તરફ મુતવજ્જેહ હોને ઔર ઉનકી ઈસ્તિઅદાદ પૈદા હોનેકે લિએ ઈબ્તિદાઅન્ ઈસી ઉમૂમી જદો-જહદ કી ઝરૂરત હૈ, જિસસે ઈસ તરફ મૈલાન ઔર ઉસકો અપની ઉકબાકી ફલાહ મહસૂસ કરને લગે. જિસકે લિએ કમ અઝ કમ અરકાને ઈસ્લામ કા સહીહ નહજ પર ઇહતિમામ ઔર કમા હકકહૂ અદા કરને કા ઝૌક ઐસા આમ હો જાએ કે કોઈ કલિમાગો ઉસસે બે ફિક્ર ન હો કે અરકાન હી પર શોઅબએ હયાત કે અબ્વાબ ખૈર હૈ. ઔર ઈસ ઉમૂમી જદો-જહદમેં અખ્લાકે નબવિય્યહ ઔર ઈત્તિબાઅ કી પૂરી કોશિશ કી જાએ, તા વકતે કે જઝબાત કા ઉમૂમી યહ રુખ ન હો જાએ.

હર તબ્કેકે ઉસકે મુનાસિબ ઉમૂર કી તરફ મુતવજ્જેહ કરના ઈશ્કાલાત પૈદા કરનેવાલા હૈ. ચુનાંચે,

(૧) મેં જબતક ઈન જઝબાતે બાલાકી રૂહ મોજઝન ન હો ઈજતિમાઅ કિસી હદે જામિઅ પર દુશ્વાર હૈ કે મુનાઝરાત વ મુજાદલાત ઔર ઇહકાકે હકસે અબ તક કિસી મસ્અલહ પર ભી ઈત્તિફાક ન હો સકા. નીઝ હકકાની તબકાતમેં બાવજૂદ ફિર્કેકે ઈત્તિહાદ કે કિસી એક તર્ઝ પર ઈજતિમાઅ ન હો સકા.

(૨) ઐસી હી નંબર (૨)મેં તબકાત કો છોડકર અફરાદમેં ઈખ્તિલાફાત કી કષ્રત બા વજૂદે કે મુફતી હોનેકે લિએ શરાઈત વ કવાનીન મઝબૂત હૈ, અહલ પર ઈજતિમાઅ દુશ્વાર હો રહા હૈ.

(૩) બહુત ઝરૂરી હૈ અગર કુછ ભી અફરાદ હકીકતન્ નમૂના બન જાએં તો અખલાકે મુહંમદી (અલૈ.)મેં ચૂંકે ઝાતી કશિશ હૈ વહ ખૂદ દૂસરોંકે લિએ જાઝિબ ઔર બાઈષે રગબત હોંગે. લૈકિન ઉસકે રેહનુમાઈ ઔર હર મૌકેકે અખ્લાક કી મઅરિફત ઔર ઉસકે તર્ઝે ઈસ્તિઅમાલમેં હકીકત શનાસી કે લિએ જિસ બસીરત ઔર ઈસ્તિઅદાદ કી ઝરૂરત હૈ વહ ભી કિસી ઈસ્તિહકાક કી તાલિબ હૈ.

(૪) ઈસ તઅલીમ હી સે પેહલે દૌરમેં ઈન અવસાફ કે હામિલ લોગોં કી પૈદાવાર હોતી થી જો હઝરત સય્યિદ શહીદ ઔર આપકી જમાઅત કે દીગર રૂફકાઅ પર નઝર કરનેસે બ-ખૂબી વાઝિહ હૈ, લેકિન અબ બાવજૂદ કિતાબોંમેં ઈઝાફા હોનેકે કિસી વસ્ફકો ભી પૈદા કરનેવાલા અપને ઉલૂમ સે નહીં હોતા. જિસસે અંદાઝા હોતા હૈ કે કોઈ ઔર એેસી ખામી હૈ જો ઉસકે લિએ માનિઅ બની હુઈ હૈ. વહ બ-ઝાહિર ઉમૂમી ફિઝા કા ઈન જઝબાતે ઈસ્લામિય્યહ કે મુઆરિઝ હોના હૈ.

તા વકતે કે ઉમૂમી ફિઝા અપની ઝિંદગી કે હર શોઅબે કો ઈસ્લામી તર્ઝ સે કરનેકે લિએ આમાદહ ન હો જાએ, ઉલમાએકા ઈન અવસાફ કા હામિલ હોના ભી અવામ સે વાબસ્તગી કા મુરવ્વજહ દુન્યવી મગરિબી તરીકે કે બગૈર દુશ્વાર અમ્ર હૈ.

(૫) આજકલ જો દીનકા ઈન્હિતાત હૈ વહ ઈસ કદર હૈ કે હર શોઅબા મુસ્તકિલ મેહનત ઔર પૂરી મસાઈકા મોહતાજ હૈ ઔર દીનકા કામ કરનેવાલે કિફાયત કે દરજેમેં ભી નહીં. જો શખ્સ કિસી દીની ચીઝકે ઈહ્યા મેં સાઈ (મેહનત કર રહા) હૈ વહ અપને અપને દરજેમેં ઝરૂરી હૈ. જબ તક કિસી તર્ઝે તબ્લીગ કો તજરુબે સે એેસા ન પાયા જાએ જો જઝબાતે ઈમાનિય્યહ, અઅમાલે ઈસ્લામિય્યહ, અખ્લાકે નબવિય્યહ કે લિએ બાઈષે ફરોગ હો, ઉસ વકત તક ઈન દીની કામ કરનેવાલોંકો પાબંદ ન કિયા જાએ.

મબાદા યહ દીની કામ કરનેવાલે જો અકલ્લે કલીલ હૈં, યકસૂ હોકર ઔર અપને તર્ઝકો છોળકર ઈસ ટૂટે ફૂટે કામસે ભી જાતે રહેં. ઔર નયા તર્ઝ તજરુબે સે કુછ ઝિયાદહ કામિયાબ ઔર સૂદમંદ સાબિત ન હોને સે વહ ભી રહ જાએ.

(૬) જબ તક ઉમૂમી જઝબાત અપને મા અલયહ (ઝિમ્મેદારિયોં)કી અદાઈગી કે રઝાએ ખુદાવંદીકે માતહત હોનેકે ન હો જાએ. યહ સૂરત ઝિયાદહ કારગર નહીં મહસૂસ હોતી. લિહાઝા અગર અરકાન હી કે સહીહ નહજ પર પાબંદી ઔર ઇહતિમામ ઉમૂમી હોને તક મહદૂદ રખા જાએ. બલ્કે ઉસમેં ભી અગર બા'ઝ કો અકદમ ઔર અહમ સમઝકર ઝાહિરી વ બાતિની ઉમૂરસે વાબસ્તગી તક મહદૂદ કર લિયા જાએ તો દીગર હર શોઅબેકે ફરાઈઝે તદરીજી ઝિયાદહ કિએ જા સકતે હૈં.

(૭) કમ અઝ કમ અરકાન કે ઉમૂમી ઇહતિમામ વ પાબંદી તક ઈસ મુહિમ કો કિયા જાના, ખ્વાહ હર કામ મુઅખ્ખર કરના પળ જાએ.

(૮) ઉસમેં ઉલમા કો અગર દુન્યવી ઝરૂરિય્યાતકે લિએ દુન્યવી તુરુક ઈખ્તિયાર

કરના હૈ, તો ફિર ઉલમા કે બજાએ ઉન તુરુક કે જાનનેવાલે હી અનસબ (ઝિયાદા મુનાસિબ) હોંગે ઔર ઉલમાકો ઉનસે યકસૂ હોના હી ઝૈબા ઔર મુસ્તહસન સમઝમેં આતા હૈ.

(૯) બજાએ ઈસકે અગર હર શખ્સ કો ફરાઈઝ સમઝાએ જાએં કે ઉસકે ઝિમ્મે અન્વાઅ કે ફરાઈઝ હૈં ઔર ઉનકી અદાઈગી ભી મિનજુમ્લા રઝાએ ઈલાહી હૈ, ઉનકી રઝાકે લિએ દિયાનત-વ-અમાનત ઔર કમા હકકહૂ અદાઈગી ઝરૂરી હૈ. ઔર યહ ભી સાબિકા જઝબાત વ ઈસ્તિઅદાદ પર મૌકૂફ હૈ સિર્ફ મન ઔર શરીઅત કે ખિલાફ સે રોક દેને કે અલાવહ કિસી એક તર્ઝ કો મુતઅય્યન કર દેના સમઝમેં નહીં આતા ઈન ઉમૂરકે લિએ એક ઈમામે વકત ઔર અમીરે શરીઅતકી ઝરૂરત હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઈસ્લામ ઔર મુસ્લિમીન કે લિએ ખૈર ફરમા દે. વસ્સલામ.

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, નિઝામુદ્દીન, દેહલી.

યહ બાત આલમ આશકારા (પૂરી દુન્યાકો માલૂમ) હૈ કે હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબકે ઝમાનએ ઈમારતમેં દઅવતો-તબ્લીગ કા દાઈરહ મુસલસલ ફેલતા ઔર બળ્હતા ચલા ગયા. યહાં તક કે ઉસકો એક આલમી વુસ્અત વ પઝીરાઈ ઔર બયનલ અકવામી શોહરત વ અહમ્મિય્યત હાસિલ હો ગઈ. અઅદાદ વ શુમાર કે મુતાબિક આપકી હયાત મેં દુન્યાકે એકસો (૧૦૦)સે ઝાઈદ મુલ્કોંમેં દીનકી યહ અઝીમુશ્શાન મેહનત અપને તમામ ઉસૂલ વ ઝવાબિત ઔર બેશ કીમત જઝબાત કે સાથ મુસલસલ ઔર મુતવાતિર હો રહી થી. ઔર ખલ્કે ખુદાકી ઝિંદગી મેં ઉસકે અષરાત વ નતાઈજ નુમાયાં તોર પર મહસૂસ કિએ જા રહે થે.

ઈસ ઉમૂમી વુસ્અત વ શોહરત કી બિના પર આપકો અસ્હાબે મમ્લકત, અરૂબાને હુકૂમત, વાલિયાને રિયાસત ઔર આ'લા હુકકામ કો ઈન્સાનિય્યત કી ફલાહ વ બહબૂદ વાલે તોર વ તરીક ઈખ્તિયાર કરને ઔર ઉનકો આખિરત વાલી ઝિંદગી કી તરફ મુતવજ્જેહ કરનેકે મવાકિઅ બહુત ઝિયાદહ મયસ્સર આએ ઔર આપને અપની ખુદાદાદ તવફીક વ હિમ્મત સે કામ લેકર કિસી ખોફ વ ખતર કે બગૈર ઈન્તિહાઈ હમદર્દાનહ અંદાઝ મેં દુન્યાકી ચમક દમક પર યકીન રખને વાલોંકો આખિરતકી ફિકર, મરનેકે બા'દકી ઝિંદગી પર યકીન ઔર ઉસમેં હકીકી કામયાબી કા હોના બતલાયા, ઔર ઉનકો તરીકએ નબવી પર અઅ્માલે ખુદાવંદિય્યહ મેં દિલકા સુકૂન ઔર રાહત મિલને કા દર્સ દિયા.

આપકે બતીસ સાલા તવીલ ઔર વસીઅ દૌરમેં ઈસ પયગામે ઈલાહી ઔર ઈસ ફરીઝએ દઅવત કી અદાઈગી કે સદહા રૂહ પરવર ઔર ઈમાન અફરોઝ વાકિઆત પેશ આએ. નમૂનેકે તૌર પર યહાં ઉનમેં સે ચંદ વાકિઆત પેશ કિએ જાતે હૈ.

(૧) ૨૫, અકતૂબર ૧૯૬૬ (૨૫, રજબ ૧૩૮૬)મેં વઝીરે સિહ્હત હુકૂમતે હિંદ કા એક ખત આપકે નામ આયા, જિસ્મેં હિન્દુસ્તાન મેં ઈન્સાની આબાદીકે ઈઝાફે પર ફિકર વ તશવીશ ઝાહિર કરકે મુલ્કકા ઈકતિસાદી એઅતિબાર સે કમઝોર હોના ઔર ખાનદાની મન્સૂબહ બન્દી ઉસકા વાહિદ હલ હોના બતલાયા ગયા થા. હઝરત મૌલાનાને ઉસ ખત કે જવાબમેં ઈસ મસ્અલેકા દીની વ શરઈ પહલૂ ઔર ઈન્સાનિયત કી સલાહ વ ફલાહ કા તરીકએ કાર મુફસ્સલ અંદાઝ મેં તહરીર ફરમાયા ઔર સાથ હી યહ ભી વાઝિહ ફરમા દિયા કે ઈસ મસ્અલે કા હલ રૂહાની ગિઝા હૈ. જિસ્માની ગિઝા નહીં હૈ યહ મકતૂબે ગિરામી યહાં નકલ કિયા જાતા હૈ.

બંગલેવાલી મસ્જિદ, હઝરત નિઝામુદીન, દેહલી

મુહતરમ વઝીરે સિહ્હત સાહિબહ,

આપકા ખત પહુંચા, જિસ્મેં પૈદાઈશ કે મસ્અલે મેં તશ્વીશકા તઝકિરહ થા ઔર ઈસ મસ્અલે કે હલ કે લિએ ચન્દ તજાવીઝ ભી તહરીર કી ગઈ થી, લેકિન મસ્અલા સિર્ફ ઈતના હી નહીં હૈ, બલ્કે હમેં નિહાયત ગેહરી નઝરસે ઉસકે બારેમેં મુતાઅલા કરનેકી ઝરૂરત હૈ, જહાં તક દુન્યામેં ઈન્સાનોં કી પૈદાઈશ કા મસ્અલા હૈ વહ એક ફેસલા શુદહ અમ્ર હૈ. જિતને ઈન્સાનોંકા આના હૈ ઉતને ઈસ દુન્યામેં આકર રહેંગે. હમ ઉસકે કમ કરનેકી જીતની ભી કોશિશ કરેં ઉસમેં કમી નહીં હો સકેગી. ઈસ સૂરત મેં હમ અપને ઉપર એક બોઝ ઔર બઢા રહે હૈં. જિસકા નતીજા કુછ નહીં. દૂસરી સૂરત યહ હૈ કે પૈદાવાર પૈદાઈશ ઈન્સાન કે લિએ કાફી હો. ઉસકી ભી કોઈ ગારન્ટી નહીં દી જા સકતી. બારિશ કી કિલ્લત (કમી) યા તુફાન કી કષ્રત સે ઐસા હો સકતા હૈ કે ગલ્લેકી પૈદાવાર બિલ્કુલ હી ન હો તો અગર ખાનેવાલોં કા કામ હોના હી ઉસકા ઈલાજ હૈ તો ઐસી સૂરતમેં જિતને પૈદાશુદહ હૈં, ઉનકા કયા કિયા જાએગા ? ઈસ લિએ ઈસ મુશ્કિલ કા હલ સિર્ફ યહ હૈ કે ઈન્સાન ઝિંદગી ગુઝારનેમેં સાદગી ઈખ્તિયાર કરે. સાદા ઝિંદગી ગુઝારનેમેં જહાં અય્યાશીકી ઝિંદગી સે હિફાઝત હૈ, વહાં ઈન્સાનમેં કિરદારકી બુલંદી ભી પૈદા હોતી હૈ. ઔર જબ ઈન્સાન સાદહ ઝિંદગી છોળકર અય્યાશી કી ઝિંદગી ઈખ્તિયાર

કરતા હૈ તો હયવાની ઔર બહીમાનહ અવસાફ પૈદા હો જાતે હૈં. બહીમાનહ ઝિંદગી મેં કભી ભી ઈન્સાન કી ફલાહ નહી હો સકતી, તમામ બહીમાનહ બાતેં, હમદર્દીકા ફુકદાન, ગમગુસારી કા, ઉનકા હોના (ખતમ હો જાના) ઔર નફઅ અંદોઝી ઔર દૂસરોંકો નફઅ-રસાની કે જઝબાત સે મુતવહ્હિશ હોના, યહ બાતેં વુજૂદમેં આતી રહેંગી ઔર ઈન્સાનિયત મુશ્કિલાતમેં ઘિરતી ચલી જાએગી. ઈસ સે બચને કી સિર્ફ એક હી સૂરત હૈ. વહ યહ કે અપને આ'લા કિરદાર કી કોશિશ મેં લગ કર ઔર ઉસકો મેહનતકા મૈદાન બનાકર ઈન્સાનિયત કે મકામ કો હાસિલ કર લેં, જબ આલમમેં ઈન્સાનિયતકા વુજૂદ હોગા તો કુદરત કી તરફસે પૈદાવારમેં બરકત હોંગી ઔર કુદરત હી કી તરફસે જબ તક ઈન્સાનિયત કે ફલાહકી સૂરતેં પૈદા ન હોંગી, હમારી તમામ કોશિશેં બેસૂદ રહેંગી. ગિઝાઈ મસ્અલેકા હી નહીં, બલ્કે તમામ મસાઈલ કા હલ ઈન્સાન કે ઈન્સાન હી બનને મેં હૈ. ઈન્સાન દો ચીઝોં સે મિલકર બના હૈ. એક જિસ્મ, એક રૂહ ઔર ઈન દોનોં ચીઝોંમેંસે રૂહ અસલ હૈ, અગર ઈન્સાન જિસ્મકે એ'તિબારસે સે બિલ્કુલ સહીહ સાલિમ હો ઔર રૂહ ન હો તો વહ જિસ્મ બેકાર હૈ. ઉસસે કોઈ મન્ફઅત હાસિલ નહીં હો સકતી. યહ ગિઝાઈ મસ્અલા સિર્ફ જિસ્મસે મુતઅલ્લિક હૈ. રૂહ કી ગિઝા ઈન્સાની કિરદાર હૈ, અગર ઈન્સાન અપની રૂહ કે એ'તિબારસે કવી હૈ તો જિસ્મકે ગિઝા કી કિલ્લત ઝિયાદહ મુઝિર નહીં ઔર અગર જિસ્મ ખૂબ તનોમન્દ હો ઔર રૂહ મુરદહ હો તો ઈન્સાન કભી ભી ચૈન હાસિલ નહીં કર સકતા. લિહાઝા અસલ મસ્અલા જો તમામ મસાઈલ કા હલ હૈ વહ રૂહાની ગિઝાકા મસ્અલા હૈ, જિસકી ઈસ ઝમાને મેં હર શખ્સ કો હાજત હૈ. ઈસ લાઈનકી સબસે પેહલી કળી અપને માલિક ઔર પૈદા કરને વાલે કો પહચાન કર અપના કિરદાર ઉસકી મરઝી કે મુતાબિક બનાનેકી કોશિશ કરના હૈ. જબ હમ ઉસકો રાઝી કરનેમેં કામયાબ હોંગે તો વહ ભી ખુશ હો કર હમારે તમામ મસાઈલકો હલ કર દેગા.

બન્દહ, મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ, ૩, નવેમ્બર ૧૯૬૬

(૨) મુલ્કે શામ કી એક દીની વ દઅવતી શખ્સિય્યતને સાનિએ બયતુલ મકદિસ સે મુતઅષ્બિર હો કર હઝરત મૌલાના કો એક ખત જિસ્મેં કુછ તજવીઝેં ઔર ઈસ્કીમેં માદ્દિયાત ઔર માલિય્યાત સે મુતઅલ્લિક થીં, તહરીર કિયા. હઝરત મૌલાનાને ઉસકા જવાબ તહરીર ફરમાકર ઉન્કો ઝાહિર સે હકીકત ઔર માદ્દિયાતસે રૂહાનિય્યત કી તરફ આને કી દઅવત દી. ઔર સમઝાયા કે યહ ઝાહિરી તદબીરેં હમારી મુશ્કિલાતકા હલ નહીં, બલ્કે અસલ ઔર સહીહ હલ

રુજૂઅ ઈલલ્લાહ, ઈનાબત ઔર નુસ્રતે ઈલાહિય્યહ કો ખીંચનેવાલે અઅમાલ હૈં. યહ મક્તૂબે ગિરામી ઝૈલમેં નકલ કિયા જાતા હૈ. ઝાહિર ભી તબકેકે લિએ યહ મક્તૂબ આજ ભી સુરમએ બસીરત હૈ.

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહ.

આપકા ગિરામી નામહ મૌસૂલ હુવા. આપને જિસ નિકબત વ મુસીબતે ખાસ્સહ કી તરફ ઈશારહ ફરમાયા હૈ, કૌન દર્દમન્દ ઈમાનદાર ઐસા હોગા કે જિસકો ઉસકા દર્દ ન હો ઔર અપને ઈમાનકી બ-કદ્ર ઉસકો તકલીફ ન પહુંચી હો.

લેકિન ઝવાહિર કો દેખકર ઝવાહિર કી તરફ મુતવજ્જેહ હોના, યહ હકાઈક સે આંખેં બન્દ કર લેના હૈ. ગૌર અગર કિયા ઔર હકીકત કો અગર દેખા જાએ તો ઈસ તમામ સાનિહે કે જો હકીકી અસ્બાબ હૈં. જબ તક ઉન અસ્બાબ કા તદારુક ન કિયા જાએગા ઉસ વકત તક ખતરહ હૈ કે ઈસ સે ઝિયાદહ ખુદા ન કરે કે મુસીબત મેં મુબ્તલા હો જાએં. અગર ઝવાહિર હી કી કોશિશ મેં લગ જાએં તો ઝાહિર ભી લોગોંકે મુકાબલહ મેં હમ ઝવાહિર મેં બરાબર નહીં હો સકતે. ઈસ લિએ ઉન વુજૂહ વ અસ્બાબ મેં ફિકર કરના હૈ જિનસે ખુદાકી તાઈદ ઔર નુસરત શામિલે હાલ હો. અગર ખુદા કી નુસરત શામિલ હૈ તો કોઈ કુછ નહીં બિગાળ સકતા.

اِنْ يَّنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَّخْذُلْكُمْ فَمَنْ

ذَاالَّذِىْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِهٖ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ

[અગર અલ્લાહ તુમ્હારી મદદ કરેગા તો કોઈ તુમ પર ગાલિબ ન હો સકેગા ઔર અગર મદદ ન કરે તુમ્હારી તો ફિર ઐસા કૌન હૈ જો મદદ કર સકે તુમ્હારી ઈસકે બા'દ ઔર અલ્લાહ હી પર ભરોસા ચાહિએ મુસલમાનોંકો.](સૂ. આલે ઈમ્રાન-૧૬૦)

ઈસ લિએ હમારી દર્દમન્દાનહ દરખાસ્ત યહ હૈ કે જો હઝરાત ઔર જિનકો હકીકી દર્દ હૈ વહ અપની તમામતર મેહનતોં ઔર તમામતર તાકતોં કો ખુદાઈ નુસ્રત કે અસ્બાબ કે પૈદા હોનેવાલી ચીઝોં મેં સર્ફ કરેં. યહી અસ્લી હમદર્દી ઔર હકીકી મદદ હૈ.

ઔર યહ જો ઝાહિરી તદાબીર આપને તહરીર ફરમાઈ હૈ યહ ઉન લોગોંકે હવાલે કર દેં જો હકાઈક નહીં પેહચાન સકતે ઔર જિનકી પરવાઝ ઝવાહિર સે ઉપર નહીં હૈ ઔર ઉસીકો વહ હકીકી ઈમ્દાદ સમઝતે હૈં. ફકત

બન્દહ, મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન

(૩) આપકી ઈમારતકે ઈબ્તિદાઈ દૌરકા વાકિઅહ હૈ કે પાકિસ્તાન કા સફર દર પેશ થા. વીઝા કે લિએ કાનૂની મરાહિલ કી તકમીલ હો રહી થી. ઈસી અસ્ના (બીચ)મેં હુકૂમતે હિન્દકી વઝારતે દાખલા (હોમ મિનિસ્ટ્રી)ને તહરીરી તૌર પર આપસે ઈસ સફરકી વજહ ઔર ઈસકા મકસદ દરયાફત કિયા. આપને જવાબમેં જો ગિરામી નામહ અરઝાં ફરમાયા ઉસમેં ઈમાન વ યકીન ઔર મરને કે બા'દકી ઝિંદગી કો બહુત હુસ્નો–ખૂબીકે સાથ તહરીર ફરમાતે હૂએ ઈન્સાનિયત કે બિગાળ વ ફસાદ ઔર ઈસ કામ કે ઝરીએ ઉસકે સુધારકી કોશિશોંકો વાઝિહ કિયા. ઔર સાથ હી સાથ અપને સફર વ હઝર કા મકસદ ઈસ કામ કો કરાર દેતે હૂએ ઈસ અઝમકા ઈઝહાર ફરમાયા કે હમ જહાં જાએંગે ઔર જહાં રહેંગે આવાઝ લગાતે રહેંગે.

ઈસ મકતૂબે ગિરામીકી પૂરી નકલ યહ હૈ :

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમા નિર્રહીમ

ચિઠઠી વુસૂલ હૂઈ. હમારે ઈસ સફર કા મકસદ અઈઝઝહ વ અહબાબ સે મુલાકાત, બા'ઝ અઈઝઝહ કા બીમાર હોના ઔર મુલાકાત કા ઈશ્તિયાક ઔર મઝહબી ઈજતિમાઅ મેં શરીક હોના હૈ.

યહાં ભારતમેં ભી ચૂંકે સફર કી મુશ્કિલાત ઔર બારબાર આમદ વ રફત કી સહૂલત મુહય્યા નહીં હૈ ઈસ લિએ એક સફરમેં કઈ ચીઝેં ઔર કઈ અસ્બાબ જમા હો જાતે હૈં. તો સફર ઈખ્તિયાર કિયા જાતા હૈ. નીઝ દુન્યાકી ઝિંદગી કા વકત ભી બહુત થોળા હૈ હર ઈન્સાન કો મરના હૈ મોત કે બા'દ ઈસ દુન્યા મેં જૈસા કિરદાર ઔર જૈસે અમલ કિએ હોંગે, વૈસા હી ઉસકો ભુગતના હોગા. ઈસ દુન્યાકી ઝિંદગી મેં ઈન્સાન કે સાથ જો કુછ ભી પેશ આતા હૈ વહ ઉસકે અઅમાલ વ અખ્લાક કે મુતાબિક હી પેશ આતા હૈ.

આજ પૂરી દુન્યામેં જો એક હમાહમી ઔર આમ ઈઝતિરાબ ઔર બેચેની ઔર પરેશાની હૈ, જિસસે દુન્યાકા કોઈ ખિત્તા બચા હુવા નહીં હૈ.

ખાહ યૂરપ હો યા એશિયા, અફ્રિકા હો યા અમરીકા, અરબ હો યા અજમ ઔર ઈન્સાનકા કોઈ તબ્કા, ખાહ ગરીબ હો યા સરમાયાદાર, તાજિર હો યા કાશતકાર. હર એક ઈસ પરેશાની મેં મુબતલા હૈ, જિસકી વાહિદ વજહ ઈન્સાનકા અપને આ'માલ વ કિરદાર મેં મુફલિસ હો જાના હૈ. યહ જિતના ભી

પૂરે આલમમેં બિગાળ હૈ, યહ ઈન્સાનકે બિગાળ કી વજહ સે હૈ. જબ તક ઈન્સાનમેં સુધાર નહીં હોગા દુન્યામેં સુધાર નહીં હો સકતા. પૂરી દુન્યા કે ઈન્સાનોંકો ઈસ તરફ મુતવજજેહ કરના ઔર ઈસી સબકેકો યાદ દિલાના હમ અપના ઈન્સાની ફરીઝા સમઝતે હૈં. ઔર હર ઈન્સાન જિસકે અંદર ઈન્સાનિયત કા થોળા સા ભી શુઊર હૈ વહ ઈસ વકતમેં ઈસ પુકારકો વકતકી પુકાર ઔર અહમતરીન ઝરૂરત મહસૂસ કરેગા. ઉસ કે લિએ ન કિસી દૌલતકી ઝરૂરત હૈ, ન કિસી હુકૂમતકી ઝરૂરત હૈ. ઈસ લિએ જહાં તક હો સકતા હૈ ઔર જહાં તક પહુંચાયા જા સકતા હૈ. હમ ઈસ પુકારકો પહુંચાનેકી કોશિશ કરતે હૈં. યહી હમારે સફર વ હઝર કા વઝીફા હૈ. જહાં જાએંગે, જહાં રહેંગે યહ આવાઝ લગાએંગે. ફકત

બન્દહ,
ઈન્આમુલ હસન

(૪) રબીઉસ્સાની ૧૩૮૭ હિજરીસન (જૂલાઈ ૧૯૬૭) મેં હુકૂમતે ઈરાક કી જાનિબસે એક ખુસૂસી વફદ મુખ્તલિફ મમાલિક કા દૌરા કરતે હૂએ દેહલી પહુંચા ઔર યહાં કે મુખ્તલિફ ઈદારોં ઔર જામિઆત કા મુઆયનહ કિયા. મરકઝ નિઝામુદ્દીન આમદ પર હઝરત મૌલાનાને ઉસ વફદ કા ભરપૂર એ'ઝાઝ વ ઈકરામ ફરમાયા ઔર ફિર ઉન્કો બ–રાહે રાસ્ત મુખાતબ બનાકર રહમતે ખુદાવન્દિય્યહ કે દુન્યામેં નુઝૂલ કી શરાઈત ઔર ઈન્સાનકી કામયાબીકે હકીકી અસ્બાબ પર ગુફતગૂ કરતે હૂએ ફરમાયા કે :

અસ્બાબ દો કિસ્મકે હૈં, ઝાહિરી ઔર હકીકી. ઝાહિરી અસ્બાબ જિસ કદર હૈં ઉનકે સાથ અગર હકીકી અસ્બાબ મિલ જાએં તો યહી મવજૂદહ અસ્બાબ મુસલમાનોંકે લિએ બહુત કાફી હૈ, કયૂંકે હકીકી અસ્બાબ રહમતે ખુદાવંદિય્યહ ઔર નુસ્રતે ઈલાહિય્યહ કો શામિલે હાલ કરનેવાલે હૈં. ખુદાકી નુસ્રતકે સાથ ફિર કોઈ ચીઝ ગાલિબ નહીં હો સકતી. ઔર બગૈર નુસ્રતે ખુદાવંદિય્યહકે તમામ ઝાહિરી અસ્બાબ ભી કામરાની ઔર કામયાબી કી વજહ નહીં હો સકતે. ઉમ્મતે ઈસ્લામિય્યહ કી ઝફરમન્દી વ કામયાબી સિર્ફ દીન પર મૌકૂફ હૈ ઔર અસ્બાબ બ–કદ્રે ઝરૂરત હી ઈખ્તિયાર કરનેકી ચીઝેં હૈં.

ઈરાકી વફદસે હોનેવાલી યહ ગુફતગૂ હઝરત શૈખ (રહ.) કો તહરીર ફરમાનેકે બા'દ હઝરત મૌલાનાને અપને ગિરામી નામેમેં મઝીદ યહ સુતૂર ભી તહરીર ફરમાઈ હૈં.

''બન્દહને ઉનસે કહા કે વહ વાપસ અપને મુલ્ક જાકર યહ બાત ખૂબ કુવ્વતસે કહેં. બઝાહિર બહુત મુતઅસ્સિર થે. ઈબ્તિદા તો ઉન્હોંને ઈકિતસાદી, સિયાસી, ઈજતિમાઈ ઝરૂરતોંસે કી થી, લેકિન ફિર બંદહ કી ગુફતગૂ સુનને કે બા'દ વહ હઝરાત ફરમાને લગે કે અસલ હકીકત યહી હૈ, જો આપ બંતલા રહે હૈં.''

(૫) એક મોકા' પર હિન્દુસ્તાન કા મુસલમાન જબ્રો–તશદ્દુદ ઔર ઝુલ્મો બરબરિય્યત કા ઝબરદસ્ત નિશાના બના હુવા થા. ઝુલ્મ જબ હદ સે બળ્હા ઔર જલાલે ખુદાવંદી જોશ મેં આયા તો ઝાલિમ કાંપ ઉઠા. ઔર કિસી ન કિસી તરહ હઝરત મૌલાનાસે રાબિતા કરકે અપને લિએ દુઆ ચાહી. ઔર ઈસ ઝિલ્લત વ નાકામી સે નજાત મિલનેકા તરીકા દરયાફત કિયા. આપને વકત ઔર મૌકે કી સંગીની ઔર ખતરાત કે એહસાસ કે બાવુજૂદ ઈમાની ગૈરત વ હમિય્યત કા હક અદા કરતે હૂએ ઉસકો સાફ લફઝોંમે ઈસ્લામ ઔર ઈમાનકી દઅવત દી. યહ પૂરી તફસીલ હઝરત મૌલાના અપને કલમ સે હઝરત શૈખ (રહ.)કો ઈસ તરહ તહરીર ફરમાતે હૈં :

''સાબિકા મુસમ્માતે ઝાલિમહ ઔર ઉનકા બચ્ચા આજકલ બહુત પરેશાન હૈ. મેરે પાસ પૈગામ આયા થા કે કુછ બતાઓ. બંદહને કહેલવા દિયા કે ઝુલ્મકા સાથી ભી ઝાલિમ હી કે સાથ કુદરતકે ઈન્તિકામ મેં આ જાતા હૈ. ઈસ ઝુલ્મ કી તારીકી ઔર મઝલૂમીન કી આહેં ઈતની ભયાનક હૈ કે ઉસમેં ઉસકે લિએ કહીં રોશની નહીં દિખતી. સિર્ફ એક હી રાસ્તા હૈ. કલિમા પળ્હ લે. યહી એક રાસ્તા હૈ ઔર કોઈ રાસ્તા નહીં હૈ. યહ બાત ઉસ તક પહુંચ ગઈ હૈ. સુનકર ખામોશ હો ગઈ. ન ઈકરાર કિયા, ન ઈન્કાર કિયા. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ હિદાયત કે દરવાઝે કુશાદહ ફરમાએં.''

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ,
૭, એપ્રિલ ૧૯૭૦ ઈસવીસન

હઝરત શૈખ નવ્વરલ્લાહુ મરકદહૂકા કિયામ ઉસ વકત મદીના મુનવ્વરહ થા. આપને મઝકૂરહ ગિરામીનામા મુલાહઝહ ફરમા કર ઉસકા યહ જવાબ હઝરત મૌલાના કો ઈરસાલ ફરમાયા.

આપકા જવાબ બહુત હી અહમ હૈ. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ આપકો બહુત હી બુલન્દ દરજહ અતા ફરમાએ. આપને તબ્લીગ કા હક અદા કર દિયા.

મૈંને (અપને આપકો) બહુત ટટોલા ઔર બહુત હી નદામત હુઈ કે મેં તો ઈસ જવાબ કી જુરઅત નહીં રખતા.

ઔર મેરે ખ્યાલમેં કોઈ ભી નહીં કર સકતા થા. અલ્લાહ તઆલા આપકો જઝાએ ખૈર દે. મેં ભી દુઆઓંકા બહુત મુહતાજ હું.

મુહમ્મદ ઝકરિય્યા

મદીના મુનવ્વરહ, ૧૬-૪-૧૯૭૭

(૬) અકતૂબર ૧૯૯૩મેં ગયા. (બિહાર)મેં અઝીમુશ્શાન ઈજતિમા થા. ઈન્હી તારીખોંમેં... બિરાદરાને વતનકા ભી ત્યોહાર ઔર મેલા થા. ઈજતિમા કે ઝિમ્મેદાર અહબાબ ઔર મકામી સાથિયોંકા મશ્વરહ થા કે ઈજતિમા કી તારીખ યા કમ અઝ કમ ઉસકી જગા બદલ દી જાએ. મગર હઝરત મૌલાનાને અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ કી ઝાતે આલી પર એ'તિમાદ વ યકીન કરતે હૂએ ઉસી તારીખ મેં ઉસી મકામ પર ઈજતિમા કા મશ્વરહ દિયા. ચુનાંચે બહુત ઝોરદાર ઈજતિમા હુવા ઔર અપને પીછે બહુત ગેહરે અસરાત ઔર તઅસ્સુરાત છોળ ગયા. મકામી ડી.એમ. એક મુસમ્માહ થી. ઈજતિમા કે બા'દ ઉનકા પયગામ આયા કે મિલના ચાહતી હૂં. હઝરત મૌલાનાને ઈજાઝત દે દી. જબ આઈં તો સામને નહીં બિઠાયા, બલ્કે પુશ્ત કી તરફ બિઠા કર બાત કી. સબ સે પેહલે ઉનકે હુસ્ને ઈન્તિઝામકા શુક્રિયા અદા કિયા. ઔર ફિર દઅવત કા ઉન્વાન ઉસી કે સાથ જોળ કર આ'માલે સાલિહા કી અહમ્મિય્યત મરનેકે બા'દ કી કામયાબી વ નાકામી ઔર આખિરત કા યકીની હોના ઉનકો સમઝાયા. મૌસૂફાને આખિર મેં યહ ખ્વાહિશ ઝાહિર કી કે મેં ઈસ ઈલાકે કા નામ જહાં ઈજતિમા હુવા હૈ. 'હઝરતજી નગર' રખના ચાહતી હૂં. ઉસ પર ફરમાયા કે નામ સે કયા હાસિલ હોગા ? અસલ તો કામ હૈ. ઉસ પર ઉન્હોંને જવાબ દિયા કે કામ હુવા હૈ ઈસી વજહ સે તો નામ રખના ચાહતી હૂં. ફરમાયા કે અગર નામ રખના હી હૈ તો રહમત નગર યા હિદાયત નગર રખ દિયા જાએ.

(૭) માહે રજબ ૧૪૧૪ હિજરીસન (ડિસમ્બર ૧૯૯૩ ઈસવીસન)મેં હોનેવાલે ઈજતિમા ભોપાલકે મૌકે પર રિયાસત કે ગૈર મુસ્લિમ સરબરાહને આપસે મુલાકાત કી ખ્વાહિશ ઝાહિર કી તો મૌલાના હબીબ રયહાન સાહિબને હઝરત મૌલાનાકે ઈમા ઔર મશ્વરહ સે મુલાકાત કા વકત મુતઅય્યન ફરમા કર તીન શર્તેં ભી લગા દીં. અવ્વલ યહ કે ઝિયાદહ લોગ સાથ મેં ન આએ. બસ ૨, ૪ અહબાબ હમરાહ હોં. દૂસરે યહ કે કેમેરા ફોટો વગૈરહ કુછ નહીં હોગા.

તીસરે યહ કે મુલાકાત કા વકત જો વકત મુતઅય્યન હો, ઉસ મેં દસ પંદરહ મિનટ આગે પીછે હોને મેં તો કોઈ મુઝાયકા નહીં, લેકિન યહ ન હો કે સુબ્હ કી મુલાકાત શામ મેં હો. હઝરત મૌલાના તીનોં શર્તેં સુનકર મુસ્કુરાએ ઔર તસ્વીબ ફરમાઈ. મુઅઝઝઝ મેહમાનને ભી તીનોં શર્તોંકા પૂરા પાસ વ લિહાઝ કિયા.

હઝરત મૌલાનાને ઉનસે મુલાકાત કે બા'દ અપની દઅવત પેશ કરતે હૂએ ઈસ તરહ ઉનસે ખિતાબ ફરમાયા :

''ઓહદા ઔર મન્સબ જો અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ને આપકો મરહમત ફરમાયા હૈ યહ ખિદમતે ખલ્કકે લિએ હૈ. ઉસમેં કોશિશ કરો કે જિસ કદર ખિદમત મખ્લૂક કી હો જાએ આપકે લિએ ઈસ ઝિંદગી મેં ભી કામ આએગી ઔર દૂસરી ઝિંદગી મેં ભી. દૂસરી ઝિંદગી મરનેકે બા'દ શુરૂઅ્ હોતી હૈ. ઔર કભી ખતમ નહીં હોતી. વહી અસલ ઝિંદગી હૈ. યહ ઓહદા મન્સબ કે લિએ હૈ. જિતની ખિદમતે ખલ્ક હોગી, ઈતની હી વહાં કામયાબી મિલેગી. બસ, અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ આપકો હિદાયત નસીબ ફરમાએ.''

ઈસ મુલાકાત કે એક દિન બા'દ ૨૭, ડિસમ્બર ઈતવારમેં જનાબ રસૂલ અહમદ સાહિબ સિદ્દીકી (જો કરીબી ઝમાનહ મેં રિયાસતી વઝીર રહ ચુકે થે) મુલાકાત કે લિએ આએ તો ઉનસે સલામ વ દુઆ કે બા'દ બળે જોશ ઔર વલવલે કે સાથ ફરમાયા કે :

''યહ મિનિસ્ટરી ઔર વઝારત મખ્લૂક કી ખિદમત કે લિએ થી, લેકિન અબ લોગોંને ઉસકો જાહ વ માલ કમાનેકા ઝરીઆ બના લિયા. ખિદમતકો છોળ કર જબ અગરાઝ પર આએ તો આપસ મેં લળાઈયાં શુરૂઅ હો ગઈં. કોશિશ કરો કે ઈસ ઓહદે પર રહ કર ઝિયાદહ સે ઝિયાદહ ખિદમત હો તો આખિરત મેં કામ આએ.''

(૮) જનવરી ૧૯૯૪ મેં હોનેવાલે ઈજતિમા બંગ્લાદેશમેં મુલ્કી સલામતી ઔર હિફાઝતી ઈદારહ સે વાબસ્તા આલા સતહ કે કુછ હઝરાત મુલાકાત કે લિએ આએ તો દિલ વ દિમાગ કે પૂરે યકીન ઔર બુલન્દ વ બાલા કૈફિયાત વ દાઈયાનહ જઝબાત કે સાથ ઉનસે મુખાતબ હો કર ફરમાયા કે :

''હઝરત ખાલિદ ઈબ્ને વલીદ ઔર હઝરત અમ્ર ઈબ્ને આસ રદિયલ્લાહુ અન્હુમા ભી ફોજ કે જરનેલ થે, લેકિન દીન કી કોશિશમેં મુતવાતિર મશ્ગૂલ

રહતે થે. આપ ભી કોશિશ કરેં કે આપકે યહાં દીન કી મેહનત હો. નમાઝોંકા એહતિમામ હો. મુસલમાનકી કામયાબી સાઝોસામાન કી કસરત સે નહીં હૈ, બલ્કે અલ્લાહકી મદદ સે હૈ. ઔર અલ્લાહકી મદદ આ'માલ કે સાથ હૈ, અસ્બાબ કે સાથ નહીં હૈ. હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને બદર મેં ૩૧૩ સહાબા કો લેકર એક હઝાર સે મુકાબલા કિયા. સામાન જિતના થા ઉસી કો લેકર મૈદાનમેં નિકલે. ઉનકો સફ બનાકર ખડા કિયા. ઔર અપને છપરિયા મેં જાકર દુઆ ફરમાઈ કે એ અલ્લાહ ! અગર યહ છોટી સી જમાઅત ખતમ હો ગઈ તો ફિર દુન્યા મેં આપકી ઈબાદત ન હો સકેગી. યહ દુઆ ફરમાકર આપ ઈતના રોએ કે ચાદર મુબારક બદન સે ગિર ગઈ.''

ઈસ ગુફતગૂ કે બા'દ હઝરત મૌલાના ખાનેકે લિએ ઉઠ ગએ.

ખાનેકે દૌરાન એક ઔર મુમતાઝ શખ્સિય્યત સે જો હાલ હી મેં અપની મુલાઝમત સે સુબુક દોશ કર દિએ ગએ થે, મુખાતબ હો કર ફરમાયા :

''અપની મઅઝૂલી કી વજહ સે અપને કામ સે ગાફિલ ન હોના, દીનકી મેહનત કરતે રહના, યહ નહીં કે ઓહદા, મન્સબ નહીં તો કામ ભી નહીં, યહ ઓહદા ઔર મન્સબ તો આને જાને વાલી ચીઝ હૈ, બલ્કે પેહલે સે ઝિયાદહ કામ કરો. જબ જંગ હો રહી થી તો મદીના મુનવ્વરહ સે મૈદાને જંગમેં ઈત્તિલાઅ્ આઈ કે અબૂબક્ર સિદ્દીક (રદિ.) વફાત પા ગએ. ઔર ઉનકી જગા હઝરત ઉમર રદિ. ખલીફા બના દિએ ગએ. ઔર ઉનહોંને હઝરત ખાલિદ રદિ.કો મઅઝૂલ કરકે હઝરત અમ્ર ઈબ્ને આસ કો ફોજ કા ઝિમ્મેદાર બના દિયા તો હઝરત ખાલિદ ફૌરન્ વહ ખત લેકર હઝરત અમ્ર ઈબ્ને આસકે પાસ ગએ ઔર કહા કે મેં તો મઅઝૂલ હો ગયા હૂં. અબ તુમ ઝિમ્મેદાર હો, લેકિન મેં કામ પેહલે સે ભી ઝિયાદહ કરકે દિખાઉંગા.''

(૯) ફરવરી ૧૯૯૪ ઈસવીસન મેં સરધના ઝિલા મેરઠકા સેહ રોઝહ ઈજતિમા થા. ઉસમેં મુખ્તલિફ અખબારાત કે નુમાઈન્દે ઔર સહાફી હઝરત મૌલાના સે મુલાકાત કે લિએ આ ગએ. આપને ઉનસે ખૂબ જમ કર બાત કી. ઈન્સાનિયત કી ઝબૂં હાલી કો ખૂબ ખોલકર બયાન ફરમાયા ઔર ફિર સિર્ફ દીન વ આખિરતમેં ઉસકા હલ હોના બતલાયા. ઉસી ઝમાને મેં અખબારાત ઔર ઝરાઈએ ઈબ્લાગ (મીડયા) તલાકે સલાસા કે મસ્અલે પર અપની તહકીકાત ઔર ગોહર અફશાનિયોંમેં મસ્રૂફ થે. આનેવાલે સહાફિયોં ઔર નુમાઈન્દોંને હઝરત મૌલાના સે ઈસ કે મુતઅલ્લિક ભી સવાલ કરકે ઉસકા

હલ દરયાફત કિયા તો આપને ફરમાયા કે,

"કુછ હુકૂક શોહરોંકે બીવિયોં પર હોતે હૈં ઔર કુછ હુકૂક બીવિયોંકે શોહરોં પર હોતે હૈં. દોનોં એક દૂસરે કે હુકૂક અદા કરતે રહેં તો તલાક કી નોબત હી ન આએ. જબ હર એક અપના હક લેના ચાહે ઔર દૂસરેકા અદા ન કરે તબ તલાક કી નૌબત આતી હૈ."

હઝરત મૌલાના કી ગુફતગૂ અગલે રોઝ તમામ હિન્દી ઔર ઉર્દૂ અખબારાતમેં શાએ હૂઈ.

(૧૦) એપ્રિલ ૧૯૯૪મેં આસામ કા તવીલ સફર થા. હોજાઈ મકામ પર સેહ રોઝહ ઈજતિમા સે ફરાગત પર જબ રિયાસતી સરબરાહ એસમ્બલી કે ઈસ્પિકર નીઝ વઝીરે અવકાફ, વઝીરે તઅલીમ ઔર વઝીરે સિહ્હત વગૈરહ મુલાકાત કે લિએ આએ તો આપ ઉન સે ઈસ તરહ મુખાતબ હૂએ.

"યહ ઓહદે ઔર મનાસિબ દુન્યાવી મનાફિઅ ઔર માદ્દિયાત કે લિએ નહીં હૈં, બલ્કે ખિદમતે ખલ્કકે લિએ હૈ."

હર કે ખિતમત કર્દ ઉ મખ્દૂમ શુદ

પેહલે ઝમાનેમેં ઓહદા ઔર મન્સબ ઈસ લિએ કબૂલ કિયા જાતા થા કે ઉસકે ઝરીએ સે મખ્લૂકે ખુદાકો ફાઈદા પહુંચેગા. મન્ફઅત મદ્દે નઝર ન થી. યહી વજહ હૈ કે ઐન જિહાદ કે મૌકે પર ફૌજ કે કમાન્ડર કો અલાહિદહ કિયા ગયા તો ઉન્હોંને ફૌરન્ અપને નએ અમીર ઔર કમાન્ડર કી ઈતાઅત કબૂલ કર લી. ઈસ બાત કી કોશિશ કરો કે તુમ્હારે ઝરીએ ખિદમત કા માહોલ ઔર સચ્ચી ઈન્સાનિયતકા માહોલ કાઈમ હો કે આખિરત મેં યહી કામ આએગા.

(૧૧) હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (રહ.)ને અપની ખુદાદાદ બસીરત ઔર મઝહબી તહરીકાત કી આલમી તારીખકે ગેહરે મુતાલા' કે બા'દ યહ રાય કાઈમ ફરમાઈ થી કે દુન્યા ભર મેં જિતની જમાઅતેં યા તહરીકેં દીની મેહનત મેં સરગર્મે અમલ હૈં, ઉનકો હુકૂમતોં કી હિમાયત ઔર મુખાલફત સે બિલકુલ યકસૂ હો કર કામ કરના ચાહિએ ઔર કોઈ ભી મૌકા ઐસા ન આને દેના ચાહિએ, જિસસે મુઝાહમત ઔર ટકરાવ કા અંદેશા હો. ચુનાંચે એક મજલિસ મે ફરમાયા કે :

મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ રહ.ને શૈખ હસન અલ❶ બન્નાકો મશ્વરહ દિયા થા કે અપને કામ કો સિયાસત સે બિલકુલ અલાહિદહ રખેં, હુકૂમત સે બિલકુલ ન ટકરાએં, મગર ઉન્હોંને યહ મશ્વરહ કબૂલ ન કિયા. ઔર મૈંને એક મૌકે પર શૈખ ઈબ્રાહીમ ઈઝઝત❷ કો યહી મશ્વરહ દેતે હૂએ યહ બાત ભી કહી થી કે,

''હમેશા મુસ્બત કામ કરેં. મન્ફી પેહલૂ બિલકુલ સામને ન લાએં. ઉનહોંને મેરા મશ્વરહ કબૂલ કરકે ઈસ પર અમલ ભી કિયા.''

હઝરત મૌલાનાને દઅવત વ તબ્લીગકા કામ કરને વાલોંકો ભી ઈસી નહજ પર તરબિયત ફરમાઈ કે વહ અમલી સિયાસત સે અપને આપકો દૂર રખેં ઔર ઉન કાંટોંમેં અપના દામન ન ઉલઝાએં કે ઉસ સે આપસકી રસ્સાકશી પૈદા હોકર દઅવત કા મેદાન હાથસે નિકલ જાતા હૈ. ચુનાંચે એક મૌકે પર નાંદેડ (માહારાષ્ટ્ર)સે કામ કરનેવાલે એક સાહિબને મૌજૂદહ સિયાસત મેં અમલી શિરકત ઔર ઈલેકશન મેં અપની કામયાબી પર દઅવતી કામમેં ઈસ સે તકવિયત મિલનેકા તઝકિરહ કિયા તો આપને અપને મકતૂબ કે ઝરીએ ઉનકે ખયાલાત કી ઈસ્લાહ ફરમાતે હૂએ યહ નસીહત તહરીર ફરમાઈ :

---

❶ મૌલાના સય્યિદ અબુલ હસન અલી નદવી 'કારવાને ઝિન્દગી'મેં તહરીર ફરમાતે હૈં :

વાકિઆ યહ હૈ કે અગર ઈખ્વાન કુછ અરસા ઔર અમલી સિયાસત મેં હિસ્સા ન લેતે (યા ઉસ અમલી સિયાસત મેં ઉલઝા ન લિએ જાતે) ઔર અપના ઈસ્લાહી વ દઅવતી કામ પૂરી કુવ્વતસે જારી રખતે તો મમાલિકે અરબિય્યહ મેં એક ઈસ્લામી ઈન્કિલાબ બરપા હો જાતા ઔર એક નઈ ઝિંદગી પૈદા હો જાતી. મુઝે મુસ્તનદ ઔર બાવુષૂક વ મુતઅદદ ઝરાઈઅસે મઅલૂમ હુવા કે અપની ઝિંદગી કે આખરી દિનોં મેં શૈખ હસન અલબન્ના કો ખુદ ઈસ કા શદીદ સદમા ઔર કલક થા કે ઉનકો કબ્લ અઝ વકત સિયાસી મૈદાનમેં ઉતરના પળા ઔર ઉનકા દામન ઉન કાંટોંસે ઉલઝ ગયા. ઉનકો ઈસકી બળી તમન્ના થી કે ઉનકો ફિર ખાલિસ દઅવતી વ તરબિયતી કામ કા મૌકા મિલે ઔર વહ જમાઅત ઔર જમ્હૂર મુસ્લિમીન મેં વહ ઈસ્તિઅદાદ પૈદા કર લેં, જિસકે બા'દ હર તરહ કી ઝિમ્મેદારી કો પૂરા કર સકેં. હર ઈમ્તિહાન વ આઝમાઈશ સે ગુઝર સકેં.

(કારવાને ઝિંદગી : ૧ / ૩૮૬)

❷ મિસ્ર કે એક મુમ્તાઝ આલિમે દીન ઔર દીની હલકોં કે મુઅતમદ બુલન્દ પાયા ખતીબ ૭, શવ્વાલ ૧૪૦૩ હિજરીસન, ૧૮ જુલાઈ ૧૯૮૩મેં મિસ્રસે મકકા મુકર્રમહ (સઊદી અરબ) આતે હૂએ હાલતે ઈહરામ મેં ઈન્તિકાલ હુવા. રહિમહુલ્લાહુ તઆલા.

"ભાઈ ઈસ મુબારક અમલમેં તો આદમી આખિરતમેં કામયાબ હોનેકી નિય્યત સે લગે. બુન્યાદ મોત કે બા'દ કી ઝિંદગી કા દુરૂસ્ત હોના હૈ. અબ ઉસકે અલાવહ કોઈ ઔર નિય્યત કરનેસે તો ઉસમેં કામયાબી હોનેકે બજાએ આખિરત કે બિગાળ કા સખ્ત અંદેશા હૈ. મવજૂદહ માહોલ મેં કિસી માદ્દી તાકતસે આદમી દીનદાર નહીં બનતા બલ્કે ઉસકે લિએ દઅવત ઔર તરગીબ વ તરહીબ કા અમલ ઝિયાદહ મોઅસ્સિર હૈ. મવજૂદહ સિયાસત સે યહ અમલ અલહમ્દુ લિલ્લાહ પાક હૈ. ઈસ લિએ હમ તો બચતે રહને હી કા મશ્વરહ અપને અહબાબ કો દેતે રહતે હૈં."

મસ્તૂરાતમેં કામકા તરીકા ઔર તરતીબ

હઝરત મૌલાનાને અપને હદ દરજહ મોહતાત ઔર દૂર અંદેશાના મિઝાજ નીઝ કામકી નઝાકતોંકો સામને રખ કર મસ્તૂરાત મેં ઈસ આલી મેહનત કે લિએ વકતન્ ફવકતન્ જો...હિદાયત વ નસાઈહ તહરીરી તૌર પર ફરમાઈ ઉનકા એક જામિઅ મુરક્કઅ પેશ કિયા જાતા હૈ.

એક મૌકે પર તઅલીમ વ તરબિયત ઔર દૂસરે ઉમૂર પર ઝોર દેતે હૂએ અપને મકતૂબ, (મુહર્રરહ ૨૬ મુહર્રમ, ૧૪૧૧ હિજરીસન) તહરીર ફરમાતે હૈં :

"મસ્તૂરાતમેં દીનકે કામકા ફિકર વ જઝબા મુબારક હૈ. મસ્તૂરાત મેં અસલ કામ તો ઉન્હેં દીનકે આ'માલ પર કાઈમ કરના ઔર તરગીબ દે કર હર ઘરમેં રોઝાના થોળી દેર ફઝાઈલ કી તઅલીમ મેં જો મસ્તૂરાત જમા હોતી હૈં, ઉનકા ઝહન બનાકર ઉસ પર ઉનહેં આમદહ કિયા જાએ. અપને બચ્ચોં કી દીની તઅલીમ વ તરબિયત પરદહ કા એહતિમામ, અપને બળોં ઔર શૌહરોંકી ઈતાઅત વ ખિદમત ઔર ગીબત, ચુગલ ખોરી વગેરહ સે બચનેકી તરગીબ દી જાએ. ઓરતોં મેં દીન કા કામ અપની બસ્તીકે દઅવત કે કામ કરનેવાલે ઝિમ્મેદાર મર્દોંકે રાય ઔર મશ્વરહ સે હોના ચાહિએ. કભી કભી મર્દોંકે મશ્વરહ સે કિસી ઝિમ્મેદાર સમઝદાર પુરાને કામ કરનેવાલે ભાઈકી પરદહ કી ઔર સે બાત ચીત ભી રખી જા સકતી હૈ.

અલ્લાહ તઆલા નફ્સ ઔર શયતાન કે શુરૂર સે હિફાઝત ફરમાએ ઔર ઈખ્લાસ વ લિલ્લાહિય્યત નસીબ ફરમાએ.[1] આમીન."

---

[1] બ-શુક્રિયએ જનાબ હબીબુર્રહમાન સાહિબ, વાનિમબાળી

ઈસી તરહ એક દૂસરે મકતૂબ મસ્તૂરાત મેં તઅલીમ કે મકસદ ઔર ઉસકી હુદૂદ વ શરાઈત કે બારેમેં તહરીર ફરમાતે હૈં :

"ખવાતીન મેં દીની ઝહન બનાને, આખિરતકે એ'તિબારસે ઉનહેં ફિક્રમંદ કરકે નમાઝ વ રોઝહ, તસ્બીહાત વ તિલાવત કી પાબંદી ઔર રોઝાના અપને ઘર મેં થોળી દેર ફઝાઈલ કી તઅલીમ ઔર અપને મર્દોંકો રાહે ખુદામેં નિકલને કે લિએ મુઈન વ મદદગાર બનને પર આમાદહ કરનેકે લિએ કભી કભાર મર્દોંકે મશ્વરહ સે કિસી પર્દહદાર મકાનમેં ઉનહેં જમા કરકે કિસી મુઅમ્મર શાદી શુદહ પુરાને સમઝદાર આદમીકી બાત કરાઈ જા સકતી હૈ. મસ્તૂરાત મેં બાત કરને કે લિએ એક અકેલા આદમી ન જાએ, બલ્કે તીન કી જમાઅત બનાકર જાએં."[1]

હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને શરીઅત મેં જો કુયૂદ રખી હૈ, મસ્તૂરાત કા કામ ઈસી કે મા–તહત હોગા. ઈસકી તસ્રીહ કે સાથ મઝીદ હિદાયાત દેતે હૂએ એક બળે ઈજતિમા મેં ફરમાયા :

"દુન્યાકી ઝાહિરી હયાત મર્દોં ઔર ઓરતોં સે મિલ કર હૈ. અલ્લાહ પાકને યહ દુન્યા મર્દ વ ઔરત દોનોં કો મિલાકર બનાઈ હૈ. ઈસી તરહ બાતિની હયાત ભી દોનોં સે મિલકર હી હોગી. અગર એક હિસ્સે મેં ફસાદ રહા તો દૂસરા બાકી નહીં રહ સકતા. ઈસ લિએ ઝરૂરી હૈ કે ઓરતોં મેં નમાઝ, તઅલીમ, ઝિક્ર, તિલાવત કે આ'માલ ઝિંદહ કિએ જાએં ઔર ઉસકે લિએ મર્દોંકે મશ્વરે સે ઉનકો જમા કરકે તરગીબ દી જાએ. હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને શરીઅત મેં જો કુયૂદ રખી હૈ. યહ કામ ઉન્હી કુયૂદ કે અંદર હૈ. બા'ઝ ઈલાકે વાલોંને મસ્તૂરાત કે કામ કે બારેમેં હમ સે છૂટ ઔર ઈજાઝત ચાહી ઔર દલીલ યહ દી કે ઔરતેં સીનેમાઘર જાતી હૈં. ઔર ન જાને કહાં કહાં જાતી હૈં, તો મૈંને ઉનસે અર્ઝ કિયા કે વહ તો ઉસ સે ભી બળહકર કામ કરતી હૈં, લેકિન અગર હમ ભી ઢીલ છોળ દે, તો ફિર યહ દીનકા કામ નહીં રહેગા, બલ્કે દુન્યા કા કામ બન જાએગા. ફુકહાઅકા ફેસલા હૈ કે ઔરતોંકા ઈજતિમા નુકસાન સે બહુત કમ ખાલી હોતા હૈ. ફિક્રમંદ સાથી અપને ઘરોં પર ઔરતોં કો બુલાએં ઔર યહ બાતેં સિખાએં. તીન મીલ કે અંદર બલ્કે એક મીલ કે અંદર ભી મસ્તૂરાત કી જમાઅત જાએ તો મહરમ સાથ હોં. મશ્વરે સે મહરમ કે સાથ જમાઅત મેં જાએં. ઐસે મહરમ જો ઉનકે

---

[1] મકતૂબ બનામે સય્યિદ અલ્તાફ હુસૈન મન્જૂ ઝિલા આકોલા

ખ્યાલાત કી ભી હિફાઝત કર સકે ઔર આદાત કી ભી હિફાઝત કર સકે ઔર શરીઅત કી તમામ શર્તેં પૂરી કી જાએ.''[1]

મસ્તૂરાત મેં દઅવતી કામ મર્દોંકે ઝેરે ઈમારત હી હોગા. ઔરતેં અમીર નહીં બન સકતી. ઉસકી વઝાહત હઝરત મૌલાના યૂં ફરમાતે હૈં :

''મસ્તૂરાત કા કામ બહુત નાઝુક હૈ ઔર ધીરે ધીરે હી ચલતા હૈ. હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસઊદ રદિયલ્લાહુ અન્હૂકા કોલ હૈ કે ઔરતેં શયતાન કે ફન્દે હૈં. ઈસ લિએ ઐસા ન હો કે જોશ મેં આ કાર ઉન હુદૂદ કો ફાંદ જાએં કે જહાં શયતાન કો ધોકા દેનેકા મોકા મિલ જાએ. મર્દોંકે મશ્વરહ સે હી મસ્તૂરાત કો જોળકર બાત કી જાએ. ઔરત અમીર નહીં બન સકતી. હદીસ શરીફ મેં હૈ કે વહ કોમ કભી ફલાહ નહીં પાએગી જો ઔરત કો અપના અમીર બનાએ. ઈમારત તો નુબુવ્વત કી શાખ મેં સે હૈ, ખિલાફત, ઈમારત ઔર નુબુવ્વત યહ સબ એક હી લાઈનેં હૈં. ઈસ લિએ ઔરતોં કે લિએ ઈમારત, ખિલાફત ઔર નુબુવ્વત અલ્લાહ કી તરફ સે હૈ હી નહીં.''

એક મર્તબા જુનૂબી અફરીકાકી મસ્તૂરાતને ઈસ ખ્વાહિશ ઔર ઝરૂરતકા ઈઝહાર કિયા કે હઝરત મૌલાના તફસીલ કે સાથ મસ્તૂરાત મેં કામ કા તરીકા ઔર ઉસકા તર્ઝ વ ઉસ્લૂબ મુફસ્સલ તોર પર તહરીર ફરમાએં. તાકે વહ ઉનકે લિએ મશ્અલે રાહ સાબિત હો. ચુનાંચે હઝરત મૌલાનાને ઝૈલકા મુફસ્સલ મકતૂબ ઉનકો ઈરસાલ ફરમાયા. યહ મકતૂબ મૌલાના મુહમ્મદ ઉમર સાહબ પાલનપૂરી કે કલમ સે હૈ. તહરીર ફરમાતે હૈં :

''મસ્તૂરાત કે કામમેં યહ હોના ચાહિએ કે મકામી ઔરતેં ઈસ દીની કામકે કરનેવાલી બન જાએં. ઈસી સે મર્દોંમેં ભી કામ ફેલ સકતા હૈ. ઈસ મેં એક અહમ બાત યહ હૈ કે ઓરતોં કા કામ મર્દોંકી સરપરસ્તી, નિગરાની ઔર મશ્વરહ સે ચલે. ઓરતેં ખૂદ હી ઝિમ્મેદાર ન બનેં. કામકા તરીકા યહ હૈ કે હર ઘર મેં ઔરતોં મેં તઅલીમ ચાલૂ હો, ચાહે ઔરત કિતાબ પઢે યા ઉનકે ઘરકા કોઈ મર્દ પઢે. જિસમેં ઘરકે છોટે બળે સબ બૈઠેં. તઅલીમ સિર્ફ ફઝાઈલ કી કિતાબોંમેં સે હો. ઉસ તઅલીમ કે ઝરીએ પાંચ વકતહ નમાઝ ફર્ઝ નફલેં ભી જિતની આહિસ્તા આહિસ્તા હો સકે વહ કી જાએં. કુર્આન શરીફકી તિલાવત, છે (૬) તસ્બીહાત યઅની ઝિકરુલ્લાહ હો. ઈસી તઅલીમકો ઝરીઆ બના કર હર ઔરત મિલને વાલિયોંસે દીની બાત કરનેવાલી બન જાએં.

---

[1] ડિંડીગલ (મદ્રાસ) મેં પુરાનોંકે ઈજતિમામેં બયાન

ઔર ઈસી સે જઝ્બા પૈદા હો કર અપને ઘર કે મર્દોં કો, શૌહર, બાપ, બેટા, ભાઈ કો તરગીબ દે કર જમાઅતોંમેં ભેજનેકી કોશિશ હો. મકામી કામમેં શિર્કત કી તરગીબ દે. મસ્તૂરાત મેં ઈન સબ બાતોંકો ચાલૂ કરનેકી તરગીબ કે લિએ કભી કભાર ઔરતેં જમા હોં ઔર ઉન મેં મર્દ ઈન બાતોંકો ચાલૂ કરને પર બયાન કરેં ઔર ઈસી મેં મર્દોંકે મશ્વરહ સે ઔરતેં ભી ઈસ ગુફતગૂ કો આપસમેં કરેં, છે નંબરોં મેં રહ કર બાત ચીત હો, ફુરૂઆત કોઈ ન છેડી જાએં. હરામ ચીઝેં જિનમેં ઔરતેં મુબ્તલા હૈ. ઉન પર તઅના ન મારા જાએં. વરના ઉનકા આના જાના બંદ હો જાએગા, બલ્કે મજમૂઈ તૌર પર ઉનકા યહ ઝહન બનાયા જાએ કે અલ્લાહકે હુકમોં કો હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે તરીકે પર પૂરા કરને મેં હી દુન્યા વ આખિરત કી કામ્યાબી હૈ. યૂં તો વહ ધીરે ધીરે અહકામાત પર આએંગી. દીની મેહનત તો શરઈ ઉસૂલોંકી પાબંદી કે સાથ કી જાએં. ઔર ઉસકી આવાઝ લગાઈ જાએ. ઈસ મેં બા'ઝ ઔરતેં એક દમ પાબંદ ન હો સકે તો ઉન પર સખ્તી ન કી જાએ. બલ્કે ધીરે ધીરે નરમી સે ઉસૂલોં પર લાને કી કોશિશ કી જાએ. જબ ઔરતોં કા ઝહન બનેગા તો વહ ખૂદ હી ઘર કે મહરમકો સાથ જાને પર તૈયાર કરેંગી ઔર અગર સૈરો–તફરીહ ઔર દીની કામ કો ઝરીઆ બના કર ઘૂમને ફિરને કા ઝરીઆ બનાએંગી તો ઐસી ઓરતેં કોશિશ કરેંગી કે મહરમ સાથ ન હો. અબ યહ કામ કરનેવાલિયોં કે સાથ ઉનકી હાલત કે એ'તિબાર સે મુઆમલા કરેં. ઈસ કિસ્મકે મુઆમલાતમે સરે દસ્ત પુરાને કામ કરનેવાલે મર્દોંકા મશ્વરહ મુફીદ હોગા. વહ ઈન કુલ્લિયાત કી રોશનીમેં સોચ કર રાય દેં. જહાં મર્દ ભી ફેસલા ન કર સકે તો વહ મર્દ ઔરતોંકી તરફ સે નુમાઈન્દગી કરકે નિઝામુદ્દીન લિખ કર પૂછ લેં. મષલન્ એક ઔરત મેં દીની દર્દ વ જઝબા હૈ. મહરમ કા અભી ઝહન નહીં બના હૈ. ઐસી ઔરત કો મહરમકા ઝહન બનાનેકા મૌકા દિયા જાએ. એક દમ સે ઉસે ડાંટ દોગી તો એક કીમતી માયા હાથસે નિકલ જાએગી. યહ ભી બળે ડર કી ચીઝ હૈ. એક ઔરત ઐસી હૈ કે તબ્લીગકે નામસે સૈર વ સપાટે કરના ચાહતી હૈ. તબ્લીગ તો એક ઘંટે કી, લેકિન ઉસકા વક્ત પાંચ ઘંટે લગે. આતી જાતી ઘૂમતી ફિરતી રહી. એક ઘંટા તબ્લીગી મજલિસમેં શરીક હૂઈ ઔર આઈન્દા ઉસકી આવારગી કા ખતરા હૈ. તો ઐસી ઔરત કે બારે મેં ચુપ રહના દીન કે કામમેં ખતરા ડાલેગા. ઈસ લિએ ઐસી ઔરત કો હિકમત કે સાથ મહરમ લાને પર ઝોર દિયા જાએ. ઔર સરપરસ્ત મર્દોંકે ઝરીએ ઉસકે મર્દોંકો ભી તરગીબ દિલાઈ જાએ કે સાથ લાએ ઔર લે જાએ તો ઇસ કામ કી હિફાઝત હોગી.''

યહ દો મિષાલેં દી ગઈ હૈં. હર આને વાલી કે સાથ એક જૈસા મુઆમલા ન હોગા. બલકે ઉસકી હાલતકે એ'તિબારસે મુઆમલા હોગા. જિસ જગા ઔરતેં મવજૂદ હોં વહ જગા બંદ હો, તાકે મર્દ દેખ ન સકેં. તકરીર ન કરેં, બલ્કે દીની ઝહન બનાને કે લિએ બાતચીત કા અંદાઝ હો ઔર કિતાબી તઅલીમ કરાને મેં કોઈ હરજ નહીં હૈ. ઈખ્તિલાફી મસાઈલ પર બાતચીત ન હો. મસાઈલ તો મર્દોંકે ઝરીએ મુફતી સાહિબાન હી સે પૂછેં. હમારી સારી ગુફતગૂ ફઝાઈલ પર હો. બે પર્દગી આમ હૈ. હિકમત સે કામ કરોગી તો ધીરે ધીરે પર્દહ આ જાએગા. કોઈ કામ એક દમ નહીં હુવા કરતા. પેહલે ઝહન બનાનેકી કોશિશ કરો ઔર યહ ઝહન તઅલીમ, તિલાવત, ઝિક્ર, નમાઝ, દીની ગુફતગૂ ઔર દુઆ સે બનેગા. નમાઝ સીખનેકા ઝહન બન જાએ તો હર મહલ્લા મેં કિસી પઢી લિખી ઔરત કે પાસ સીખને વાલિયાં સીખ સકતી હૈં. સહાબિય્યાતકે વાકિઆત કે ઝરીએ સાદગીકા ઝહન ધીરે ધીરે બનાયા જાએ. કબ્ર, હશ્ર, જન્નત, દોઝખ, અલ્લાહકી અઝમત વાલી બાતચીત હર એક કે લિએ મુફીદ હૈ. ઈસસે ખૂદ દીન કા ફિક્ર પૈદા હોગા. ઔરતોંકે લિએ સબ સે બળા ઉસૂલ દીની મેહનત કરનેવાલે મર્દોંમેં કામ કરના હૈ.

ખૂદ ઔરતેં અપને તૌર પર ન કરેં, ઔરતોં કા કામ બહુત નાઝુક હૈ, લેકિન ઝરૂરત ભી હૈ. નઝાકત કે સબબ દીની કામ છોળા ભી નહીં જા સકતા. ઔર બહુત ઝરૂરી જાન કર બે ઉસૂલી બરદાશ્ત નહીં કી જાએગી. બે ઉસૂલી કો રોકનેકે લિએ ઐસા ડંડા ભી ન મારો કે ઉસૂલ ટૂટ જાએં. બીચ કા રાસ્તા ઈખ્તિયાર કરો કે કામ ભી હોતા રહે ઔર આહિસ્તા આહિસ્તા ઉસૂલ ભી આતે રહેં. સાંપ ભી મર જાએ ઔર લાઠી ભી ન ટૂટે. ઈસ કે લિએ દિનકો થકા દેને વાલી મેહનત કરો ઔર રાતકો તન્હાઈયોંમેં અલ્લાહકે સામને હિચકિયાં માર માર કર રો કર દુઆ કરો. અલ્લાહકી ઝાત સે ઉમ્મીદ હૈ કે આલમ મેં દીન ફેલેગા ફિર મરનેકે બા'દ મીઠી નીંદ સોના હૈ ઔર બા'દમેં જન્નતમેં જાકર હમેશા હમેશા ઐસે મઝે કરને હૈં, જિનકા કભી ખ્યાલ ભી ન ગુઝરા હોગા. મઝા તો જન્નત મેં હૈ. ઝિયાદહ ફિક્રમંદ ઔરતેં જો હોં ઉનકા કામ અપને ઝિમ્મે લેકર ઉનકી નીંદ પૂરી કરાએં ઔર ઉનકી સિહ્હત કા ખ્યાલ કરેં. યહ સિર્ફ ઝિયાદહ ફિક્રમંદ ઔરતોં કે લિએ હૈ. ક્યૂં કે આમ ઔરતેં ખૂદ હી અપની નીંદ કા ખ્યાલ રખતી હૈં. હર કામ મેં એ'તિદાલ કા ખ્યાલ રહે. ઔરતેં ગશ્ત ન કરેં, બલ્કે નાબાલિગ બચ્ચા ઔર બચ્ચિયાં સમઝા બૂઝા કર ભેજી જાએં. જો ઘરોં મેં જા કર નમાઝ કલિમા કી બાત કરેં ઔર કહીં જમા કરના હૈ તો વહ બચ્ચે ખૂદ હી કરેં યા મસ્જિદોંમેં મર્દોંકો કહા જાએ કે વહ અપની મસ્તૂરાત કો ભેજેં. અગર છોટે બચ્ચોં કો ભેજા જાએ તો બચ્ચોં મેં બચપન હી સે દઅવત કા જઝબા પૈદા હોગા. ઈન બચ્ચોં કી જમાઅત કે સાથ એક બળા આદમી ભી હો, જો પાસ ખળા રહે, તાકે બચ્ચે

ઈસ દઅવતકો ખેલ ન બનાએં. યહ મદ્રસે કે બચ્ચોંસે ભી કરાયા જા સકતા હૈ, લેકિન ઔરતેં મર્દોકી તરહ ગશ્ત ન કરેં. મસ્તૂરાત મેં કામકા તરીકા યહ હૈ કે જો મસ્તૂરાત દીની મેહનત મેં સાથ ચલે ઉનસે તઅલીમ કરાઈ જાએ. કિતાબ પઢવાઈ જાએ. શૌકીન ઔરતેં જો નમાઝ સીખના ચાહતી હોં ઉન્હેં સુપુર્દ કર દિયા જાએ કે નમાઝ યાદ કરાએં. છે નંબરોં કી બાત સમઝાને બુઝાને કે દરજે મેં ઉનસે કરાઈ જાએ.

બા'ઝ દફા ઉનસે સીખનેવાલી મસ્તૂરાત કો ઉનકે મહરમોં કે સાથ કુછ વકત કે લિએ ભેજા જાએ, તાકે કામ કા બોઝ ઉનકે સરોં પર પળે. ફિર પુરાની મસ્તૂરાત દોબારહ આ કર મિલેં ઔર કારગુઝારી સુનાએં. ઈસ તરહ કઈ કઈ કામ કરનેવાલી ઔરતેં બનેંગી, જો આખિરતકા ઝખીરહ હોને કી ઉમ્મીદ હૈ.

ફકત વસ્સલામ. બંદહ,

ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ

કામ કરનેવાલોંકે લિએ આઝમાઈશ ઝરૂરી હૈ

આઝમાઈશ, ઈબ્તિલા હૈ, જો હક તઆલાશાનુહૂ કી તરફ સે દીનકા કામ કરનેવાલોં પર ઝરૂર આતી હૈં ઔર હર શખ્સ અપની ઈસ્તિઅદાદ વ સલાહિય્યત કે એ'તિબાર સે આઝમાઈશ વ ઈમ્તિહાન મેં આતા હૈ યહી કાનૂને ઈલાહી હૈ ઔર યહી સુન્નતે નબવિય્યહ હૈ. હઝરત મૌલાના દઅવત કા કામ કરનેવાલોંકો ઈન ચીઝોંસે ખબરદાર ભી રખતે થે ઔર મુખ્તલિફ અંદાઝ સે ઉનકી હિમ્મત ભી બાંધતે થે. ચુનાંચે એક મોકે પર ફરમાયા :

> ''કામ કરનેવાલોં પર શદાઈદ (સખ્તિયાં) આતે હૈં. હુઝૂરે પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામ કી મુખાલફત ઘરવાલોંકી તરફ સે હૂઈ, અંદરૂનસે હૂઈ. પેહલે મકકામેં અબૂલહબ વ અબૂજહલને મુખાલફત કી. ફિર મદીના કે યહૂદ મુખાલફત પર આ ગએ. ખયબરમેં યહ સાંપ મરે તો દૂસરે સાંપ મુનાફિકીન કે ખળે હો ગએ. ઐસા હોતા આયા હૈ ઔર હોતા રહેગા. હઝરત સય્યિદ અહમદ શહીદ કો અપનોંકી મુખાલફત કી વજહસે હઝીમત (હાર) ઉઠાની પળી. કામ કરનેવાલોં પર યહ સૂરતેં આતી હૈં, લેકિન ઉનમેં જમનેકી સિર્ફ એક સૂરત હૈ ઔર વહ હૈ તવજ્જુહ ઈલલ્લાહ. અગર ખૂદા કી તરફ તવજ્જુહ કરતે રહેંગે તો વહ કદમોં કો જમા દેગા.''[1]

---

[1] ૧૧, રબીઉલ અવ્વલ ૧૪૦૩ હિજરી સન ૨૮, ડિસમ્બર ૧૯૮૨મેં પુરાનોંમેં બયાન

યહ આઝમાઈશ મુખ્તલિફ શકલો મેં મુખ્તલિફ દરજાત કે સાથ આતી હૈ. કભી માલો–દોલત કે નકશો મેં ઉલઝાયા જાતા હૈ ઔર કભી ઓહદોં વ મન્સબોં કે ઝરીએ જાંચા–તોલા જાતા હૈ. ચુનાંચે એક મર્તબા કારકુનાને હિંદ કે ઈજતિમા (મુનઅકિદહ ૨૧ માર્ચ ૧૯૮૨) મેં ફરમાયા :

> ''કામ કરનેવાલોં કી આઝમાઈશ કભી માલ કે ઝરીએ સે હોતી હૈ. કભી ઓહદોં ઔર ઔરતોં કી શકલમેં હોતી હૈ. મકકા મુકર્રમહ મેં હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ઔર આપકે સહાબા કિરામ (રદિ.) કે સામને યહ સબ ચીઝેં પેશ કી ગઈ થીં.''

આઝમાઈશમેં સબસે પેહલા દરજા હિર્સ વ લાલચ કા હોતા હૈ. ઉસસે બચ જાતા હૈ તો દૂસરા દરજા તકલીફેં પહોંચાને કા હોતા હૈ ઈસસે ભી બચ જાતા હૈ તો તીસરા દરજા ઓહદેકી તલબકા હૈ ઔર જબ ઉસસે બચ જાતા હૈ તો ચોથા દરજા અપની બાતકા મનવાના હૈ. આઝમાઈશ વ ઈમ્તિહાન કો મકબૂલિયત ઔર હક તઆલા કી ઝાતે આલી તક રસાઈકી અલામત બતલાતે હૂએ એક મર્તબા ફરમાયા :

> ''ઉલમાને લિખા હૈ કે અલ્લાહકી તરફસે તંબીહાત કા આના મકબૂલિયત કી દલીલ હૈ ઔર ઈસ બાતકી અલામત હે કે ખુદાએ પાક ઉસકો મંઝિલ તક પહુંચવાના ચાહતા હૈ. મસાઈબ કી દો નૌઈયતેં હૈં. અગર સલીમુત્તબઅ હૈ તો વઅઝ વ નસીહત સે ઠીક ચલને લગતા હૈ. ઔર અગર ખ્વાહિશાતમેં ઈસ કદર ફંસા હુવા હો કે વઅઝો–નસીહત નાકાફી હો તો ફિર મુસીબત આતી હૈ. તાકે અલ્લાહ તઆલાકી તરફ મુતવજ્જેહ હો. ખુલાસા યહ હૈ કે જિસકી નફસાનિયત કી જડેં મઝબૂત હોં તો મસાઈબસે ઉનકા ઈલાજ કિયા જાતા હૈ.
>
> ઔર સલીમુલ ફિતરત હો તો વઅઝો–નસીહત હી કાફી હો જાતા હૈ.

દુન્યા ભરમેં ફૈલે હૂએ અહલે તઅલ્લુક ઔર દઅવતી અહબાબ જબ અપની પરેશાનિયાં ઔર મુશ્કિલાત આપકી ખિદમતમેં લિખતે ઔર આઝમાઈશ વ ઈમ્તિહાનકી નાઝુક ઘડિયોં મેં અપને લિએ દુઆઓંકી દરખ્વાસ્ત કરતે તો બળી હમદર્દી વ ગમખ્વારી કે સાથ ઉનકી તસલ્લી વ તશફફી કરતે હૂએ ફરમાયા કરતે થે કે ઐસે નાઝુક મૌકે ઔર ઝિંદગી કે ઐસે ખતરનાક મોકે પર કરનેકા કામ સિર્ફ દુઆ ઔર તવજ્જુહ ઈલલ્લાહ ઔર તાઆત વ ઈબાદાત મેં મશગૂલ હો જાના હૈ. હઝરત મૌલાના કે ઈસ અંદાઝ કે ચંદ મકતૂબાત (ખુતૂત) યહાં પેશ કિએ જાતે હૈં. ઉનમેં પેહલે ઔર દૂસરે મકતૂબમેં

મસાઈબ પર સબ્ર ઓર ઐસે મૌકે પર તૌબા વ ઈસ્તિગફાર કી તરફ મુતવજ્જેહ કિયા ગયા હૈ.''

તીસરા મકતૂબ (ખત) જો બળી તફસીલ ઔર વઝાહત અપને અંદર લિએ હૂએ હૈ. ઔર જો દઅવતો–તબ્લીગકી બા'ઝ અહમ ઔર મુકતદિર શખ્સિયતોં કો મિલ્લતે ઈસ્લામિય્યહકી તારીખ કે એક અહમ ઔર અલમનાક વાકિએ પર (જબકે ખુસૂસિયત કે સાથ હિન્દુસ્તાનકે ફૂકને ઉસકો અપને તઅનો–તશનીઅ ઔર તમસ્ખુર કા નિશાના બના રખા થા) લિખા ગયા થા. પેહલે મકતૂબ (ખત)કા મતન (અલ્ફાઝ) યહ હૈ :

''હક તઆલા આપકી ભરપૂર ઈઆનત ફરમાએ, મુશ્કિલાતકો આસાન ફરમાએ, ઘબરાએં નહીં, અહલે ઈમાન કે લિએ ઉનકી ઝિંદગિયોંમેં પેશ આનેવાલી નાગવારિયાં રહમત હોતી હૈં. ગો બ–ઝાહિર ના–ગવાર મઅલૂમ હોં. મગર રહમતસે ફાઈદા ઉઠાને કી રાહ યહ હૈ કે ઐસે હાલાતમેં તૌબા વ ઈસ્તિગફાર કી કસરત કરતે હૂએ દુઆએં કી જાએં ઔર મસાઈલ કો દૂર કરનેકી જાઈઝ તદબીરેં કરતે હૂએ કે કોઈ ગુનાહ ન હો ઔર ખુદાએ પાકકા કોઈ હુકમ ન છૂટે તો ખુદાએ પાક કી ઝાત સે ઉમ્મીદ હૈ કે ઈન્શાઅલ્લાહ (યહ મસાઈલ) રહમત હોંગે. ફકત વસ્સલામ.''

બંદહ,
મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, ગુંફિર લહૂ

એક અહલે તઅલ્લુક આલિમે દીન કો જિન્હોંને ખતમેં અપની મુશ્કિલાત લિખી થી, નાસિહાનહ ઔર મુશ્ફિકાનહ અંદાઝમેં ઈસ તરહ સમઝાતે હૈં :

ઈનાયત નામહ બાઈપે ઈત્તિલાએ અહવાલ હુવા. જનાબ કે પરેશાન કુન અહવાલ કો મઅલૂમ કરકે કલક હુવા. મગર મૌલાના મુહતરમ ! હાલકે લુગવી મઅના બદલતે રહને કે હૈં. ઈસ લિએ ઉસકા બદલના ઔર હટના ઝરૂરી હૈ. સૂરએ અલમ નશરહ મેં બતલાયા ગયા હૈ કે હર ઉસ્ર (તંગી) કે સાથ દો યુસ્ર (આસાની) હૈં. ગોયા એક ઉસ્ર ભેજા જાતા હૈ. દો યુસ્ર દેનેકે લિએ જૈસે ઈમ્તિહાન હોતા હૈ. દરજા બુલંદ કરનેકે લિએ ઈસી લિએ ફરમાયા ગયા :

યાની પેશ આમદા હાલાત પર સબ્ર કર જાઓ ઔર મુતવજ્જહ હોનેવાલે અમ્રે ઈલાહીકી તામીલ મેં લગ જાઓ. બસ અબ્દિય્યત ઔર બંદગી યહ હૂઈ. જન્નત ઔર ઉસકે દરજાત ઈન્હી દુન્યવી તકાલીફ કા ઈન્આમ હૈં. કિયામત કે

દિન જબ દુન્યવી બલાયા કે સાથ મુબ્તલા લોગોં કો ઈન્આમાત મિલેંગે તો રાહતોં વાલે રશ્ક કરેંગે કે કાશ હમારી ખાલેં કેચિંયોંસે કાટી જાતીં તો આજ દરજાતે બુલંદ હાસિલ હોતે.❶

મક્તૂબ નંબર ૩

'મેરે અઝીઝો, દોસ્તો ઔર બુઝુર્ગો. સુન્નતુલ્લાહ ઔર આદતુલ્લાહ યહ જારી હુ કે જિસ ઝમાને મેં ઔર જિસ ખિત્તેમેં ખુદાએ પાકકે દીન કી મેહનત જિસ જમાઅતને યા જિસ ફર્દને કી હૈ. ઈસ પર ખુદાકી તરફસે ઈબ્તિલાઆત ઔર આઝમાઈશેં આતી હૈં ઔર યહ ઈબ્તિલાઆત ખુદા ન ખ્વાસ્તહ કામકી હૈસિયતકે કમ હોને યા કામ કરનેવાલેકી ખુદાકે યહાં કીમત કમ હોનેકી વજહસે નહીં હોતે, બલ્કે ઈસ રાહકી યહી ઘાટિયાં ઔર મંઝિલેં હૈં. ઔર યહી ખુદાકી દહશ (ઈન્આમ, બખ્શિશ)કા રાસ્તા હૈ. ઈસસે મેહનત કરનેવાલોંકે ઈસ્તિકબાલ ઔર ઈસ્તિકામતકા ભી પતા ચલતા હૈ. ઔર નિય્યતોંકી સિહ્હતકી ભી જાંચ હોતી હૈ. ઔર જિસકે દિનમેં જિતની પુખ્તગી ઔર સલાબત (સખ્તી) હોતી હૈ. ખુદાએ પાકકી તરફસે ઈસીકે બ–કદ્ર યહ બાતેં પેશ આતી હૈં. ઔર જિસ કદર ઝોફ હોતા હૈ ઉસીકી હૈસિયત સે ઈબ્તિલાઆત ભી નરમ હોતે હૈં. ઈબ્તિલાઆત કા ઝમાના કામમેં રૂહ ઔર હકીકત કે પૈદા હોનેકા ઝમાના હોતા હૈ ઔર સહીહ નહજ પર મેહનત કરનેકા ઝિયાદહ મૌકા હોતા હૈ.

ઔર આદતુલ્લાહ યહ ભી જારી હૈ કે જબ ઉસ વકત કો જિસમેં હર ચહાર (ચારોં) તરફસે આઝમાઈશ હોતી હૈ. સહીહ તરીકેસે ગુઝાર દિયા જાએ તો ફિર સહૂલત ઔર ફરાખી કે દરવાઝે ખુલતે હૈં. ઐસે વકતમેં જો અગરાઝ (ગર્ઝવાલે) હોતે હૈં, વહ ઉન સહૂલતોંમેં ઉલઝ જાતે હૈં. ઔર ઈસમે ફંસ કર ખત્મ હો જાતે હૈં. ઔર જો સહીહ નહજ વાલે હોતે હૈં વહ ઉસ સહૂલત ઔર ફરાખીમેં ઔર ઝિયાદહ ખાઈફ હો જાતે હૈં. હઝરત ઉમર (રદિ.)કા યહ મકોલા :

'ઈહફઝ મિનંનિઅમતિ ઈહલિફાઝક મિનલ મઅસિયતિ.'

–સામને હોગા કે નેઅમતસે અપની હિફાઝત ઐસે કરો, જૈસે મઅસિયત સે કરની ચાહિએ. ઔર નેઅમત મેરે નઝદીક ઝિયાદહ ખૌફકી ચીઝ હૈ. ક્યૂંકે નેઅમતસે ઝિંદગી કે પૂરે નહજ પર અસર પળતા હૈ. ઈસી બિના પર શરીઅતકા મિઝાજ

---

❶ અતિય્યહ મકતૂબ મૌલાના શમીમ સાહિબ આ'ઝમી.

સાદગી કા હૈ. તબાઈઅ જિતની સાદગી કી તરફ મુતવજ્જેહ હોગી, સમઝો કે શરીઅત કી તરફ માઈલ હૈ. ઔર જિતની સાદગીસે દૂર હોગી તો ગોયા મિઝાજે શરીઅતસે ઉતની હી ના–આશના (નાવાકિફ) હૈ. નબીએ પાક અલયહિસ્સલાતુ વસ્સલામકા પાક ઈર્શાદ હૈ :

'ઈય્યાક વત્તનઅ્‌ઉમ ફઈન્ન ઈબાદલ્લાહિ લયસૂ બિમૂતનઅ્‌ઈમીન'

કે તનઅુમ (ઐશ–આરામ)સે બચતે રહો, ક્યૂંકે અલ્લાહકે બંદે તનઅ્‌ઉમવાલે નહીં હોતે ઔર જબ તક સાદગી ઔર મોટી ઝિંદગી હૈ, દીનકે કામોંમેં ઈતની હી રોનક ઔર આપસમેં દિલોંકા જોળ હૈ. સાદગીકો છોળકર દૂસરા રાસ્તા ઈફતિરાક ઔર દિલોંકે ફટને કા રાસ્તા હૈ.

હર ઝમાનેમેં હર કિસ્મકે આદમી હોતે હૈં. બિલ ખુસૂસ ઈજતિમાઈ કામોંમે ઔર ઐસે મવાકિઅમેં જહાં માદ્દી અશ્યાઅ કે હુસૂલ ઔર ઈષારકે મવાકિઅ હો, ઉન આદમિયોંકા ફર્ક ઝાહિર હોતા હૈ. ઔર ઈન મવાકિઅમેં જો લોગ કામકો લેકર ચલનેવાલે ખુદાએ પાકકી તરફસે મુકર્રર હોતે હૈં. ઉનકો ઝેલના પળતા હૈ. જિસકો હદીષે પાકમેં ફરમાયા ગયા હૈ કે ઐસે અય્યામ આએંગે કે જિનકે અંદર કામ કરના ગોયા સિંગારિયોંકો હાથમેં લેના હૈ. ઐસે વકતમેં જબકે અલ્લાહકે ફઝલ ઔર મહઝ ઉસકે કરમસે ઈસ દીની મેહનત કે ઝરીએ તમામ આલમમેં ઉમૂમી ઈસ્તિકબાલ હૈ. ઔર કુલૂબ મુતવજ્જેહ હૈં. માદ્દી કિસ્મકે ઈબ્તિલાઆત હોતે હૈં જો લોગ આખિરતકો સામને રખતે હૈં. વહ ઐસે વકતમેં અપનેકો ઉન ઝવાહિરસે બચાનેકી પૂરી કોશિશ કરતે હૈં. ઉસ વકત ઉન લોગોંકા મુજાહદહ ઈસ નૌઅકા હોતા હૈ.

પેહલા મુજાહદહ જો અદમે ઈસ્તિકબાલ કે વકત મેં કસ–મપુર્સીકા ઔર બાત ન સુનને કા હોતા હૈ. યહ મુજાહદહ ઉસસે ઝિયાદહ શદીદ ઔર સખ્ત હોતા હૈ. પહલા મુજાહદહ ઝાહિરી બદનકા હૈ ઔર યહ મુજાહદહ અંદરૂની બદનકા હૈ. ઔર યહ વકત કામ લેનેવાલોં કે લિએ નાઝુક ઔર કઠિન હૈ, કે અગરાઝવાલોંકી અગરાઝ ઔર અગરાઝકે પૂરે હોનેકી અશ્યાઅ દોનોં ઈકઠ્ઠી હો જાતી હૈં, અગર અગરાઝકા ગલ્બા હો ગયા તો અમલકી જાન નિકલ ગઈ. ઔર અગર અગરાઝવાલોંસે બેતવજ્જુહી બરતી ગઈ તો તરકકી મુશ્કીલ હૈ. લિહાઝા ઈન્તિહાઈ તયક્કુઝ ઔર બસીરત કે સાથ કદમ ઉઠાના હૈ કે અગરાઝ (ગર્ઝ) વાલોં મેંસે અગરાઝ નિકલકર ઈખ્લાસ આએ. ઔર ઈખ્લાસવાલે અગરાઝમેં ન ફંસ જાએં. અગરાઝવાલોંકી ઐસે તરીકે સે ઈઆનત કરની હૈ કે ઉનકી નિય્યત પર અસર ન પળ જાએ.

ઈસ લિએ કામ કરનેવાલોંકો અપને હર અમલકે વકત ડરતે હૂએ અપને આપકો મુત્તહમ સમઝતે હૂએ અલ્લાહકી તરફ મુતવજજહ હોના હૈ. ઔર ઉસસે ઈખ્લાસ વ ઈસ્તિકામત ઔર રુશ્દ કા સવાલ કરતે હૂએ કદમ ઉઠાના હૈ. ફિર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ખૈર ફરમાતે હૈં. ઔર ઈખ્લાસ કે સાથ જો કદમ ઉઠતા હૈ, ચાહે ઉસમેં ગલતી હો જાએ, અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઉસકો સંભાલ લેતે હૈં. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ અપને ફઝલો-કરમસે દસ્તગીરી ફરમાએં. ઔર કદમ કદમ પર નુસ્રત ફરમાએ.

બંદહ,

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ [1]

ઈજતિમાઆત અસલ નહીં, કામ અસલ હૈ

હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (રહ.)કી તરહ હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (રહ.)ભી અપને પૂરે દૌરે ઈમારતમેં ઈસ પર ઝોર દેતે રહે કે દઅવતો-તબ્લીગકી બુન્યાદ ઈજતિમાઆત પર નહીં હૈ, બલ્કે અસલ યહ હૈ કે ઉસૂલોંકી પુખ્તગીકે સાથ જમાઅતી નકલો-હરકત મુસલસલ વ મુતવાતિર હો. યહી વજહ હૈ કે જબ ઈલાકોં ઔર સૂબોં કે કામ કરનેવાલે અહબાબ હઝરત મૌલાનાસે ઈજતિમાકી તારીખ લેને મરકઝ આતે તો મુખ્તલિફ અંદાઝ સે ઉનકો ઈજતિમાઆતકી તરગીબ ન દે કર મસ્જિદવાર મેહનતકો બઢ્હાને ઔર હર જગાસે જમાઅતેં નિકાલને પર ઝોર દેતે થે. જનાબ હાફિઝ મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (ટાંડા છપરવલી) બયાન કરતે હૈં કે હઝરતજી (રહ.) કભી યહ નહીં ફરમાતે થે કે ઈજતિમાઆત યા જોડ કરો, લેકિન જબ ઉસકે લિએ કોઈ જમાઅત તારીખ લેને આતી તો ફરમાતે થે કે ઐસી મેહનત કરો કે ઈલાકેવાલે સો ફી સદ નમાઝી બન જાએં, તાલીમ કરનેવાલે ઔર તસ્બીહાત અદા કરનેવાલે બન જાએં.

મુહતરમ પ્રોફેસર કલીમ આજિઝ સાહિબ (પટના-બિહાર) લિખતે હૈં કે :

''હઝરત મૌલાના ઈજતિમાઆતસે બહુત હદ તક દિલ બરદાશ્તા થે ઔર હત્તલ મકદૂર ઐસે મુતાલબોંકી હોસ્લા અફઝાઈ નહીં ફરમાતે થે. મેરા મુશાહદહ વ તજરુબા યહ હૈ કે હઝરતજી કો બળે ઈજતિમાઆતકે મુતઅલ્લિક શર્હે સદ્ર નહીં હોતા થા, લેકિન તકાઝે ઈસ નવઈય્યત સે કિએ જાતે થે ઔર ઈતના ઈસ્રાર હોતા થા કે કબૂલ કર લેના પળતા થા. ઉસ વકત હાલાત આગાહશર કશ્મીરી કે ઈસ શે'ર કે માનિંદ હો જાતે થે.''

---

[1] અતિય્યહ મૌલાના મુફતી મુહમ્મદ રોશન સાહિબ કાસિમી, મહારાષ્ટ્ર

ગઝલ અથ હશર લિખના સિર્ફ બેજા હૈ તબચ્યુલકા,
મગર લિખ્વા હી લેતે હૈં હમારે મહરબાં હમ સે.

મૈંને તો મરકઝ મેં યહ દેખા હૈ કે રાંચી ઔર ભાગલપૂર કે ઈજતિમાઆત કે બારબાર અહબાબે બિહાર દેહલી આકર હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ સે ઈજતિમાઅ્કા મુતાલબા રખતે. ઉસકે જવાબમેં હઝરતવાલા બારબાર ગોર વ ફિક્રકી દઅવત દેતે હૂએ કામ પર ઈસ્તિકલાલ ઔર જમાવ પર ઝોર દેતે થે. ઔર હર મશ્વરહ કે આખિરમેં હઝરત મુઝસે દરયાફ્ત ફરમાતે તો મેં અર્ઝ કરતા કે જો ખયાલાત હઝરતકે હૈં બિ–અયૂનિહી મેરે ભી વહી હૈં.

ઈસી તરહ અરરિયા કે આખરી ઈજતિમાઅ્કી તારીખેં લેનેકે લિએ કામ કરનેવાલોં કે બળે વુફૂદ મરકઝ દેહલી આએ ઔર હઝરત મૌલાના મુનવ્વર હુસૈન સાહિબ ઈસી મકસદકો સામને રખકર હઝરતજી કે સાથ સાથ દેહલી સે ગોધરા તક ગએ ઔર પૂરે સફરમેં મુસ્તકિલ તોર પર દરખાસ્ત કરતે હૂએ યહ અલ્ફાઝ દોહરાતે રહે કે એક ઈજતિમા!અ્ મુઝે માંગે કા હી દે દો.

ઈસી સિલસિલેકા એક અજીબ વાકિઆ જો મેરે નઝદીક હઝરતજી (રહ.)કે અદબી વ શઅરી ઝોક કી ભી નિશાનદહી કરતા હૈ. ઔર અર્ઝ કર દૂં, ઝિલા સહરસા સે એક બળે ઈજતિમાઅ્કા મુતાલબા થા. લોગ ખુતૂત કે ઝરીએ ઔર જમાઅતેં બના બના કર નિઝામુદ્દીન આકર તકાઝે રખ રહે થે. આખરી મર્તબા સત્તર (૭૦) અસ્સી (૮૦) પુરાને ઝિમ્મેદાર બિહાર કે નિઝામુદ્દીન આએ. ઉનમેં મૈં ભી શામિલ થા.

મશ્વરહ મસ્જિદમેં સુબ્હ કે બયાનકે બા'દ શુરૂઅ્ હુવા. લોગ ઉઠ ઉઠ કર તકાઝા રખતે રહે, લેકિન મરકઝ નિઝામુદ્દીન કે બુઝુર્ગ સમઝાતે રહે ઔર ગૌરો ફિક્રકી દઅવત દેતે રહે, મગર ઈસ્રાર કમ ન હુવા. ફિર ઝોહર કે બા'દ ભી નીચે મસ્જિદકે કમરેમેં મશ્વરહ હોતા રહા. વહાં ભી બાતેં ન હો પાઈ તો ફિર ઈશા કે બા'દ મસ્જિદકે ઉપર હિસ્સેમેં મશ્વરહ શુરૂઅ હુવા. હઝરતજી તમામ નશિસ્તોંમેં બ–નફસે નફીસ શામિલ રહે. આખિર મેં ખૂદ હઝરતજીને ફરમાયા કે ભાઈ, હાલાત સાઝગાર નહીં હૈં, ઈસ લિએ છોટા મોટા જોળ કર લો. ઈસ પર હમારે યહાં કે એક સાહિબ ખળે હૂએ ઔર ઉન્હોંને એક બલીગ ઔર મુખ્તસર તકરીર ફરમાઈ ઔર આખિરમેં ઈકબાલ કે મશ્હૂર શે'ર કા હવાલા દેતે હૂએ કહા કે હઝરતજી દીનકે કામમેં, ઈશ્કકે કામમેં, ઈશ્કકી ઈસ મેહનતમેં મસ્લિહત કયા હૈ ઈકબાલ ફરમાતે હૈં :

બે ખતર કૂદ પળા આતિશે નમરૂદમેં ઈશ્ક
અકલ હૈ મહવે તમાશાએ લબે બામ અભી

મૈં.....કયા બતાઉં કે ઉસ રોઝ મસ્જિદકે ઉપર ઉન સાહિબ કી તકરીર ઔર ઈસ શે'રકી કિરાઅતકે બા'દ કયા હુવા : ઈધર ઈન સાહિબને ઈકબાલ કા યહ શે'ર ખત્મ કિયા, ઉધર હઝરતજીને મુસ્કુરાતે હૂએ ફરમાયા :

કહતે હૈં જિસકો ઈશ્ક ખલલ હૈ દિમાગકા।

યહ ફરમાકર ઉઠ કર તશરીફ લે ગએ. હઝરતજી કા યહ મિસ્રા પળ્હના થા કે મુઝે ઐસા મા'લૂમ હુવા કે મૈં ઝોર સે ઉછલ પળૂંગા ઔર રકસ કરને લગૂંગા, લેકિન આદાબે મસ્જિદ ઔર મૌકે કી નઝાકતને મુઝે ગોયા દબોચ લિયા ઔર બળી મુશ્કિલોં સે મૈં બેઠા રહ સકા. મૈં 'દીવાને ગાલિબ'કા તકરીબન્ નીમ (આધા) હાફિઝ હૂં ઔર બચપન સે ગાલિબ પસંદ ઔર ગાલિબકે શે'ર બેસાખ્તા પળ્હનેવાલા હૂં, લેકિન મેરે ખ્વાબો—ખયાલમેં ભી ઈકબાલ કે શે'ર કે જવાબમેં ગાલિબકા યહ શે'ર નહીં આ સકતા થા. ઔર મૈંને સોચા કે બેશક મો'મિન ઝિંદગીકે કિસી મહાઝ પર ભી પીછે નહીં હૈ, આગે હી હૈ. ઉસકે બા'દ મશ્વરહ મેં છોટા ઈજતિમાઅ તય કર લિયા ગયા.[1]

ઈજતિમાઆતકે સિલસિલેમેં મુખ્તલિફ મજાલિસમેં હઝરત મૌલાનાને જો ઈર્શાદાત ફરમાએ, ઉનકા એક નમૂના યહાં પેશ કિયા જાતા હૈ. એક મૌકે પર ફરમાયા :

''ઈજતિમાઅમેં હમારા નુકસાન હૈ. હમારા કામ તો યહ હૈ કે હર આદમી દઅવત પર મેહનત કરે, ઈજતિમાઅ તય હોને પર ઈજતિમાઅ વાલોંકા કામ તો યહ રહ ગયા કે જમાઅતેં ભેજી જાએં ઔર જમાઅતોંકા કામ ઈજતિમાઅ સે નિકલના રહ ગયા. ઈસસે કુવ્વતે દઅવત નિકલ જાતી હૈ. ઔર ઈજતિમાઅ કે બગૈર કોશિશ કરનેસે હર એક મેં દઅવત કી કુવ્વત આ જાતી હૈ. ઔર કામમેં ઉમૂમિય્યત આતી હૈ.''

એક ઈલાકેકે ઝિમ્મેદાર ઈજતિમાઅ કી તારીખ લેને આએ તો ઉન સે ફરમાયા :

''ઈજતિમાઅ કે લિએ ઈતની વજહ કાફી હૈ કે આપ લોગોંને મિલકર ઉસકો કરના, ચાહા યહ ભી કાફી વજહ હૈ, લેકિન હમ ફિર ભી ઈજતિમાઆત કા ઈન્કાર કરતે હૈં. કામકી મસ્લિહત દેખો, જઝબાત પર મસ્લિહત ગાલિબ રહની ચાહિએ. કામકી સતહ ઐસી હો કે ખતરાત કા દફઈય્યહ હો જાએ. કરતે તો અલ્લાહ હૈં, લેકિન બંદોં કી મેહનત દેખકર કરતે હૈં. સબ્ર કે મઅના હૈં ઝિયાદહ રાહત કે લિએ થોળી તકલીફ બરદાશ્ત કરના.''

---

[1] ઈકતિબાસે મકતૂબે પ્રોફેસર સાહિબ બનામે રાકિમે સુતૂર

اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

[સબ્ર કરનેવાલોં હી કો મિલતા હે ઉન્કા સવાબ બેશુમાર.] (સૂ. ઝુમર-૧૦)

જમાઅતમેં ઈસીકા આદી બનના હૈ. કામકો સામને રખકર મેહનત કરો, ઈજતિમાઅ પર નઝર ન રખો. કામ પર નઝર રખનેમેં ઈફાદિય્યત ઝિયાદહ હૈ ઔર ઈસસે નકદ નિકલનેકી આદત હોગી. ઉસકે બા'દ મઝીદ બાતકો આગે બઢાતે હૂએ ફરમાયા :

''હમને સુના હૈ કે કુર્આન મજીદમેં ઉમમે સાબિકહકે વાકિઆત ઈસ લિએ બયાન કિએ ગએ હૈં કે ઉનસે ઈબ્રત હાસિલ કર કે કદમ સંભાલકર ઉઠાએ જાએં.

ઈસી તરહ જો પિછલે વાકિઆત હો ચુકે હૈં ઉનસે ઈબ્રત હાસિલ કરકે બજાએ ઈજતિમાઅસે નિકાલનેકે જમાઅતસે જમાઅત બનાકર નિકાલો. અગર ઈજતિમાઅ કે ઝરીએ સમઝાઓગે તો ઉસમેં બહુતસે ઐસે હોતે હૈં કે વહ સુનતે નહીં હૈં. ઔર બહુતસે ઐસે હોતે હૈં કે વહ સુનતે હૈં, લેકિન સમઝતે નહીં હૈં. ઔર બહુત સે ઐસે હોતે હૈં કે સમઝતે હૈં, લેકિન કરતે નહીં હૈં. લેકિન અગર જમાઅત કિસી ગાઉંમેં ૨૪ (ચોબીસ) ઘંટેકા વકત સહીહ ગુઝારકર લોગોંસે કહે કે ઈસ તરહ કિયા કરો તો ઈસસે ઈજતિમાઅ કી બ–નિસ્બત કામ ઝિયાદહ સમઝમેં આએગા ઔર પૂરી ફિઝા બનેગી.''

ઈસી મજલિસમેં ઉન આનેવાલે અહબાબને જબ કુછ મુશ્કિલાત કા તઝકિરહ કરકે યહ કહા કે ઈજતિમાઅ કે ઉનવાન પર કુછ મેહનત હો જાતી હૈ, ઈસ લિએ ઈજતિમાઅ હોના ચાહિએ. તો ઈસ પર ફરમાયા કે :

''ઈજતિમાઅ કરનેકી અગર વજહ યહ હૈ કે ઈસ તકરીબસે મેહનત હો જાતી હૈ તો અબ યહ બતાઓ કે ફિર યહ મેહનત આખિરત કી તકરીબ પર કયૂં નહીં હોતી જો મુતવાતિર બારહ માહ તક હો સકતી હૈ. ઔર જહાં તક મુશ્કિલાત કા સવાલ હૈ તો મેરે ભાઈયો ! દઅવતકે કામસે મુશ્કિલાત નહીં આએંગી, બલ્કે મુશ્કિલાત તો અપની નફસાનિય્યતસે આતી હૈં.''

હાફિઝ મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (ટાંડા છાપરોલી) લિખતે હૈં :

મૈંને ખેકળાહકે ઈજતિમાઅ કે મૌકે પર હઝરતજી (રહ.)કી ખિદમતમેં એક ખત દુઆ કે લિએ તહરીર કિયા તો આપને જવાબમેં તહરીર ફરમાયા કે :

"હમારે યહાં ઈજતિમાઆત અસલ નહીં હૈં, બલ્કે જમાઅતોંસે જમાઅતેં નિકાલના અસલ હૈ. ઈજતિમાઆત મેં શરકા પેહલૂ ગાલિબ હૈ. ઔર ઉનકો બળી ખુશામદોં ઔર મન્નત સમાજતસે (યઅની ખૂબ દુઆએં કરકે) ખૈર મનવાયા જાતા હૈ."

એક મર્તબા કિસી ઈલાકેકે ઝિમ્મેદાર અહબાબ ઈજતિમાઅકી તારીખ લેનેકે લિએ આએ. ઉસ જમાઅતને બહુત બેતકલ્લુફી કે સાથ ખુલે માહોલમેં હઝરત મૌલાના સે ગુફતગૂ કી ઔર દિલ ચસ્પ સવાલાત કિએ. હઝરત મૌલાના ભી બળી બશાશત ઔર ખૂશ દિલી કે સાથ ઉનકે જવાબાત દેતે રહે.

યહાં સવાલાત વ જવાબાત દોનોં નકલ કિએ જાતે હૈં.

જમાઅત : હમ અપને ઈલાકે મેં ઈજતિમાઅ કરના ચાહતે હૈં. ઉસકી તારીખ લેને આએ હૈં.

હઝરતજી : ભાઈ ! ઈજતિમાઅકે બગૈર જમાઅત નિકાલો.

જમાઅત : અજી ! જમાઅત તો નિકાલેંગે, ઈજતિમાઅ તો સિર્ફ કામ કરનેકા બહાના હૈ.

હઝરતજી : બહાને કી કયા ઝરૂરત હૈ, બહાના બાઝી કી વહાં ઝરૂરત પળતી હૈ, જહાં હકીકત ન હો. મેહનત કો ઈજતિમાઅ કે નામસે કરનેકે બજાએ ખુદાકે નામસે કરો.

જમાઅત : હમ જમાઅતેં બનાકર ઈજતિમાઅસે નિકલેંગે.

હઝરતજી : ખૂબ નિકલો, અલ્લાહ પાક મુબારક ફરમાવે. બસ હમ યૂં કહતે હૈં કે ઈજતિમાઅ કે નામસે ક્યૂં કરો. ખુદાકે નામસે કરો. દોઝખ, હશ્ર, નશ્ર વગૈરહ કો સામને રખકર મેહનત કરના હૈ. યહ હૈ કંધેકી લાઠી.

જમાઅત : હમને હર ઈલાકે વાલોંસે નિકલને કી ગુફતગૂ કી હૈ.

હઝરતજી : બજાએ ઈજતિમાઅ મેં સે નિકાલનેકે સાલ ભર તક નિકાલનેકા રુખ ડાલો, ઈજતિમાઅ મેં નામ વ શોર ઝિયાદહ હોતા હૈ. મગ્ઝ થોળા હોતા હૈ ઔર શરીઅતકા દસ્તૂર હૈ કે નામો-નમૂદ ન હો ઔર મગ્ઝ ઝિયાદહ હો. ઉસકે અંદર સલાહિય્યત ઔર કામ દોનોં ઝિયાદહ હોંગે. અબ તુમ જમાઅત નિકાલને કી ઈસ તરહ મેહનત કરો કે જમાઅત હમેશા નિકાલતે રહો. યહ ખ્યાલ ગલત હૈ કે ઈજતેમાઅ તક નિકાલેંગે.

બલ્કે યહ તય કરો કે મૌત તક જમાઅતેં નિકાલેંગે. ચુનાંચે ગુજરાતવાલોંને તય કિયા હૈ કે છે હઝાર (૬૦૦૦) નફર નિકાલેંગે ઔર હર માહ દો જમાઅત બૈરૂન કે લિએ નિકાલેંગે.

જમાઅત : તારીખે ઈજતિમાઅ તય કર દિજિએ. ઉસકે બા'દસે કરેંગે.

હઝરતજી : યહી તો કમઝોરી હૈ કે ઈજતિમાઅ કે બા'દસે કરેંગે, બલકે યહ તય કરો કે અભી સે કરેંગે. યહ સહીહ હૈ. જો ભી ઈજતિમાઅકી તારીખ લેને આતા હૈ વો ઈસ ગર્ઝસે આતા હૈ કે ઈજતિમાઅકે ઝરીએ કામમેં કુવ્વત હોગી. હાલાંકે તજરૂબા યહ હૈ કે ઈજતિમાઅસે નુકસાન ઝિયાદહ હોતા હૈ. ઔર કામ કમ હોતા હૈ. ઈજતિમાઅમેં અબ ખતરાત ઝિયાદહ બઢ ગએ હૈં. ઈસ લિએ કામકો જમાઅતકે ઝરીએ બઢાયા જાએ ઔર હમારે યહાં કે આદમિયોં પર નઝર ન કરો. ઈસ લિએ કે દસ આદમી જો કામ કરતે હૈં વહ સબ યહાં કે એક આદમી પર પડ જાતા હૈ. ઈસ લિએ અપને મકામકે ઉલમાઅ સે ઔર પુરાનોંસે કામ લો. ઈસ ગુફતગૂ કે બા'દ આનેવાલે હઝરાત મુતમઈન હો કર વઅદા કરકે ગએ કે બગૈર ઈજતિમાઅકે જમાઅતેં નિકાલેંગે.

હઝરત મૌલાના ઈજતિમાઆતકો ઈસ દઅવતી કામકી ઝાહિરી શકલો-સૂરત સમઝતે હૂએ ઈસ પર ઝોર દેતે થે કે ઈસ કામકી હકીકત ઔર ગેહરાઈ તક પહુંચા જાએ કે યહી અસલ ચીઝ હૈ. ઔર કામકી હકીકત ઔર ગેહરાઈ તક પહુંચનેકા ઝરીઆ હઝરત મૌલાનાકી નિગાહમેં બડે-બડે ઈજતિમાઆત નહીં થે. બલ્કે તઅલીમ, ગશ્ત ઔર ઈજતિમાઈ વ ઈન્ફિરાદી અઅમાલ થે. ચુનાંચે કારકુનાને હિન્દ કે ઈસ જોડમેં ફરમાયા :

''હર ચીઝ કી એક સૂરત હોતી હૈ ઔર એક હકીકત હોતી હૈ. હકીકત આતી હૈ મેહનત કરનેસે, જાનોમાલ કી કુરબાની દેને સે, છોટે છોટે બચ્ચે બાઝાર સે પ્લાસ્ટિકકી મોટરેં ખરીદ કર લાતે હૈં. યહ સિર્ફ એક સૂરત હૈ, લેકિન મોટરકી હકીકત તક પહુંચનેકે લિએ ઉસકો લાખોં રૂપિયે દેકર ખરીદકર લાતે હૈં ઔર ફિર ઉસસે નફઅ ઔર ફાઈદહ ઉઠાતે હૈં. દીનકી મેહનત ભી એસી હૈ. યહ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂને એક ઝાહિરી સૂરત હમેં મરહમત ફરમાઈ હૈ ઈસમેં તઅલીમ ઔર ગશ્તકે ઝરીએ ઈન્ફિરાદી વ

---

(1) ઈકતિબાસે તકરીર બ મૌકા જોડ કારકુનાને હિન્દ દર મર્કઝ દેહલી માહ ડિસમ્બર ૧૯૯૧ ઈસવી સન બ શુક્રિયા જનાબ ઈસ્માઈલ સાહિબ, મુઝફફર નગર.

ઈજતિમાઈ અઅમાલ કે ઝરીએ જિતની મેહનત કર લી જાએગી, ઉતની હી અલ્લાહ પાક હકીકત પૈદા ફરમા દેંગે ઔર જિતની હકીકત આ જાએગી ઉતને હી ફાઈદે દુનિયામેં ઉસકે મહસૂસ હોને લગેંગે. લિહાઝા ફાની સૂરત પર કનાઅત કર લેના. યહ મુનાસિબ નહીં હૈ, બલ્કે હકીકત લાનેકે લિએ મેહનત કરના ઝરૂરી હૈ. ઔર દીનકી હકીકત યહ હૈ કે હમારે અંદર ખુદાકા ધ્યાન પૈદા હો જાએ.''

ઈસી તરહ કારકુનાને બિહારસે ઉનકી આમદ કે મૌકે પર ઈસ તરહ ખિતાબ ફરમાયા,

''કામકા આજ ઈસ્તિકબાલ હૈ, લેકિન સાથમેં ફિતનેકે ભી ખતરાત હૈં. કામ જિતના નામો–નમૂદસે મહફૂઝ રહેગા ઉતના હી અચ્છા હૈ. ઈજતિમાઅ મેં રસ્મિયત ઔર હંગામા હોતા હૈ, નતાઈજકે ઝાહિર હોનેકા ઈન્કાર નહી હૈ. પેહલે મનફઅત વાલા પેહલૂ ગાલિબ થા. અબ મઝર્રત વાલે પેહલૂ કે ગાલિબ હોનેકા શુબા હૈ. લિહાઝા ઈજતિમાઆતસે બચતે હૂએ કામ હો તો અચ્છા હૈ.''

આજ બિલા ઈરાદહ ઈજતિમાઆત કી કસરત બઢ ગઈ હૈ. તજઝિયા કિયા જાએ તો ઉસમેં મઝર્રત ઝિયાદહ હૈ. અલ્લાહ હમારી હિફાઝત કરે. જી ચાહતા હૈ કે કામ હો, ઈજતિમાઅ ન હો. યહ રાસ્તા અસ્લમ (સલામતીવાલા) વ મહફૂઝ હૈ.

જમાઅતેં ફિરનેસે તો માહોલ બનતા હૈ, લેકિન ઈજતિમાઆતસે હંગામિયત આતી હૈ. ઔર ઈજતિમાઆત કી વજહ સે જમાઅતોંકી કારકિર્દગી મેં ઝોઅફ (કમઝોરી) આતી હૈ.[1]

હઝરત મૌલાનાકી યહ ભી ખ્વાહિશ ઔર કોશિશ રહતી થી કે ઈલાકોં કે ઝિમ્મેદાર સાથી મર્કઝ દેહલી સે મુબલ્લિગીન કો તલબ ન કરકે છોટે છોટે ઈજતિમાઆત ખૂદ હી કર લિયા કરેં, તાકે કામકી ઉમૂમી ફિક્ર ઔર ઈસ્તિઅદાદ પૈદા હો ઔર કામકો લેકર ચલનેવાલોંમેં સલાહિય્યત ઔર તજરુબા બઢે.

ચુનાંચે એક ઈલાકે કે કારકુનોંકો ઐસી તલબ કે જવાબમેં તહરીર ફરમાયા :

---

[1] ઈર્શાદ બ મોકા આમદ કારકુનાને બિહાર મુઅર્રખહ
૩૦, જુમાદલ ઉલા હિ.સન ૧૩૮૮ મુતાબિક ૨૫, અગસ્ટ ઈ.સન ૧૯૬૮.

[2] મકતૂબ મુહર્રરહ ૨૦, રબીઉલ અવ્વલ હિ.સન ૧૩૮૭.

''જનાબ ને જિસ ઈજતિમાઅ કી ઈત્તિલાઅ દી હૈ, હમ સબ દુઆ કરતે હૈં કે આપકે ઈસ ઈજતિમાઅમેં કામ્યાબી ઔર હિદાયત કે ફૈસલે અલ્લાહ તઆલા ડાલ દે.

યહાં સે આદમી ભેજના તો દુશ્વાર મઅલૂમ હોતા હૈ. ઐસે છોટે છોટે ઈજતિમાઆત તો ઈલાકેકે કામ કરનેવાલે અહબાબ જમા હો કર ખૂદ હી સંભાલ લિયા કરેં. એક તરફ ઝિક્રો–દુઆ કી મિકદારકો બઢા દિયા કરે, દૂસરી તરફ ઈજતિમાઈ ફિક્રકો ઝિયાદહ કર દિયા કરેં. અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ આપકી મસાઈયે જમીલા (અચ્છી કોશિશોં) કો બારાવર (ફલ લાનેવાલી), હિદાયત આવર ફરમાએ.''

અપની ઈસ કોશિશ વ ખ્વાહિશ કો એક દૂસરે મકતૂબમેં મઝીદ તફસીલ ઔર વઝાહત કે સાથ ઈસ તરહ તહરીર ફરમાતે હૈં :

''જનાબ કા ઈનાયતનામા બાઈષે મસર્રત હુવા. કારગુઝારિયોંસે ખૂશી હૂઈ ઔર દુઆ નિકલી, યહ કામ ચૂંકે અપને નફસ કી ઈસ્લાહકા હૈ, ઈસ લિએ અપની અપની મેહનત સે હોતા, બઢતા ઔર ફેલતા હૈ. ઈજતિમાઅ કી મેહનત કો અપને ઝિમ્મે સમઝો ઔર ઉસૂલ સે નાવાકિફિયત કે બાવુજૂદ મેહનત કરનેસે કામ ખુલનેકા યકીન કરો.

જિસ મકામ પર ભી ઈજતિમાઅ હો તો વહ મકામી હઝરાત કે ઝિમ્મે હોતા હૈ. બાહિરવાલોંકે ઈંતેઝાર સે કામમેં કમઝોરી આતી હૈ. જૈસા ઔર જિતના સીખ લિયા હૈ ઉસીકે મુતાબિક મેહનત કરો, અલબત્તા હમ ખૂદ ભી આપકે પાસ જિતના મુમકિન હો સકેગા જમાઅતેં ભેજતે રહેંગે. ફઝલે કરીમ સાહિબ કો જલ્દ રવાના કિયા જા રહા હૈ. ઉનકે અલાવહ ભી જમાઅતોંકે ભેજને કી કોશિશ હૈ.

જિસ પુરાને આદમીસે જો ભી અચ્છી બાત યા અચ્છા અમલ હાસિલ હો ઉસકો અપનેમેં પૈદા કરતે હૂએ દૂસરોંકો ઉસ પર ખીંચો, યહાં તકકે આ'માલે સાલિહા કા નૂર દિલકો રોશન કર દે ઔર અસ્બિયત (કૌમિયતપના) કી નફરત આમ હો જાએ ઔર હર મુસલમાન દીનકા દાઈ બન જાએ.

હર ફર્દે મુસ્લિમકો હુઝૂરે પાક અલૈહિસ્સલાતુ વસ્સલામકી દઅવત પર લાના હૈ.

જિન ઈલાકોં ઔર શેહરોં મેં ઈજતિમાઆત તય હો જાતે, હઝરત

મૌલાનાકો ઉનકે મુતઅલ્લિક બહુત ફિક્ર હો જાતી થી. ઔર ઉસમેં કિસી ભી કિસ્મકી બેઉસુલી, બેઉનવાની ઔર ફસાદે નિય્યતકો કામકે લિએ બળા નુકસાન–દેહ, મુહલિક સમઝતે થે. કામ કરનેવાલોંકો, ખાસ તૌર પર ઈજતિમાઅ કે ઝિમ્મેદાર સાથિયોંકો બરાબર નિય્યતકો સાફ સુથરી રખને પર રોક ટોક ફરમાતે રહતે થે.

ઈસ સિલસિલેકા એક વાકિઆ હાફિઝ મુહમ્મદ યૂસુફ સાહિબ (ટાંડા છપરોલી) ઈસ તરહ લિખતે હૈં :

''એક ઈલાકે કે માહાના જોળસે ફારિગ હો કર યહ અહકર મર્કઝ નિઝામુદ્દીન પહુંચા ઔર હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહ સે મુલાકાત કી. ફરમાને લગે કે ભાઈ તુમ લોગ યહ જોળ ક્યૂં કરતે હો ? મૈંને એક જમાઅત કા નામ લેકર અર્ઝ કિયા કે હઝરત હમારે ઈલાકે મેં ઉસકા ઝોર બળ્હતા જા રહા હૈ. સાથિયોંકા મશ્વરહ યહ હુવા કે કસરત સે જોળ કરો, તાકે હમારા ગલ્બા હો જાએ.''

બસ મેરી ઝબાનસે ગલ્બાકા લફઝ સુનના થા કે હઝરતજી (રહ.) જો લેટે હૂએ થે, એક દમ બૈઠ ગએ ઔર મુઝસે મુખાતબ હો કર ફરમાયા :

''યહ તુમને કયા કહા કે, હમારા ગલ્બા હો જાએ. દેખો ભાઈ. ગલ્બે કી બાત તો કભી મત સોચના, હમેં તો સિર્ફ અલ્લાહ કે લિએ ઔર ઉસકે દીનકે લિએ કરના હૈ. યહ ફરમાકર હઝરત જી બળે ફિક્રમંદ હૂએ ઔર મુઝે ભી ફિક્ર હો ગયા.''

તબ્લીગી ઈજતિમાઆતમેં દઅવતી વ ઈન્તિઝામી એ'તિબારસે કયા હોના ચાહિએ ઔર કયા ન હોના ચાહિએ ઔર હઝરત મૌલાના ઈન ઈજતિમાઆતકો સાદગીકી કિસ કદર બુલંદ સતહ પર દેખના ચાહતે થે, ઉસસે વાકિફયતકે લિએ ઝૈલમેં હઝરત મૌલાનાકા એક અહમ ઔર કીમતી મકતૂબ પેશ કિયા જાતા હૈ. ઉસમેં આપને એક ઈલાકે કે ઝિમ્મેદારાને ઈજતિમાઅ કો ઈજતિમાઅ કી કામ્યાબીકે મુતઅલ્લિક હિદાયાત ઔર ઝરૂરી ઈન્તિઝામી ઉમૂર તહરીર ફરમાએ હૈં. યહ મકતૂબ આજ ભી મુન્તઝિમીને ઈજતિમાઅ કે લિએ રાહનુમા ઔર રાહબર હોનેકે સાથ સાથ હઝરત મૌલાનાકે સાદગીસે ભરપૂર દઅવતી મિઝાજ કી અકકાસી કરતા હૈ.

મુકર્રમ વ મુહતરમ બંદહ મુહમ્મદ ઈલ્યાસ સાહિબ.

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.

ઈનાયત નામા મિલા. કારગુઝારી સે મસર્રત હુઈ. હાલાત કી નાસાઝગારી કે બાવુજૂદ નિકલ પળનેકી ખબરસે મઝીદ ખુશી હુઈ. અલ્લાહ તઆલા કુબૂલ ઔર બાર-આવર ફરમાએ. ઔર આપકે હાલાતકી દુરુસ્તી ઔર આફિયત ઔર ખુશહાલી કા ઝરીઆ ફરમાએ. ઈસ અમલકી ભારી તાકતોં ઔર બે હિસાબ કુવ્વતોં ઔર અજીબ અજીબ નુસ્રતોં કા ઝુહૂર ઈસ શકલ મેં હોતા હૈ કે કરનેવાલા હર હાલમેં લગા રહે ઔર જિતના કરના તય કરેં, દુન્યાકી કોઈ તાકત ઔર કોઈ હાલત ઉસે છુળા ન સકે.

જો ઈજતિમાઅ હોને જા રહા હૈ ઉસકી કામ્યાબી કા રાઝ યહ હૈ કે જિતની જમાઅતેં ઈજતિમાઅકી મેહનત કો નિકલે, ચિલ્લેવાલી યા તીન ચિલ્લેવાલી યા કમ ઝિયાદહ વહ ઈજતિમાઅકી દઅવત દેને યા ઈજતિમાઅમેં સે ચિલ્લેકી દઅવત દેનેકા કામ ન બના લે, બલ્કે નકદ નિકાલ ડાલને પર ઝોર દે, (દૂર ઔર દેર કે લિએ) લેકિન જો શખ્સ કિસી ભી તશ્કીલ પર આમાદહ ન હો સકે, ઉસકો ઈજતિમાઅ મેં સે ચિલ્લા દેને પર આમાદહ કર લિયા જાએ.

ઝંડિયાં, રંગીન રોશનિયાં, પેટી બિલ્લે, એકસી ટોપિયાં, કોઈ વર્દી, યુનિફોર્મ, ઈજતિમાઅ કે ખાદિમોંકા ન હો, ઈસી તરહ દરવાઝે, ઈશ્તિહાર, પોસ્ટર વગૈરહ ભી ન હોં. ફૈસલા કર લેં કે અસલ તો બે ખર્ચકા ઈજતિમાઅ કરના હૈ. ઘાસ યા ઝમીન કા ફર્શ હો. આસમાન કા સાયા ઔર એક લાલટેન નામ લિખનેકો હો, તાલાબોંમેં વુઝૂકા પાની ઔર ખુદાકી ઝમીન પર નમાઝકી અદાઈગી. અપને ઘરકા ખાના યા હોટલકા (ઈજતિમાઅ કે લિએ બસ ઈતની ચીઝેં ઝરૂરી હૈ.) રહા લાઉડ સ્પીકર તો ૩, ૪ (તીન, ચાર) હઝાર આદમિયોં તક તો ઉસકી હાજત નહીં, ઝિયાદહ હો તો જુમ્અહ, ઈદેનકે મુકબ્બિરોં (તકબીર કેહનેવાલોં)કી તરહ દરમ્યાન મેં આદમી ખળા કર કે યા ઈજતિમાઅકે ચાર ટુકળે ચાર શખ્સોંકે હવાલે કરકે ભી કામ હો સકતા હૈ. ચંદા ન અપનોં સે હો, ન ગૈરોં સે. જો ખૂદ લા કર દેના ચાહે ઉસે ભી ટાલો ઔર તીન ચિલ્લે ઔર ચિલ્લોંકા ફૈસલા કર કે દેનેકા ઈસરાર બાકી રહે તો ઉસકે શૌક ઔર ઈરાદે સે કુછ કમ કરકે લે લો.

યહ લેના ભી કામમેં લગે રહનેવાલે સે મુનાસિબ હોગા. અજનબી સે નહીં. ફિર જિતના રુપિયા હાથમેં હો ઉતના ખર્ચ કરેં, ઉસસે ઝિયાદહ નહીં. બુઝુર્ગોંસે દુઆ કી દરખ્વાસ્ત કરેં. મકામી કામ ઝોરસે હર જગહ ચાલુ કરેં. ઔર હર તઅલીમ ઔર મજલિસકે બા'દ ઈજતિમાઅ કી કામ્યાબી ઔર બરકતકી દુઆ કરના શુરૂઅ્ કર દેં. ઈલાકેકી મસ્તૂરાતમેં ઈજતિમાઅ કરકે ઉનકો મર્દોંકી તશ્કીલ કરનેકી તરગીબ દેં ઔર ઔરતેં ભી રોઝાના હર ઈબાદતકે બા'દ ઈજતિમાઅકી કામ્યાબીકી દુઆ કિયા કરેં.

ઈજતિમાઅ કી તારીખ તક પૈદલ જમાઅતેં ઈજતિમાઅકે મકામ તક ચાલૂ કરેં. ઈલાકેકે ખવાસકો ઉનકે અસરાત વાલે ગાઉંમેં ભેજ કર એક પુરાના ઉનકે સાથમેં કરકે દઅવત દિલવાઈ જાએ. ઈલાકેકે કારકુન હર માહ જમા હો કર મેહનત કી સિહ્હત ઔર કામ્યાબી કા જાઈઝહ (જાંચ) લિયા કરેં.

ઈન સબ તદાબીરકો ઝરીઆ ઔર બહાના જાનકર દુઆઓંકી મિકદારકો બઢાઐં.

બંદહ,
ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ
૯, રબીઉલ અવ્વલ, હિ.સન ૧૩૮૭

મુષ્બત પેહલૂ પર ઝોર ઔર મન્ફી રુજહાનસે ઈજતિનાબ

હઝરત મૌલાનાકી આદતે મુબારકહ યહ થી કે હર ઉસ પેહલૂ ઔર રુજહાન સે ઇહતિરાઝ ફરમાતે થે, જો મન્ફી ઔર સલ્બી રુખ અપને અંદર લિએ હૂએ હો, યહાં તક કે ગુફતગૂ ઔર તકરીરમેં ભી ઈસ તરહકી કોઈ બાત ન આને દેતે થે. ફરમાતે થે કે મન્ફી રુખકે મુકાબલેમેં મુષ્બત ઔર ઈજાબી (પોઝિટીવ) તર્ઝ અપને અંદર ઝિયાદહ અષર વ તાષીર રખતા હૈ. ઔર મુખાતબ ઈસ તરીક–એ–કારસે હકકો જલ્દી કુબૂલ કર લેતા હૈ. નીઝ ઈજાબ વ ઈષબાતમેં ખતરાત વ ખદશાત ભી ઉસ દરજે કે નહીં હૈં. યહી વજહ હૈ કે આપને દઅવતો–તબ્લીગકી મુખાલફતમેં શાઈઅ હોનેવાલી કિસી ભી તહરીરકા કભી ન ખૂદ જવાબ દિયા ઔર ન કિસીકો જવાબ દેનેકી ઈજાઝત દી. ઐસે મવાકિઅ પર યહ ઈર્શાદ ફરમાતે થે કે બસ ઈખલાસ વ ઈસ્તિખ્લાસકે સાથ કામ કરતે રહો ઔર અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂસે માંગતે રહો. તુમ્હારા કામ કરના હી તમામ ઈશ્કાલાતકો ખત્મ કર દેગા. આખરી સાલોંમેં એક મખ્સૂસ હલકેકી જાનિબસે જબ કુછ કિતાબેં અરબી ઝુબાનમેં શાઈઅ હો કર બ–કસરત ફૈલાઈ ગઈં તો એક ઝી મરતબત આલિમે દીનને ઉનકા જવાબ લિખનેકી ઈજાઝત ચાહી તો ઉસ પર ફરમાયા કે :

> "આપ જવાબ દોગે તો વહ જવાબ દેંગે, ફિર આપ જવાબ દેંગે તો વહ દોબારહ જવાબ દેંગે. યહ સિલસિલા ઈસી તરહ ચલતા રહેગા. ઔર કામ નહીં હોગા. ઈસ લિએ ખામોશી ઔર યકસૂઈ બેહતર હૈ."

એક મર્તબા મજલિસમેં ઈસી નૌઅ્કી કિતાબોં ઔર ખુતૂત વ મુરાસલાત કા તઝકિરહ થા તો કામ કરનેવાલે અહબાબકો મુખાતબ કરકે ફરમાયા કે :

''જવાબાત દેને સે તો મન્ઝી રૂજહાન સામને આએગા. અચ્છા યહ હૈ કે જો એ'તિરાઝાત વ ઈલઝામાત લગાએ ગએ હૈં અગર વહ સહીહ હૈં તો ઉનકો દૂર કર લિયા જાએ ઔર અગર ગલત હૈં તો સબ્ર કર લિયા જાએ.''

એક મૌકે પર હઝરત મૌલાના તક યહ બાત પહુંચાઈ ગઈ કે દઅવત વ તબ્લીગમેં ઉસકા મુથબત પેહલૂ યઅની 'અમ્ર બિલ મઅરૂફ' તો બહુત હૈ, લેકિન ઉસકા દૂસરા રૂખ યઅની 'નહી (નહ્ય) અનિલ મુન્કર' નહીં હૈ તો ઈસ પર ફરમાયા કે :

''હમ લોગ નહી (નહ્ય) અનિલ મુન્કર એકદમ નહીં કરતે, બલ્કે આદમી કો પેહલે અપનેસે કરીબ ઔર માનૂસ કરતે હૈં ઔર જબ હમારે સાથ ઉસકો તઅલ્લુક હો જાતા હૈ તો ફિર ઉસકો બુરાઈ સે રોકને કી તરગીબ દેતે હૈં, જિસકા અથર યહ હોતા હૈ કે ફૌરી તૌર પર વહ મુતઅથ્થિર હો કર ઉસકો કુબૂલ કર લેતા હૈ.''

સિકંદરાબાદ (હૈદરાબાદ)મેં જબ યહી સવાલ આપકે સામને ઉઠાયા ગયા તો ઉસકા જવાબ એક બિલકુલ હી અલગ અંદાઝમેં ઈર્શાદ ફરમાયા,

મૌલાના શબ્બીર અહમદ (જનગાંવ) લિખતે હૈં :

''સિકંદરાબાદ ગ્રાઉન્ડ મેં તકરીબન એક સદ ઉલમાકી નશિસ્તમેં હઝરત મૌલાના ઈન્આમુલ હસન સાહિબ (રહ.) કી મુખ્તસર બાત હૂઈ. સન્નાટા છાયા હુવા થા. મૈંને સુકૂત તોડતે હૂએ અર્ઝ કિયા કે હઝરત કુછ અહબાબકા કેહના હૈ કે હમારી જમાઅતમેં સિર્ફ અમ્ર બિલ મઅરૂફ (ભલી બાતોંકા હુકમ કરના) હૈ. નહી (નહ્ય) અનિલ મુન્કર (બુરે કામોંસે રોકના) નહીં હૈ. જબકે નસ્સે કુર્આનીમેં યહ દોનોં એક હી જગહ હૈ. ઈસ પર ફરમાયા કે મકસૂદ ક્યા હૈ ? ઈઝહારે મુન્કર (બુરાઈ ઝાહિર કરના) ? યા ઈઝાલએ મુન્કર (ખતમ કરના) ? મૈંને અર્ઝ કિયા કે મકસૂદ તો ઈઝાલએ મુન્કર હી હૈ. તો ફરમાયા કે અબ તુમ દેખો કે વહ હઝરાત જો જમાઅત મેં હૈં પેહલે કી બ-નિસ્બત ઉનમેં મુન્કરાતકા ઈઝાફા હુવા હૈ યા ઈઝાલા ? ઈસ નશિસ્ત મેં મૌજૂદ ઉલમાએ કિરામને ઈસ ગુફતગૂ સે અચ્છા અસર લિયા, જિસકા બા'દમેં ઉન્હોંને મુઝસે ઝિક્ર ભી કિયા.''

હઝરત મૌલાના કભી કભી ઈસ ઈથબાતી પેહલૂકો 'અચ્છાઈયાં લાનેકી કોશિશ' જૈસે ખૂબસૂરત વ મૌઝૂં ઉન્વાન સે ભી તઅબીર ફરમાયા કરતે થે.

સુનાંચે એક મર્તબા બાઈસ સફહેકા તવીલ ખત કિસી કામ કરનેવાલે સાથીકા

આયા ઔર ઉસમેં ઉન ખરાબિયોંકા ઝિક્ર થા, જો મકામી કામ કરનેવાલે સાથિયોંમેં થી. ખત લિખનેવાલે સાથીને યહ ભી લિખા થા કે મેં ચાહતા હૂં કે યહ સબ ખરાબિયાં દૂર હો જાએં.

હઝરતજી રહમતુલ્લાહિ અલયહને ઈસ તવીલ ખત કો બળે ગૌરકે સાથ મુલાહઝહ ફરમાકર ઉસકા મુખ્તસર સા જવાબ યહ લિખવાયા કે હમ ઈસ કામકે ઝરીએસે ઉમ્મતમેં અચ્છાઈયાં લાનેકી કોશિશ કર રહે હૈં ખરાબિયાં દૂર કરનેકી કોશિશ નહીં કર રહે. ઈસ લિએ કે રોશની લાનેકે લિએ મેહનતકી ઝરૂરત હૈ, લેકિન અંધેરા ભગાનેકે લિએ કિસી મેહનતકી ઝરૂરત નહીં. જૈસે જૈસે રોશની આએગી અંધેરા ખૂદ ખત્મ હો જાએગા. ઈસી લિએ કુર્આને પાકમેં,

اِنَّ الْحَسَنٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ [અલ્બત્તહ નેકિયાં દૂર કરતી હૈં બુરાઈયોંકો.] (સૂ. હૂદ-૧૧૪)

ફરમાય ગયા હૈ.

ઈસી તરહ હઝરત મૌલાનાકા નઝરિય્યહ ઔર ઝહનો–ફિક્રકી સોચ યહ થી કે દીન ઔર મઝહબ કે મુઆમલામેં દિફાઈ મહાઝ ઔર ઈકદામી મહાઝમેં તરજીહ ઔર અવ્વલિયત (પેહલ) ઈકદામી મહાઝકો હાસિલ હૈ.

ઈસ લિએ કે નબીએ પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકા ઔર આપકી બરકતસે આપકી ઉમ્મતકા અસલ મહાઝ ઈકદામી હૈ. ફરમાતે થે કે યહ દઅવત વાલા અમલ ભી ઈકદામી મહાઝ હૈ ઔર ઉસમેં ઝિમ્નન્ દિફાઅ ભી આ જાતા હૈ. ઈસી લિએ વહ ઉલમાએ કિરામ જો દીનકે દિફાઈ મહાઝ પર જમે હૂએ હૈં, ઉનકી કદ્રો–મંઝીલત યા ખિદમાતે જલીલહ કે એ'તિરાફકે સાથ સાથ હઝરત મૌલાનાકી ખ્વાહિશ યહ રહતી થી કે હઝરાત અપને દિફાઈ મેહનત ઔર જદ્દો–જહદમેં ઈકદામી મેહનત ઔર જદ્દો–જહદકો ભી જોળ લેં, તાકે નતાઈજમેં હૈરત અંગેઝ હદ તક ઈઝાફા હો જાએ. ચુનાંચે એક મૌકે પર જો હિન્દુસ્તાનકે મશહૂર ઈલ્મી વ ફિક્રી શખ્સિયતને તફસીલી ખત લિખકર હઝરત મૌલાનાસે મશ્વરા ચાહા કે વહ ઈન દોનોં મહાઝોંમેંસે કિસ મહાઝકો અપને લિએ મુન્તખબ કરે તો હઝરત મૌલાનાને ઉનકો યહી મશ્વરા દિયા કે વહ ઈકદામી મહાઝ યઅની દઅવતી અમલકો અપને લિએ મુતઅય્યન કર લે. ઔર દિફાઈ મહાઝકો ઉસકે સાથ જોળ લેં. યહ મકતૂબ ઔર હઝરત મૌલાનાકા જવાબ યહાં પેશ કિયા જાતા હૈ.

મુકર્રમી વ મુહતરમી.

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ

ઉમ્મીદ મિઝાજે ગિરામી બ ખૈર હોગા. નિઝામુદ્દીન સે વાપસીકે બા'દ બારબાર સોચતા રહા કે આપકો ખત લિખૂં, મગર મઝમૂન બન ન સકા. આપ હઝરાતને જિસ ઈખ્લાસ ઔર મુહબ્બતકા સુલૂક કિયા ઉસકા અબ તક દિલ પર નકશ હૈ. અલ્લાહ તઆલા આપ હઝરાત કી મસાઈ (કોશિશ) કો ઝિયાદહ સે ઝિયાદહ બારાવર ફરમાએ.

મેરે સામને અરસેસે એક સવાલ હૈ. યહ સવાલ નિઝામુદ્દીન જાનેસે પેહલે ભી થા. ઔર નિઝામુદ્દીન જાનેકે બા'દ વહ તેઝ તર હો ગયા હૈ. વહ યહ કે મૈં અપની ઝિંદગી કો ખિદમતે દીનકે કિસ શોઅબેમેં સર્ફ કરૂં, એક તો વહ કામ હૈ જિસકો મૈં દઅવતી ઔર તબ્લીગી કામ કહતા હૂં. જિસકો આપ હઝરાત ખુદાકે ફઝલસે બહુસ્નો–ખૂબી અંજામ દે રહે હૈં. મેરે અંદર તબઈ તૌર પર ઈસી કામકી તરફ લપક હૈ. ઉસમેં મુઝે બળા રૂહાની સુકૂન મિલતા હૈ. ઔર જબ ભી ઉસકા મૌકા આતા હૈ દિલ બે ઈખ્તિયાર ઉસકી તરફ ખિંચને લગતા હૈ. મગર ઝહની ફૈસલે કે તહત મૈં મૈંને અપને લિએ યહ તય કિયા થા કે મૈં અપને આપકો દીનકે દિફાઈ મહાઝ પર સર્ફ કરૂં. દિફાઈ મહાઝ સે મેરી મુરાદ વહ મહાઝ હૈ જો મગરિબી અફકારકે તસાદુમ (ટકરાવ) સે ઈસ્લામ કે લિએ ફિક્રી તૌર પર પૈદા હુવા હૈ. યહ મહાઝ ચૂંકે મેરે અપને એહસાસકે મુતાબિક ઈસ વકત તકરીબન્ ખાલી હૈ. ઈસ લિએ બિલ કસ્દ (ઈરાદેસે) મૈંને અપને આપકો ઉસ પર લગાનેકી કોશિશ કી હૈ. ઈસી સિલસિલેમેં તૈયારી કે લિએ મૈં લખનૌ ઔર અલીગઢમેં મુકીમ રહા ઔર તમન્ના હૈ કે ઈસી સિલસિલેમેં આઈન્દા લંડનકા એક સફર કરૂં, ક્યૂંકે વહાં મેરે મૌઝૂઅ કે લિએ દુન્યાકી બેહતરીન લાયબ્રેરી હૈ.

આપસે દરખ્વાસ્ત હૈ કે ઈસ સિલસિલેમેં અપની કીમતી નસાઈહસે મુઝે મુસ્તફીઝ ફરમાએં. આપકે નઝદીક મેરી આખિરત કે લિએ જો મુફીદ તરીન ઔર સહીહ તરીન કામ હો કિસી તહફફુઝે ઝહની કે બગૈર આપ બે તકલ્લુફ ઉસકે મુતઅલ્લિક તહરીર ફરમાએં. ઈન્શાઅલ્લાહ મૈં ખુલે દિલસે ઉસી પર ગૌર કરુંગા. અહબાબ કી ખિદમતમેં સલામ મસ્નૂન અર્ઝ હૈ.[1]

મકતૂબે બાલાકા જવાબ હઝરત મૌલાનાને અપને કલમ સે ઈસ તરહ તહરીર ફરમાયા,

'અલ્લાહુમ્મ અલહિમના મરાશિદ ઉમૂરિના
વ અઈઝ્ના મિન શુરૂરી અન્ફુસિના'

---

[1] ઈસ મકતૂબ પર તારીખ લિખી હુઈ નહીં હૈ, લેકિન ડાકખાના કી જાનિબ સે ૨૭–૮–૧૯૬૬ કી મુહર ઈસ પર લગી હુઈ હૈ.

મુહિબ્બે મુકર્રમ અહબ્બકલ્લાહુ અલ્લઝી અહબબ્તની લહૂ !

અસ્સલામુ અલયકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.

ગિરામી નામેને મુશર્રફ ફરમાયા. યાદ આવરી ઔર તવજ્જુહ ફરમાઈ કા શુક્ર ગુઝાર હૂં. અપને લિએ જો દીની દિફાઈ મહાઝ ઈખ્તિયાર ફરમાયા હૈ અલ્લાહ જલ્લ શાનુહૂ ઉસમેં બરકત ફરમાએ ઔર મુસ્મિર ઔર બારાવર ફરમાએ. દિફાઈ મહાઝ બળા કઠિન ઔર લંબા રાસ્તા હૈ ઔર પૂર ખતર હૈ. દિફાઅ મેં બસા અવકાત ઈકદામી મહાઝકી ભી ઝરૂરત પેશ આતી હૈ. હમારે નબીએ પાક અલયહિસ્સલાતુ વ સ્સલામકા અસલ ઔર આપકી બરકત સે ઉમ્મતકા મહાઝ દઅવત હૈ. ઔર દઅવત બહુત સાફ મુખ્તસર ઔર સહલ ઈકદામી મહાઝ હૈ, ઈકદામમેં દિફાઈ ભી ઝિમ્નન્ આ જાતા હૈ, લેકિન જબ કે જનાબને દિફાઈ મહાઝ કો શુરૂઅ ફરમા દિયા હૈ તો

لَا تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ [ઝાઇઅ મત કરો અપને કિએ હુએ કામ.] (સૂ. મુહમ્મદ આ.-૩૩)

—કે કાનૂનકે તહત ઉસકો છોળના નહીં હૈ. અલબત્તા ઉસકો મઝબૂતી કે સાથ પકળતે હૂએ દઅવતી ઈકદામી મહાઝકો ઉસકે સાથ ઐસે જોળના કે દોનોં મહાઝ જારી રહેં ઔર એક દૂસરે કે મુઆવિન ઔર મદદગાર હો, ઈન્શાઅલ્લાહ.

યહ સૂરત આપકે લિએ બહુત મુફીદ ઔર રૂહકી તસ્કીનીકા બાઈસ હોગી ઔર આપ ઈસ બારેમેં ઈસ્તિખારહ ભી ઝરૂર ઇહતિમામસે ફરમાતે રહેં.

મુહમ્મદ ઈન્આમુલ હસન, ગુફિર લહૂ
૧૪, જુમાદલ ઉલા સન હિ. ૧૩૮૬, ૩૧, અગસ્ટ ૧૯૬૬

હઝરત મૌલાનાકો જિસ તરહ મુઆમલાત વ મસાઈલકા મન્ફી પેહલૂ પસંદ નહીં થા, ઈસી તરહ ગૈર મુતઅલ્લિકહ મુઆમલાત ઔર મસાઈલમેં કંજ વ કાઉ ઔર બહષ ઔર મુબાહષહ ભી નાપસંદ થા. આપ હમેશા અપના ઝોર ઈસ પર સર્ફ કરતે થે કે, અપને ઝિમ્મે જો કામ હૈ ઉનમેં લગે રહના ચાહિએ, તાકે ગલત કામોં સે હિફાઝત રહે. ફરમાયા કરતે થે કે કરને કે કામોંમેં અગર લગે રહેંગે તો ન કરનેવાલે કામોંસે બચે રહેંગે. વરના શયતાન જો દુશ્મને ઈન્સાન હૈ વહ તુમકો ન કરનેવાલે કામમેં ઉલઝા લેગા.

મૌલાના ઇહતિશામુલ હસન સાહિબ કાંધલવી ઈસ સિલસિલેકા અપના એક વાકિઆ બયાન કરતે હૈં :

''એક બાર ડોકટર ગુલામ કરીમ સાહિબકી ઔર મેરી ઝુહૂરે ઈમામે મેહદી અલયહિસ્સલામકે સિલસિલેમેં બહમ ચલ પડી. ડોકટર સાહિબકા મવકફ દલાઈલ કી રોશનીમેં યહ થા કે ઝુહૂરે ઈમામે મેહદી બસ હુવા ચાહતા હૈ. ઔર મૈં યહ અર્ઝ કર રહા થા કે અહાદીષમેં ઝુહૂરે મેહદી સે પેહલે અલામાત બતાઈ ગઈ હૈં અભી ઉનકા ઝુહૂર નહી હુવા ઔર ઝુહૂરે મેહદીસે પેહલે જો અલામતકા પાયા જાના ઝરૂરી હૈ. મુકદમા ફૈસલેકે લિએ હઝરતજી (રહ.)કી ખિદમતમેં પેશ હુવા. પેહલે ડોકટર સાહિબને અપને દલાઈલ બયાન કિએ. મૌલાના તમામ દલાઈલકો તોડતે રહે. મૈં અપની જગહ પર ખૂશ હો રહા થા કે મેરી હિમાયત હો રહી હૈ, લેકિન હૈરત ઉસ વકત હુઈ જબ હમ દોનોં ખામોશ હો ગએ તો મૌલાનાને મેરે દલાઈલ કો ભી તોડના શુરૂઅ કર દિયા. જબ હમ દોનોં ખામોશ હો ગએ તો મૌલાનાને ફરમાયા, મિયાં ! જો કામ ઝિમ્મે કિયા ગયા હૈ, બસ ઉસે કરતે રહો. ઈમામ મેહદી કો જબ આના હોગા, આ જાએંગે. જો કામ અપને ઝિમ્મે હૈ હી નહી, ઉસમેં વકત ઝાઈઅ કરનેસે કયા ફાઈદા ?''

---

❶ હઝરત મૌલાનાકા યહ મકતૂબ જબ મકતૂબ ઈલયહ (જિસકો ખત લિખા)કો મિલા તો ઉન્હોંને ઉસકી રસીદ ઈન સુતૂર કે સાથ ઈરસાલ કી (ભેજી),

''ગિરામીનામા મુઅર્રખહ ૧૪, જુમાદલ ઉલા મિલા ઔર મૈંને ફર્તે ખુશીસે ઉસે ચૂમ લિયા. આપને જો બાત તહરીર ફમારઈ હૈ, વહ બહુત મુનાસિબ હૈ ઔર ઈન્શાઅલ્લાહ મૈં ઉસકો અપને લિએ મશ્અલે રાહ બનાઉંગા.''